

Amnesti internešnl (Amnesty International) je svetski pokret aktivista koji deluju u cilju ostvarenja poštovanja svih ljudskih prava koja su sadržana u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i drugim međunarodnim standardima.

AI promoviše poštovanje ljudskih prava koja smatra međusobno zavisnim i neodvojivim, vođenjem kampanja i preduzimanjima aktivnosti kojima javnost upoznaje i edukuje o ljudskim pravima i zalažući se za ratifikaciju i primenu ugovora o ljudskim pravima.

AI preduzima korake u nekim od najtežih kršenja građanskih i političkih prava od strane države. Kampanjom protiv kršenja ljudskih prava želi se postići:

- *oslobađanje svih zatvorenika koji su osuđeni zbog prigovora savesti, svih onih koji su lišeni slobode zbog svojih političkih, verskih ili drugih ubeđenja, etničke pripadnosti, pola, boje kože, jezika, nacionalnog ili društvenog porekla, ekonomskog položaja, rođenja ili drugog statusa – koji nisu pribegavali i koji se nisu zalagali za nasilje;*
- *garantovanje pravičnih suđenja i suđenja u najkraćem mogućem roku za sve političke zatvorenike;*
- *ukidanje smrtne kazne, torture i drugih nečovečnih postupanja sa zatvorenicima;*
- *sprečavanje političkih ubistava i „nestanaka“;*

AI podržava zaštitu ljudskih prava i nizom drugih aktivnosti, npr. saradujući sa Ujedinjenim nacijama i regionalnim međuvladinim organizacijama u vezi sa izbeglicama, međunarodnom vojnom i bezbednosnom saradnjom, odnosima sa policijom i na ekonomskom i kulturnom planu.

AI poziva naoružane političke grupe da poštuju ljudska prava i da se uzdrže od zlostavljanja zatvorenika zbog prigovora savesti, uzimanja talaca, torture i samovoljnih ubistava.

AI deluje nezavisno od bilo koje vlasti, političkih ili verskih ubeđenja. Organizacija ne podržava niti se suprotstavlja bilo kojoj vlasti ni političkom sistemu, a ne podržava niti se suprotstavlja ubeđenjima žrtava čija prava štiti. Organizacija se bavi samo nepristrasnom zaštitom ljudskih prava.

AI nastoji da upozori javnost na kršenja ljudskih prava ma gde u svetu, kao i da reaguje brzo i uporno. Sistematski i nepristrasno otkriva činjenice o pojedinačnim slučajevima i o načinima kršenja ljudskih prava. Objavljivanjem nalaza o kršenjima ljudskih prava želi se, uz pomoć javnosti, izvršiti pritisak na vlasti da bi zloupotrebe prestale, tako što će se organizovati demonstracije, slanja pisama, edukovanje o ljudskim pravima, dobrotvorni koncerti za prikupljanje novca, apeli na ciljne grupe ili pojedince, kampanje širom sveta posvećene specifičnim problemima, traženje pristupa lokalnim vlastima, kao i obaveštavanje međuvladinih organizacija.

AI je međunarodni pokret sa približno milion članova i pristalica u više od 150 država širom sveta. Da bi se obezbedila nepristrasnost organizacije, njeni članovi rade na specifičnim slučajevima kršenja ljudskih prava van svoje zemlje.

AI je demokratski, nevladin pokret koji se finansira priložima svojih članovi širom sveta i pojedinačnim donacijama. Za rad na dokumentovanju, kao i za vođenje kampanja protiv kršenja ljudskih prava, ne traže se i ne primaju finansijska sredstva od vlada.

Predgovor*

Kada vlast nekoga optuži da je učinio krivično delo ili da je bio umešan u izvršenje krivičnog dela, onda će biti lišen slobode ili podvrgnut drugim sankcijama. Pravo na pravično suđenje je osnovna garantija koja će omogućiti da osobe ne budu nepravedno kažnjene. Ovo pravo je neodvojivo od zaštite drugih ljudskih prava od posebnog interesa za AI, a to su pravo da osoba ne bude podvrgnuta torturi i pravo na život, a u političkim slučajevima – pravo na slobodu izražavanja.

Praćenje suđenja je važan sastavni deo međunarodnog nastojanja da se zaštite ljudska prava. Pravo da se prate suđenja proizilazi iz prava na pravično i javno suđenje. Pravo na javno suđenje je ustanovljen princip, utvrđen brojnim međunarodnim i regionalnim ugovorima i dokumentima o ljudskim pravima. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima garantuje *svima jednaka prava na pravično i javno suđenje... bez obzira o kom se krivičnom delu radi* i da *svako ko je optužen za krivično delo ima pravo da se smatra nevinim, dok se njegova krivica ne dokaže u skladu sa zakonom i na javnom suđenju*.

Primarni cilj prava na javno suđenje je da obezbedi pravičnost suđenja i zaštitu optuženog od zloupotreba krivičnog postupka. Javno suđenje doprinosi očuvanju integriteta sudskog postupka. Javnost će uticati i na sudije i na tužioce da profesionalno i nepristrasno izvršavaju svoje dužnosti. Javnost suđenja utiče na svedoke da govore istinu. Javnost ima pravo da zna kako se pravda izvršava i koje se odluke donose u sudskom postupku.

Već godinama AI i druge organizacije koje se bave zaštitom ljudskih prava šalju svoje posmatrače da prate značajna politička suđenja. Prihvatanje međunarodnih posmatrača koje šalju strane vlade ili nevladine organizacije, iako uz osporavanja, postalo je međunarodna pravna norma i ustaljena praksa međunarodne zajednice.

Pravičnost suđenja procenjuje se primenom mnogih pravnih standarda, bilo da se suđenje procenjuje na osnovu direktnog prisustva ili na osnovu zapisnika ili drugih izveštaja. Svrha procene je da se utvrdi da li je praksa, u datom slučaju, u skladu sa zakonima zemlje u kojoj se suđenje održava, da li ti zakoni i praksa odgovaraju međunarodnim standardima ugrađenim u ugovore kojima je država pristupila, kao i vanugovornim standardima.

Priručnik o pravičnom suđenju treba da posluži kao vodič kroz međunarodne i regionalne standarde za pravično suđenje

* Napisao Dejvid Vajsbrod (David Weissbrodt), profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Minesoti

koji su sadržani u ugovorima o ljudskim pravima, kao i za vanugovorne standarde. Ovaj priručnik će pomoći osoblju AI-a i svima onima koji se bave zaštitom ljudskih prava nastojeći da zaštite i pravo na pravično suđenje. *Priručnik o pravičnom suđenju* biće koristan advokatima i sudijama, a omogućiće da i svi ostali razumeju međunarodne standarde za zaštitu prava na pravično suđenje.

Uvod

Nepravda ma gde da je, pretnja je pravdi svugde

Martin Luter King

Pravda se zasniva na poštovanju prava svakog pojedinca. Stoga Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima predviđa da je: „...priznavanje urođenog dostojanstva i jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske zajednice temelj slobode, pravde i mira u svetu“.

Kada se pojedincu sudi za krivično delo, on se suočava sa čitavom mašinerijom države. Način na koji se postupa sa osobom kad je optužena za krivično delo konkretno pokazuje u kojoj meri ta država poštuje individualna ljudska prava. Svakim suđenjem za krivično delo proverava se opredeljenost države za poštovanje ljudskih prava; ta provera je još stroža kada je optuženi politički zatvorenik – kada nadležna vlast sumnja da konkretna osoba predstavlja pretnju onima koji su na vlasti.

Svaka vlast je dužna da pred lice pravde izvede one koji su odgovorni za zločine. Međutim, kada su ljudi podvrgnuti nepravičnim suđenjima, pravda ne može biti zadovoljena. Kada ljudi bivaju mučeni ili zlostavljani od onih koji su odgovorni za primenu zakona, kada se osuđuju nevini pojedinci, i kada su suđenja očigledno nepravična ili ih ljudi smatraju nepravičnim, takav pravosudni sistem gubi kredibilitet. Ako se ljudska prava ne poštuju u policijskoj stanici, sobi za saslušanje, pritvoru, sudu i zatvorskoj ćeliji, vlast ne ispunjava svoje dužnosti i izneverila je svoje odgovornosti.

Bojazan da će doći do kršenja ljudskih prava postoji od trenutka kada zvaničnici osumnjiče neku osobu, prilikom hapšenja, pritvaranja, dok traje suđenje i podnošenje svih žalbi, sve do izricanja bilo koje kazne. Međunarodna zajednica je ustanovila standarde za pravično suđenje čija namena je definisanje i zaštita prava ljudi u svim fazama postupka.

Pravo na pravično suđenje je osnovno ljudsko pravo i jedan od opšte važećih principa predviđenih Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, koju su pre 50 godina usvojile vlade sveta i još uvek je kamen temeljac međunarodnog sistema ljudskih prava. U godinama posle 1948, pravo na pravično suđenje predviđeno Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, postalo je pravno obavezujuće za sve države kao deo međunarodnog običajnog prava.

Od 1948. godine, pravo na pravično suđenje ponovo je potvrđivano i razrađivano u pravno obavezujućim ugovorima,

poput Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR), koji je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija (UN) 1966. Ono je predviđeno i brojnim drugim međunarodnim i regionalnim ugovorima i vanugovornim standardima, koje su usvojile UN i regionalna međuvladina tela. Standardi ljudskih prava sačinjeni su tako da se mogu primeniti na sve pravne sisteme u svetu i stoga uvažavaju veliku različitost pravnih postupaka – oni ustanovljavaju minimalne garantije koje treba da pruže svi sistemi.

Međunarodni standardi ljudskih prava koji se odnose na pravično suđenje predstavljaju kolektivni sporazum zajednice nacija o kriterijumima za procenu kako vlade postupaju sa ljudima optuženim za krivična dela, a ovaj priručnik treba da posluži kao vodič za njihovu primenu.

Rad Amnesty International-a (AI) u korist pravičnih suđenja

AI je svetski pokret aktivista koji deluju u cilju promovisanja ljudskih prava, sadržanih u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i drugih međunarodnih standarda, obuhvatajući i pravo na pravično suđenje. Interveniše u suđenjima političkim zatvorenicima ili u slučajevima u kojima može da bude izrečena smrtna kazna.

Član 1(b) Statuta AI-a poziva organizacije da rade u korist hitnih i pravičnih suđenja političkim zatvorenicima u skladu sa „međunarodno priznatim normama“. AI je radio na ostvarenju ovog cilja upućujući sudske posmatrače u mnoge zemlje u svim regionima sveta, pripremajući izveštaje o problemima vezanim za pravično suđenje u određenim zemljama, i mobilišući svoje članstvo da traži hitna i pravična suđenja za političke zatvorenike. AI je takođe izrazio posebnu zabrinutost zbog nepravičnih suđenja zatvorenicima osuđenim zbog prigovora savesti i svih optuženih za dela za koja je predviđena smrtna kazna. Slučajeve u kojima se sa razlogom sumnjalo u pravičnost suđenja prijavljivao je Radnoj grupi UN-a o samovoljnom lišenju slobode i Specijalnom izvestiocu UN-a o vansudskim, samovoljnim i pogubljenjima po kratkom postupku. Organizacija je takođe vodila kampanju za uspostavljanje najviših mogućih standarda pravičnog suđenja za Međunarodne krivične tribunale za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, kao i za Međunarodni krivični sud.

Tokom svog rada, AI je sačinio Program za prevenciju torture u 12 tačaka, Program za prevenciju „nestanaka“ u 14 tačaka i Program za prevenciju vansudskih pogubljenja u 14

tačaka. Ovi programi su zasnovani na iskustvu stečenom dugogodišnjim praktičnim delovanjem AI-a u zemljama širom sveta. Oni sumiraju mnoga prava značajna za zaštitu pojedinca tokom krivičnog postupka i izražavaju stav AI-a o standardima koje treba da usvoje sve vlade.

Svrha ovog priručnika

Ovaj priručnik nastoji da pruži uputstva za primenu relevantnih standarda o ljudskim pravima svima koji učestvuju u ispitivanjima toga u kojoj meri neko suđenje za krivično delo ili krivično-pravni sistem garantuju poštovanje međunarodnih standarda pravičnosti. Namenjen je sudskim posmatračima i drugim licima koja procenju koliko je suđenje pravično u pojedinačnim slučajevima i svima koji nastoje da ocene da li sistem krivičnog prava neke zemlje garantuje poštovanje međunarodnih standarda za pravično suđenje.

Ocena o tome koliko je suđenje za krivično delo pravično, složena je i ima mnogo aspekata. Slučajevi se razlikuju i potrebno ih je ispitati, ne samo u glavnim tačkama, već i kao celinu. Procena se obično usredsređuje na to da li je vođenje postupka u skladu sa nacionalnim zakonima, da li su ti nacionalni zakoni usklađeni sa međunarodnim garantijama pravičnog suđenja i da li je način na koji se primenjuju ti zakoni u skladu sa međunarodnim standardima. Ponekad je suđenje manjkavo u samo jednom aspektu, ali često suđenje ne odgovara međunarodnim standardima na više načina.

Međunarodni standardi prema kojima se procenjuje pravičnost suđenja su brojni, sadržani u različitim instrumentima i stalno se razvijaju. Ovaj priručnik iznosi međunarodne i regionalne standarde ljudskih prava za različite faze procesa suđenja za krivično delo. Mada se neki standardi odnose na sve vidove pritvora (obuhvatajući administrativni pritvor) i suđenja ma koje vrste, obuhvatajući nekrivične (građanske) sporove, ovaj priručnik je usredsređen na standarde koji važe za krivični postupak. Da bi pomogao u praktičnoj primeni ovih standarda, priručnik navodi neka od tumačenja standarda koja su dali autoritativni regionalni organi i organi UN-a (Videti **Međunarodni standardi o ljudskim pravima i organi**).

Ovo je prvi priručnik AI-a o pravičnim suđenjima i pozdravili bismo svaki predlog ili komentar njegovog sadržaja. Molimo Vas da vaše komentare pošaljete na: Legal and International Organizations Program, Amnesty International, International Secretariat, 1 Easton Street, London WC1X 8DJ, United Kingdom.

Kako je organizovan ovaj priručnik

Ovaj priručnik je podeljen na tri dela: uvod, glavni tekst i dodaci.

U uvodnom delu je kratko objašnjenje relevantnih međunarodnih i regionalnih standarda ljudskih prava i organi koji se njima bave; lista standarda i organi koji su navedeni u priručniku; napomena o korišćenju termina; spisak skraćenica korišćenih pri navođenju standarda, organa i slučajeva.

Glavni tekst priručnika podeljen je na tri dela. Deo A obuhvata prava pre suđenja, obuhvatajući prava pritvorenika. Deo B obuhvata prava na suđenju i presudu, žalbu, izricanje kazne i kaznu. Deo C bavi se pitanjima vezanim za pravično suđenje u slučajevima u kojima može biti izrečena smrtna kazna, u postupku protiv maloletnika i za vreme vanrednih stanja i oružanog sukoba.

Postoje dva dodatka. Jedan sadrži odabrane izvode iz Opštih komentara koje je usvojio Komitet za ljudska prava, a koji pružaju autoritativna uputstva za tumačenje ICCPR-a. Drugi sadrži Rezoluciju Afričke komisije o pravu na postupak i na pravično suđenje. Ova dva dokumenta su navedena zato što do njih možda nije tako lako doći kao do drugih standarda.

Priručnik je raspolagao sa limitiranim prostorom, pa je korišćeno upućivanje na druge delove teksta umesto ponavljanja, i navođeni su samo odabrani članovi iz dokumenta, a ne kompletni tekstovi.

Kako nabaviti primerak standarda

Primerke ugovornih i vanugovornih standarda UN-a možete nabaviti u knjižarama, Informacionom birou UN-a u vašoj zemlji, ili ako se obratite na adrese:

Office of the UN High Commissioner for Human Rights,
United Nations, New York, NY 10017, USA;

Office of the UN High Commissioner for Human Rights,
United Nations, Office at Geneva, 8-14 avenue de la Paix,
1211 Geneva 10, Switzerland;
<http://www.unhchr.ch>

Postoji vodič za nalaženje informacija o ljudskim pravima na Internetu i na adresi:

<http://www.derechos.org/human-rights/manual.htm>

ili putem elektronske pošte:

the autoresponder at manual@desaparecidos.org

Primerke regionalnih standarda možete nabaviti ako se obratite na adrese:

Organization of African Unity, POB 3243, Addis Ababa, Ethiopia

Organization of American States, Instituto Interamericano de Derechos Humanos, Apartado Postal 10081 – 1000, San Jose, Costa Rica;
<http://www.oas.org>

Council of Europe, F-67075, Strasbourg cedex, France;
<http://stars.coe.fr>

Dodatne informacije

Svima koji traže dodatne informacije o garantijama za pravično suđenje sadržanim u međunarodnim standardima od naročite pomoći mogu biti sledeći tekstovi:

Studija o pravu na pravično suđenje Podkomisije UN-a za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina (UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities), koju su pripremili Stanislav Černičenko (Stanislav Chernichenko), Vilijam Trit (William Treat) i Dejvid Vajsbrod (David Weissbrodt).

(UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1990/34, 1990;
 E/CN.4/Sub.2/1991/29, 1991;
 E/CN.4/Sub.2/1992/24&Add.1-3, 1992;
 E/CN.4/Sub.2/1993/24&Add.2, 1993;
 E/CN.4/Sub.2/1994/24, 1994)

Centar UN-a za ljudska prava, Ogranak za prevenciju kriminaliteta i krivično pravo, Ljudska prava i pre-sudski pritvor (UN Centre for Human Rights, Crime Prevention and Criminal Justice Branch, Human Rights and Pre-Trial Detention), 1994. (UN Sales No.E.94.XIV.6)

Manfred Novak (Manfred Nowak) *Pakt o građanskim i političkim pravima: CCPR Komentar, (U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary)*, NP Engel, 1993.

D.J. Haris (D.J. Harris), M. O'Bojl (M. O'Boyle), K. Varbrik (C. Warbrick), *Pravo Evropske konvencije o ljudskim pravima (Law on European Convention on Human Rights)*, Butterworths, 1995.

Najdžel S. Rodli (Nigel S. Rodley), *Postupanje sa zatvorenicima prema međunarodnom pravu (The Treatment of Prisoners Under International Law)*, Clarendon Press, Oxford, 1987, (sledi novo izdanje).

Dejvid Vajsbrod (David Weissbrodt) „Međunarodni sudski posmatrači“ (International Trial Observers), *Stanford Journal of International Law*, tom 18, izdanje 1, proleće 1982.

Dejvid Vajsbrod (David Weissbrodt) i Rutger Volfram (eds) (Ruediger Wolfrum), *Pravo na pravično suđenje (The Right to Fair Trial)*, *Beitraege zum Auslaendischen Recht oeffentlichen und Voelerrecht*, Vol. 129, Springer, Berlin 1998.

Komitet pravnika za ljudska prava (Lawyers Committee for Human Rights) *Šta je pravično suđenje? Osnovni vodič za pravne standarde i praksu (What is a Fair Trial? A Basic Guide to Legal Standards and Practice)*, 1995.

Norveški institut za ljudska prava (Norwegian Institute of Human Rights), *Priručnik za praćenje suđenja (Manual for Trial Observation)*, mart 1996.

Vilijam A. Šabas (William A. Schabas), *Ukidanje smrtne kazne u međunarodnom pravu (The Abolition of the Death Penalty in International Law)*, drugo izdanje, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1997.

AI, *Međunarodni standardi za smrtnu kaznu (International Standards on the Death Penalty)* AI Indeks: ACT 50/06/97, 1997.

Izrazi zahvalnosti

Ovaj priručnik ne bi mogao da bude sačinjen bez podrške mnogih koji su uložili mnogo vremena i stručnog znanja da bi pomogli AI-u u njegovoj pripremi. Džil Hajne (Jill Heine), član osoblja Međunarodnog sekretarijata AI-a je pripremila, organizovala i sastavila ovaj priručnik. Mnogi drugi (uključujući Kristofera Hola (Christopher Hall) koji je napisao poglavlje o pravima na pravično suđenje u oružanom sukobu) dali su uputstva, stručne komentare i pomogli u njegovoj izradi. Posebnu zahvalnost dugujemo osoblju Programa za pravne i međunarodne organizacije, Programa za publikacije, Mervatu Rišmaviju (Mervat Rishmawi) i Jozefu Švarcu (Josef Szwarc). Među učesnicima ovog projekta koji ne pripadaju osoblju AI-a, ova organizacija bi želela da se posebno zahvali Mijako Abiko (Miyako Abiko), Jeleni Pejić, Lini Filipson (Lina Philipson) i Dejvidu Vajsbrotu (David Weissbrodt) na njihovoj dragocenoj pomoći.

Međunarodni standardi ljudskih prava i organi

U ovom poglavlju su data objašnjenja o različitim vrstama međunarodnih standarda o ljudskim pravima koja su relevantna za pravično suđenje. Navedeni su i organi koji daju autoritativna uputstva za tumačenje tih standarda.

1. Standardi o ljudskim pravima
 - 1.1 Ugovori
 - 1.2 Vanugovorni standardi
2. Međunarodni ugovorni standardi
 - 2.1 Međunarodni Pakt o građanskim i političkim pravima
 - 2.2 Drugi ugovori Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima
 - 2.3 Pravo oružanih sukoba
3. Međunarodni vanugovorni standardi
4. Regionalni standardi
 - 4.1 Afrika
 - 4.2 Severna i Južna Amerika
 - 4.3 Evropa
5. Tematski mehanizmi Ujedinjenih nacija
6. Međunarodni krivični tribunali

1. Standardi o ljudskim pravima

Standardi navedeni u ovom priručniku imaju različit pravni status. Neki su ugovorne prirode i pravno obavezujući za države koje su te ugovore potpisale. Drugi vanugovorni standardi predstavljaju konsenzus međunarodne zajednice o standardima kojima države treba da teže, a zajedno čine međunarodni okvir osnovne zaštite protiv nepravičnih suđenja. Standardi o ljudskim pravima unapređivani su tokom druge polovine dvadesetog veka kao zajedničko dostignuće svih država i naroda.

AI, kao organizacija za ljudska prava, navodi one standarde koji daju najveći stepen zaštite, a koje država treba da primenjuje. Najčešće, AI će navesti relevantan deo ugovora koji ustanovljava pravo koje je država dužna da primenjuje. Ponekad se ugovor ne može primeniti jer se država nije složila da njime bude obavezana, a ponekad se relevantni deo detaljnije

objašnjava vanugovornim standardima. U oba slučaja, AI se zalaže za pridržavanje međunarodno priznatih i dogovorenih normi.

1.1 Ugovori

Standardi u formi pakta, konvencije, povelje i protokola su ugovori koji su pravno obavezujući za države ugovornice. Nekim ugovorima kao što su Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) i Konvencija protiv torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, može pristupiti bilo koja zemlja u svetu. Drugim ugovorima mogu pristupiti samo one države koje pripadaju određenoj regionalnoj organizaciji.¹

Države mogu da se obavežu ugovorom na jedan od dva načina: prvi obuhvata potpisivanje i ratifikaciju, a drugi pristupanje. Država potpisivanjem ugovora formalno najavljuje svoju nameru da taj ugovor ratifikuje u budućnosti. Država koja je potpisala ugovor, ne sme da postupa suprotno cilju i svrsi ugovora. Kada ratifikuje ili pristupi ugovoru, država postaje strana ugovornica. Država strana ugovornica se obavezuje da će se pridržavati odredbi ugovora i da će ispuniti obaveze predviđene ugovorom.

Protokol je ugovor koji se priključuje drugom ugovoru kao dodatak. Uglavnom, sadrži dodatne odredbe i dopunjuje originalni ugovor, proširuje domen primene ili ustanovljava mehanizme žalbe. Protokol postaje pravno obavezujući za državu koja ga je ratifikovala ili mu je pristupila.

Uputstvo za tumačenje odredbi međunarodnih ugovora dato je u komentarima, odlukama i nalazima organa za nadgledanje ugovora i sudova za ljudska prava. Ovi organi mogu biti određeni samim ugovorom ili odlukom Ujedinjenih nacija, a kao regionalni organi nadgledaju primenu ugovora, istražuju pritužbe o kršenju odredbi ugovora. Druga međudržavna tela, poput Radne grupe za arbitrarni pritvor UN-a i specijalnih izveštača Komisije za ljudska prava UN-a (videti dole **Tematski mehanizmi UN-a**), takođe daju stručna objašnjenja i uputstva.²

1.2 Vanugovorni standardi

Mnogi standardi o ljudskim pravima, koji su relevantni za pravičnost suđenja, nisu obuhvaćeni ugovorima, a nazivaju se deklaracije, principi, pravila itd. *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*, *Principi za zaštitu svih osoba koje su pritvorene ili zatvorene* i *Standardna minimalna pravila o postupanju sa*

1. Odnosi se na Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda, Američku konvenciju o ljudskim pravima i (Evropsku) Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda;

2. Relevantne su i odluke nacionalnih sudova, komentari pravnih eksperata i nevladinih organizacija kao što je Međunarodni komitet Crvenog krsta (ICRC) (humanitarna organizacija sa posebnim statusom – prim.pri.);

zatvorenicima su primeri standarda koji nisu obuhvaćeni ugovorima, a ustanovljavaju garantije pravičnog suđenja. Iako formalno nemaju pravnu snagu ugovora, oni imaju moć da privole vlast da poštuje ljudska prava, jer su rezultat višegodišnjih pregovora i konsenzusom su ih prihvatili politički organi kao što je Generalna skupština UN-a. Zbog svoje političke snage, često ih smatraju podjednako obavezujućim kao i ugovore. Vanugovorni standardi ponekad reafirmišu principe koji se prema međunarodnom običajnom pravu već smatraju pravno obavezujućim za sve države.

2. Međunarodni ugovorni standardi

Navedeni međunarodni ugovori, koji su pravno obavezujući za države ugovornice, sadrže garantije za pravično suđenje i citirani su u ovom priručniku.

2.1 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) je usvojen u Generalnoj skupštini UN-a 1966, a stupio je na snagu 1976. godine. U oktobru 1998. godine bilo je 140 država ugovornica Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. ICCPR kodifikuje građanska i politička prava ugovorom koji je obavezujući za države koje ga ratifikuju ili mu pristupe razrađujući građanska i politička prava priznata Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima. Pakt štiti osnovna prava obuhvatajući i ona koja predstavljaju suštinu rada AI-a: pravo na život, pravo na slobodu izražavanja, pravo na slobodu misli i savesti, pravo na slobodu okupljanja i udruživanja, pravo na slobodu od samovoljnog hapšenja ili pritvaranja, pravo na slobodu od mučenja i nečovečnog postupanja i pravo na pravično suđenje.

ICCPR ustanovljava Komitet za ljudska prava kao nadzorni organ sastavljen od 18 eksperata. Opšti komentari Komiteta su uputstvo za interpretaciju Pakta. Neke od njih citiramo u ovom priručniku i navodimo ih u celosti u Dodatku 1. Komitet za ljudska prava nadgleda implementaciju Pakta i njegovih Fakultativnih protokola (videti dole). U skladu sa članom 40 ICCPR-a, države ugovornice su obavezne da podnose periodične izveštaje Komitetu za ljudska prava o implementaciji ICCPR-a, kao i specijalne izveštaje ukoliko to Komitet zahteva.

Komitet za ljudska prava može razmatrati žalbe koje država podnosi protiv druge države ugovornice, pod uslovom da su

države u sporu zvanično priznale nadležnost Komiteta za takve sporove, dajući izjavu prema članu 41 ICCPR-a. (Države su vrlo retko koristile proceduru ulaganja žalbe protiv drugih država, predviđenu mnogim ugovorima o ljudskim pravima, regionalnim i UN.)

Fakultativni (prvi) protokol Pakta o građanskim i političkim pravima koji je stupio na snagu 1976. godine, Komitetu za ljudska prava daje ovlašćenje da razmatra predstavke pojedinaca ili predstavke podnete u njegovo ime protiv države ugovornice Protokola, a u kojima se tvrdi da je ta država prekršila prava garantovana ICCPR-om. Do oktobra 1998. godine, 92 države su postale ugovornice Protokola. U ovom priručniku su navedeni stavovi Komiteta za ljudska prava u vezi sa nekim slučajevima koji su podneti u skladu sa Prvim protokolom.

Drugi fakultativni protokol Pakta o građanskim i političkim pravima, čiji cilj je ukidanje smrtne kazne, usvojen je u Generalnoj skupštini UN-a 1989. godine, a stupio je na snagu 1991. godine. Države ugovornice Protokola su se saglasile da pod njihovom jurisdikcijom neće biti pogubljenja u mirnodopskim uslovima i da će preduzeti sve neophodne mere za ukidanje smrtne kazne. Do oktobra 1998. godine, 33 države su postale strane ugovornice Drugog protokola.

2.2 Drugi ugovori UN-a o ljudskim pravima

Konvencija protiv torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (CAT), usvojena je konsenzusom u Generalnoj skupštini UN-a 1984. godine, a stupila je na snagu 1987. Do oktobra 1998. godine, bilo je 109 država ugovornica. Države ugovornice CAT-a su se obavezale da će zabraniti i sprečiti torturu u okviru svojih jurisdikcija, učiniti je krivičnim delom, ispitati sve prijave torture, izvesti pred sud osobe koje su osumnjičene za torturu i omogućiti im pravičan tretman tokom procesa, da neće prihvatati dokaze koji su dobijeni torturom i da će omogućiti obeštećenje žrtvama torture. Komitet protiv torture nadgleda implementaciju CAT-a tako što razmatra periodične izveštaje država ugovornica o primeni Konvencije, vrši istragu i objavljuje rezultate, a razmatra i individualne predstavke kada mu je priznata ova nadležnost.

Konvencija o pravima deteta je usvojena u Generalnoj skupštini UN-a 1989, a stupila je na snagu 1990. godine.³ Do oktobra 1998. godine, sve države članice Un-a, njih 191, postale su strane ugovornice Konvencije, osim Somalije i SAD. Konvencija o pravima deteta sadrži garantije pravičnog suđenja

3. Videti AI, *The Convention on the Rights of the Child*, AI Indeks: IOR 51/09/94, oktobar 1994, za diskusiju o Konvenciji o pravima deteta.

za decu koja su optužena da su učinila krivično delo. Konvencija ustanovljava Komitet za prava deteta, koji ispituje napredak u ispunjavanju obaveza država ugovornica Konvencije. Države ugovornice treba da Komitetu podnose periodične izveštaje.

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (Konvencija o ženama), usvojena je u Generalnoj skupštini UN-a 1979, a stupila je na snagu 1981. godine. Do oktobra 1998. godine, 162 države su postale strane ugovornice Konvencije. Cilj Konvencije je da omogući efikasnu zaštitu žena od diskriminacije. Članovi 2 i 15 obezbeđuju jednakost žena sa muškarcima pred zakonom. Komitet za ukidanje diskriminacije žena, koji je ustanovljen članom 17, nadgleda implementaciju Konvencije, tako što, između ostalog, razmatra periodične izveštaje država ugovornica.

Međunarodna Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (Konvencija protiv rasizma), usvojena je u Generalnoj skupštini UN-a 1965, a stupila je na snagu 1969. godine. Do oktobra 1998. godine, 151 država je postala strana ugovornica Konvencije. Države ugovornice Konvencije su dužne da osude rasnu diskriminaciju i da preuzmu sve mere, obuhvatajući i sudske. Implementaciju ovog ugovora nadgleda Komitet za ukidanje rasne diskriminacije.

2.3 Pravo oružanih sukoba

Četiri *Ženevske konvencije* iz 1949. godine, kojima se reguliše zaštita civilnog stanovništva i zaraćenih strana, uglavnom za vreme međunarodnih oružanih sukoba, ali i za vreme unutrašnjih sukoba kao što je građanski rat, sadrže odredbe o pravičnom suđenju. Do februara 1998. godine, bilo je 188 država ugovornica. Konvencijama su dodati *Dopunski protokol I* (150 država ugovornica), koji proširuje obim zaštite civila i drugih za vreme međunarodnog oružanog sukoba i *Dopunski protokol II* (142 države ugovornice), koji štiti civile i druga lica za vreme unutrašnjih oružanih sukoba.

3. Međunarodni vanugovorni standardi

U daljem tekstu su opisani međunarodni vanugovorni standardi relevantni za pravična suđenja. Svi vanugovorni standardi u ovom priručniku se nalaze u poglavlju **Standardi i organi navedeni u ovom priručniku**.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (Univerzalna deklaracija), usvojena u Generalnoj skupštini UN-a 1948. godine, opšte je priznat skup principa koji bi trebalo da određuje

ponašanje svih država. Članovi 10 i 11, sa još nekoliko članova, jasno određuju prava koja se odnose na pravično suđenje. Pravo na pravično suđenje, onako kako je priznato Univerzalnom deklaracijom, široko je prihvaćeno kao deo međunarodnog običajnog prava ili kao opšti pravni princip u većini država, dakle, pravno je obavezujuće za sve države. Principi Univerzalne deklaracije su podstakli stvaranje brojnih ugovora i standarda na međunarodnom i regionalnom nivou.

Skup principa za zaštitu svih osoba koje su pritvorene ili zatvorene (Skup principa), usvojen konsenzusom u Generalnoj skupštini UN-a 1988. godine, sadrži skup međunarodno priznatih standarda, primenjivih na sve države, kojima se propisuje kako treba postupati sa pritvorenicima i zatvorenicima. Principi odražavaju osnovne pravne i humanitarne koncepte i služe kao uputstvo za oblikovanje nacionalnog zakonodavstva.

Standardna minimalna pravila o postupanju sa zatvorenicima, usvojena su 1955. godine na Prvom kongresu UN-a o prevenciji kriminaliteta i postupanju sa učinocima krivičnih dela. Prihvatio ih je Ekonomski i socijalni Savet UN-a. Pravila obuhvataju „opšte prihvaćene principe i praksu“ u postupanju sa zatvorenicima. Godine 1971, Generalna skupština UN-a je pozvala zemlje članice da primene ova pravila i da ih ugrade u svoja nacionalna zakonodavstva.

Osnovni principi o ulozi advokata usvojeni su konsenzusom 1990. godine na Osmom kongresu UN-a o prevenciji kriminaliteta i postupanju sa učinocima krivičnih dela. Generalna skupština UN-a je pozdravila usvajanje Principa. Kongres UN-a je istakao da „adekvatna zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda na koju svi imaju pravo, zahteva da svi imaju delotvoran pristup pravnoj pomoći, koju će im pružiti predstavnici nezavisne pravne profesije“.

Uputstva o ulozi tužilaca su usvojena konsenzusom 1990. godine na Osmom kongresu UN-a o sprečavanju zločina i postupanju sa učinocima krivičnih dela. Generalna skupština UN-a je pozdravila usvajanje Uputstava kao nastojanje da se pomogne vladama u „obezbeđivanju i unapređenju efikasnosti, nepristrasnosti i pravičnosti tužilaca u krivičnim postupcima“.

Osnovni Principi nezavisnosti sudstva su usvojeni na Sedmom kongresu UN-a o sprečavanju zločina i postupanju sa učinocima krivičnih dela, a odobreni su u Generalnoj skupštini UN-a 1985. godine. Principi koji se odnose na profesionalne sudije i sudije porotnike formulisani su tako da pomažu vladama

u obezbeđivanju i unapređenju nezavisnog sudstva. Principe „vlade treba da prihvate i poštuju u okviru svog nacionalnog zakonodavstva i prakse i da na njih ukažu sudijama, advokatima i članovima izvršnih i zakonodavnih tela, kao i javnosti uopšte“.

Garantije za zaštitu prava osoba kojima može biti izrečena smrtna kazna koje je usvojio Ekonomski i socijalni Savet UN-a, odobreni su u Generalnoj skupštini UN-a 1984. godine. Ovim dokumentom se ograničava izricanje smrtne kazne u državama koje je još nisu ukinule. Predviđeno je među ostalim zaštitnim merama, da smrtna kazna može biti izvršena samo nakon zakonskog postupka kojim su pružene sve moguće garantije pravičnog suđenja. Ta prava, u najmanju ruku, moraju biti jednaka onima koja su predviđena članom 14 ICCPR-a, obuhvatajući i pravo na adekvatnu pravnu pomoć, u svim fazama procesa, licima osumnjičenim ili optuženim za krivično delo za koje se može izreći smrtna kazna.

4. Regionalni standardi

Regionalne organizacije su usvojile regionalne deklaracije i ugovore za zaštitu ljudskih prava. Ovi standardi se uglavnom primenjuju na države koje pripadaju određenoj regionalnoj organizaciji. U ovom priručniku su navedene regionalne organizacije poput Organizacije afričkog jedinstva, Organizacije američkih država i Saveta Evrope. Postoje i drugi regionalni standardi koji se odnose na pravo na pravično suđenje, ali koji nisu opisani u ovom priručniku.⁴

4.1 Afrika

Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda (Afrička povelja), usvojena je 1981. godine od strane Organizacije afričkog jedinstva (OAU) i stupila je na snagu 1986. godine. Do oktobra 1998. godine, 52 države članice OAU-a, osim Eritreje, postale su države ugovornice Afričke povelje. Osnovne garantije za pravično suđenje sadržane su u Povelji kao deo prava pojedinca da njegov slučaj bude saslušan.⁵

Afrička komisija za ljudska prava i prava naroda (Afrička komisija) nadgleda implementaciju Afričke povelje. Komisija ima 11 članova, koje su nominovale države članice i koje je izabrala Skupština šefova država i vlada OAU-a da služe u individualnom svojstvu. Mandat Afričke komisije je da unapređuje svest o ljudskim pravima u regionu i da ispituje tvrdnje država članica o kršenju odredbi Afričke povelje koje su počinile druge države članice. Komisija ima pravo da ispita tvrdnje, ne samo država, već i drugih strana, što podrazumeva i pojedince.

4. Na primer, Liga arapskih zemalja je usvojila Arapsku povelju o ljudskim pravima (još nije stupila na snagu): Arapska povelja o ljudskim pravima, usvojena 15. septembra 1994. godine, *18 Human Rights Law Journal* (1997), str. 151 (engleska verzija). Za komentar o Arapskoj povelji o ljudskim pravima videti Mona Rishmawi „The Arab Charter on: A Comment“, *10 Interights Bulletin* (1996), str. 8; ICJ Review 56, jun 1996.

5. Videti AI, *Amnesty International's observations on possible reform of the African Charter on Human and Peoples' Rights*, AI Indeks IOR 63/03/93, 1993, za diskusiju o Afričkoj Povelji o ljudskim pravima i pravima naroda.

Afrička komisija, takođe, ima mandat da „formuliše i odredi principe i pravila koji imaju za cilj rešavanje pravnih problema u vezi sa ljudskim pravima i pravima naroda i osnovnim slobodama na kojima afričke vlade mogu bazirati svoje zakonodavstvo“ (Član 45 (1) (b) Afričke povelje). Komisija je 1992. godine donela *Rezoluciju o pravu na postupak i pravično suđenje* (Rezolucija Afričke komisije) koja proširuje i učvršćuje garantije za pravično suđenje Afričke povelje.

Savet ministara OAU, na svom sastanku u februaru 1998. godine, usvojio je Protokol Afričke povelje i osnovao *Afrički sud za ljudska prava i prava naroda* (Afrički sud). Mandat Afričkog suda, onda kad bude uspostavljen, biće da dopunjava mandat Afričke komisije. Uloga Suda će biti i da daje savetodavna mišljenja na zahtev država članica Afričke povelje, Afričke komisije i organa OAU. Do oktobra 1998. godine, 30 država je potpisalo Protokol, a jedna ga je ratifikovala. Sud će biti uspostavljen onda kada ga 15 država bude ratifikovalo.

4.2 Severna i Južna Amerika

Američka deklaracija o pravima i dužnostima čoveka

(Američka deklaracija) je usvojena 1948. godine na Devetoj Inter-američkoj konferenciji, na kojoj je takođe usvojena Povelja Organizacije američkih država (OAS). To je kamen temeljac inter-američkog sistema zaštite ljudskih prava i sve zemlje članice OAS-a su obavezne da ga se pridržavaju. Pravo na pravičnu proceduru je ustanovljeno članom XXVI Deklaracije.

Američka konvencija o ljudskim pravima (Američka konvencija, „Pakt iz San Hozea, Kostarika“), usvojena je 1969. godine, a stupila je na snagu u julu 1978. godine. Mogu je ratifikovati ili joj pristupiti sve države članice OAS-a, a do jula 1998. godine 25 od 35 država su bile strane ugovornice Konvencije. Član 8 govori o pravu na pravično suđenje. Konvencijom je predviđeno da Inter-američka komisija za ljudska prava i Inter-američki sud za ljudska prava (videti dole) nadziru ispunjavanje obaveza država ugovornica Konvencije. Ratifikacijom Konvencije država automatski prihvata nadležnost Komisije. Međutim, države ugovornice moraju, u skladu sa članom 62, izjaviti da priznaju jurisdikciju Suda. Do jula 1998. godine, 17 država ugovornica je prihvatilo jurisdikciju Suda.

Protokol Američke konvencije o ljudskim pravima koji se odnosi na ukidanje smrtne kazne usvojen je u Generalnoj skupštini OAS-a 1990. godine. Njime se državama ugovornicama Protokola zabranjuje da izriču smrtnu kaznu na

svojoj teritoriji u mirnodopsko vreme. Do jula 1998. godine 4 države su ratifikovale Protokol, a još 3 države su ga potpisale.

Inter-američka konvencija o sprečavanju i kažnjavanju torture (Inter-američka konvencija o torturi) je usvojena u Generalnoj skupštini OAS-a 1985. godine, a stupila je na snagu u februaru 1987. godine. Države ugovornice su obavezne da podnose periodične izveštaje Inter-američkoj komisiji za ljudska prava o merama preduzetim za implementaciju odredbi Konvencije u nacionalnom zakonodavstvu. Do jula 1998. godine, 13 članica OAS-a su bile države ugovornice Konvencije.

Inter-američka konvencija o sprečavanju, kažnjavanju i ukidanju nasilja nad ženama („Konvencija iz Belem do Para“), usvojena je u Generalnoj skupštini u junu 1994. godine i stupila je na snagu u martu 1995. To je ugovor koji je ratifikovao najveći broj država – 27, do jula 1998. godine.

Inter-američka konvencija o prinudnim nestancima (Inter-američka konvencija o nestancima) je usvojena od strane OAS-a 1994, a stupila je na snagu 1996. godine. Cilj Konvencije je sprečavanje, kažnjavanje i eliminisanje „nestanaka“ u regionu. Dok većinu regionalnih ugovora mogu ratifikovati ili im pristupiti samo države članice regionalnih organizacija, ovoj Konvenciji mogu pristupiti sve države. Do jula 1998. godine Konvenciju je ratifikovalo 5, a potpisalo 8 država.

Inter-američka komisija za ljudska prava (Inter-američka komisija) osnovana je s namerom da unapredi poštovanje i odbranu ljudskih prava, te da bi bila konsultativni organ država članica OAS-a u tim pitanjima. Komisija, između ostalog, može da ide na lice mesta, na zahtev ili uz saglasnost država članica, da priprema specijalne studije, da daje preporuke vladama o usvajanju mera za unapređenje i zaštitu ljudskih prava i da zahteva od vlada da podnose izveštaje o preduzetim merama.

Inter-američka komisija takođe postupa prema predstavkama pojedinaca, grupa ili nevladinih organizacija o navodnom kršenju prava koja su sadržana u Američkoj deklaraciji, a u slučaju država ugovornica i onih koja su sadržana u Američkoj konvenciji. U hitnim slučajevima, Komisija može da zahteva preventivne mere koje će zaštititi ljude od kršenja prava. Komisija može da traži od Inter-američkog suda za ljudska prava da naredi primenu privremenih mera u ozbiljnim i hitnim slučajevima, onda kada je neophodno sprečiti nepopravljivu štetu.

Inter-američki sud za ljudska prava (Inter-američki sud) je međunarodni tribunal sastavljen od sedam sudija koje su izabrale

države članice OAS-a, a nalazi se u San Hozeu, Kostarika. Svrha ovog suda je da tumači i primenjuje Američku konvenciju. Sud može da ispituje slučajeve po pritužbama država ugovornica ili Inter-američke komisije, pod uslovom da je država ugovornica priznala jurisdikciju suda. Presude ovog suda su obavezujuće. U izuzetno hitnim slučajevima i da bi se izbegla dalja šteta, sud može odrediti privremene mere. Sud ima konsultativnu ulogu i od njega se može tražiti savetodavno mišljenje o tumačenju odredbi Konvencije. Sud je objavio 15 savetodavnih mišljenja do jula 1998. godine i oni čine važan dokument u jurisprudenciji Inter-američkog sistema.

4.3 Evropa

(Evropska) *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* (Evropska konvencija), stupila je na snagu 1953. godine. Ratifikacija ili pristup Evropskoj konvenciji je uslov za članstvo u Savetu Evrope. Do septembra 1998. godine, svih 40 članica Saveta Evrope su bile strane ugovornice Konvencije. Članovi 3, 5, 6 i 7 Evropske konvencije predstavljaju važne garantije za pravično suđenje.

Protokol 6 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda u vezi sa ukidanjem smrtne kazne (Protokol 6 Evropske konvencije), stupio je na snagu 1985. godine. Protokol zabranjuje izricanje smrtne kazne u mirnodopskim uslovima. Do septembra 1998. godine, 28 država je ratifikovalo Protokol.

Protokol 7 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (Protokol 7 Evropske konvencije), stupio je na snagu 1988. godine. Protokol sadrži mere za zaštitu stranaca, kao i pravo da presudu za krivično delo preispita viši sud. Protokol predviđa pravo da se nikome ne može ponovo suditi ili izreći kazna za isto krivično delo u granicama iste jurisdikcije. Njime se predviđa i pravo na kompenzaciju zbog neopravdane osude. Do septembra 1998. godine, ugovor je ratifikovalo 26 država.

Evropska komisija za ljudska prava (Evropska komisija) nadgleda implementaciju Evropske konvencije. Komisija razmatra pritužbe jedne države protiv druge o navodnom nepoštovanju Konvencije pod uslovom da su obe države članice ratifikovale Konvenciju. Može takode da razmatra predstavke pojedinaca, grupa ili nevladinih organizacija, pod uslovom da je država članica koja je navodno prekršila Konvenciju priznala nadležnost Komisije da prima predstavke.

Evropski sud za ljudska prava (Evropski sud) broјčano ima onoliko sudija koliko je država članica Saveta Evrope, bez obzira da li su te države ratifikovale Evropsku konvenciju. Države

članice Evropske konvencije i Evropska komisija su ovlašćene da iznose slučajeve pred Evropski sud, a on ima jurisdikciju nad slučajevima koji se odnose na primenu i interpretaciju Konvencije. Odluke Evropskog suda su obavezujuće za države ugovornice Evropske konvencije.

Od 1. novembra 1998. godine, ova dva tela su se spojila u jednu instituciju, *Evropski sud za ljudska prava*, shodno Protokolu 11. Pojedinci mogu da podnose žalbe direktno Sudu. Svih 40 država članica Saveta Evrope su ugovornice Protokola 11.

Evropska zatvorska pravila je usvojio Savet ministara Evrope 1973. godine, a revidirana su 1987. Iako nisu pravno obavezujuća, pravila služe kao uputstvo u postupanju sa pritvorenicima i zatvorenicima. Zabranjuju torturu i nečovečno postupanje i predviđaju da se različite kategorije zatvorenika, kao što su oni koji čekuju suđenje i oni koji su osuđeni, moraju držati odvojeno.

Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OSCE-OEBS) obuhvata sve evropske države, centralnoazijske republike, koje nisu članovi Saveta Evrope, kao i Kanadu i SAD. Na sastancima u Kopenhagenu (1990) i u Moskvi (1991), OEBS je usvojio detaljne, politički obavezujuće odluke o ljudskim pravima, obuhvatajući i garantije za pravično suđenje, koje u mnogome ponavljaju standarde i odredbe UN i odredbe Evropske konvencije.

5. Tematski mehanizmi UN-a

Osim organa UN-a koji nadgledaju primenu ugovora UN-a (videti gore), uputstva za primenu standarda o ljudskim pravima daju i eksperti (radne grupe i specijalni izvišćci) koje imenuje Komisija za ljudska prava UN-a da bi se bavili različitim temama. Poznati su i pod imenom Tematski mehanizmi UN-a. Njihov mandat je, uglavnom, da ispituju žalbe o posebnim vrstama povreda ljudskih prava u svim državama, bez obzira da li su potpisnice međunarodnih ugovora o ljudskim pravima ili ne. Takođe, eksperti ili radne grupe mogu da posete državu, ukoliko od nje dobiju saglasnost za to. Mogu da vrše istragu, obuhvatajući i pojedinačne slučajeve, da podnose izveštaje sa nalazima i preporukama vladama i da podnose godišnje izveštaje Komisiji za ljudska prava UN-a. Nekoliko tematskih mehanizama UN-a se direktno odnose na pitanja od značaja za pravična suđenja.

Radna grupa za samovoljna lišenja slobode je osnovana 1991. godine. Mandat joj je da istražuje slučajeve lišenja slobode koji

su samovoljni ili na drugi način u suprotnosti sa međunarodnim standardima. Obuhvata i lišenje slobode pre suđenja i zatvaranje posle suđenja.

Radna grupa za prinudne ili nedobrovoljne nestanke je osnovana 1980. godine. Grupa ispituje slučajeve prinudnih ili nedobrovoljnih nestanaka i deluje kao posrednik između porodica „nestalih“ osoba i vlasti, sa namerom da slučajevi budu istraženi, a sudbina i mesto boravka „nestalih“ rasvetljeni. Grupa nadgleda ispunjavanje obaveza države koje proizilaze iz Deklaracije o zaštiti svih osoba od prinudnog nestanka.

Specijalni izvestilac o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku je ustanovljen 1982. godine. Specijalni izvestilac se bavi uglavnom slučajevima kršenja prava na život, obuhvatajući i izricanje smrtne kazne nakon nepravičnih suđenja. U njegovom mandatu je i da obrati posebnu pažnju na vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku određenih grupa, kao što su deca, žene, nacionalne ili etničke, verske i jezičke manjine.

Specijalni izvestilac o torturi je ustanovljen 1985. godine. Njegov mandat obuhvata ispitivanje slučajeva torture i zalaganje za potpunu implementaciju međunarodnih i nacionalnih pravnih propisa kojima se zabranjuje tortura.

Specijalni izvestilac o nezavisnosti sudija i advokata je ustanovljen 1994. godine. Izveštava o napadima na nezavisnost sudija i advokata, istražuje i daje preporuke o merama za zaštitu nezavisnosti pravosuđa.

6. Međunarodni krivični tribunali

Međunarodne krivične tribunale za bivšu Jugoslaviju i Ruandu osnovao je Savet bezbednosti UN-a da bi sudio onima koji su odgovorni za genocid, zločine protiv čovečnosti i teška kršenja humanitarnog prava u sukobima u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi. Statuti ovih Tribunala (za Jugoslaviju i Ruandu) i Pravila o postupku i dokazivanju (Pravila za Jugoslaviju i Pravila za Ruandu) su važni međunarodni standardi. Oni predstavljaju savremene garantije za pravično suđenje, a u nekim aspektima su napredak u zaštiti osumnjičenih i optuženih u smislu korišćenja advokatskih usluga i prava na ćutanje. Statuti Tribunala ne predviđaju mogućnost smrtne kazne.

Mnogi od ovih standarda su postali deo statuta Međunarodnog krivičnog suda, koji je usvojen 17. jula 1998. godine na diplomatskoj konferenciji u Rimu. Statut, koji je

usvojen sa 120 glasova za, 7 protiv i 21 uzdržan, stupiće na snagu nakon 60. ratifikacije. Statut ne predviđa smrtnu kaznu i sadrži mnoge garantije za pravično suđenje koje su sadržane u Statutima i Pravilima oba Tribunala.

Standardi i organi navedeni u ovom priručniku

Dole su navedeni standardi i organi za ljudska prava. Obično se upotrebljavaju skraćenice (u zagradama).

Afrička Povelja o ljudskim pravima i pravima naroda (Afrička povelja)

Afrička Komisija o ljudskim pravima i pravima naroda (Afrička komisija)

Rezolucija afričke komisije o pravu na postupak i pravično suđenje (Rezolucija afričke komisije)

Afrički sud za ljudska prava i prava naroda (Afrički sud)

Američka konvencija o ljudskim pravima (Američka konvencija)

Američka deklaracija o pravima i dužnostima čoveka (Američka deklaracija)

Osnovni principi o nezavisnosti sudstva

Osnovni principi o ulozi advokata

Osnovni principi o postupanju sa zatvorenicima

Osnovni principi o upotrebi sile i vatrenog oružja od strane lica odgovornih za primenu zakona

Pekinška deklaracija i platforma delovanja

Skup principa za zaštitu svih osoba koje su pritvorene ili zatvorene (Skup principa)

Kodeks ponašanja lica odgovornih za primenu zakona

Komitet protiv torture

Konvencija protiv torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (Konvencija protiv torture)

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (Konvencija o ženama)

Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida

Konvencija o pravima deteta

Deklaracija o pravima deteta

Deklaracija o ukidanju nasilja nad ženama

Deklaracija o ljudskim pravima pojedinaca koji nisu državljani zemlje u kojoj žive

Deklaracija o zaštiti svih osoba od torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja (Deklaracija protiv torture)

Deklaracija o zaštiti svih osoba od prinudnih nestanaka (Deklaracija o nestancima)

Evropska komisija za ljudska prava (Evropska komisija)

(Evropska) Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija)

Evropski sud za ljudska prava (Evropski sud)

Evropska zatvorska pravila

Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine (Ženevske konvencije)

Ženevska konvencija o poboljšanju položaja ranjenika i bolesnika u oružanim snagama u ratu (Prva Ženevska konvencija)

Ženevska konvencija o poboljšanju položaja ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga na moru (Druga Ženevska konvencija)

Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima (Treća Ženevska konvencija)

Ženevska konvencija o zaštiti civila u vreme rata (Četvrta Ženevska konvencija)

Uputstva o ulozi tužilaca

Komitet za ljudska prava

Inter-američka komisija za ljudska prava (Inter-američka komisija)

Inter-američki sud za ljudska prava (Inter-američki sud)

Inter-američka konvencija o prinudnim nestancima (Inter-američka konvencija o nestancima)

Američka konvencija o sprečavanju i kažnjavanju torture (Inter-američka konvencija o torturi)

Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (Konvencija protiv rasizma)

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR)

Principi medicinske etike koji se odnose na medicinsko osoblje, naročito lekare, u zaštiti pritvorenika i zatvorenika od torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja
(Principi medicinske etike)

Dopunski Protokol Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. godine, koji se odnosi na zaštitu žrtava u međunarodnom oružanom sukobu
(Protokol I)

Dopunski Protokol Ženevskih konvencija od 12. avgusta 1949. godine, koji se odnosi na zaštitu žrtava u unutrašnjem oružanom sukobu
(Protokol II)

Protokol br. 6 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, koji se odnosi na ukidanje smrtne kazne
(Protokol 6 Evropske konvencije)

Protokol br. 7 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (Protokol 7 Evropske konvencije)

Protokol Američke konvencije o ljudskim pravima, koji se odnosi na ukidanje smrtne kazne

Rezolucija o pravu na postupak i pravično suđenje Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda
(Rezolucija Afričke komisije)

Pravila o postupku i dokazivanju Međunarodnog tribunala za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na teritoriji bivše Jugoslavije (Pravila za Jugoslaviju)

Pravila o postupku i dokazivanju, Međunarodni tribunal za Ruandu (Pravila za Ruandu)

Garantije za zaštitu prava osoba kojima može biti izrečena smrtna kazna

Drugi fakultativni protokol Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, koji ima za cilj ukidanje smrtne kazne (Drugi protokol ICCPR-a)

Specijalni izveštilac o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku

Specijalni izveštilac o nezavisnosti sudija i advokata

Specijalni izvestilac o torturi

Standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima
(Standardna minimalna pravila)

Statut Međunarodnog krivičnog suda
(Statut ICC)

Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju
(Statut za Jugoslaviju)

Statut Međunarodnog krivičnog tribunala za Ruandu
(Statut za Ruandu)

Uputstva UN-a za prevenciju maloletničke delikvencije
(Uputstva iz Rijada)

Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode

Standardna minimalna pravila UN-a o vaninstitucionalnim
merama (Pravila iz Tokija)

Standardna minimalna pravila UN-a za ostvarivanje pravde u
postupku prema maloletnim učiniocima krivičnih dela
(Pravila iz Pekinga)

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
(Univerzalna deklaracija)

Bečka konvencija o konzularnim odnosima

Radna grupa o samovoljnom lišenju slobode

Radna grupa o prinudnim ili nedobrovoljnim nestancima

Terminologija

Nacionalni pravni sistemi i međunarodni standardi različito definišu termine koji se odnose na pravično suđenje. Svrha navedenih definicija je da pojasne značenje termina koji se koriste u ovom priručniku, kao i način na koji ih koristi AI. One nisu uvek istovetne sa definicijama koje koriste međunarodni standardi ili unutrašnje pravo.

Pritvor i zatvor

Termin pritvor se koristi kada je osoba lišena slobode iz ma kog razloga, osim osude za krivično delo. Termin zatvor se koristi kada je osoba lišena slobode zbog osude za krivično delo. Zatvor se odnosi na lišavanje slobode koje sledi nakon suđenja i izricanja presude, dok se pritvor, u kontekstu krivičnog postupka, odnosi na lišenje slobode pre i za vreme suđenja¹.

Hapšenje

Hapšenje je „čin lišavanja slobode od strane nadležnih vlasti u svrhu stavljanja osobe u pritvor i podizanja optužnice za krivično delo protiv te osobe“².

Optužba za krivično delo

Optužba za krivično delo je službeni dokument, koji se predaje pojedincu od strane nadležnih vlasti, zbog navodnog izvršenja krivičnog dela³.

Krivično delo

Da li je neko delo krivično određuje se, nezavisno od nacionalnog zakona, primenom međunarodnih standarda za pravično suđenje. Odluka zavisi od prirode dela i od prirode i težine moguće kazne⁴. Iako se klasifikacija nekog dela prema nacionalnom zakonu uzima u obzir, to nije odlučujuće, tako da države ne mogu da izbegnu primenu standarda time što ne klasifikuju dela kao krivična ili tako što prebacuju nadležnost sa sudova na administrativne organe.

Tortura

Tortura je definisana Konvencijom protiv torture kao „bilo koji čin namernog nanošenja velikog bola ili patnje, bilo fizičkog ili mentalnog, sa ciljem da se od tog ili trećeg lica dobiju informacije ili priznanje, da se kazni zbog dela koje je ono ili treće lice izvršilo ili se sumnja da je izvršilo, ili zastrašivanjem ili prinudom nad tim ili trećim licem, ili iz ma kog razloga zasnovanog na diskriminaciji bilo koje vrste, kada se bol ili patnja nanose od strane ili na podstrek, ili uz saglasnost, ili uz

1. Skup principa, terminologija

2. *Ljudska prava i pritvor*, UN Centar za ljudska prava, 1994, UN Dok:E.94.XIV.6. Skup principa, terminologija: “Hapšenje je hvatanje potencijalnog učinioca krivičnog dela ili akcija nadležnih organa”.

3. Predmet *Eckle*, Evropski sud za ljudska prava, 51 serija A 15. jul 1982

4. *Evropski sud, Engel i drugi protiv Holandije*, Evropski sud, 22 serija A, 8. jun 1976

pristanak službenog lica ili druge ovlašćene osobe. Ovo ne obuhvata bol ili patnju koji su proistekli, ili su deo ili uzgredna posledica zakonite sankcije⁵. Međutim, sankcije treba da budu u skladu sa nacionalnim i međunarodnim standardima. U Deklaraciji protiv torture se ističe da „Tortura predstavlja težak i nameran vid surovog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja“⁶.

Surovo, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje

Skup principa za zaštitu svih pritvorenih ili zatvorenih lica predviđa da pojam „surovog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja“ treba tumačiti „u okviru najšire moguće zaštite protiv ugrožavanja, fizičkog ili mentalnog, obuhvatajući i držanje pritvorenika ili zatvorenika u uslovima kojima se lišavaju, privremeno ili trajno, upotrebe prirodnih čula, kao što su vid ili sluh, ili svesti o prostoru i vremenu“⁷.

Sudovi i tribunali

Sudovi i tribunali su organi koji vrše sudske funkcije. Ustanovljeni su zakonom da bi donosili odluke u slučajevima iz svoje nadležnosti na osnovu zakonskih pravila i u skladu sa postupcima vođenim na propisani način. Pojam tribunala je širi od pojma suda, ali pojmovi se ne koriste dosledno u dokumentima za ljudska prava⁸.

5. Konvencija protiv torture, član 1 (1)

6. Deklaracija protiv torture, član 1 (2)

7. Skup principa, fusnote uz Princip 6

8. Evropski sud za ljudska prava. Vidi predmet *Sramek*, 84 serija A 17, para. 36, 22. oktobar 1984; predmet *Le Compte, Van Leuven i De Meyere*, 43 serija A 24, para. 55, 23. jun 1981.

ODELJAK A

PRAVA PRE SUĐENJA

- Poglavlje 1 Pravo na slobodu
- Poglavlje 2 Prava pritvorenika na informaciju
- Poglavlje 3 Pravo na advokata pre suđenja
- Poglavlje 4 Pravo pritvorenika na kontakt sa spoljnim svetom
- Poglavlje 5 Pravo na izvođenje pred sudiju ili drugi sudski organ u najkraćem mogućem roku
- Poglavlje 6 Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora
- Poglavlje 7 Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora
- Poglavlje 8 Pravo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane
- Poglavlje 9 Prava tokom saslušanja
- Poglavlje 10 Pravo na humane uslove pritvora i zabrana torture

POGLAVLJE 1

Pravo na slobodu

Svako ima pravo na ličnu slobodu. Hapšenje i pritvaranje su dozvoljeni samo ako su u skladu sa zakonom. Mogu ih sprovesti samo ovlašćena lica i ne smeju biti samovoljni. Osobe optužene za krivično delo ne bi trebalo da budu u pritvoru do suđenja.

- 1.1 Pravo na slobodu
- 1.2 Kada su hapšenje ili pritvaranje u skladu sa zakonom?
 - 1.2.1 Evropska konvencija
- 1.3 Kada su hapšenje ili pritvaranje samovoljni?
- 1.4 Ko je ovlašćen da nekoga liši slobode?
- 1.5 Mogućnost puštanja na slobodu do suđenja

1.1 Pravo na slobodu

Svako ima pravo na ličnu slobodu.* Ovo je osnovno (fundamentalno) ljudsko pravo.

Vlast može nekoga lišiti slobode samo u određenim, tačno propisanim okolnostima. Međunarodni standardi o ljudskim pravima garantuju niz zaštitnih mera protiv nezakonitog ili samovoljnog lišenja slobode pojedinaca i predstavljaju zaštitu od drugih oblika zlostavljanja pritvorenika. Neki od ovih standarda se odnose na sve koji su lišeni slobode, bilo da su optuženi za krivično delo ili ne, dok se drugi odnose samo na određene grupe ljudi kao što su strani državljani ili deca. U ovom priručniku se govori o mnogim pravima koja se odnose na osobe lišene slobode, obuhvatajući i one kojima je izrečena privremena mera, ali se najviše pažnje posvećuje pravima onih koji su optuženi za krivično delo.¹

Najbitnije što proizilazi iz prava na slobodu je zaštita od samovoljnog ili nezakonitog lišenja slobode. Da bi se zaštitilo pravo na slobodu, međunarodni standardi, obuhvatajući i član 9 Univerzalne deklaracije, predviđaju da „Niko neće biti podvrgnut samovoljnom hapšenju (ili) pritvaranju.“ Ova osnovna garantija se odnosi na svaku osobu, bilo da je pritvorena zbog krivičnog dela ili, na primer, zbog mentalne bolesti, skitnje ili nelegalne imigracije.²

Međunarodni standardi vode računa ne samo o tome da hapšenje ili pritvor ne smeju biti samovoljni, već i da moraju biti

* Član 3 Univerzalne deklaracije, član 9 ICCPR-a, član 6 Afričke povelje, član 1 Američke deklaracije, član 7 Američke konvencije, član 5 Evropske konvencije.

1. Za dodatne informacije o administrativnom pritvoru videti: Preventive Detention, A Comparative and International Law Perspective, urednici S. Frankowski, D. Shelton, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1992.

2. Opšti komentar 8, para. 1 Komiteta za ljudska prava

sprovedeni na osnovu i u skladu sa zakonom ustanovljenim procedurama.

Relevantni standardi

Član 3 Univerzalne deklaracije:

Svako ima pravo na život, slobodu i ličnu bezbednost.

Član 9 ICCPR-a:

Svako ima pravo na slobodu i ličnu bezbednost. Niko neće biti podvrgnut samovoljnom hapšenju ili pritvaranju. Niko neće biti lišen slobode, osim u skladu sa osnovima i prema zakonom ustanovljenoj proceduri.

Afrička komisija donela je odluku da hapšenje i zatvaranje istaknute političke ličnosti „po volji šefa države“, kao i 12 godina provedenih u zatvoru bez optužbe ili suđenja, predstavlja kršenje prava na slobodu predviđenog članom 6 Afričke povelje.³

Inter-američka komisija smatra da, pod određenim okolnostima, kućni pritvor, interni egzil, isterivanje (prisilno preseljenje), mogu da predstavljaju kršenje prava na ličnu slobodu, koje je garantovano članom 7 Američke konvencije.⁴

Inter-američki sud je doneo odluku da pretpostavka nevinosti (videti **Poglavlje 15, Pretpostavka nevinosti**), sadržana u članu 8 (2) Američke konvencije, zahteva da svako ograničavanje nečije slobode mora biti svedeno na ona koja su zaista neophodna.⁵

1.2 Kada su hapšenje ili pritvaranje u skladu sa zakonom?

Osoba može biti lišena slobode samo u skladu sa osnovima i prema zakonom ustanovljenoj proceduri.*

Ove procedure moraju biti u skladu ne samo sa unutrašnjim, već i sa međunarodnim standardima.

Formulacija „u skladu sa zakonom propisanom procedurom“ iz člana 5(1) Evropske konvencije, prema Evropskom sudu odnosi se na unutrašnje pravo, s tim da ono „mora biti u saglasnosti sa principima izraženim ili implicitno sadržanim u Konvenciji.“⁶

Relevantni standardi

Član 5(1) Evropske konvencije:

1. Svako ima pravo na slobodu i bezbednost ličnosti. Niko neće biti lišen slobode osim u sledećim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

* Član 9(1) ICCPR-a, član 6 Afričke povelje, član XXV Američke deklaracije, članovi 7(2) ii 7(3) Američke konvencije, član 5(1) Evropske konvencije.

3. *Krischna Achutan (u ime Aleke Banda), AI u ime Orton i Vera Chirwa protiv Malavija*, (64/92, 68/92, 78/92), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije, 1994–1995, ACHPR/RPT/8./Rev.I.

4. Inter-američka komisija, Izveštaj o stanju ljudskih prava u Argentini, 1980, OEA/Serija L/V/II.49, dokument 19, strane 189, 193, 291; Inter-američka komisija, Izveštaj o stanju ljudskih prava u Čileu, 1985, OAS/Serija L/V/II.66, dokument 17, strane 134, 139; Inter-američka komisija, Izveštaj o stanju ljudskih prava u Nikaragvi, 1981, OEA/Serija L/V/II.53, str. 65.

5. Predmet *Suarez Rosero*, Ekvador, presuda od 12. novembra 1992.

6. *Kenmache protiv Francuske* (Br. 3), (45/1993/440/519), 24. novembar 1994.

- (a) u slučaju zakonitog lišenja slobode na osnovu presude nadležnog suda;
- (b) u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode zbog neizvršenja zakonite sudske odluke ili radi obezbeđenja ispunjenja neke obaveze propisane zakonom;
- (s) u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja lica pred nadležnu sudsku vlast zbog opravdane sumnje da je izvršilo krivično delo, ili kada se to opravdano smatra potrebnim kako bi se predupredilo izvršenje krivičnog dela ili bekstvo po njegovom izvršenju;
- (d) u slučaju lišenja slobode maloletnog lica na osnovu zakonite odluke u svrhu vaspitnog nadzora ili zakonitog lišenja slobode radi njegovog privođenja nadležnom organu;
- (e) u slučaju zakonitog lišenja slobode da bi se sprečilo širenje zaraznih bolesti, kao i zakonitog lišenja slobode duševno poremećenih lica, alkoholičara, uživalaca droga ili skitnica;
- (f) u slučaju zakonitog hapšenja ili lišenja slobode lica da bi se sprečio neovlašćeni ulazak u zemlju, ili lica protiv koga se preduzimaju mere u cilju deportacije ili ekstradicije.

1.2.1 Evropska konvencija

U članu 5(1) Evropske konvencije navedene su okolnosti pod kojima neko sme biti lišen slobode. Jedna od njih je privođenje lica „pod osnovanom sumnjom da je učinilo krivično delo“.

Evropski sud je presudio da „osnovana sumnja“ koja opravdava hapšenje postoji kada „činjenice ili informacije, iz ugla objektivnog posmatrača, ukazuju da je osoba o kojoj je reč mogla da učini krivično delo“.⁷

1.3 Kada su hapšenje ili pritvaranje samovoljni?

Niko ne sme biti podvrgnut samovoljnom hapšenju, pritvoru ili zatvoru.*

Zakonito hapšenje ili pritvor mogu da budu samovoljni prema međunarodnim standardima ako je, na primer, zakon prema kojem je osoba pritvorena nejasan, izrazito neodređen, ili krši druge osnovne standarde, kao što je pravo na slobodu izražavanja. Uz to, pritvorenici koji su u početku zakonito uhapšeni, ali koji se i dalje drže u pritvoru posle oslobađajuće sudske odluke, samovoljno su pritvoreni.

* Član 9 Univerzalne deklaracije, član 9(1) ICCPR-a, član 6 Afričke povelje, član XXV Američke deklaracije, članovi 7(2) i 7(3) Američke konvencije, član 5(1) Evropske konvencije, član 55(1)(d) ICC Statuta.

7. Fox, Campbell i Hartley, (18/1989/178/234–236), 30. avgust 1990, para. 32.

**** Princip 2 Skupa principa**

Komitet za ljudska prava objasnio je da se pojam „samovoljno“, iz člana 9(1) ICCPR-a, izjednačava ne samo sa „protivzakonitim“ pritvorom, već mora da se tumači mnogo šire da bi obuhvatio elemente neprimerenosti, nepravde i odsustva predvidljivosti.⁸

Afrička komisija smatra da su samovoljna i da krše član 6 Afričke povelje, masovna hapšenja i pritvor radnika u Malaviju, zbog sumnje da su kancelarijsku opremu, faksove i mašine za fotokopiranje koristili za subverzivne delatnosti.⁹ Komisija takođe smatra da zadržavanje osoba i posle izdržane kazne predstavlja kršenje člana 6 Afričke povelje, kojim se zabranjuje samovoljan pritvor.¹⁰

*** Princip 9 Skupa principa****** Član 12 Deklaracije o nesticima**

U ispitivanju zakonitosti pritvora, Evropski sud ispituje da li je pritvor u skladu sa materijalnim i proceduralnim pravilima unutrašnjeg prava i da li je pritvor bio samovoljan.¹¹

Inter-američka komisija je odredila tri oblika samovoljnog pritvora: izvan-zakonski pritvor (onaj koji nema zakonski osnov, kao i pritvor koji je odredila izvršna vlast, pritvor od strane paramilitarnih grupa povezanih sa snagama bezbednosti),¹² pritvor kojim se krši zakon i pritvor koji, iako u skladu sa zakonom, predstavlja zloupotrebu vlasti.¹³

8. *Albert Womah Mukong protiv Kameruna*, (458/1991), 21. jul 1994, dokumenti UN-a CCPR/c/51/D/458/1991, str. 12.

9. *Krischna Achutan (u ime Aleke Banda), AI u ime Orton i Vera Chirwa protiv Malavija, AI u ime Orton i Vera Chirwa protiv Malavija*, (64/92, 68/92, 78/92), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije, 1994–1995, ACHPR/RPT/8./Rev.I.

10. *Annette Pagnouille (u ime Abdulaye Mezou) protiv Kameruna*, (39/90), Deseti godišnji izveštaj Afričke komisije, 1996–1997, ACHPR/RPT/10.

11. *Kemmache protiv Francuske* (Br. 3), (45/1993/440/519), 24. novembar 1994.

12. Inter-američka komisija, Izveštaj o stanju ljudskih prava u Argentini, 1980, OEA/Serija L/V/II.49, dokument 19, str. 140: neodređeni pritvor koji je odredila izvršna vlast; Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1980-1981, OEA/Serija L/V/II.49, dokument 9, rev. 1, 1981, str. 117 i Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1981–1982, OEA/Serija L/V/II.57, 1982, Bolivija: pritvor od strane paramilitarnih jedinica koje su bile povezane sa snagama bezbednosti.

13. Inter-američka komisija, Izveštaj br. 13/96, Predmet 11.430, Meksiko, 15. oktobar 1996: general armije je bio podvrgnut preliminarnim istragama 16 puta i podignuto je 8 krivičnih optužbi protiv njega tokom sedam godina. Sve istrage su bile prekinute, a optužbe odbačene, što je Komisija opisala kao „nerazumno postupanje“ koje predstavlja „zloupotrebu vlasti“.

1.4 Ko je ovlašćen da nekoga liši slobode?

Hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje mogu da vrše samo ona lica koja su za to ovlašćena.**

Ovim se izričito zabranjuje uobičajena praksa nekih država da pripadnici snaga bezbednosti vrše hapšenja i pritvaranja, iako nisu zakonom ovlašćeni da to čine.

Pripadnici vlasti koji hapse lica, drže ih u pritvoru ili vrše istragu mogu da upotrebe samo ona ovlašćenja koja su im data zakonom. Upotreba ovih ovlašćenja mora biti pod nadzorom sudskih ili drugih organa vlasti.*

Trebalo bi da države u svojim nacionalnim zakonima ustanove pravila kojima bi se propisalo koja službena lica su ovlašćena da nareda da neka osoba bude lišena slobode. Trebalo bi odrediti uslove pod kojima ta naređenja mogu biti data i obezbediti strog nadzor i jasan komandni lanac svih službenih lica koja su odgovorna za hapšenja, pritvor, nadzor, premeštaje i zatvaranje.**

1.5 Mogućnost puštanja na slobodu do suđenja

Lica koja čekaju suđenje pod optužbom da su učinila krivično delo, ne bi trebalo pritvarati. U skladu sa pravom na slobodu i pretpostavkom nevinosti (videti **Poglavlje 15, Pretpostavka nevinosti**), pretpostavlja se da lica koja su optužena za krivično delo neće biti pritvorena pre suđenja. Međunarodni standardi jasno označavaju da, ipak, postoje okolnosti pod kojima vlast može da uslovi nečiju slobodu, ili da pritvori osobu koja čeka suđenje.*

U okolnostima kada je potrebno sprečiti bekstvo osumnjičenog, uticaj na svedoke ili kada osumnjičeni za druge predstavlja očiglednu i ozbiljnu pretnju koja se ne može otkloniti manje restriktivnim merama, pritvor je dozvoljen.

Komitet za ljudska prava je zauzeo stav da „pritvor pre suđenja treba da bude izuzetak i što je moguće kraći“.¹⁴

Komitet za ljudska prava smatra da pritvor pre suđenja, ne samo da mora biti u skladu sa zakonom, već mora da bude neophodan i razuman u datim okolnostima. Komitet prihvata da ICCPR vlastima dozvoljava kao izuzetnu meru zadržavanje u pritvoru ukoliko je neophodno da se na taj način obezbedi prisustvo na suđenju, ali je pojam „neophodno“ usko interpretiran. Komitet smatra da nije dovoljno sumnjati da je osoba učinila krivično delo da bi pritvor tokom istrage i optuženja bio opravdan. Ipak, odluka Komiteta je da pritvor može biti neophodan da bi se sprečilo bekstvo, izbegao upliv na svedoke i druge dokaze, ili da bi se sprečilo izvršenje drugih krivičnih dela. Komitet je, takođe, odlučio da osoba može biti pritvorena kada predstavlja jasnu i ozbiljnu pretnju društvu i kada se to ne može sprečiti na bilo koji drugi način.¹⁵

*Član 9(3) ICCPR-a, Princip 39 Skupa principa, Pravilo 6 Pravila iz Tokija; videti takođe član 7(5) Američke konvencije, član 5(3) Evropske konvencije.

Relevantni standardi

Princip 2 Skupa principa:

Hapšenje, pritvaranje i zatvaranje biće učinjeno strogo u skladu sa zakonskim odredbama i od strane nadležnih organa ili za to ovlašćenih lica.

Princip 9 Skupa principa:

Organi vlasti koji uhapsu neku osobu, drže je u pritvoru ili istražuju slučaj koristiće samo ona ovlašćenja koja im prema zakonu pripadaju, a vršenje tih ovlašćenja biće pod kontrolom sudske ili druge vlasti.

14. Opšti komentar 8, para. 3 Komiteta za ljudska prava

15. Videti *Van Alphen protiv Holandije*, (305/1988), 23. jul 1990, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, II tom, (A/45/40) 1990, str. 115.

Evropski sud smatra da neprekidni pritvor u periodu pre suđenja može biti opravdan samo „ako postoje posebne indicije istinskog zahteva javnog interesa i koji, uprkos pretpostavke nevinosti, ima pretežniji značaj od pravila o poštovanju lične slobode“.¹⁶

Ako se osoba nalazi u pritvoru za vreme suđenja, onda organi vlasti moraju redovno da preispituju neophodnost produženja pritvora.*

Videti, takođe, **Poglavlje 5, Pravo na izvođenje pred sudiju ili drugi sudski organ u najkraćem mogućem roku, Poglavlje 6, Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora i Poglavlje 7, Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora.**

Relevantni standardi

Član 9(3) ICCPR-a:

„...Lica koja čekaju suđenje neće, po pravilu, biti držana u pritvoru, ali puštanje na slobodu može biti uslovljeno garantijama da će se pojaviti na suđenju, da će se pojaviti u ma kojoj drugoj fazi sudskog postupka, kao i u slučaju potrebe, radi izvršenja presude.“

Princip 39 Skupa principa:

„Osim u izuzetnim, zakonom predviđenim slučajevima, lice koje se nalazi u pritvoru pod optužbom da je učinilo krivično delo, imaće pravo, ako sudska ili druga vlast ne odluči drugačije u interesu pravičnosti postupka, da bude pušteno iz pritvora do suđenja pod zakonom određenim uslovima. Organi vlasti vršiče stalno reviziju neophodnosti pritvora.“

Pravilo 6 Pravila iz Tokija:

„6.1 Pritvor pre suđenja koristiće se kao krajnje sredstvo u krivičnom postupku, vodeći računa o potrebama istrage krivičnog dela i o zaštiti društva i žrtve.

6.2 Alternative pritvoru treba da budu primenjene što je pre moguće.“

* Princip 39 Skupa principa

16. *Van der Tang protiv Španije*, (26/1994/473/554), 13. jul 1993, para. 55.

POGLAVLJE 2

Prava pritvorenika na informaciju

Svako ko je uhapšen ili pritvoren biće odmah obavešten o razlozima hapšenja ili pritvaranja, kao i o svojim pravima, obuhvatajući i pravo na advokata. U najkraćem roku biće obavešten o optužbi koja je podignuta protiv njega, da bi mogao osporavati zakonitost svog hapšenja ili pritvaranja i, ukoliko je optužen, da bi mogao da započne pripremu svoje odbrane.

- 2.1 Pravo da osoba bude odmah obaveštena o razlozima hapšenja ili pritvaranja
- 2.2 Pravo da osoba bude obaveštena o svojim pravima
 - 2.2.1 Obaveštenje o pravu na advokata
- 2.3 Pravo da osoba bude odmah obaveštena o optužbama
- 2.4 Obaveštenje na jeziku koji osoba razume
- 2.5 Strani državljanjani

2.1 Pravo da osoba bude odmah obaveštena o razlozima hapšenja ili pritvaranja

Svako ko je uhapšen ili pritvoren mora odmah da bude obavešten o razlozima zbog kojih je lišen slobode.*

Svrha zahteva za pravovremenim obaveštenjem o razlozima hapšenja ili pritvaranja jeste da se pritvorenima omogući osporavanje zakonitosti pritvora. (Videti **Poglavlje 6, Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora.**) Zbog toga dati razlozi moraju da budu precizno određeni i da obuhvataju pravne i činjenične osnove hapšenja ili pritvora.

Na primer, Komitet za ljudska prava smatra da „nije bilo dovoljno samo obavestiti /pritvorenika/ da je uhapšen zbog hitnih mera bezbednosti, a da mu se ne pruže bilo kakve indikacije o sadržaju optužbe protiv njega.“¹

* Član 9(2) ICCPR-a, Paragraf 2(B) Rezolucije Afričke komisije, Princip 10 Skupa principa; videti član 7(4) Američke konvencije, član 5(2) Evropske konvencije, Princip 11(2) Skupa principa.

1. *Drescher Caldas protiv Urugvaj* (43/1979), 21. jul 1983, Odabrane odluke 2, 1980.

Relevantni standardi**Član 9(2) ICCPR-a:**

„Svako ko je uhapšen biće u trenutku hapšenja obavešten o razlozima hapšenja i, u najkraćem mogućem roku, biće obavešten o optužbama koje mu se stavljaju na teret.“

Princip 10 Skupa principa:

„Svako ko je uhapšen biće obavešten u trenutku hapšenja o razlozima hapšenja i, u najkraćem mogućem roku, biće obavešten o optužbama koje mu se stavljaju na teret.“

Princip 11(2) Skupa principa:

„Pritvorena osoba i njen advokat, ako ga ima, dobiće u najkraćem mogućem roku potpuno obaveštenje o nalogu, kao i o razlozima za pritvor.“

Na sličan način Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog hapšenja u Sudanu po osnovu „nacionalne bezbednosti“. Komitet je dao preporuku da se zakonom definiše koncept nacionalne bezbednosti, te da se policija i pripadnici snaga bezbednosti obavežu da pismeno obrazlože hapšenje. Razlozi moraju biti dostupni javnosti i sudovi ih moraju preispitivati.²

Komitet za ljudska prava smatra da je prekršen član 9(2) ICCPR-a kada je optuženom prilikom hapšenja saopšteno samo da se istraga odnosi na ubistvo. Nekoliko nedelja nije bio detaljno obavešten o razlozima hapšenja, o činjenicama u vezi sa krivičnim delom i o identitetu žrtve.³

Evropski sud je zauzeo stav da član 5 (2) Evropske konvencije zahteva da svako uhapšeno lice „bude obavešteno jednostavnim jezikom, bez stručnih termina koje ne može da razume, o najbitnijim pravnim i činjeničnim osnovama svoga hapšenja, tako da bi moglo, ukoliko to smatra za potrebno, pred sudom osporiti zakonitost svog hapšenja“. Međutim, Sud ne smatra da je neophodan kompletan opis svih optužbi u trenutku hapšenja. U ovom slučaju, službeno lice koje je izvršilo hapšenje je citiralo zakon prema kojem je svako od njih uhapšen. U roku od nekoliko sati, svakog uhapšenika je ispitala policija, a kao razlog hapšenja navedeno je postojanje sumnje u pripadnost zabranjenim organizacijama. Sud je odlučio da nema osnova za tvrdnju da uhapšenici nisu bili podrobno obavešteni o razlozima hapšenja.⁴

Član 9 (2) ICCPR-a, princip 10 Skupa principa i paragraf 2 (B) Rezolucije Afričke komisije traže da obaveštenje o razlozima hapšenja bude dato **u trenutku hapšenja**.

2. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Sudan, Dokumenti UN-a, CCPR/C/79/Adendum 85, 19. novembar 1997, para. 13.

3. *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 8. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991, para. 5.

4. *Fox, Campbell i Hartley*, (18/1989/178/234-236), 30. avgust 1990, para.i 40, 41.

Komitet za ljudska prava smatra da je došlo do kršenja člana 9 (2) ICCPR-a u slučaju kada je advokat lokalne organizacije za ljudska prava bio zatvoren 50 sati, a da nije bio obavešten o razlozima svog hapšenja.⁵

Međutim, ako se smatra da je, s obzirom na date okolnosti, uhapšena osoba bila svesna razloga (svog) hapšenja, ovaj zahtev će se ekstenzivnije tumačiti.

U slučaju kada je uhapšenik, nakon što je u njegovom vozilu pronađena droga, tek sledećeg jutra posredstvom prevodioca obavešten o optužbama, Komitet za ljudska prava smatrao je da je, pod takvim okolnostima, potpuno nerazumno tvrditi da uhapšenik nije bio svestan razloga svog hapšenja.⁶

Član 5(2) Evropske konvencije zahteva da se uhapšena osoba „u najkraćem mogućem roku“ obavesti o razlozima hapšenja. Odrednica „u najkraćem mogućem roku“ se u ovom kontekstu uglavnom usko tumači, iako se neka neizbežna odlaganja mogu tolerisati (npr. vreme potrebno da bi se pronašao prevodilac).

Evropski sud smatra da se „period od nekoliko sati“ između hapšenja i ispitivanja – kada bi pritvorenom trebalo razjasniti razloge hapšenja – „ne može smatrati prekoračenjem vremena sadržanog u formulaciji ‘u najkraćem mogućem roku’ iz člana 5(2).⁷

2.2 Pravo da osoba bude obaveštena o svojim pravima

Da bi osoba mogla da koristi svoja prava, ona mora znati da ta prava postoje. Svako ko je uhapšen ili pritvoren ima pravo da bude obavešten o svojim pravima i da mu se objasni kako da ta prava koristi.*⁸

2.2.1 Obaveštenje o pravu na advokata

Jedno od najvažnijih prava sa kojim sve uhapšene i pritvorene osobe treba da budu upoznate je pravo na pomoć advokata. Videti **Poglavlje 3, Pravo na advokata pre suđenja**. Svako ko je uhapšen, pritvoren ili optužen mora da bude obavešten o pravu na pomoć advokata.**

Ovu informaciju bi trebalo dati **odmah** nakon hapšenja ili pritvaranja, ili kada je osoba optužena za krivično delo, u skladu sa Principom 5 Osnovnih principa o ulozi advokata. Princip 17(1) prethodnog Skupa principa predviđa da obaveštenje mora biti dato **u najkraćem mogućem roku** nakon hapšenja. Pravila o

* Principi 13 i 14 Skupa principa, Pravilo 42 Pravila o Jugoslaviji, Pravilo 42 Pravila o Ruandi.

**Princip 5 Osnovnih principa o ulozi advokata, Princip 17(1) Skupa principa.

5. *Portoreal protiv Dominikanske Republike*, (188/1984), Odbrane odluke 2, 214.

6. *Griffin protiv Španije* (493/1992), Stavovi usvojeni 4. aprila 1995, Konačne odluke UN Dokument CCPR/C/57/1, 23. avgust 1996.

7. *Fox, Campbell i Hartley*, (18/1989/178/234–236), 30. avgust 1990, para. 42

8. Pravila o Jugoslaviji i Ruandi nalažu da osumnjičena lica koja ispituje tužilac, bilo da se nalaze u pritvoru ili ne, treba obavestiti o pravu na advokata po sopstvenom izboru ili na besplatnu pravnu pomoć, besplatnog tumača, kao i o pravu na ćutanje.

Jugoslaviji i Pravila o Ruandi zahtevaju da obaveštenje o pravu na advokata bude dato svim osumnjičenima koje ispituje tužilac, bilo da su u pritvoru ili ne.

2.3 Pravo da osoba bude odmah obaveštena o optužbama

Svaka uhapšena ili pritvorena osoba ima pravo da u najkraćem mogućem roku bude obaveštena o optužbama protiv sebe.***

Evropska komisija smatra da član 5(2) Evropske konvencije zahteva da svako ko je uhapšen bude „dovoljno obavešten o činjenicama i dokazima na kojima je zasnovana odluka o pritvoru, a naročito treba paziti da mu se omogući da izjavi da li priznaje ili poriče navodno krivično delo“.⁹

Zahtev da se pruži obaveštenje o optužbama za krivično delo u najkraćem mogućem roku, bazira se na dva osnovna razloga. Daje informacije uhapšenim i pritvorenim osobama, na osnovu kojih mogu da ospore zakonitost svog pritvaranja, što je glavna svrha zaštite iz člana 9(2) ICCPR-a i odgovarajućih odrednica regionalnih ugovora. Takođe, svakome ko čeka suđenje za krivično delo, bilo da je u pritvoru ili ne, omogućava da započne pripremu svoje odbrane, što je glavna svrha garantija razrađenih u članu 14 (3) (a) ICCPR-a, članu 8(2) (b) Američke konvencije i članu 6(3) (a) Evropske konvencije.

Relevantni standardi

Princip 13 Skupa principa:

„Svakoj osobi, u trenutku hapšenja i na početku pritvaranja ili zatvaranja, ili u najkraćem mogućem roku nakon toga, službeno lice odgovorno za hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje, daće obaveštenje o lišenju slobode i objašnjenje njenih prava i kako da ta prava ostvari.“

Princip 5 Osnovnih principa o ulozi advokata:

„Vlade će omogućiti da sve osobe budu odmah obaveštene od strane nadležnih vlasti o pravu na pomoć advokata po sopstvenom izboru prilikom hapšenja, pritvaranja ili kada su optužene za krivično delo.“

Nije potrebno da informacija koja se daje u najkraćem mogućem roku posle hapšenja bude tako detaljna kao ona koja se daje da bi se pripremila odbrana. Videti **Poglavlje 8.4, Pravo na informaciju o optužbama**, u **Poglavlju 8, Pravo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane**.

***Članovi 9(2) i 14(3) ICCPR-a, članovi 7(4) i 8(2)(b) Američke konvencije, članovi 5(2) i 6(3)(a) Evropske konvencije, Princip 10 Skupa principa, Paragraf 2(B) Rezolucije Afričke komisije, članovi 20(2) i 21(4)(a) Statuta o Jugoslaviji, članovi 20(2) i 21(4)(a) Statuta o Ruandi.

9. *X protiv SR Nemačke* (8098/77), 13. decembar 1978, 16 DR, strane 111 do 114.

2.4 Obaveštenje na jeziku koji osoba razume

Da bi obaveštenje bilo delotvorno, treba ga saopštiti na jeziku koji osoba razume. Videti **Poglavlje 23, Pravo na tumača i na prevod.**

Svako ko je uhapšen, optužen ili pritvoren, a ne razume i ne govori jezik koji koriste službena lica, ima pravo da bude obavešten o svojim pravima i da bude upućen kako da ih iskoristi, da bude obavešten o razlozima hapšenja ili pritvaranja, kao i o optužbama na jeziku koji razume. Takođe, ima pravo na zapisnik o razlogu hapšenja, vremenu hapšenja i odvođenju u pritvor, datumu i vremenu kada će biti izveden pred sudiju ili drugo službeno lice, ko je izvršio hapšenje ili pritvaranje, kao i da bude obavešten o mestu gde je držan.*

Ako je potrebno, uhapšeni takođe imaju pravo na besplatne usluge tumača**

Evropska konvencija je jedini ugovor koji izričito zahteva da obaveštenje o razlozima hapšenja (a ne samo obaveštenje o optužbama) bude dato na jeziku koji uhapšeni razume.***

Međutim, i Komitet za ljudska prava se izjasnio u prilog primene navedenog prava.¹⁰ Paragraf 2 (B) Rezolucije Afričke komisije i Princip 14 Skupa principa (komunikaciju na jeziku koji uhapšena, pritvorena ili zatvorena osoba razume), ovo pravo izričito predviđaju.

* Princip 14 Skupa principa.

** Princip 14 Skupa principa, član 21(4) (a) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4) (a) Statuta o Ruandi.

***Član 5(2) Evropske konvencije.

Relevantni standardi

Princip 14 Skupa principa:

„Osoba koja ne razume ili ne govori jezik koji koriste službena lica odgovorna za njeno hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje, ima pravo da u najkraćem mogućem roku, na jeziku koji razume, dobije obaveštenje o kojem je reč u Principu 10, Principu 11 paragraf 2, Principu 12 paragraf 1, i Principu 13 i, ako je potrebno, da mu se omogući besplatna pomoć tumača u vezi sa pravnom procedurom nakon hapšenja.“

Član 36 Bečke konvencije o konzularnim odnosima:

„b. Ako osoba zahteva, nadležne vlasti države prijema obavestiće bez odlaganja konzularno predstavništvo države slanja, ako je, unutar konzularne oblasti, njihov državljanin uhapšen, zatvoren ili pritvoren čekajući suđenje ili iz bilo kog drugog razloga. Svaka poruka koju uhapšena, pritvorena ili zatvorena osoba uputi svom konzularnom

10. Opšti komentar 13, para. 8 Komiteta za ljudska prava.

predstavništvu biće bez odlaganja prosleđena od strane nadležnih organa države prijema. Bez odlaganja obavestiće osobu o njenim pravima iz ovog potparagrafa;“

Princip 16(2) Skupa principa:

„Ako je pritvorena ili zatvorena osoba strani državljanin, u najkraćem mogućem roku, biće obavještena o svom pravu da komunicira na odgovarajući način sa svojim konzularnim predstavništvom ili diplomatskom misijom države čiji je državljanin, ili države koja na drugi način ima pravo da prima takvu komunikaciju u skladu sa međunarodnim pravom ili sa predstavnikom nadležne međunarodne organizacije, ako je izbeglica ili je na drugi način pod zaštitom međuvladinih organizacija.

2.5 Strani državljani

Ako je uhapšena ili pritvorena osoba strani državljanin, u najkraćem mogućem roku, treba da bude obavještena o svom pravu da se obrati svojoj ambasadi ili konzularnom predstavništvu. Ako se radi o izbeglici ili osobi bez državljanstva, ili pod zaštitom međuvladine organizacije, u najkraćem mogućem roku, treba da bude obavještena o svom pravu da se obrati odgovarajućoj međunarodnoj organizaciji.*

Bečka konvencija o konzularnim odnosima zahteva da uhapšena, pritvorena ili zatvorena osoba bude obavještena o ovom pravu **bez odlaganja**; Skup principa traži da se to učini **u najkraćem mogućem roku**.

* Član 36 Bečke konvencije o konzularnim odnosima, princip 16(2) Skupa principa.

POGLAVLJE 3

Pravo na advokata pre suđenja

Svako ko je u pritvoru, ili je suočen sa mogućnošću optužbe za krivično delo, ima pravo na pomoć advokata po sopstvenom izboru, koji bi zaštitio njegova prava i pomogao mu u ostvarivanju prava na odbranu. Ako iz finansijskih razloga sebi ne može da priušti advokata, onda treba da mu se dodeli delotvorni i kvalifikovani advokat. Pritvorenom treba omogućiti dovoljno vremena i odgovarajuće uslove za komunikaciju sa advokatom. Usluge advokata treba da budu omogućene odmah.

- 3.1 Pravo na pomoć advokata
 - 3.1.1 Pravo na advokata u periodu pre suđenja
- 3.2 Pravo na izbor advokata
- 3.3 Pravo na besplatne usluge advokata
 - 3.3.1 Pravo na kompetentnog i efikasnog advokata
- 3.4 Pravo pritvorenih lica na pristup advokatu
 - 3.4.1 Kada pritvorenik ima pravo na pristup advokatu?
- 3.5 Pravo na odgovarajuće vreme i mogućnost komunikacije sa advokatom
- 3.6 Pravo na poverljivost komunikacije sa advokatom

3.1 Pravo na pomoć advokata

Svako ko je uhapšen ili pritvoren (bilo da je optužen za krivično delo ili ne), kao i svako ko je suočen sa optužbom za krivično delo (bilo da je pritvoren ili ne), ima pravo na pomoć advokata.* Videti Poglavlje 20.3, Pravo da osobu brani advokat.

3.1.1 Pravo na advokata u periodu pre suđenja

Princip 1 Osnovnih principa o ulozi advokata utvrđuje pravo na (pravnu) pomoć u **svim** fazama krivičnog postupka, obuhvatajući i saslušanje. (Videti, takođe, princip 17 Skupa principa koji se odnosi na sve pritvorene osobe.)

* Princip 1 Osnovnih principa o ulozi advokata, princip 17(1) Skupa principa, pravilo 93 Evropskih zatvorskih pravila, član 21(4) (d) Statuta o Jugoslaviji, član 21(4) (d) Statuta o Ruandi. Videti, takođe, član 55(2) (c) ICC statuta.

Relevantni standardi**Princip 1 Osnovnih principa o ulozi advokata:**

„Svako ima pravo da traži pomoć advokata po svom izboru, da bi zaštitio i ostvario svoja prava, kao i da bi ga (advokat) branio u svim fazama krivičnog postupka.“

Princip 17(1) Skupa principa:

„Pritvorena osoba ima pravo na pomoć advokata. Nadležne vlasti će je obavestiti o njenim pravima u najkraćem mogućem roku nakon hapšenja i obezbediće joj odgovarajuće uslove da ta prava ostvari.“

Pravilo 93 Evropskih zatvorskih pravila:

„Pravo je zatvorenika kojima nije suđeno, čim budu zatvoreni, da odaberu pravnog zastupnika, ili će im biti omogućeno da traže besplatnu pravnu pomoć tamo gde je takva pomoć dostupna i da ih advokat posećuje u cilju pripreme odbrane, da mu daju, kao i da od njega primaju poverljiva uputstva...“

Pravo osobe na pomoć advokata u predsudskom postupku nije izričito određeno u ICCPR-u, Američkoj konvenciji, Afričkoj povelji ili Evropskoj konvenciji. Međutim, Komitet za ljudska prava, Inter-američka komisija i Evropski sud smatraju da pravo na pravično suđenje podrazumeva pristup advokatu tokom pritvora, saslušanja i istražnog postupka.

Komitet za ljudska prava smatra da „svim uhapšenim osobama advokat mora biti odmah dostupan“. ¹

Inter-američka komisija tvrdi da pravo na odbranu podrazumeva da se optuženom omogući pravna pomoć, čim je pritvoren. Komisija je zaključila da zakon koji zabranjuje pritvorenom pristup advokatu tokom pritvora i istrage može ozbiljno da ugrozi pravo na odbranu. ²

Evropski sud je potvrdio da pravo na pravično suđenje zahteva da se optuženom dozvoli korišćenje usluge advokata u početnim fazama policijske istrage. Sud je ispitao slučaj u kome pritvorenoj osobi nije bilo dozvoljeno da koristi usluge advokata u prvih 48 sati nakon pritvaranja, kada je trebalo da odluči da li da iskoristi svoje pravo na ćutanje. Ova odluka je mogla da utiče na to da li će ta osoba biti optužena ili ne, a na osnovu unutrašnjeg prava nepovoljni zaključci su mogli biti izvedeni na suđenju iz njegovog ćutanja za vreme policijskog saslušanja. Sud je doneo odluku da propušteno odobrenje usluga advokata u prvih 48 sati nakon hapšenja predstavlja kršenje člana 6 Evropske konvencije. ³

1. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Džordžija, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 74, 9. april 1997, para. 28

2. Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1985–1986, OEA/Serija L/V/II.68, dokument 8, rev. 1, 1986, str. 154, El Salvador.

3. *Murray* protiv Ujedinjenog Kraljevstva, (41/1994/488/570), 8. februar 1996.

Pravila o Jugoslaviji, Pravila o Ruandi i ICC Statut predviđaju da osumnjičeni ima pravo na advokata kada ga ispituje tužilac.*

3.2 Pravo na izbor advokata

Pravo na advokata uglavnom, podrazumeva pravo na pravnog zastupnika po sopstvenom izboru.** Videti **Poglavlje 20.3, Pravo da osobu brani advokat.**

3.3 Pravo na besplatne usluge advokata

Ako uhapšena, optužena ili pritvorena osoba nema advokata po sopstvenom izboru, onda ona ima pravo da joj sudija ili sudski organi dodele advokata, kad god je to u interesu pravde. Ako ne može da plati usluge advokata, onda te usluge moraju biti besplatne.***

Da li „interesi pravde“ zahtevaju da se odredi advokat, zavisice prvenstveno od težine krivičnog dela i od strogosti potencijalne kazne (videti **Poglavlje 20.3.3, Pravo na branioca po službenoj dužnosti; pravo na besplatnu pravnu pomoć**).

Princip 3 Osnovnih principa o ulozi advokata zahteva da vlast obezbedi dovoljno sredstava i druge izvore finansiranja da bi siromašnim i drugim ugroženim osobama omogućila besplatne usluge advokata.

3.3.1 Pravo na kompetentnog i efikasnog advokata

Pravo na advokata znači pravo na kompetentnog advokata. Svaka vlast mora obezbediti da dodeljeni advokat delotvorno zastupa osumnjičene i optužene. Pravo je uhapšenog, pritvorenog ili optuženog za krivično delo da ima advokata, čiji su iskustvo i kompetencija srazmerni sa prirodom krivičnog dela, da bi mogao da pruži adekvatnu pravnu pomoć.* Videti **Poglavlje 20.5, Pravo na iskusnog, kompetentnog i efikasnog branioca**

3.4 Pravo pritvorenih lica na pristup advokatu

Svako ko je pritvoren, nezavisno od toga da li je do pritvaranja došlo zbog krivičnog dela ili ne, ima pravo na pristup advokatu.**

Opšte je prihvaćeno da regularni pristup advokatu u najkraćem mogućem roku, predstavlja važnu zaštitu pritvorenog od torture, nečovečnog postupanja, iznuđenih priznanja i drugih zloupotreba.⁴

* Pravilo 42 Pravila o Jugoslaviji, pravilo 42 Pravila o Ruandi, član 55(2) (d) ICC Statuta.

** Princip 1 i 5 Osnovnih principa o ulozi advokata, pravilo 93 Evropskih zatvorskih pravila, član 55(2) (c) ICC statuta.

***Princip 17(2) Skupa principa, princip 6 Osnovnih principa o ulozi advokata, pravilo 42(A) (i) Pravila o Jugoslaviji, pravilo 42(A) (i) Pravila o Ruandi, član 21(4) (d) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4) (d) Statuta o Ruandi, član 55(2) (c) ICC statuta.

* Princip 6 Osnovnih Principa o ulozi advokata.

** Princip 18(1) Skupa principa, princip 1 i 7 Osnovnih Principa o ulozi advokata.

4. Opšti komentar 20, para. 11 Komiteta za ljudska prava; Izveštaj Specijalnog izvestioca UN-a o torturi, (E/CN.4/1992/17), 17. decembar 1991, para. 284.

3.4.1 Kada pritvorenik ima pravo na pristup advokatu?

Mogućnost da pritvorena osoba ima pristup advokatu je važan činilac zaštite (njenih) prava, tako da međunarodni standardi favorizuju pristup advokatu bez odlaganja nakon hapšenja.

Komitet za ljudska prava ističe da „sve uhapšene osobe moraju imati pristup advokatu“.⁵

Inter-američka komisija je donela odluku da se pravo na advokata iz člana 8 (2) Američke konvencije odnosi na prvo saslušanje.⁶

Princip 7 Osnovnih principa o ulozi advokata predviđa da korišćenje usluga advokata mora biti odobreno „u najkraćem mogućem roku“.⁷

Pristup advokatu može biti odložen samo pod izuzetnim, zakonom propisanim okolnostima.

Relevantni standardi

Princip 17(2) Skupa principa:

„Ako pritvorena osoba nema advokata po svom izboru, onda je njeno pravo da joj sudski ili drugi organi vlasti dodele advokata u svim slučajevima gde to zahteva interes pravde, i to besplatno ako osoba nema dovoljno sredstava da plati.“

Princip 6 Osnovnih principa o ulozi advokata:

„Svaka osoba (uhapšena, pritvorena ili optužena) koja nema advokata, u svim slučajevima kada interesi pravde to zahtevaju, imaće pravo da joj se dodeli advokat, čiji su iskustvo i sposobnost u srazmeri sa prirodom krivičnog dela, u cilju pružanja efikasne pravne pomoći. Ove usluge će biti besplatne ako osoba nema dovoljno sredstava da ih plati.“

Princip 18(1) Skupa principa:

„Osoba u pritvoru ili zatvoru ima pravo da komunicira, kao i da se konsultuje sa svojim advokatom.“

Princip 7 Osnovnih principa o ulozi advokata:

„Vlasti će garantovati uhapšenima ili pritvorenima, bilo da su optuženi za krivično delo ili ne, pomoć advokata u najkraćem mogućem roku, ne kasnije od 48 sati od vremena hapšenja ili pritvaranja.“

5. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Džordžija, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 74, 9. april 1997, para. 28.

6. Izveštaj o stanju ljudskih prava dela populacije Nikaragve Miskito porekla, OEA Serija L/V/11.62, dokument 10, rev. 3, 1983.

7. Manje od 48 sati od trenutka hapšenja ili pritvaranja.

Korišćenje usluga advokata pritvorenom licu može biti ograničeno ili suspendovano „pod izuzetnim okolnostima, predviđenim zakonom ili propisima zasnovanim na zakonu, kada sudske ili druge vlasti smatraju da je to neophodno u cilju očuvanja reda i bezbednosti”.*

Čak i u ovim izuzetnim slučajevima, pritvoreni ne sme biti lišen pristupa advokatu na duže vreme.

Specijalni izvestilac UN-a o torturi je preporučio da svako ko je uhapšen „ima pristup advokatu ne kasnije od 24 sata nakon hapšenja“.⁸

Pomoć advokata ni u kom slučaju ne sme biti pružena kasnije od 48 sati od trenutka hapšenja ili pritvaranja.**

Princip 15 Skupa principa predviđa da ni pod kakvim okolnostima pritvorenik ne bi trebalo lišiti pristupa advokatu „duže od nekoliko dana“.***

3.5 Pravo na odgovarajuće vreme i mogućnost komunikacije sa advokatom

Pravo optuženog za krivično delo na odgovarajuće vreme i mogućnosti za pripremu odbrane (videti **Poglavlje 8**), odnosi se i na omogućavanje optuženome da komunicira u poverenju sa braniocem.^{#9}

Ovo pravo se primenjuje na sve faze postupka, a naročito se odnosi na osobe koje su u pritvoru u periodu pre suđenja.

Trebalo bi da vlasti pritvorenima omoguće da se konsultuju i komuniciraju sa svojim advokatom bez odlaganja, ometanja (prisluškivanja) ili cenzure.##

Iako pravo optuženog da komunicira sa svojim advokatom nije izričito garantovano članom 6 Evropske konvencije, Evropska komisija je zauzela stav da pravo može biti izvedeno, budući da je pravo optuženog na komunikaciju sa svojim advokatom osnovni deo pripreme njegove ili njene odbrane.¹⁰

Vlasti moraju omogućiti advokatima da savetuju i zastupaju svoje klijente u skladu sa profesionalnim standardima, a da ne budu izloženi zastrašivanju, ometanjima, preprekama, uznemiravanju ili nekorektnom uplitanju bilo koje strane.###¹¹

* Princip 18(3) Skupa principa.

** Princip 7 Osnovnih principa o ulozi advokata.

*** Princip 15 Skupa principa

Princip 8 Osnovnih principa o ulozi advokata, princip 18(2) Skupa principa, pravilo 93 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 93 Evropskih zatvorskih pravila, član 14(3) (b) ICCPR-a, članovi 8(2) (c) i 8(2) (d) Američke konvencije, paragraf 2(E) (1) Rezolucije Afričke komisije, član 21(4) (b) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4) (b) Statuta o Ruandi, član 67(1) (b) ICC statuta.

Princip 8 Osnovnih principa o ulozi advokata, princip 18(3) Skupa principa, pravilo 93 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 93 Evropskih zatvorskih pravila.

Princip 16 Osnovnih principa o ulozi advokata.

8. Izveštaj Specijalnog izvestioca UN-a o torturi, E/CN.4/1990/17, 18. decembar 1989, para. 272; videti, takođe, Dokumenti UN-a E/CN.4/1995/34, 12. januar 1995, para. 926.

9. Opšti komentar 13, para. 9 Komiteta za ljudska prava.

10. *Krocher i Moller protiv Švajcarske*, (8463/78), 9. jul 1981, 26 DR 52.

11. Opšti komentar 13, para. 9 Komiteta za ljudska prava.

Relevantni standardi**Član 14(3) (b) ICCPR-a:**

„U postupku utvrđivanja optužbe za krivično delo, svako će imati pravo na sledeće minimalne garantije, u punoj jednakosti:

...

(b) Da ima adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu svoje odbrane i da komunicira sa advokatom po sopstvenom izboru.“

Princip 8 Osnovnih principa o ulozi advokata:

“Svim uhapšenim, pritvorenim ili zatvorenim osobama biće obezbeđene odgovarajuće prilike, vreme i uslovi za posetu advokata, komunikaciju i konsultacije sa njim, bez odlaganja, ometanja ili cenzure i u punoj poverljivosti. Konsultacije mogu biti uz nadgledanje službenih lica, s tim da ne smeju čuti razgovor.“

3.6 Pravo na poverljivost komunikacije sa advokatom

* Princip 22 i 8 Osnovnih principa o ulozi advokata, princip 18 Skupa principa, pravilo 93 Evropskih zatvorskih pravila; videti, takođe, paragraf 2(E)(1) Rezolucije Afričke komisije.

Vlasti moraju poštovati poverljivost komunikacija i konsultacija između advokata i njihovih klijenata. Pravo na poverljivu komunikaciju sa advokatom pripada svim uhapšenim ili pritvorenim licima, bilo da su optuženi za krivično delo ili ne.*¹² Videti **Poglavlje 20.4, Pravo na poverljivost komunikacije sa advokatom.**

Pravo na poverljivost komunikacije znači da se ne sme ometati ili cenzurisati komunikacija u pisanoj ili usmenoj formi (obuhvatajući telefonske razgovore) između optuženog i njegovog advokata.

Komunikacija između pritvorenika ili zatvorenika i njihovih advokata ne može se koristiti kao dokaz protiv njih, osim ako je povezana sa dovršenjem ili izvršenjem planiranog krivičnog dela.**

Da bi se omogućila poverljivost, ali uzimajući u obzir potrebe bezbednosti, međunarodni standardi određuju da se konsultacije mogu vršiti uz nadgledanje službenih lica, s tim da ona ne smeju čuti razgovor.***

**Princip 18(5) Skupa principa.

*** Princip 8 Osnovnih principa o ulozi advokata, princip 18(4) Skupa principa, pravilo 93 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 93 Evropskih zatvorskih pravila.

12. Opšti komentar 13, para. 9
Komiteta za ljudska prava.

Relevantni standardi**Princip 22 Osnovnih principa o ulozi advokata:**

„Vlade će priznati i poštovati poverljivost svih komunikacija i konsultacija između advokata i njihovih klijenata u okviru njihovog profesionalnog odnosa.“

Princip 18(5) Skupa principa:

„Komunikacija između pritvorenika ili zatvorenika i njegovog advokata, o čemu je reč u ovom principu, neće biti prihvaćena kao dokaz protiv pritvorenika ili zatvorenika, osim ako je povezana sa trajanjem ili planiranjem krivičnog dela.“

Princip 18(4) Skupa principa:

„Razgovori između pritvorenika ili zatvorenika i njihovih advokata mogu biti pod nadzorom službenih lica, s tim da oni ne smeju čuti razgovor.“

POGLAVLJE 4

Pravo pritvorenika na kontakt sa spoljnim svetom

Pritvorenici imaju pravo na kontakt sa porodicom, advokatom, lekarom, sudskim organima i, ako je pritvorenik strani državljanin, sa konzularnim predstavnikom ili kompetentnom međunarodnom organizacijom, u najkraćem mogućem roku. Iskustvo pokazuje da je kontakt sa spoljnim svetom od izuzetnog značaja za zaštitu od kršenja ljudskih prava kao što su „nestanci“, tortura ili nečovečno postupanje, i od suštinskog je značaja u procesu sprovođenja pravičnog suđenja. Ovo poglavlje posvećeno je pravu na ostvarenje kontakta sa rodbinom, kao i pravu na odgovarajuću medicinsku negu; pravo da se komunicira sa advokatom obrađeno je u Poglavlju 4, dok će o pravu da se bude izveden pred sudiju biti reči u Poglavlju 5.

- 4.1 Pravo na komunikaciju i primanje poseta
 - 4.1.1 Pritvor bez prava na komunikaciju
- 4.2 Pravo da se obavesti porodica o hapšenju ili pritvaranju i o mestu gde se lice nalazi
- 4.3 Pravo na kontakt s porodicom
- 4.4 Pravo na kontakt stranih državljana
- 4.5 Pravo na dostupnost lekaru
 - 4.5.1 Trenutak od koga počinje lekarska pomoć

4.1 Pravo na komunikaciju i primanje poseta

Lica koja su zakonito pritvorena ili zatvorena, gube za izvesno vreme pravo na slobodu i suočavaju se sa drugim ograničenjima svojih prava kao što su pravo na privatnost, slobodu kretanja i (slobodu) okupljanja. Iako pritvorenike treba smatrati nevinim dok ne budu osuđeni, i pritvorenici i zatvorenici su podjednako ugroženi, jer se nalaze pod kontrolom države. Međunarodno pravo to priznaje i nameće posebnu odgovornost državi da zaštiti pritvorenike i zatvorenike. Kada država liši osobu slobode, dužna je da se o pritvoreniku stara i time obezbedi sigurnost i dobrobit pritvorenika. Pritvorenici se ne smeju podvrgavati bilo kakvim ograničenjima ili prinudi osim onima koji proizilaze iz lišavanja slobode.¹

1. Opšti komentar 21, para. 3
Komiteta za ljudska prava.

Prava pritvorenika da komuniciraju sa drugima, i da primaju posete predstavljaju osnovnu zaštitu protiv kršenja ljudskih prava kao što su tortura, nečovečno postupanje i „nestanci“.

Pritvorenima i zatvorenima se mora dozvoliti da komuniciraju sa spoljnim svetom, pod razumnim uslovima i ograničenjima.*

* Princip 19 Skupa principa.

4.1.1 Pritvor bez prava na komunikaciju

Pritvor bez prava na komunikaciju sa spoljnim svetom (*incommunicado*) doprinosi torturi, nečovečnom postupanju i „nestancima“. Dugi pritvor bez komunikacije sa spoljnim svetom može, sam po sebi, da bude vid surovog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja.²

Međunarodni standardi izričito ne zabranjuju pritvor bez prava na komunikaciju pod svim okolnostima. Međutim, međunarodni standardi i stručna tela se zalažu da ograničenja i odlaganja prava pritvorenika na kontakt sa spoljnim svetom budu dopuštena samo pod izuzetnim okolnostima za vrlo kratak vremenski period (Videti **Poglavlje 3.4.1, Kada pritvorenik ima pravo na pristup advokatu?** i dole).

Komisija za ljudska prava UN-a je u aprilu 1997. godine zaključila da „produženi pritvor bez kontakta sa spoljnim svetom može doprineti torturi i sam po sebi predstavlja oblik surovog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja“.³

Specijalni izvestilac UN-a o torturi je predložio potpunu zabranu pritvora bez kontakta sa spoljnim svetom, izjavivši da: „(se) tortura najčešće primenjuje tokom pritvora bez kontakta sa spoljnim svetom. Takav pritvor mora da bude stavljen van zakona, a osobe koje se drže u takvom pritvoru moraju da budu puštene na slobodu bez odlaganja. Zakonskim odredbama treba obezbediti pritvorenima pristup advokatu u roku od 24 sata nakon pritvaranja.“⁴

Komitet za ljudska prava je utvrdio da praksa pritvora bez kontakta sa spoljnim svetom može da znači kršenje člana 7 ICCPR-a (kojim se zabranjuje tortura i nečovečno postupanje) ili člana 10 ICCPR-a (zaštita osoba lišenih slobode).⁵ Komitet, takođe, zaključuje da „bi trebalo doneti odredbe protiv pritvora bez kontakta sa spoljnim svetom“ kao zaštitu protiv torture i nečovečnog postupanja.⁶

Komitet za ljudska prava je zauzeo stav da „pritvor bez kontakta sa spoljnim svetom pogoduje torturi i... zbog toga

2. *Incommunicado* pritvor se odnosi na lica lišena slobode, bilo da su optužena ili ne, kojima je uskraćen kontakt sa porodicom, prijateljima, advokatom i lekarom.

Incommunicado pritvor može se primeniti pre ili posle izvođenja pred sudsku vlast (videti **Poglavlja 5 i 6**).

Incommunicado pritvor nije isto što i boravak u samici, kada je pritvorenik ili zatvorenik lišen kontakta sa drugim pritvorenima/zatvorenima.

3. Rezolucija 1997/38, para. 20.

4. Izveštaj Specijalnog izvištelca o torturi, Dokumenti UN-a, E/CN.4/1995/434, para. 926 (d).

5. *Albert Womab Mukong protiv Kameruna*, (458/1991), 21. jul 1994, Dokumenti UN-a,

CCPR/C/51/D/458/1991; *El-Megreisi protiv Libijske Džamahirije*, (440/1990), 23. mart 1994, Dokumenti UN-a, CCPR/C/50/D/440/1990.

6. Opšti komentar 20, para. 11 Komiteta za ljudska prava.

treba izbegavati ovu praksu“, i da „treba preduzeti hitne mere da se strogo ograniči pritvor bez kontakta sa spoljnim svetom“, nakon što je obavio ispitivanja o zakonima u Peru, a koji dozvoljavaju do 15 dana pritvora bez kontakta sa spoljnim svetom, u slučajevima kada policija ispituje pritvorenike osumnjičene za terorizam i sa njim povezana krivična dela.⁷

Inter-američka komisija smatra da praksa pritvora bez kontakta sa spoljnim svetom nije u skladu sa poštovanjem ljudskih prava, jer „stvara situaciju koja pogoduje nastanku drugih kršenja ljudskih prava, obuhvatajući i torturu“,⁸ da pritvor bez kontakta sa spoljnim svetom kažnjava porodicu pritvorenog i kao takav nedozvoljeno proširuje sankcije.⁹

Inter-američki sud je zaključio da je pritvorom bez kontakta sa spoljnim svetom, koji je trajao 36 dana, prekršena zabrana torture i nečovečnog postupanja ustanovljena članom 5 (2) Američke konvencije.¹⁰

Relevantni standardi

Princip 19 Skupa principa:

„Pritvorenik ili zatvorenik ima pravo na posete i na dopisivanje sa članovima svoje porodice i biće mu omogućena komunikacija sa spoljnim svetom, u skladu sa razumnim uslovima i ograničenjima predviđenim zakonom ili propisima zasnovanim na zakonu.“

* Princip 16(1) Skupa principa, pravilo 92 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 92 Evropskih zatvorskih pravila, član 10(2) Deklaracije o nestancima.

** Princip 16(1) i (4) i 15 Skupa principa.

4.2 Pravo da se obavesti porodica o hapšenju ili pritvaranju i o mestu gde se lice nalazi

Pravo uhapšenog, pritvorenog ili zatvorenog je da obavesti svoju porodicu ili prijatelje o hapšenju, pritvaranju ili zatvaranju, ili da vlasti u njegovo ime to učine. Obaveštenje mora da sadrži podatke o hapšenju ili pritvaranju i o mestu gde je zatvoren. (Videti Poglavlje 10.1.1, Pravo da se bude pritvoren na zvanično utvrđenom mestu detencije.) Ako je osoba premeštena, porodica ili prijatelji moraju da budu ponovo obavješteni.*

Obaveštenje mora biti dato odmah, u skladu sa pravilom 92 Standardnih minimalnih pravila, ili barem bez odlaganja, u skladu sa drugim standardima. U izuzetnim slučajevima odlaganje obaveštenja može da bude odloženo u interesu pravde (npr. izuzetni zahtevi istrage), ali odlaganje ne sme da traje duže od nekoliko dana.**

7. Preliminarna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Peru, Dokumenti UN-a, CCPR/C/79/Dodatak 67, para. 18 i 24, 25. jul 1996.

8. Inter-američka komisija, Deset godina rada 1971–1981, str. 318; videti Izveštaj o stanju ljudskih prava u Boliviji, OEA/Serija L/V/II.53, dokument 6, rev. 2, 1. jul 1981, str. 41–42.

9. Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1982–1983, OEA/Serija L/V/II/61, dokument 22, rev. 1; Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1983–1984, OEA/Serija L/V/I/631, dokument 22.

10. Predmet *Suarez Rosero*, Ekvador, 12. novembar 1997.

4.3 Pravo na kontakt s porodicom

Pritvorenici imaju pravo da u razumnim okvirima komuniciraju sa svojom porodicom, prijateljima i da ih oni posećuju. Ova prava su podložna ograničenjima i nadzoru samo ako „je to u interesu sprovođenja pravde i bezbednosti i reda u instituciji“.*.*.*

Inter-američka komisija smatra da je pravo na posete rodbine „osnovni preduslov“ poštovanja prava pritvorenika i prava na zaštitu njihove porodice, i da uslovi ili procedura poseta ne smeju da naruše druga prava zaštićena Američkom konvencijom, obuhvatajući i prava na lični integritet, privatnost i porodicu.¹¹ Komisija naglašava da se pravo na posete odnosi na sve pritvorenike, nezavisno od prirode krivičnog dela za koje su optuženi ili osuđeni.¹² Komisija smatra da propisi, koji dozvoljavaju samo kratke, neredovne posete i premeštanje pritvorenika u udaljene ustanove, predstavljaju arbitrarne kazne.¹³

*** Princip 19 Skupa principa, pravilo 92 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 92 Evropskih zatvorskih pravila.

Relevantni standardi

Princip 16(1) Skupa principa:

„U najkraćem mogućem roku nakon hapšenja i posle svakog premeštaja sa jednog mesta na drugo, pritvorenik ili zatvorenik imaće pravo da obavesti ili da traži od nadležnih vlasti da obaveste članove njegove porodice ili drugu odgovarajuću osobu po njegovom izboru, o hapšenju, pritvaranju ili zatvaranju ili o premeštaju, kao i o mestu gde se nalazi.“

Pravilo 92 Standardnih minimalnih pravila:

„Zatvoreniku kome nije suđeno biće dozvoljeno da odmah obavesti porodicu o pritvaranju, i biće mu omogućeno da komunicira sa svojom porodicom i prijateljima, kao i da ga oni posećuju, uz ograničenja i nadzor koji su neophodni u interesu sprovođenja pravde, i sigurnosti i reda u instituciji.“

Princip 16(4) Skupa principa:

„Sva obaveštenja prema ovom principu biće data ili će biti dozvoljeno da se daju bez odlaganja. Međutim, nadležne vlasti mogu obaveštavanje odložiti za razumno vreme, kada to zahtevaju izuzetne potrebe istrage.“

Princip 15 Skupa principa:

„Pored svih izuzetaka koji su sadržani u principu 16, paragraf 4 i principu 18, paragraf 3, komunikacija pritvorenika ili zatvorenika sa spoljnim svetom, a naročito sa porodicom ili advokatom, neće biti uskraćena duže od nekoliko dana.“

11. Izveštaj br. 38/96, *Predmet 10.506*, (Argentina), 15. oktobar 1996.

12. *Predmet 1992*, 27. maj 1977.

13. Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1983–1984, OEA/Serija L/V/II/63, dokument 10, Urugvaj; Sedmi izveštaj o stanju ljudskih prava na Kubi, 1983, OEA/Serija L/V/II.61, dokument 29, rev. 1.

* Član 36 Bečke konvencije o konzularnim odnosima, pravilo 38 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 44 Evropskih zatvorskih pravila. Videti princip 16 (2) Skupa principa, član 2 Kodeksa o ponašanju lica odgovornih za primenu zakona, član 10 Deklaracije o ljudskim pravima osoba koje nisu državljani zemlje u kojoj žive.

** Princip 24 Skupa principa, pravilo 24 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 29 Evropskih zatvorskih pravila.

*** Član 6 Kodeksa ponašanja lica odgovornih za primenu zakona.

Pravila 22(3) i 22(1) Standardnih minimalnih pravila, pravilo 26(3) i pravilo 26(1) Evropskih zatvorskih pravila.

Pravilo 22(2) Standardnih minimalnih pravila, pravilo 26(2) Evropskih zatvorskih pravila.

* Princip 24 Skupa principa

** Princip 25 i 26 Skupa principa.

4.4 Pravo na kontakt stranih državljana

Stranim državljanima koji se nalaze u pritvoru treba omogućiti kontakte i posete sa predstavnicima svoje vlade. Ako su pritvoreni izbeglice ili su pod zaštitom međuvladine organizacije, imaju pravo na kontakte ili posete predstavnika nadležne međunarodne organizacije.* Ovi kontakti se mogu ostvariti samo uz pristanak pritvorenika.

4.5 Pravo na dostupnost lekaru

Sva pritvorena lica imaju pravo na lekarski pregled, a kada je potrebno, i na medicinsku negu.**

Ovim pravom se, između ostalog, ostvaruje zaštita od torture i nečovečnog postupanja, ali ono je i sastavni deo dužnosti vlasti da obezbedi poštovanje urođenog ljudskog dostojanstva.

Komitet za ljudska prava smatra da zaštita pritvorenika zahteva da se svakoj pritvorenoj osobi u najkraćem mogućem roku omogući redovno korišćenje lekarskih usluga.¹⁴

Jemstva kojima se garantuju standardi medicinske nege pritvorenika opisana su u **Poglavlju 10.1.3, Pravo na adekvatnu medicinsku negu.**

Službena lica su dužna da obezbede pružanje medicinske pomoći svakoj povređenoj ili oboleloj osobi, kad god je to neophodno.***

Pravo pritvorenika na medicinsku negu se proširuje na stomatološke i psihijatrijske dijagnostičke preglede, kao i u određenim slučajevima lečenje.#

Pritvorenike ili zatvorenike kojima je potrebno specijalističko lečenje treba radi lečenja premestiti u specijalizovanu ustanovu ili civilnu bolnicu.##

Relevantni standardi

Član 6 Kodeksa ponašanja lica odgovornih za primenu zakona:

„Službena lica će obezbediti potpunu zdravstvenu zaštitu osobama koje su pod njihovim nadzorom, a naročito će preduzeti mere da obezbede medicinsku negu kad god je potrebno.“

Neophodna medicinska nega i lečenje treba da budu besplatni.*

Pritvoreni imaju pravo da traže drugo lekarsko mišljenje, kao i pravo na pristup svojoj medicinskoj dokumentaciji.**

14. Opšti komentar 20. para 11 Komiteta za ljudska prava.

Pritvorenici kojima (još) nije suđeno, mogu koristiti usluge svog lekara ili stomatologa, ako je takav zahtev osnovan.***

Treba da se obrazloži odbijanje zahteva za medicinsku negu. Ako pritvorenik koristi usluge svoga lekara, troškovi takvog lečenja ne padaju na teret vlasti koja ga je pritvorila.

4.5.1 Trenutak od koga počinje lekarska pomoć

Pritvorenima i zatvorenima treba omogućiti medicinski pregled u najkraćem mogućem roku nakon prijema u pritvorsku ustanovu.#

Lekar treba da primi i pregleda svakoga što je pre moguće nakon pritvaranja. Posle toga, medicinska nega i lečenje biće obezbeđeni kad god je potrebno.##

Relevantni standardi

Princip 24 Skupa principa:

„Odgovarajući medicinski pregled biće omogućen pritvoreniku ili zatvoreniku u najkraćem mogućem roku nakon prijema u pritvorsku ustanovu ili zatvor, i kad god je potrebno biće mu obezbeđena medicinska nega i lečenje. Nega i lečenje biće besplatni.“

Pravilo 24 Standardnih minimalnih pravila:

„Lekar će primiti i pregledati svakog zatvorenika u najkraćem mogućem roku nakon prijema u zatvor i posle toga po potrebi ...“

***Pravilo 91 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 98 Evropskih zatvorskih pravila.

Princip 24 Skupa principa.

##Pravilo 24 Standardnih minimalnih pravila i pravilo 29 Evropskih zatvorskih pravila.

POGLAVLJE 5

Pravo na izvođenje pred sudiju ili drugi sudski organ u najkraćem mogućem roku

Svako ko je lišen slobode ima pravo da bude izveden pred sudiju ili drugi sudski organ u najkraćem mogućem roku, da bi njegova prava bila zaštićena.

5.1 Pravo da se bude izveden pred sudiju ili drugi sudski organ u najkraćem mogućem roku

5.1.1 Službena lica ovlašćena da vrše sudsku funkciju

5.2 Šta znači „u najkraćem mogućem roku“?

5.1 Pravo da se bude izveden pred sudiju ili drugi sudski organ u najkraćem mogućem roku

Da bi se zaštitilo pravo na slobodu i pravo na slobodu od samovoljnog hapšenja i pritvaranja, kao i da bi se sprečilo kršenje osnovnih ljudskih prava, svi oblici pritvaranja ili zatvaranja moraju biti naređeni od ili podložni efikasnoj kontroli sudskih ili drugih organa.*

Svaki uhapšenik ili pritvorenik, **u najkraćem mogućem roku**, mora da bude izveden pred sudiju ili drugi organ zakonom ovlašćen da vrši sudsku funkciju.**

Član 9 (3) ICCPR-a se primenjuje na osobe koje su uhapšene ili pritvorene pod optužbom da su učinile krivično delo, ali se drugi standardi primenjuju mnogo šire na sva lica lišena slobode.

Svrha preispitivanja od strane suda ili drugog sudskog organa obuhvata:

- procenu da li postoje odgovarajući zakonski razlozi za hapšenje;
- procenu da li je neophodan pritvor u predsudskom postupku;
- zaštitu pritvorenika;
- sprečavanje kršenja osnovnih prava pritvorenika.

Ova procedura pruža pritvoreniku prvu priliku da ospori zakonitost pritvaranja i da bude pušten na slobodu, ako su hapšenjem ili pritvaranjem prekršena njegova prava.

* Princip 4 Skupa principa

** Član 9(3) ICCPR-a, član 10(1) Deklaracije o nestancima, paragraf 2(c) Rezolucije Afričke komisije, član 7(5) Američke konvencije, član XI Inter-američke konvencije o nestancima, član 5(3) Evropske konvencije, član 59(2) ICC Statuta, princip 11(1) Skupa principa.

Stav je Inter-američke komisije da, ako sud nije zvanično obavješten o pritvoru ili je obavješten nakon znatnog odlaganja, prava pritvorenika nisu zaštićena. Komisija je ukazala da takve situacije omogućavaju druge vrste zloupotreba, narušavaju ugled sudova i njihovu efikasnost i vode ka institucionalizaciji bezakonja.¹

S obzirom na važnost ovog prava u zaštiti zatvorenika od teških kršenja ljudskih prava, obuhvatajući i „nestanke“, u svom Programu od 14 tačaka za sprečavanje „nestanaka“, AI ukazuje na pravo zatvorenika da budu izvedeni pred sudiju **bez odlaganja** nakon odvođenja u pritvor.

Relevantni standardi

Član 9 (3) ICCPR-a:

„Svako ko je uhapšen ili pritvoren pod optužbom da je izvršio krivično delo, biće u najkraćem mogućem roku izveden pred sudiju ili neko drugo službeno lice, zakonom ovlašćeno da vrši sudsku funkciju, i sudiće mu se u razumnom roku ili će biti pušten ...“

Princip 11(1) Skupa principa:

„Osoba neće biti držana u pritvoru, a da joj se ne omogući da bude saslušana pred sudom (ili drugim organom) u najkraćem mogućem roku. Pritvorenik će imati pravo da se brani sam ili da dobije pomoć advokata kao što je predviđeno zakonom.“

5.1.1 Službena lica ovlašćena da vrše sudsku funkciju

Ako je pritvorenik izveden pred službeno lice, koje nije sudija, onda to službeno lice mora imati ovlašćenje da vrši sudsku funkciju i mora da bude nezavisno od strana u sporu. Svi oni koji su ovlašćeni da vrše sudsku funkciju moraju da budu nezavisni – moraju da ispunjavaju kriterijume predviđene Osnovnim principima o nezavisnosti sudstva (videti **Poglavlje 12.4, Pravo na raspravu pred nezavisnim sudom**).

Na primer, Evropski sud smatra da je postojalo kršenje člana 5(3) Evropske konvencije kada je „službeno lice zakonom ovlašćeno da vrši sudsku funkciju“ bilo *auditeur militaire* ili javni tužilac, i koje je kao predstavnik tužilaštva moglo da se umeša u proces koji je usledio.²

1. Inter-američka komisija, Drugi izveštaj o stanju ljudskih prava na Surinamu, OEA/Serija L/V/II.66, dokument 21, rev. 1, 1985, str. 23.

2. *Brincat protiv Italije*, (73/1991/325/397), 26. novembar 1992; *De Jong, Baljet i van den Brink*, 22. maj 1984, Serija 77, A 23.

5.2 Šta znači „u najkraćem mogućem roku“?

Međunarodni standardi zahtevaju da se saslušanje izvrši u **najkraćem mogućem roku** nakon pritvaranja. Pošto vremenska ograničenja nisu izričito određena međunarodnim standardima i utvrđuju se od slučaja do slučaja, Komitet za ljudska prava je zauzeo stav da „... odlaganje ne bi trebalo da traje duže od nekoliko dana“.³

Članovi Komiteta za ljudska prava razmatrali su da li je bezrazložno dug pritvor od 48 sati, tokom kojeg pritvorenik nije izveden pred sudiju.⁴ U slučaju izricanja smrtne kazne, Komitet je zaključio da period od nedelju dana od trenutka hapšenja do izvođenja pred sudiju, nije u skladu sa članom 9 (3) ICCPR-a.⁵

Evropski sud smatra da pritvor koji je trajao četiri dana i 6 sati pre nego što je pritvorenik bio izveden pred sudiju ne predstavlja najkraći mogući rok.⁶

Inter-američka komisija smatra da osoba treba da bude izvedena pred sudiju ili drugi sudski organ „onoliko brzo koliko je to izvodljivo; odlaganje je neprihvatljivo“.⁷ Komisija je izjavila da na Kubi „teorijski, zakon dozvoljava da pritvorenik bude u zatvoru nedelju dana, a da ne bude izveden pred sudiju ili sud nadležan za razmatranje njegovog slučaja. Prema mišljenju Komisije, to je preterano dug period“.⁸

3. Opšti komentar 8, para. 2 Komiteta za ljudska prava.

4. Izveštaj Komiteta za ljudska prava, I tom, (A/45/40), 1990, para. 333, SR Nemačka.

5. *McLawrence protiv Jamajke*, Dokumenti UN-a CCPR/C/60/702/1996, 29. septembar 1997, para. 5.6.

6. *Brogan i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 29. novembar 1988, 145 Serija A 33, str. 62.

7. Izveštaj o stanju ljudskih prava u Ekvadoru, OEA/Serija L/V/II.96, Dokument 10, rev. 1, str. 73, 24. april 1997.

8. Inter-američka komisija, Sedmi izveštaj o stanju ljudskih prava na Kubi, 1983, OEA/Serija L/V/II.61, Dokument 29, rev. 1, str. 41.

POGLAVLJE 6

Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora

Svako ko je lišen slobode ima pravo da pred sudom ospori zakonitost svog pritvora, i pravo da se taj pritvor redovno preispituje. Ovo pravo se razlikuje od prava na izvođenje pred sudiju (videti Poglavlje 5), zato što inicijativa potiče od pritvorenika ili u njegovo ime, pre nego od strane nadležnih organa.

- 6.1 Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora
- 6.2 Postupci koji omogućavaju osporavanje zakonitosti pritvora
- 6.3 Kontinuirano preispitivanje pritvora
- 6.4 Ovo pravo bi trebalo uvek da se primenjuje
- 6.5 Pravo na odštetu zbog nezakonitog hapšenja ili pritvaranja

6.1 Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora

Svako ko je lišen slobode ima pravo da pred sudom pokrene postupak ispitivanja zakonitosti svog pritvora, čime se štiti pravo na slobodu i omogućava zaštita od samovoljnog pritvaranja i drugih kršenja ljudskih prava. Ono je garantovano svim osobama koje su lišene slobode, a ne samo onima koje su pritvoreni u vezi sa izvršenjem krivičnog dela.*

U državama koje ne priznaju da drže ljude u pritvoru, ovo pravo se koristi kao sredstvo pomoću koga se može utvrditi mesto na kome se lice nalazi i njegovo zdravstveno stanje, kao i ko je odgovoran za određivanje i primenu pritvora.**

Afrička komisija smatra da 12-godišnji pritvor istaknutog političara, koji nije optužen niti osuđen, bez prava da pred sudom ospori zakonitost lišenja slobode, predstavlja kršenje člana 7(1) (a) Afričke povelje.¹

* Član 9(4) ICCPR-a, princip 32 Skupa principa, član XXV Američke deklaracije, član 7(6) Američke konvencije, član 5(4) Evropske konvencije; videti član 7(1) Afričke povelje.

** Član 9(1) Deklaracije o nestancima.

1. *Krischma Achutan (u ime Aleke Banda,)* AI u ime Orton i Vera Chirwa, AI u ime Orton i Vera Chirwa protiv Malavija, (64/92, 68/92, 78/92), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije, 1994–1995, ACHPR/RPT/8./Rev.I.

Relevantni standardi

Član 9(4) ICCPR-a:

„Svako ko je hapšenjem ili pritvaranjem lišen slobode imaće pravo da pokrene postupak pred sudom, da bi taj sud

mogao bez odlaganja da odluči o zakonitosti njegovog pritvaranja, kao i da naredi pritvorenikovo puštanje na slobodu, ako je pritvor nezakonit.“

Ako je takav postupak pokrenut, dužnost je nadležnih vlasti da bez neosnovanog odlaganja izvedu pritvorenika pred nadležni sud. Sud koji ispituje zakonitost pritvora mora doneti odluku „po hitnom postupku“ ili „bez odlaganja“, i narediti puštanje pritvorenika na slobodu, ako je pritvor nezakonit.

Zahtev da se odluka donese po hitnom postupku, odnosi se na inicijalnu odluku o tome da li je pritvor zakonit, kao i na svaku žalbu na tu odluku predviđenu nacionalnim pravom.²

6.2 Postupci koji omogućavaju osporavanje zakonitosti pritvora

Od državnih vlasti se traži da ustanove postupke za ispitivanje zakonitosti pritvora i za puštanje na slobodu, ako je pritvor nezakonit. Taj postupak mora da bude jednostavan, ekspeditivan i besplatan, ako pritvorenik nema sredstava da ga plati.*

U mnogim pravnim sistemima, pravo da se ospori zakonitost pritvora i da se uloži pravni lek, oslanja se na *amparo* ili *habeas corpus* proceduru.

Komisija za ljudska prava UN-a i njena Podkomisija za sprečavanje diskriminacije i za zaštitu manjina, pozvala je sve zemlje „da uspostave proceduru poput *habeas corpus-a* prema kojoj će svako, ko je lišen slobode hapšenjem ili pritvaranjem, imati pravo da pokrene postupak pred sudom, da bi taj sud mogao bez odlaganja da odluči o zakonitosti njegovog ili njenog pritvora, kao i da naredi njegovo ili njeno puštanje na slobodu, ako se utvrdi da je pritvor nezakonit“.³

Komitet za ljudska prava i Evropski sud su jasno naznačili da organ koji ispituje zakonitost pritvora mora biti sud, da bi se obezbedio visok stepen objektivnosti i nezavisnosti.

Komitet za ljudska prava smatra da preispitivanje disciplinske mere pritvora od strane višeg vojnog oficira nije bilo u skladu sa članom 9(4) ICCPR-a.⁴ Komitet je, takođe, zauzeo stav da preispitivanje pritvora, osobe koja je zatražila azil od strane Ministarstva unutrašnjih poslova, nije bilo u skladu sa članom 9 (4) ICCPR-a.⁵

Evropski sud je odlučio da savetodavna komisija, koja nije imala pravo odlučivanja, već je dala neobavezujuće preporuke

* Princip 32(2) Skupa principa.

2. Videti *Navarra protiv Francuske*, (38/1992/383/461), Evropski sud, 23. novembar 1993.

3. Rezolucija komisije 1992/35 i Rezolucija potkomisije 1991/15.

4. *Vuolanne protiv Finske*, (265/1987), 7. april 1989, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/44/40), 1989.

5. *Torres protiv Finske*, (291/1988), 2. april 1990, Izveštaj Komiteta za ljudska prava II tom, (A/44/40), 1990, para. 7.

ministru unutrašnjih poslova, nije bila „sud“ u okviru značenja predviđenog članom 5(4) Evropske konvencije. Preporuke savetodavne komisije nisu bile objavljene i pritvorenik nije imao pravo na pravnog zastupnika pred komisijom.⁶

Afrička komisija je odlučila da uskraćivanje pritvorenicima koji se smatraju ilegalnim doseljenicima prava da se žale nacionalnom sudu predstavlja povredu člana 5 (4) Afričke povelje, jer ih je lišilo prava da budu saslušani.⁷

Relevantni standardi

Princip 32 Skupa principa:

„1. Pritvorenik ili njegov advokat imaće pravo da u svako doba pokrenu postupak pred sudom ili drugim nadležnim organom, u skladu sa unutrašnjim pravom, u cilju ispitivanja zakonitosti pritvora i puštanja na slobodu bez odlaganja, ako je pritvor nezakonit.

„2. Postupak o kojem je reč u paragrafu 1 ovog Principa biće jednostavan, ekspeditivan i besplatan za pritvorene osobe koje nemaju sredstava da ga plate. Službeno lice nadležno za pritvor će bez neopravdanog odlaganja izvesti pritvorenika pred organ koji preispituje pritvor.“

Razmatranjem zakonitosti pritvora mora da se utvrdi da je pritvaranje učinjeno u skladu sa zakonom ustanovljenom procedurom, kao i da su osnovi za pritvaranje predviđeni zakonom. Pritvor mora da bude u skladu sa materijalnim i sa proceduralnim pravilima nacionalnog zakonodavstva. Takođe, sud mora utvrditi da pritvor prema međunarodnim standardima nije samovoljan.⁸

6.3 Kontinuirano preispitivanje pritvora

Svako ko je u pritvoru ima pravo da se zakonitost tog pritvora razmatra pred sudom ili drugim nadležnim organom u razumnim intervalima.*

Komitet za ljudska prava smatra da ovlašćenje prokuratora da odlučuje o produženju pritvora u predsudskom postupku umesto sudije, nije u skladu sa članom 9(3) ICCPR-a.⁹

6.4 Ovo pravo bi trebalo uvek da se primenjuje

Pravo na ispitivanje zakonitosti pritvora je najbitnija garantija zaštite drugih prava. Prema Američkoj konvenciji, državama nije

* Princip 32 i 39 Skupa principa.

(Princip 32 primenjuje se na sva lica lišena slobode, a princip 39 na one koji su lišeni slobode u vezi sa izvršenjem krivičnog dela.)

6. *Chabal protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, (70/1995/576/662), 15. novembar 1996.

7. *Rencontre Africaine pour la defense des droits de l'homme protiv Zambije*, (71/92), Deseti godišnji izveštaj Afričke komisije, 1996–1997, ACHPR/RPT/10.

8. *Videti Navarra protiv Francuske*, Evropski sud, 23. novembar 1993.

9. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Belorusija, Dokumenti UN-a, CCPR/C/79/Dodatak 86, 19. novembar 1997, para. 10.

dozvoljeno da derogiraju ovo pravo, čak ni u izuzetnim okolnostima kao što je vanredno stanje.¹⁰

Iako je pravo na ispitivanje zakonitosti pritvora pred sudom moguće derogirati prema ICCPR-u i Evropskoj konvenciji, Komisija za ljudska prava i njena Podkomisija za sprečavanje diskriminacije i za zaštitu manjina pozvale su države „da poštuju pravo na takav postupak u svako doba i u svim okolnostima, pa i za vreme vanrednog stanja“.¹¹

6.5 Pravo na odštetu zbog nezakonitog hapšenja ili pritvaranja

Svako ko je bio žrtva nezakonitog hapšenja ili pritvaranja ima pravo na reparaciju, odnosno kompenzaciju. (Tekst ICCPR-a na francuskom i španskom jeziku koristi širi pojam „reparacija“ – odšteta; pojam „kompenzacija“ koji se koristi u tekstu na engleskom jeziku je samo deo reparacije).^{**12}

Pravo na odštetu (reparaciju) se odnosi na lica čiji pritvor predstavlja kršenje nacionalnih zakona ili procedura, ili međunarodnih standarda, ili i jednog i drugog. Postupak za ostvarivanje ovog prava nije preciziran. Često se ostvaruje tako što pojedinac podnese tužbu protiv države, organa ili osobe odgovorne za nezakonit pritvor.

Videti, takođe, Poglavlje 10.4.8, Pravo na odštetu zbog torture ili nečovečnog postupanja i Poglavlje 30, Pravo na naknadu štete zbog odsustva pravde u postupku (neosnovane osude).

Relevantni standardi

Princip 39 Skupa principa:

„Osim u posebnim, zakonom predviđenim slučajevima, pritvorenik optužen za krivično delo imaće pravo, izuzev ako sudski ili drugi organ ne odluči drugačije u interesu pravde, da bude pušten iz pritvora do suđenja, pod uslovima koji su postavljeni u skladu sa zakonom. Nadležni organ će redovno razmatrati neophodnost pritvora.“

Član 9(5) ICCPR-a:

„Svako ko je bio žrtva nezakonitog hapšenja ili pritvaranja imaće ostvarivo pravo na kompenzaciju.“

Princip 35(1) Skupa principa:

„Šteta koja je nastala zbog činjenja ili propuštanja službenog lica, a koji su u suprotnosti sa pravima

****Član 9(5) ICCPR-a, član 5(5) Evropske konvencije. Videti, takođe, član 8 Univerzalne deklaracije, princip 35 Skupa principa, član 25 Američke konvencije, član 7 Afričke povelje, član 85(1) ICC Statuta.**

10. Videti: *“Habeas corpus za vreme vanrednog stanja”*, Savetodavno mišljenje OC-8/87 od 30. januar 1987, Godišnji izveštaj Inter-američkog suda, 1987, OAS/Serija L/V/III.17 dokument 13, 1987 i *“Sudske garantije tokom vanrednog stanja”*, Savetodavno mišljenje OC-9/87 od 6. oktobar 1987, Godišnji izveštaj Inter-američkog suda, 1988, OAS/Serija L/V/III.19 dokument 13, 1988.

11. Rezolucija komisije 1992/35 i Rezolucija potkomisije 1991/15.

12. Oblici obeštećenja obuhvataju, ali nisu ograničeni samo na: restituciju, kompenzaciju, rehabilitaciju i satisfakciju, i garantije o neponavljanju. Nacr. Osnovnih principa i uputstava o pravu žrtava (grubog) kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava na obeštećenje. Dokument UN-a: E/CN.4/1997/104, u razmatranju pred Komisijom UN-a za ljudska prava u cilju usvajanja na Generalnoj skupštini UN-a, na osnovu studije Tea Van Bovena (Theo Van Boven), ranijeg Specijalnog izvestioca Podkomisije UN-a o sprečavanju diskriminacije i zaštiti manjina. Dokument UN-a: E/CN.4/Sub.2/1993/8. Videti Inter-američki sud, *Predmet Vasquez Rodriguez*, 28. jul 1988, para.i 166 i 174.

sadržanim u ovim pricipima, biće nadoknađena u skladu sa odgovarajućim propisima ili jemstvima predviđenim nacionalnim pravom.”

POGLAVLJE 7

Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora

Ako pritvorena osoba nije izvedena na suđenje u razumnom roku, onda ima pravo da bude puštena iz pritvora do suđenja.

7.1 Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora do suđenja

7.2 Šta je razumni rok?

7.2.1 Bojazan da će okrivljeni pobeći

7.2.2 Da li su nadležni organi dovoljno efikasni?

7.1 Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora do suđenja

Svako ko je pritvoren pod optužbom da je učinio krivično delo ima pravo na suđenje u razumnom roku ili da bude pušten iz pritvora do suđenja.*

Relevantni standardi

Član 9(3) ICCPR-a:

„Svako ko je uhapšen ili pritvoren pod optužbom da je počinio krivično delo biće izveden pred sudiju ili drugi organ zakonom ovlašćen da vrši sudsku funkciju, u najkraćem mogućem roku, i imaće pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora. Neće biti opšte pravilo da lice koje čeka suđenje bude pritvoreno, ali puštanje iz pritvora može se usloviti garantijama da će se lice pojaviti na suđenju, u bilo kojoj fazi sudskog postupka, i, u slučaju potrebe, radi izvršenja presude.“

Princip 38 Skupa principa:

„Osoba koja se nalazi u pritvoru pod optužbom da je učinila krivično delo imaće pravo na suđenje u razumnom roku ili da bude puštena iz pritvora do suđenja.“

Član 7(5) Američke konvencije:

„Svako ko je pritvoren biće izveden pred sudiju, ili drugi organ zakonom ovlašćen da vrši sudsku funkciju, u najkraćem mogućem roku i imaće pravo na suđenje u

* Član 9(3) ICCPR-a, princip 38 Skupa principa, član XXV Američke deklaracije, član 7(5) Američke konvencije, član 5(3) Evropske konvencije, paragraf 2(C) Rezolucije Afričke komisije, član 60(4) ICC Statuta.

razumnom roku ili da bude pušten iz pritvora bez štete po nastavak postupka. Puštanje iz pritvora može biti uslovljeno garantijama za pojavljivanje okrivljenog na suđenju.”

Član 5(3) Evropske konvencije:

„Svako ko je uhapšen ili pritvoren shodno odredbi paragrafa 1 (c) ovog člana biće bez odlaganja izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom ovlašćeno da obavlja sudsku funkciju i imaće pravo na suđenje u razumnom vremenskom periodu ili da bude pušten iz pritvora do suđenja. Puštanje iz pritvora može biti uslovljeno garantijama da će se pojaviti na suđenju.”

Paragraf 2(C) Rezolucije Afričke komisije:

„Lica koja su uhapšena ili pritvorena biće izvedena pred sudiju ili drugo službeno lice, zakonom ovlašćeno da obavlja sudsku funkciju, u najkraćem mogućem roku i imaće pravo na suđenje u razumnom roku ili da budu pušteni iz pritvora.”

Postoje dve grupe standarda koji zahtevaju da suđenja budu održana u razumnom vremenskom periodu, a obe su povezane sa pretpostavkom nevinosti.

Prva grupa standarda odnosi se na pritvorenike i zahteva da osobe u pritvoru budu izvedene na suđenje u razumnom roku ili da budu puštene iz pritvora. Ovo pravo je zaštićeno odredbama člana 9 (3) ICCPR-a, člana 7 (5) Američke konvencije i članom 5 (3) Evropske konvencije. To pravo se zasniva na pretpostavci nevinosti i na pravu na ličnu slobodu, iz koga proizilazi da svako ko je pritvoren ima pravo da njegov slučaj dobije prioritet i da se postupak vodi sa izuzetnom ekspeditivnošću.¹

Druga grupa standarda se odnosi na sve koji su optuženi za krivično delo, bilo da su pritvoreni ili ne, i zahteva da se suđenje za krivično delo održi bez nepotrebnog odlaganja, da okrivljeni koji čekaju suđenje ne bi bili izloženi produženoj neizvesnosti i da se dokazi ne izgube, ili da se njihov značaj ne umanji, što je glavna svrha zaštite predviđene članom 14 (3) (c) ICCPR-a, članom 8 (1) Američke konvencije i članom 6 (1) Evropske konvencije. (Videti **Poglavlje 19, Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja.**)

Puštanje iz pritvora pre suđenja, zbog toga što suđenje nije počelo u razumnom roku, ne znači da optužbe moraju biti odbačene, u stvari reč je o puštanju iz pritvora do suđenja. Neki standardi, obuhvatajući član 9 (3) ICCPR-a, član 7 (5) i član 5 (3) Evropske konvencije, propisuju da puštanje iz pritvora može

1. Evropski sud, *Tomasi protiv Francuske*, 27. avgust 1992, 241-A, Serija A para. 84; *Abdoella protiv Holandije*, (1/1992/346/419), 25. novembar 1992.

biti uslovljeno garantijama da će se osoba pojaviti na suđenju (kaucija, jemstvo ili druge mere za obezbeđenje prisustva okrivljenog).

7.2 Šta je razumni rok?

Komitet za ljudska prava i regionalni organi su pojam razumnog trajanja perioda pritvora pre suđenja procenjivali od slučaja do slučaja. U proceni su uzimani u obzir sledeći činioci: ozbiljnost učinjenog krivičnog dela, priroda i strogost mogućih kazni, kao i opasnost da će okrivljeni pobeći, ako bude pušten iz pritvora. Takođe je bilo ispitano da li su predstavnici vlasti pokazali „izuzetnu marljivost“ u vođenju postupka, uzimajući u obzir složenost i posebne karakteristike istražnog postupka, i da li su stalna odlaganja prouzrokovana ponašanjem okrivljenog (kao što je npr. odbijanje saradnje sa vlastima) ili tužilaštva.

Vremenski period koji se smatra razumnim, u slučaju kad je lice u pritvoru do suđenja, može biti kraći nego razumno odlaganje početka suđenja za osobu koja se ne nalazi u pritvoru. Na primer, Evropska komisija smatra da, iako vreme do suđenja može biti prihvatljivo prema članu 6(1) Evropske konvencije, držanje lica u pritvoru u istom trajanju do suđenja može biti u suprotnosti sa članom 5, „jer cilj je ograničavanje dužine pritvora, a ne zalaganje za brzo suđenje“.²

U slučaju osumnjičenog za ubistvo u Panami, koji je u pritvoru proveo više od tri i po godine, bez prava na puštanje uz jemstvo, pre nego što je oslobođen optužbe, Komitet za ljudska prava je zauzeo stav da „u slučajevima ozbiljnih optužbi kao što su one za ubistvo, kada je okrivljenom sud odbio zahtev za kauciju, okrivljenom mora da se sudi što je moguće ekspeditivnije“.³

Komitet za ljudska prava u svom zaključku iznosi da 16 meseci dug pritvor okrivljenog za ubistvo za koje je predviđena smrtna kazna, u odsustvu zadovoljavajućeg objašnjenja države ili opravdanja koje bi proizilazilo iz dosijea, predstavlja kršenje prava da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten iz pritvora.⁴

U slučaju iz Urugvaja, okrivljeni je proveo u pritvoru bez kontakta sa spoljnim svetom između četiri i šest meseci (sporna je tačnost datuma), a suđenje pred vojnim sudom, pod optužbom za subverzivno udruživanje i zaveru protiv ustavnog poretka, počelo je posle pet do osam meseci. Komitet za ljudska prava smatra da je prekršen član 9(3) ICCPR-a „zato što okrivljeni nije izveden pred sudiju ili

2. *Haase protiv SR Nemačke* (7412/76), 12. jul 1977, 11 DR 78.

3. *del Cid Gomez protiv Paname*, (473/1991), 19. jul 1995, Konačne odluke, Dokumenti UN-a CCPR/C/57/1, 1996, str. 46.

4. *McLawrence protiv Jamajke*, Dokumenti UN-a CCPR/C/60/D/702, 1996, 29. septembar 1997, para. 5.6.

drugo službeno lice zakonom ovlašćeno da obavlja sudsku funkciju u najkraćem mogućem roku, kao i zato što mu nije bilo suđeno u razumnom vremenskom periodu“.⁵

Afrička komisija smatra da dvogodišnje odlaganje saslušanja ili zakazivanja suđenja predstavlja kršenje člana 7(1) (d) Afričke povelje.⁶ U drugom slučaju Afrička komisija je ustanovila da sedmogodišnji pritvor, bez izvođenja na suđenje, predstavlja kršenje standarda „razumni vremenski period“, propisanog Afričkom poveljom.⁷

Inter-američki sud smatra nepravednim da lice bude lišeno slobode u trajanju nesrazmernom kazni za krivično delo za koje je optuženo. Sud smatra da je pritvor od tri i po godine u slučaju Suarez Rozera (Suarez Rosero) predstavljao kršenje prava na pretpostavku nevinosti.⁸

7.2.1 Bojazan da će okrivljeni pobeći

Iako je za određivanje opravdanosti pritvora u periodu pre suđenja relevantno da li postoji bojazan da će okrivljeni pobeći, taj rizik ne određuje da li je dužina trajanja pritvora pre suđenja razumna. Ponašanje vlasti mora, takođe, da bude ispitano.⁹

7.2.2 Da li su nadležni organi dovoljno efikasni?

Smatra se da razumno vreme pritvora u iščekivanju suđenja može da zavisi od složenosti slučaja, od prirode krivičnog dela i od broja okrivljenih.

Prema Evropskom sudu, osobe koje se nalaze u pritvoru pre suđenja imaju pravo da zahtevaju „posebnu efikasnost“ vlasti u vođenju postupka.¹⁰

Evropski sud smatra da pravo okrivljenog koji se nalazi u pritvoru da ispitivanje njegovog slučaja sa neophodnom ekspeditivnošću, mora da bude u ravnoteži sa naporima predstavnika vlasti da svoje zadatke obavljaju sa odgovarajućom pažnjom, a da ih u tome niko ne sprečava.¹¹ Sud smatra da nije bilo kršenja člana 5 (3) Evropske konvencije u slučaju stranog državljanina okrivljenog za trgovinu drogom, koji je u iščekivanju suđenja više od tri godine proveo u pritvoru, jer je postojala opasnost od bekstva, te da se produženo vreme provedeno u pritvoru ne može pripisati nedostatku marljivosti nadležnih organa.

5. *Pietrarroia protiv Urugvaja*, (44/1979), 27. mart 1981, para.i 13.2 i 17.

6. *Annette Pagnouille (u ime Abdoulaye Mezou) protiv Kameruna*, (39/90), 10. Godišnji izveštaj Afričke komisije, 1996–1997, ACHPR/RPT/10.

7. *Albassan Abubakar protiv Gane*, 10. Godišnji izveštaj Afričke komisije, 1996–1997, ACHPR/RPT/10.

8. Predmet *Suarez Rosero*, Ekvador, 12. novembar 1992.

9. Evropski sud smatra da bojazan da će okrivljeni pobeći ne može da se procenjuje samo na osnovu težine moguće kazne, *Yağci i Sargin protiv Turske*, (6/1994/453/533–534), 8. jun 1995.

10. Videti *Tomasi protiv Francuske*, 27. avgust 1992, 241–A, Serija A para. 84; *Abdoella protiv Holandije*, (1/1992/346/419), 25. novembar 1992.

11. *Van der Tang protiv Španije*, (26/1994/473/554), 13. jul 1993.

POGLAVLJE 8

Pravo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane

Osnovna pretpostavka za pravično suđenje je pravo optuženog za krivično delo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane.

- 8.1 Adekvatno vreme i mogućnosti za pripremanje odbrane
- 8.2 Šta se smatra adekvatnim vremenom?
- 8.3 Pristup informacijama
- 8.4 Pravo na informaciju o optužbama
 - 8.4.1 Kada lice mora biti obavješteno o optužbama protiv njega?
 - 8.4.2 Jezik
- 8.5 Pravo na usluge eksperata

8.1 Adekvatno vreme i mogućnosti za pripremanje odbrane

Da bi pravo na odbranu imalo istinski smisao, optuženi za krivično delo i njegov advokat, ako ga ima, trebalo bi da imaju na raspolaganju dovoljno vremena i odgovarajuće uslove za pripremanje odbrane.*¹ Videti **Poglavlje 20.1, Pravo na odbranu**.

Pravo na adekvatno vreme i uslove za pripremu odbrane je važan aspekt osnovnog principa „jednakosti oružja“: odbrana i tužilac moraju da budu tretirani na način koji obema stranama obezbeđuje jednake mogućnosti da pripreme i predstavljaju svoj slučaj u toku postupka (videti **Poglavlje 13.2. „Jednakost oružja“**).

Pravo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremanje odbrane se odnosi i na optuženog i na njegovog advokata u svim fazama postupka, obuhvatajući i vreme pre suđenja i tokom žalbenog postupka.

Ovo pravo zahteva da se okrivljenom dozvoli poverljiva komunikacija sa advokatom, što je naročito relevantno za osobe koje se nalaze u pritvoru (videti **Poglavlje 3.4, Pravo pritvorenih lica na pristup advokatu**).

* Član 14(3)(b) ICCPR-a, član 8(2)(c) Američke konvencije, član 6(3)(b) Evropske konvencije, paragraf 2(E)(1) Rezolucije Afričke komisije, član 21(4)(b) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(b) Statuta o Ruandi, član 67(1)(d) ICC Statuta.

1. Pravo na adekvatno vreme i uslove za pripremu odbrane primenjuje se na lica koja su optužena za krivično delo. Međunarodni standardi kao što je ICCPR svrstavaju ovo pravo u ona koja se odnose na suđenje, iako priprema odbrane po pravilu počinje pre suđenja.

Relevantni standardi

Član 11 (1) Univerzalne deklaracije:

„Svako ko je optužen za krivično delo ima pravo na pretpostavku nevinosti dok se njegova krivica ne dokaže u skladu sa zakonom na javnom suđenju, na kojem je imao sve garantije potrebne za svoju odbranu.“

Član 14(3)(b) ICCPR-a:

„Svako ko je optužen za krivično delo imaće jednako pravo na sledeće minimalne garantije:

...

(b) Da ima dovoljno vremena i mogućnosti za pripremu odbrane, kao i komunikaciju sa braniocem po sopstvenom izboru;“

8.2 Šta se smatra adekvatnim vremenom?

Adekvatno vreme za pripremu odbrane zavisi od faze postupka (na primer, da li je reč o preliminarnom postupku, suđenju ili žalbenom postupku) i od faktičkih okolnosti (svakog) slučaja. Okolnosti obuhvataju složenost slučaja, pristup optuženog dokazima i advokatu, te rokove predviđene nacionalnim zakonima.² Pravo na suđenje u razumnom roku treba da bude usklađeno sa pravom na adekvatno vreme za pripremu odbrane.

Ako okrivljeni smatra da vreme koje mu je odobreno za pripremu odbrane (obuhvatajući razgovor sa advokatom i pregled dokumentacije) nije bilo adekvatno, iz jurisprudencije jasno proizilazi da okrivljeni od suda treba da zahteva odlaganje postupka po osnovu nedovoljnog vremena za pripremu.³

Komitet za ljudska prava smatra da je odlaganje suđenja za ubistvo i davanje novopostavljenom advokatu (koji je zamenio prethodnog) četiri sata za razgovor sa okrivljenim i pripremu odbrane, neadekvatno za pripremu slučaja.⁴

Komitet je, takođe, utvrdio da je prekršen član 14 (3) ICCPR-a u slučaju kada se novopostavljeni advokat sastao sa okrivljenim na samo 10 minuta pre početka suđenja, a prethodno određeni advokat se nije pojavio na mnogim saslušanjima u preliminarnom postupku.⁵

8.3 Pristup informacijama

Pravo na adekvatne mogućnosti za pripremu odbrane zahteva da okrivljeni i njegov advokat imaju pristup odgovarajućim informacijama, obuhvatajući dokumentaciju, obaveštenja i druge dokaze koji bi mogli da pomognu okrivljenom u pripremi

2. Videti Opšti komentar 13, para. 9 Komiteta za ljudska prava.

3. *Douglas, Gentles i Kerr protiv Jamajke*, (352/1989), 19. oktobar 1993, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, II tom, (A/49/40), 1994; *Sawyers i McLean protiv Jamajke*, (226/1987 i 256/1987), 11. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991.

4. *Smith protiv Jamajke*, (282/1988), 31. april 1993, Dokumenti UN-a CCPR/C/47/D/282/1988.

5. *Reid protiv Jamajke*, (355/1989), 8. jul 1994, Dokumenti UN-a CCPR/C/51/D/355/1989.

*Princip 21 Osnovnih principa o ulozi advokata, član 67(2) ICC Statuta, videti, takođe, pravila 66 i 68 Pravila o Jugoslaviji, pravila 66 i 68 Pravila o Ruandi.

slučaja, da ga oslobode optužbi ili, ako je potrebno, da mu ublaže kaznu.*

Ove informacije omogućavaju odbrani da sazna i odgovori na dostavljene primedbe ili dokaze koje je izneo tužilac.⁶

Evropska komisija smatra da pravo na adekvatne mogućnosti za pripremu odbrane obuhvata i pravo na pristup (u razumnoj meri) dosijeima tužioca.⁷ Ipak, ono može biti podvrgnuto razumnim ograničenjima, podrazumevajući tu i razloge bezbednosti.⁸ Ovo pravo biće zadovoljeno kada advokat okrivljenog, ali ne i okrivljeni, bude imao pristup dokumentaciji u vezi sa slučajem.⁹

Relevantni standardi

Princip 21 Osnovnih principa o ulozi advokata:

„Nadležni predstavnici vlasti dužni su da advokatima obezbede pristup odgovarajućim informacijama, dosijeima i dokumentaciji koji se nalaze u njihovom posedu ili su pod njihovom kontrolom na pravovremeno, kako bi im omogućili da pruže efikasnu pravnu pomoć svojim klijentima. Ovaj pristup treba da bude obezbeđen u najranijem mogućem trenutku.

8.4 Pravo na informaciju o optužbama

Bitan deo prava na informaciju koja je neophodna za ostvarivanje prava na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane je pravo optuženog da u najkraćem roku dobije obaveštenje o optužbama protiv sebe.

Sve osobe koje su optužene za krivično delo, bilo da su u pritvoru pre suđenja ili ne, imaju pravo da u najkraćem roku budu obaveštene o optužbama protiv sebe.*

Videti, takođe, **Poglavlje 2.3, Pravo da osoba bude odmah obaveštena o optužbama**, o pravu pritvorenih osoba da budu obaveštene o optužbama protiv sebe, pravu koje je garantovano članom 9 (3) ICCPR-a i blisko povezano sa pravom na osporavanje zakonitosti pritvora.

Komitet za ljudska prava smatra da je „dužnost da optuženi bude obavešten prema članu 14, paragrafa 3 (a) ICCPR-a određenija od dužnosti predviđene članom 9, paragraf 2“.¹⁰

Da bi bilo u skladu sa pravom na pravično suđenje, obaveštenje o optužbama, koje se daje pre suđenja, mora da bude „detaljno“ i mora da pruži informaciju o „prirodi i osnovima optužbe“ protiv okrivljenog.

*Član 14(3)(a) ICCPR-a, član 8(2)(b) Američke konvencije, član 6(3)(a) Evropske konvencije, član 20(2) Statuta o Jugoslaviji, član 19(2) Statuta o Ruandi, član 67(1)(a) ICC Statuta.

6. Videti Opšti komentar 13, para. 9 Komiteta za ljudska prava; videti *Predmet Foucher*, Evropski sud, 25EH RR 234.

7. *X protiv Austrije*, (7138/75), 5. jul 1977, 9 DR 50.

8. *Haase protiv SR Nemačke*, (7412/76), 12. jul 1977, 11 DR 78.

9. *Ofner protiv Austrije*, (524/59), 3 Yearbook 322, 19. decembar 1960.

10. *McLawrence protiv Jamajke*, Dokumenti UN-a CCPR/C/60/D/702, 1996, 29. septembar 1997, para. 5.9.

Komitet za ljudska prava smatra da informacija, koja se daje osobi optuženoj za krivično delo mora da sadrži „i pravne i činjenične okolnosti na kojima se optužba zasniva“. Ova informacija može se dati usmeno, ili u pisanoj formi.¹¹

Evropska komisija je razjasnila značenje člana 6 (3) (a) Evropske konvencije koji garantuje pravo optuženog za krivično delo „da bude obavešten u najkraćem mogućem roku, na jeziku koji razume i detaljno o prirodi i uzrocima optužbi protiv njega“. Evropska komisija je protumačila da se „priroda“ optužbi odnosi na pravni karakter i klasifikaciju činjenica, dok se „osnov optužbi“ odnosi na činjenice na kojima se zasniva optužba. Pružena informacija treba da sadrži podatke koji će optuženom omogućiti pripremu odbrane, ali ne mora da sadrži dokaze na kojima se optužba zasniva.¹²

Relevantni standardi

Član 14 (3) ICCPR-a:

„Svako ko je optužen za krivično delo ima jednako pravo na sledeće minimalne garantije: da bude u najkraćem roku, detaljno i na jeziku koji razume, obavešten o prirodi i razlozima optužbe protiv sebe;“

Član 8(2)(b) Američke konvencije:

„Svako ko je optužen za krivično delo ima pravo na pretpostavku nevinosti, sve dok se njegova krivica ne dokaže u skladu sa zakonom. Tokom postupka, svako ima jednako pravo na sledeće minimalne garantije: ...
b. detaljno obaveštenje o optužbama;“

Član 6(3)(a) Evropske konvencije:

„Svako ko je optužen za krivično delo ima sledeća minimalna prava: da u najkraćem mogućem roku, detaljno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i osnovima optužbe;“

8.4.1 Kada lice mora biti obavešteno o optužbama protiv njega?

Član 14 (3) (a) ICCPR-a i član 6 (3) (a) Evropske konvencije zahtevaju da se informacija o optužbama da „u najkraćem mogućem roku“. Član 8 (2) (b) Američke konvencije zahteva „prethodno“ obaveštenje.

Interpretirajući član 14(3) (a) ICCPR-a, Komitet za ljudska prava je razjasnio da lice mora biti obavešteno „čim nadležne vlasti podignu optužnicu. Prema mišljenju Komiteta, ovo

11. Opšti komentar 13, para. 8 Komiteta za ljudska prava.

12. *X protiv Belgije*, (7628/76), 9 DR 169, 9. maj 1977; *Ofner protiv Austrije*, (524/59), 3 Yearbook 322, 19. decembar 1960.

pravo se mora primeniti kada u toku istrage sud ili tužilaštvo odluči da preduzme proceduralne korake protiv osumnjičenog za krivično delo, ili ga javno imenuju kao takvog.¹³

U Statutu o Jugoslaviji 20 (2) i Statutu o Ruandi 19 (2) zahteva se da optuženi budu odmah obavешteni o optužbama protiv sebe.

8.4.2 Jezik

Informacija mora da se da na jeziku koji optuženi razume.*
Videti, takođe, **Poglavlje 23, Pravo na tumača i na prevod.**

8.5 Pravo na usluge eksperata

Pravo na adekvatne mogućnosti za pripremu odbrane obuhvata i pravo optuženog da dobije stručno mišljenje nezavisnih eksperata u toku pripreme odbrane i njene prezentacije.

Član 8(2) (f) Američke konvencije izričito omogućava pravo odbrane da obezbedi pojavljivanje eksperata kao svedoka. Videti **Poglavlje 22, Pravo da se pozovu i ispituju svedoci.**

* Član 14(3)(a) ICCPR-a, član 6(3)(a) Evropske konvencije, član 21(4)(a) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(a) Statuta o Ruandi, član 67(1)(a) ICC Statuta.

POGLAVLJE 9

Prava tokom saslušanja

Osobe osumnjičene ili optužene za krivično delo izložene su kršenju ljudskih prava, između ostalog torturi ili drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima u toku istražnih faza krivičnog postupka. Osobe koje se nalaze u pritvoru radi saslušanja od strane službenih lica, naročito su izložene riziku. Ovo poglavlje analizira prava pritvorenika tokom saslušanja.

- 9.1 Zaštita osoba koje su podvrgnute saslušanju
- 9.2 Zabrana iznuđivanja priznanja
- 9.3 Pravo na ćutanje
- 9.4 Pravo na tumača
- 9.5 Zapisnici sa saslušanja
- 9.6 Preispitivanje pravila i prakse saslušanja

9.1 Zaštita osoba koje su podvrgnute saslušanju

Postoji nekoliko prava čiji cilj je zaštita optuženog tokom istrage krivičnog dela. Ona obuhvataju pretpostavku nevinosti, zabranu torture i surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka, zabranu vršenja prisile nad optuženim da bi priznao krivicu ili da bi svedočio protiv sebe, pravo na ćutanje i pravo na pristup advokatu.

Postoje i dodatne garantije tokom saslušanja. Ključno je prisustvo advokata (videti **Poglavlje 3.1.1, Pravo na advokata u periodu pre suđenja**).

Specijalni izvestilac UN-a o nezavisnosti sudija i advokata ukazuje da je „poželjno prisustvo advokata tokom policijskog saslušanja, jer je to garantija zaštite optuženog. Odsustvo advokata otvara prostor mogućim zloupotrebama...“¹

Inter-američka komisija smatra da u cilju zaštite prava optuženog da ne bude prinuđen da prizna krivicu i da bude zaštićen od torture, optuženog treba saslušati u prisustvu advokata i sudije.²

Međunarodni standardi, između ostalog, zahtevaju da službena lica ne mogu imati neprimerenu pogodnost od situacije u kojoj se pritvorena osoba nalazi za vreme saslušanja.*

* Princip 21 Skupa principa.

1. Izveštaj o misiji Specijalnog izviestioca za Ujedinjeno Kraljevstvo, Dokumenti UN-a, E/CN.4/1998/39/dodatak 4, para. 47, 5. mart 1998.

2. Izveštaj o stanju ljudskih prava dela populacije Nikaragve Miskito porekla, OEA Serija L/V/11.62, dokument 10, rev. 3, 1983, str. 100.

** Princip 23 Skupa principa.

***Član 15 Konvencije protiv torture, član 12 Deklaracije protiv torture.

* Član 14(3)(g) ICCPR-a, član 8(2)(g) Američke konvencije, princip 21(2) Skupa principa, član 21(4)(g) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(g) Statuta o Ruandi, član 55(1)(a) ICC Statuta.

** Princip 21 Skupa principa.

3. Opšti komentar 20, para. 11, Komiteta za ljudska prava.

4. *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 8. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991; *Conteris protiv Urugvaja*, (139/1983), 17. jul 1985, 2 Odabrane odluke 168; *Estrella protiv Urugvaja*, (74/1980), 29. mart 1983, 2 Odabrane odluke 93.

5. *Saunders protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, (943/1994/490/572), Evropski sud, 17. decembar 1996.

Službena lica moraju da vode zapisnik o postupku saslušanja.** 3

Zabranjeno je kao dokaze koristiti izjave dobijene torturom ili nečovečnim postupanjem, osim na suđenju za primenu torture.*** Videti Poglavlje 17, **Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili prinudom.**

9.2 Zabrana iznuđivanja priznanja

Optuženi ne sme biti prinuđen da prizna krivicu ili da svedoči protiv sebe.* Videti Poglavlje 16, **Pravo da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu.**

Ovo pravo se odnosi i na period pre suđenja i na samo suđenje. Komitet za ljudska prava je izjavio da se zabranjuje: pribavljanje informacija iznuđivanjem, iznuđivanje priznanja, i dobijanje priznanja torturom ili nečovečnim postupanjem.

Komitet za ljudska prava smatra da se „formulacija člana 14(3) (g) ICCPR-a, prema kojoj niko neće biti prinuđen da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu, mora shvatiti kao zabrana primene direktnih ili indirektnih fizičkih ili psiholoških pritisaka na optuženog, od strane službenih lica koja vrše istragu, u cilju dobijanja priznanja. *A fortiori*, neprihvatljivo je da se optuženi tretira na način suprotan onome iz člana 7 Pakta, da bi se iznudilo priznanje“.⁴

Evropski sud je, međutim, razjasnio da pravo lica da ne inkriminiše samog sebe ne obuhvata zabranu korišćenja dokaza koji mogu biti dobijeni upotrebom prinudnih metoda, nezavisno od volje osumnjičenog, kao što su dokumenti, analiza daha, krvi i uzorci urina i tkiva, koji se upotrebljavaju za testiranje DNK.⁵

Priznajući ugroženost osoba u pritvoru, princip 21 Skupa principa predviđa:

„1. Zabranjeno je neprimereno koristiti situaciju u kojoj se nalazi pritvorenik ili zatvorenik kako bi se prinudio da prizna, da sebe inkriminiše ili da svedoči protiv bilo koje druge osobe.

2. Niko ko je pritvoren neće biti podvrgnut nasilju, pretnjama ili metodama ispitivanja koje umanjuju njegovu sposobnost odlučivanja ili rasuđivanja.“***

Videti Poglavlje 10.4, **Zabrana torture i nečovečnog postupanja**, Poglavlje 10.4.3, **Fizički pritisak tokom saslušanja i Poglavlje 17, Zabrana upotrebe dokaza koji su iznuđeni torturom ili prinudom.**

9.3 Pravo na ćutanje

Pravo optuženog da ćuti tokom istrage i na suđenju je neodvojivo od prava na pretpostavku nevinosti i predstavlja važnu zaštitu prava optuženog da ne bude prinuđen da prizna krivicu ili da svedoči protiv sebe. Videti **Poglavlje 16, Pravo da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu**. Pravo na ćutanje je ugroženo tokom saslušanja lica pritvorenih pod optužbom da su učinila krivično delo, jer službena lica često koriste sva sredstva da bi došla do priznanja ili inkriminišuće izjave pritvorenika, pri čemu pritvorenikovo pravo na ćutanje osujećuje njihovo nastojanje.

Pravo na ćutanje je predviđeno u mnogim nacionalnim pravima. Iako nije izričito garantovano međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima, smatra se da se ono podrazumeva prema Evropskoj konvenciji. Predviđeno je kao pravo u pravilima međunarodnih tribunala za bivšu Jugoslaviju i za Ruandu i u ICC Statutu.

Evropski sud smatra da „iako nije posebno pomenuto u članu 6 Evropske konvencije, nema sumnje da je pravo na ćutanje tokom policijskog ispitivanja i pravo da osoba ne inkriminiše samu sebe, opšte priznato međunarodnim standardima koji predstavljaju suštinu pojma pravičnog postupka iz člana 6“.⁶ Međutim, sud je utvrdio da se na osnovu okolnosti slučaja procenjuje da li izvođenje negativnih zaključaka iz korišćenja prava optuženog na ćutanje predstavlja kršenje prava na pravično suđenje ili ne.

Evropski sud je odlučio da prihvatanje zapisnika izjava, koje je optuženi dao istražiteljima pod prinudom, kao dokaza na suđenju za krivično delo u cilju inkriminisanja optuženog, predstavlja kršenje prava da osoba ne inkriminiše samu sebe.⁷

U drugom slučaju, Evropski sud je utvrdio da krivično gonjenje zbog odbijanja da se carinskim službenicima predaju dokumenta, predstavlja „pokušaj da se optuženi prinudi da pruži dokaze za krivično delo koje je navodno počinio“, kao i da je to bilo „kršenje prava nekoga ko je optužen za krivično delo... na ćutanje i prava da ne doprinese inkriminisanju samog sebe“.⁸

Pravilo 42 (A) Pravila o Jugoslaviji izričito ustanovljava pravo na ćutanje. Pravilo predviđa da „osumnjičeni koga ispituje tužilac, ima sledeća prava o kojima će ga tužilac obavestiti pre ispitivanja, na jeziku koji osumnjičeni govori i razume: ... (iii) pravo na ćutanje, pravo da bude upozoren da će sve što izjavi

6. *Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, (41/1994/488/570), 8. februar 1996, str.20.

7. *Saunders protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, (943/1994/490/572), Evropski sud, 17. decembar 1996.

8. *Funke protiv Francuske*, (82/1991/334/407), 25. februar 1993, str. 18.

ući u zapisnik i da može biti upotrebljeno kao dokaz“.
Pravilo 42 (A) Pravila o Ruandi je identično. Član 55 (2) (b) ICC Statuta predviđa da, kada osumnjičenog treba da ispita tužilac ICC-a ili predstavnici nacionalne vlasti, osumnjičeni mora biti obavešten o „pravu na ćutanje, ali da to ne bude uzeto u obzir pri utvrđivanju krivice ili nevinosti“.

9.4 Pravo na tumača

Svako ko ne razume ili ne govori jezik kojim govore predstavnici vlasti ima pravo na tumača koji će mu pomoći tokom pravnog postupka nakon hapšenja. Pomoć tumača biće besplatna, ako je potrebno.*

Pravila o Jugoslaviji, Pravila o Ruandi i Evropska zatvorska pravila obezbeđuju da osobe u pritvoru koje još nisu izvedene na suđenje imaju pravo na besplatnu pomoć tumača tokom važnih kontakata sa administracijom i u cilju odbrane, obuhvatajući i kontakte sa advokatom.*

Relevantni standardi

Princip 14 Skupa principa:

„Osoba koja ne razume i ne govori dovoljno jezik koji koriste predstavnici vlasti odgovorni za njeno hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje, ima pravo da u najkraćem mogućem roku dobije, na jeziku koji razume, informacije o kojima je reč u principu 10, principu 11, paragraf 2, principu 12, paragraf 1 i principu 13, kao i da dobije pomoć tumača, besplatno ako je potrebno, koji će mu pomoći u vezi sa pravnom procedurom posle hapšenja.“

9.5 Zapisnici sa saslušanja

Za vreme saslušanja pritvorenika ili zatvorenika moraju da se vode zapisnici. Zapisnik mora da sadrži vreme trajanja svakog saslušanja, intervale između saslušanja i identitet službenih lica koja su obavila saslušanje i drugih prisutnih osoba. Ovi zapisnici treba da budu dostupni pritvoreniku ili njegovom advokatu.** Komitet za ljudska prava smatra da i vreme i mesto svih saslušanja treba da budu navedeni u zapisniku, kao i da ta informacija treba da bude dostupna u sudskom ili administrativnom postupku.⁹

Pravila o Jugoslaviji i Pravila o Ruandi zahtevaju video ili audio snimanje saslušanja.***

* Princip 14 Skupa principa.

* Pravilo 93 Evropskih zatvorskih pravila, pravilo 42 Pravila o Jugoslaviji, pravilo 42 Pravila o Ruandi, videti, takođe, član 55(2)(c) ICC Statuta.

** Princip 23 Skupa principa

*** Pravilo 43 Pravila o Jugoslaviji, pravilo 43 Pravila o Ruandi.

9.6 Preispitivanje pravila i prakse saslušanja

Međunarodni standardi zahtevaju da države redovno i sistematski preispituju pravila i uputstva za obavljanje saslušanja, metode i praksu saslušanja.[#]

[#] Član 11 Konvencije protiv torture.

POGLAVLJE 10

Pravo na humane uslove pritvora i zabrana torture

Pravo na pravično suđenje ne može biti ostvareno ako uslovi pritvora ometaju sposobnost optuženog da se pripremi za suđenje, ili ako je optuženi podvrgnut torturi ili nečovečnom postupanju.

10.1 Pravo na humane uslove pritvora

10.1.1 Pravo da se bude pritvoren na zvanično utvrđenom mestu detencije

10.1.2 Zapisnici o pritvoru

10.1.3 Pravo na adekvatnu medicinsku negu

10.2 Dodatna zaštita za osobe koje su u predsudskom pritvoru

10.3 Žene u pritvoru

10.4 Zabrana torture i nečovečnog postupanja

10.4.1 Dugotrajni boravak u samici

10.4.2 Upotreba sile

10.4.3 Fizički pritisak tokom saslušanja

10.4.4 Upotreba sredstava prinude

10.4.5 Pretresanje i telesni pregled

10.4.6 Medicinski ili naučni eksperimenti

10.4.7 Disciplinski prestupi

10.4.8 Pravo na odštetu zbog torture ili nečovečnog postupanja

10.1 Pravo na humane uslove pritvora

Pravo lica lišenih slobode da se sa njima postupa humano zaštićeno je mnogim međunarodnim standardima. Dok se obuhvatniji standardi nalaze u ugovorima o ljudskim pravima, mnogi specifični zahtevi su sadržani u vanugovornim standardima, poput Skupa principa, Standardnih minimalnih pravila, Principa medicinske etike i Evropskih zatvorskih pravila.

Svako ima pravo na slobodu i bezbednost ličnosti (videti **Poglavlje 1, Pravo na slobodu**) pravo da se sa njim postupa čovečno i sa poštovanjem prema urođenom dostojanstvu ličnosti, pravo na slobodu od torture i nečovečnog postupanja (videti dole) i pravo na pretpostavku nevinosti, dok se ne dokaže

krivica izvan razumne sumnje tokom pravičnog suđenja (videti **Poglavlje 15, Pretpostavka nevinosti**).

Svako ko je lišen slobode ima pravo da se s njim postupa „čovečno i sa poštovanjem urođenog dostojanstva ljudske ličnosti“.*

*Član 10 ICCPR-a, član 5 Američke konvencije, član XXV Američke deklaracije; videti član 4 i član 5 Afričke povelje.

Relevantni standardi

Član 10 ICCPR-a:

„Sa svim osobama lišenim slobode postupaće se čovečno i sa poštovanjem urođenog dostojanstva ljudske ličnosti.“

Ovi međunarodni standardi državama nameću dužnost da obezbede minimalne standarde pritvora i zatvora, kao i da zaštite prava svakog zatvorenika dok su on ili ona lišeni slobode.

Komitet za ljudska prava smatra da lica lišena slobode ne smeju biti „podvrgnuta bilo kakvim ograničenjima ili prinudi, osim onih koje su posledica njihovog lišenja slobode... Osobe koje su lišene slobode uživaju sva prava sadržana u ICCPR-u, podvrgnuta ograničenjima neizbežnim u zatvorenoj sredini“.¹

Komitet za ljudska prava, takođe, tvrdi da dužnost postupanja sa pritvorenima uz poštovanje urođenog dostojanstva ličnosti, predstavlja osnovni standard sveopšte primene. Države ne mogu da se pravdaju nedostatkom materijalnih sredstava ili finansijskim teškoćama za nečovečno postupanje. Države su obavezne da svim pritvorenima i zatvorenima obezbede uslove koji će zadovoljiti njihove osnovne potrebe.²

Osnovne potrebe obuhvataju hranu, ličnu higijenu i sanitarne uređaje, posteljinu, odeću, medicinsku negu, dnevnu svetlost, rekreaciju, fizičke vežbe, uslove za upražnjavanje vere, komunikaciju sa drugima, obuhvatajući i onu sa spoljnim svetom.

Član 10 ICCPR-a državama nameće dužnost da humano postupaju sa zatvorenima, dok član 7 ICCPR-a zabranjuje torturu i nečovečno postupanje. Uslovi pritvora koji krše član 10 mogu, a i ne moraju da krše član 7. „[N]ečovečno postupanje prema odredbama člana 10 odražava manji intenzitet nepoštovanja ljudskog dostojanstva od onog iz odredbi člana 7.“³

Komitet za ljudska prava smatra da je prekršen član 10 (1) ICCPR-a u slučaju u kojem je zatvorenik bio zatvoren u 500 godina starom zatvoru preplavljenom pacovima, bubašvabama i vašima, i gde je po 30 muškaraca, žena i dece

1. Opšti komentar 21, para. 3 Komiteta za ljudska prava.

2. *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 8. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991; *Parkanyi protiv Mađarske*, (410/1990), 27. jul 1992, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/47/40), 1992.

3. Manfred Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, NP Engel, 1993, str.186.

držano u ćeliji. Zatvorenici su bili izloženi vetru i hladnoći. Pod je bio prekriven fekalijama, a za tuširanje, a često i za piće su koristili morsku vodu. Zatvorenici su koristili urinom natopljene dušeke i ćebad, iako je postojala nova posteljina. Često su se dešavala samoubistva, samopovređivanja, tuče i prebijanja.⁴

Komitet smatra da uskraćivanje odgovarajuće ishrane, kao i odsustvo uslova za rekreaciju, predstavlja kršenje člana 10 ICCPR-a, osim ako se ne radi o izuzetnim okolnostima.⁵

Afrička komisija smatra da su u Ruandi izbeglice – žene, deca i starci – držani u očajnim uslovima i da to predstavlja kršenje člana 5 Afričke povelje.⁶

Svako ko je u pritvoru ili u zatvoru ima pravo da zahteva poboljšanje tretmana, ili da se žali na postupanje prema sebi. Vlasti moraju da odgovore u najkraćem mogućem roku, i ako je zahtev ili žalba odbijena, može se podneti sudskoj, ili drugoj vlasti.*

Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog toga što je u vezi sa većinom žalbi o nečovečnom postupanju sa pritvorenicima u Francuskoj, istraga bila površna ili je uopšte nije bilo, „što je dovelo do praktične nekažnjivosti učinilaca“. Komitet je preporučio osnivanje nezavisnog mehanizma koji bi nadgledao pritvorenike, i primao i postupao po pojedinačnim žalbama pritvorenika na nečovečno postupanje službenih lica.⁷

10.1.1 Pravo da se bude pritvoren na zvanično utvrđenom mestu detencije

Da bi se pritvorenicima obezbedio kontakt sa spoljnim svetom, a u cilju zaštite od kršenja ljudskih prava kao što su „nestanci“ i tortura, svi ljudi u pritvoru imaju pravo da budu držani na zvanično utvrđenom mestu pritvora, koje se, ako je moguće, nalazi blizu njihovog mesta stanovanja, i sa važećim rešenjem o pritvoru.*

10.1.2 Zapisnici o pritvoru

Vlasti moraju da vode, kao i da redovno dopunjavaju zvanične zapisnike o svim pritvorenicima, kako na pojedinim mestima pritvora, tako i centralizovano. Informacije moraju biti dostupne sudu i drugim nadležnim organima, članovima porodice pritvorenika, njihovom advokatu i svakoj osobi sa legitimnim interesom.**⁸

* Princip 33 Skupa principa.

* Princip 11(2) i 20 Skupa principa, član 10 Deklaracije o nestancima, pravilo 7(2) Standardnih minimalnih pravila, pravilo 7(1) Evropskih zatvorskih pravila, član XI Inter-američke konvencije o nestancima.

** Član 10(2) i (3) Deklaracije o nestancima, pravilo 7 Standardnih minimalnih pravila, princip 12 Skupa principa; videti član XI Inter-američke konvencije o nestancima, pravila 7(2) i 8 Evropskih zatvorskih pravila.

4. *Griffin protiv Španije*, (493/1992), Dokumenti UN-a CCPR/C/57/1, 23. avgust 1996, str. 52, para. 3.1 i 9.2.

5. *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 8.4.1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991, para. 5.

6. *Organisation mondiale contre la torture, Association internationale des juristes democrates, Commission internationale des juristes, Union interafricaine des droits de l'homme* protiv Ruande, (27/89, 46/91, 49/91, 99/93), Deseti godišnji izveštaj Afričke komisije, 1996–1997, ACHPR/RPT/10.

7. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Francuska, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 80, 4. avgust 1997, para. 16.

8. Videti Opšti komentar 20, para. 11 Komiteta za ljudska prava.

10.1.3 Pravo na adekvatnu medicinsku negu

Države su obavezne da pritvorenicima obezbede kvalitetnu medicinsku negu, jer ne mogu sami da je lako pribave. Treba im, bez diskriminacije po osnovu njihovog pravnog statusa odobriti pristup postojećim zdravstvenim uslugama u državi.***

Službena lica su odgovorna za zaštitu zdravlja ljudi koji su pod njihovim nadzorom.#

Ovaj odeljak priručnika se odnosi na standarde koji regulišu *kvalitet* nege koja se pruža ljudima pod nadzorom; pravo na *dostupnost* lekaru i medicinskoj nezi je obrađeno u **Poglavlju 4.5, Pravo na dostupnost lekaru.**

Princip 24 Skupa principa, pravila 25 i 26 Standardnih minimalnih pravila, pravila 29, 30 i 31 Evropskih zatvorskih pravila i Principi medicinske etike postavljaju standarde za postupanje sa pritvorenicima i zatvorenicima.##

Pravilo 25 Standardnih minimalnih pravila i pravilo 30 (1) Evropskih zatvorskih pravila, zahtevaju da medicinsko osoblje pregleda sve bolesne pritvorenike ili zatvorenike, one koji se žale na bolove ili povrede i bilo kog zatvorenika na kojeg je njihova pažnja posebno usmerena „pod uslovima i onoliko često koliko zahtevaju bolnički standardi“. Pravilo 25 (2) Standardnih minimalnih pravila i pravilo 30 (2) Evropskih zatvorskih pravila navode da će „medicinsko osoblje podnositi izveštaj upravniku ustanove, kad god smatra da je fizičko ili psihičko zdravlje zatvorenika ugroženo, ili će biti ugroženo boravkom u zatvoru, ili bilo kojim drugim okolnostima kojima je izložen u zatvoru“.

AI smatra da pritvorenik ili zatvorenik treba da ima pristup lekaru u najkraćem mogućem roku kada postoji iskaz ili sumnja da je bio podvrgnut torturi ili nečovečnom postupanju. Pristup lekaru ne treba da zavisi od istrage o navodnoj torturi ili nečovečnom postupanju koju sprovodi zvanična institucija.

AI smatra da svaka žena-pritvorenik koja tvrdi da je bila silovana ili izložena seksualnom nasilju mora odmah da bude upućena na lekarski pregled i poželjno je da pregled obavi žena-lekar. Ovo je presudno u prikupljanju dokaza za krivično gonjenje počinioca.

Princip 1 Principa medicinske etike predviđa da medicinsko osoblje treba da obezbedi iste standarde, i kvalitet zaštite i lečenja za pritvorenike i zatvorenike, poput onih koji se pružaju

*** Princip 9 Osnovnih principa o postupanju sa zatvorenicima.

Član 6 Kodeksa ponašanja lica odgovornih za primenu zakona.

Princip 24 Skupa principa, pravila 25 i 26 Standardnih minimalnih pravila, pravila 29, 30 i 31 Evropskih zatvorskih pravila i Principi medicinske etike.

ljudima koji nisu lišeni slobode. Principi 2 do 5 navode da je u suprotnosti sa etikom medicinskog osoblja da:

- učestvuje ili saučestvuje u delima torture ili drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima;
- stupa u profesionalne odnose sa pritvorenima ili zatvorenima, koji nisu u vezi sa procenom, zaštitom i poboljšanjem njihovog zdravlja;
- primenjuje svoje znanje i sposobnosti da bi pomagao u ispitivanju na način koji može da ugrozi zdravstveno stanje pritvorenika ili zatvorenika, ili koji je u suprotnosti sa međunarodnim standardima;
- učestvuje u potvrđivanju zdravstvene sposobnosti pritvorenika ili zatvorenika za bilo koje postupanje ili kažnjavanje koje može da ugrozi njihovo fizičko ili psihičko zdravlje, ili koje je u suprotnosti sa međunarodnim standardima, ili da učestvuju na bilo koji način u postupanju koje je u suprotnosti sa međunarodnim standardima;
- učestvuje u bilo kojoj proceduri ograničavanja pritvorenika ili zatvorenika, osim ako je takva procedura neophodna i u skladu sa čisto medicinskim kriterijumima, radi zaštite fizičkog ili psihičkog zdravlja, ili radi sigurnosti zatvorenika ili drugih, te ne predstavlja rizik za zatvorenikovo fizičko ili psihičko zdravlje.

O svakom medicinskom pregledu mora da se vodi evidencija i mora da se obezbedi pristup toj dokumentaciji.*

* Princip 26 Skupa principa.

10.2 Dodatna zaštita za osobe koje su u pre sudskom pritvoru

Međunarodni standardi obezbeđuju dodatnu zaštitu za ljude koji se nalaze u pritvoru u vezi sa krivičnim delom, a kojima još nije bilo suđeno.**

** Princip 36(2) Skupa principa.

Relevantni standardi

Princip 36(2) Skupa principa:

„ ... (Zabranjeno je) nametanje ograničenja koja nisu neophodna u svrhu detencije ili za sprečavanje ometanja procesa istrage, sprovođenje pravde ili održavanje reda i bezbednosti u pritvoru, licu koje se nalazi u pritvoru do/tokom istrage ili suđenja.“

Sa svakim ko je osumnjičen ili optužen, uhapšen ili pritvoren u vezi sa krivičnim delom, a kome još nije suđeno, postupa se u skladu sa pretpostavkom nevinosti (videti **Poglavlje 15, Pretpostavka nevinosti**). U skladu sa ovom pretpostavkom,

međunarodni standardi zahtevaju da postupanje sa licima koja su u pritvoru do suđenja, bude različito od postupanja sa osuđenima.***

U periodu pre suđenja lica koja se nalaze u pritvoru imaju pravo na posebne uslove:

- pravo da budu odvojena od osoba koje su osuđene i kojima je izrečena kazna.*
- pravo na pomoć tumača radi pripremanja odbrane.**
- pravo da ih povremeno pregleda lekar i stomatolog o vlastitom trošku.***
- pravo da nose sopstvenu odeću, ako je čista i prikladna, ili zatvorsku odeću koja je različita od one koju nose osuđenici; i da za pojavljivanja pred sudom nose civilnu odeću u dobrom stanju.#
- pravo da kupuju knjige, pribor za pisanje i dnevnu štampu, sve dok je to u saglasnosti sa bezbednošću, redom i pravdom.##

10.3 Žene u pritvoru

Žene-pritvorenici treba da budu odvojene od muškaraca i pod nadzorom žena-čuvara. Žene treba da se nalaze u odvojenim institucijama, ili da budu odvojene unutar institucije pod nadzorom ženskog osoblja. Nijedan muškarac-čuvar ne treba da ulazi bez pratnje ženskog osoblja u deo institucije za žene.###

Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost u vezi sa praksom SAD-a kojom se dozvoljavalo „službenim licima-muškarcima da uđu u deo zatvora za žene, što je dovelo do ozbiljnih tvrdnji o seksualnom zlostavljanju žena i ugrožavanju njihove privatnosti.“⁹

Žena-službeno lice treba da bude prisutna tokom saslušanja žena-pritvorenika i zatvorenika i samo ona može da izvrši telesni pregled.¹⁰

Države treba da obezbede obuku sudskih i drugih službenih lica, u cilju njihovog osposobljavanja za vođenje postupka sa licima različitog pola.¹¹

U institucijama u kojima se žene nalaze u pritvoru, treba da se obezbede uslovi za prenatalnu i neonatalnu negu i lečenje. Treba obezbediti uslove da se dete rodi u bolnici van zatvorske institucije, kad god je to moguće.⁺

*** Član 10(2)(a) ICCPR-a, pravilo 84(2) Standardnih minimalnih pravila, član 5(4) Američke konvencije, pravilo 91 Evropskih zatvorskih pravila.

* Član 10(2)(a) ICCPR-a, član 5(4) Američke konvencije. Videti takođe pravilo 85(1) Standardnih minimalnih pravila, pravilo 11(3) Evropskih zatvorskih pravila.

** Princip 14 Skupa principa, pravila 36(4) i 93 Evropskih zatvorskih pravila.

*** Pravilo 91 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 98 Evropskih zatvorskih pravila.

Pravilo 88 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 95 Evropskih zatvorskih pravila.

Pravilo 90 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 97 Evropskih zatvorskih pravila.

Pravilo 8(a) i 53 Standardnih minimalnih pravila.

+ Pravilo 23(1) Standardnih minimalnih pravila, pravilo 28 Evropskih zatvorskih pravila.

9. Zapažanja Komiteta za ljudska prava: SAD, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 50, 7. april 1995, para. 20.

10. Opšti komentar 16, para. 8 Komiteta za ljudska prava.

11. Član 4(h) Deklaracije o ukidanju nasilja nad ženama usvojene u Generalnoj skupštini UN-a 21. decembra 1993; Komitet za ukidanje diskriminacije žena, Preporuke br. 19 (11. sednica, 1992), 24. septembar 1996, str. 19; Izveštaj Specijalnog izvestioca UN-a o torturi, Dokumenti UN-a E/CN.4/1995/34 str. 8.

Relevantni standardi**Član 10(2)(a) ICCPR-a:**

„ Osim u izuzetnim okolnostima, optuženi će biti odvojen od osuđenih i imaće poseban tretman, koji odgovara statusu neosuđenih osoba;“

Pravilo 84(2) Standardnih minimalnih pravila:

„Neosuđene osobe će se smatrati nevinim i biće tretirane kao takve.“

* Članovi 7 i 10 ICCPR-a, član 5 Afričke povelje, član 5(2) Američke konvencije, član 3 Evropske konvencije.

** Član 5 Univerzalne deklaracije, Član 7 ICCPR-a, Princip 6 Skupa principa, Član 5 Afričke povelje, Član 5(2) Američke konvencije, Član 3 Evropske konvencije.

*** Član 4 ICCPR-a, član 27(2) Američke konvencije, član 15 Evropske konvencije.

Videti član 2(2) Konvencije protiv torture, član 3 Deklaracije protiv torture, princip 6 Skupa principa, član 5 Kodeksa ponašanja lica odgovornih za primenu zakona, član 5 Inter-američke konvencije o torturi.

Videti Član 2(3) Konvencije protiv torture, članove 5 i 8 Kodeksa ponašanja lica odgovornih za primenu zakona, član 3 Inter-američke konvencije o torturi.

Član 5 Inter-američke konvencije o torturi.

Postupanje sa ženama-pritvorenicima i ženama-zatvorenicama za vreme trudnoće i porođaja se mora povinovati obavezi poštovanja urođenog dostojanstva ljudske ličnosti, zabrani surovog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja, kao i pravilima kojima se reguliše upotreba sile i ograničenja.*

10.4 Zabrana torture i nečovečnog postupanja

Niko ne sme biti izložen torturi ili drugim surovim, nehumanim ili ponižavajućim postupcima ili kaznama.**

Ovo pravo je apsolutno i ne može se derogirati. Primenjuje se prema svima. Ne može nikada da se suspenduje, pa čak ni za vreme rata, ratne opasnosti, unutrašnje političke nestabilnosti ili vanrednog stanja.*** Videti **Poglavlje 31.3, Prava koja nikada ne smeju da budu suspendovana.**

Nikakve okolnosti se ne mogu koristiti kao izgovor za pravdanje torture ili drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja.# 12

Ovo pravo je naročito važno za one ljude koji su lišeni slobode.

Svim licima odgovornim za primenu zakona zabranjuje se da primenjuju, podstiču ili tolerišu torturu ili druge surove, nehumane ili ponižavajuće postupke ili kazne nad bilo kojom osobom. Činjenica da su im to naredili njihovi pretpostavljeni, ne može se uzeti kao opravdanje; ustvari, prema međunarodnim standardima obavezni su da se takvom naređenju ne povinuju i da izveste o tome.##

Činjenica da se osoba smatra opasnom ne opravdava torturu.###

Zabrana torture i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja obuhvata i

postupke koji prouzrokuju, kako fizičke, tako i psihičke patnje žrtve.⁺

Telesno kažnjavanje, kažnjavanje zatvaranjem u mračnu ćeliju, kao i sve surove, nečovečne ili ponižavajuće kazne su potpuno zabranjene kao kazne za disciplinske prekršaje.⁺⁺ Videti **Poglavlje 25.4, Telesna kazna.**

Komitet za ljudska prava je preporučio državama da se postaraju da sva pritvorske ustanove budu bez opreme koja može biti upotrebljena za podvrgavanje torturi ili nečovečnom postupanju.¹³

Relevantni standardi

Član 5 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima:

„Niko neće biti podvrgnut torturi ili drugom surovom, nečovečnom ili ponižavajućem postupku ili kazni.“

Član 7 ICCPR-a:

„Niko neće biti podvrgnut torturi ili surovom, nečovečnom ili ponižavajućem postupku ili kazni. Posebno, niko neće biti podvrgnut medicinskim ili naučnim eksperimentima bez svog pristanka.“

Princip 6 Skupa principa:

„Niko ko se nalazi u pritvoru ili zatvoru neće biti podvrgnut torturi ili surovom, nečovečnom ili ponižavajućem postupku ili kazni. Ne sme se pozivati ni na jednu okolnost kao opravdanje za torturu ili drugo surovo, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje.“

10.4.1 Dugotrajni boravak u samici

Komitet za ljudska prava smatra da dugotrajni boravak u samici može da se izjednači sa kršenjem zabrane torture i nečovečnog postupanja prema članu 7 ICCPR-a.¹⁴ (Videti, takođe, **Poglavlje 4.1.1, Pritvor bez prava na komunikaciju.**)

Princip 7 Osnovnih principa o postupanju sa zatvorenicima predviđa da države treba da se postaraju da ukinu boravak u samici ili da ograniče taj vid kažnjavanja.

Inter-američka komisija tvrdi: „Dugotrajni boravak u samici nije mera koja se prema zakonu može smatrati kaznom, pa se ne može pravdati njegoa česta upotreba“.¹⁵

+ Član 1 Deklaracije protiv torture, član 1 Konvencije protiv torture, član 2 Inter-američke konvencije o torturi.

++ Pravilo 31 Standardnih minimalnih pravila.

13. Opšti komentar 20, para. 11 Komiteta za ljudska prava.

14. Opšti komentar 20, para. 6 Komiteta za ljudska prava.

15. Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1981–1982, OEA/Serija L/V/II.57, Dokument 6, rev. 1, 1982, str. 124, Urugvaj.

* Član 3 Kodeksa ponašanja lica odgovornih za primenu zakona.

** Pravilo 54 Standardnih minimalnih pravila, princip 15 Osnovnih principa o upotrebi sile i vatrenog oružja lica odgovornih za primenu zakona.

*** Princip 9 Osnovnih principa o upotrebi sile i vatrenog oružja lica odgovornih za primenu zakona.

10.4.2 Upotreba sile

Međunarodni standardi ograničavaju upotrebu sile nad pritvorenicima od strane lica odgovornih za primenu zakona. Silu mogu da upotrebe samo ako je to zaista neophodno, i u najmanjoj mogućoj meri u zavisnosti od okolnosti. U svim slučajevima, lica odgovorna za primenu zakona moraju da reaguju uzdržano i u skladu sa ozbiljnošću situacije i legitimnim ciljevima koji treba da budu postignuti.*

Sila može biti upotrebljena nad osobama u pritvoru kada je to zaista neophodno za održavanje bezbednosti i reda u instituciji, u slučajevima pokušaja bekstva, kada postoji otpor zakonitoj naredbi, ili kada je ugrožena lična bezbednost osoblja. U svakom slučaju, upotreba sile je dozvoljena samo ako nenasilne metode nisu dale rezultate.**

Lice odgovorno za primenu zakona vatreno oružje može da upotrebi za odbranu od neposredne opasnosti po život ili od ozbiljne povrede, da bi sprečilo zločin kojim se ugrožava život, za hapšenje osobe koja predstavlja takvu opasnost ili za sprečavanje njenog bekstva, i samo onda kada su nedovoljne druge, manje ekstremne mere. Upotreba vatrenog oružja koja može dovesti do smrti, primenjuje se samo kada je to zaista neophodno u cilju zaštite života.***

10.4.3 Fizički pritisak tokom saslušanja

Komitet protiv torture smatra da je primena „umerenog fizičkog pritiska“ kao prihvaćenog načina ispitivanja pritvorenika „nedopustiva“. Komitet smatra da, čak i ako se veruje da osumnjičeni ima informacije o neposrednim napadima na državu koji mogu imati za posledicu gubitak života civila, u metode ispitivanja koje se ne smeju upotrebiti, jer predstavljaju kršenje zabrane torture i nečovečnog postupanja ubrajaju se: vezivanje osobe na veoma bolan način, stavljanje kapuljače kojom se pokriva lice, dugo puštanje glasne muzike, dugotrajno uskraćivanje sna, pretnje, kao i pretnje smrću, silovito protresanje, i izlaganje pritvorenika hladnom vazduhu. Komitet protiv torture je preporučio da se „odmah prestane“ sa saslušanjima koja vrši služba bezbednosti Izraela uz primenu ovih metoda.¹⁶ Videti **Poglavlje 9, Prava tokom saslušanja.**

16. Dokumenti UN-a CAT/C/SR.297/Dodatak 1, str. 3, para. 8.

Relevantni standardi**Pravilo 54(1) Standardnih minimalnih pravila:**

„Službena lica neće upotrebljavati silu u svojim odnosima sa zatvorenicima, osim u samoodbrani ili u slučajevima pokušaja bekstva, aktivnog ili pasivnog fizičkog otpora naredbi koja je zasnovana na zakonskim ili drugim propisima. Službena lica koja su pribegla sili ne smeju to da čine više nego što je nužno i moraju odmah da obaveste upravnika ustanove o incidentu.“

10.4.4 Upotreba sredstava prinude

Međunarodni standardi regulišu upotrebu sredstava prinude nad pritvorenicima i zatvorenicima, poput lisica, lanaca, okova i ludačkih košulja. Standardi određuju da centralna zatvorska uprava treba da odluči o formi i načinu upotrebe sredstava prinude. Ta sredstva se ne smeju koristiti u cilju kažnjavanja, a lance i okove ne treba koristiti kao sredstva prinude. Kada se upotrebe, sredstva prinude se ne smeju koristiti duže nego što je neophodno.*

Princip 5 Principa medicinske etike naglašava da je „u suprotnosti sa medicinskom etikom da medicinsko osoblje, a naročito lekari, učestvuju u bilo kakvom postupku kojim se primenjuju sredstva prinude nad pritvorenikom ili zatvorenikom, osim ako je taj postupak strogo u skladu sa medicinskim kriterijumima, kao neophodan za zaštitu fizičkog ili mentalnog zdravlja, ili zbog lične bezbednosti pritvorenika, zatvorenika ili njihovih čuvara, i ne predstavlja rizik za njihovo fizičko ili mentalno zdravlje.“**

Sredstva prinude ne smeju da se koriste kada se pritvorenik ili zatvorenik izvodi pred sudske ili druge organe vlasti, jer mogu da utiču na pretpostavku nevinosti.***

10.4.5 Pretresanje i telesni pregled

Pretresanje i telesni pregled pritvorenika i zatvorenika treba da vrše osobe istog pola i to na način kojim se poštuje dostojanstvo te osobe.¹⁷

10.4.6 Medicinski ili naučni eksperimenti

Međunarodni standardi izričito zabranjuju medicinske ili naučne eksperimente bez dobrovoljnog pristanka osobe nad kojom se ti eksperimenti vrše.^{# 18}

* Pravila 33 i 34 Standardnih minimalnih pravila, princip 5 Principa medicinske etike, pravilo 39 Evropskih zatvorskih pravila.

** Princip 5 Principa medicinske etike.

*** Pravilo 33 Standardnih minimalnih pravila.

Član 7 ICCPR-a.

17. Opšti komentar 16, para. 8, Komiteta za ljudska prava; videti Inter-američka komisija, Izveštaj br. 38/96, Predmet 10.506 (Argentina), para. i 66 i 76, 15. oktobar 1996.

18. Opšti komentar 20, para. 7, Komiteta za ljudska prava

Princip 22 Skupa principa, pravilo 27 Evropskih zatvorskih pravila.

Bez obzira na pristanak, ova zabrana je apsolutna, ako eksperimenti narušavaju zdravlje pritvorenika ili zatvorenika.##

Relevantni standardi

Pravilo 33 Standardnih minimalnih pravila:

„Nikada se neće koristiti za kažnjavanje sredstva prinude, kao što su lisice, lanci, okovi i ludačka košulja. Osim toga, lanci ili okovi se neće upotrebljavati kao sredstva prinude, niti će se koristiti druga sredstva prinude, osim pod sledećim okolnostima:

- (a) Kao mera predostrožnosti protiv pokušaja bekstva za vreme transfera, pod uslovom da se ona ne koriste kada zatvorenik izađe pred sud ili druge predstavnike vlasti;
- (b) Iz zdravstvenih razloga prema uputstvima medicinskog osoblja;
- (c) Po naređenju upravnika ustanove, ako se druge metode kontrole pokažu nedovoljnim, a da bi se zatvorenik sprečio da nanese povrede sebi, drugima ili da ošteti imovinu; u takvim slučajevima upravnik mora odmah da se konsultuje sa članom medicinskog osoblja i da podnese izveštaj višem administrativnom organu.“

* Princip 30 Skupa principa, pravila 29 i 30 Standardnih minimalnih pravila, pravila 35 i 36 Evropskih zatvorskih pravila.

10.4.7 Disciplinski prestupi

Nijedan zatvorenik ne sme biti podvrgnut kažnjavanju unutar ustanove, osim ako je to u skladu sa već postojećim zakonima ili propisima. Zatvorenik mora biti obavešten o navodnom prestupu, nadležne vlasti moraju da sprovedu temeljnu istragu o slučaju, a zatvoreniku treba pružiti priliku da iznese svoju odbranu uz pomoć tumača kada je to potrebno i izvodljivo.*

** Princip 30 Skupa principa.

Pravo je pritvorenika ili zatvorenika da odluku o disciplinskoj meri preispita viša instanca.**

*** Pravilo 31 Standardnih minimalnih pravila, pravila 37 i 38 Evropskih zatvorskih pravila.

Standardma se zabranjuje primena kazni za disciplinske prestupe, kao što su: kolektivno kažnjavanje, telesne kazne, zatvaranje u mračnu ćeliju i sve druge surove, nečovečne ili ponižavajuće kazne.*** (Videti Poglavlje 25.4, Telesna kazna.)

10.4.8 Pravo na odštetu zbog torture ili nečovečnog postupanja

Žrtve torture i nečovečnog postupanja treba da imaju ostvarivo pravo na odštetu, obuhvatajući i novčanu nadoknadu.

(Dok tekstovi člana 11 Deklaracije protiv torture i člana 14 Konvencije protiv torture na engleskom jeziku koriste pojam

„ispraviti nepravdu“, dotle tekstovi na francuskom i španskom jeziku koriste mnogo širi pojam „reparacija“.)#

Vidovi reparacije su: restitucija, kompenzacija, rehabilitacija, satisfakcija i garantije da se tortura i nečovečno postupanje neće ponoviti.¹⁹

Član 11 Deklaracije protiv torture; videti član 14 Konvencije protiv torture, član 9 Inter-američke konvencije protiv torture.

19. Videti Nacrt Osnovnih principa i uputstava o pravu žrtava (grubog) kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava na obeštećenje, Dokument UN-a: E/CN.4/1997/104, u razmatranju pred Komisijom UN-a za ljudska prava u cilju usvajanja na Generalnoj skupštini UN-a, na osnovu studije Tea Van Boven (Theo Van Boven), ranijeg Specijalnog izvestioca Podkomisije UN-a o sprečavanju diskriminacije i zaštiti manjina. Dokument UN-a: E/CN.4/Sub.2/1993/8.

ODELJAK B

PRAVA NA SUĐENJU

- Poglavlje 11 Pravo na jednakost pred zakonom i sudovima
- Poglavlje 12 Pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom
- Poglavlje 13 Pravo na pravičnu raspravu
- Poglavlje 14 Pravo na javnu raspravu
- Poglavlje 15 Pretpostavka nevinosti
- Poglavlje 16 Pravo da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu
- Poglavlje 17 Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili prinudom
- Poglavlje 18 Zabrana retroaktivne primene krivičnih zakona i dvostruke ugroženosti (*ne bis in idem*)
- Poglavlje 19 Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja
- Poglavlje 20 Pravo da se osoba brani sama ili uz pomoć advokata
- Poglavlje 21 Pravo osobe da prisustvuje suđenju i žalbenom postupku
- Poglavlje 22 Pravo da se pozovu i ispituju svedoci
- Poglavlje 23 Pravo na tumača i na prevod
- Poglavlje 24 Presude
- Poglavlje 25 Kazne
- Poglavlje 26 Pravo na žalbu

POGLAVLJE 11

Pravo na jednakost pred zakonom i sudovima

Garantija jednakosti u kontekstu sudskog postupka ima nekoliko aspekata. Ona zabranjuje diskriminatorne zakone i obuhvata pravo na jednak pristup sudu i jednak tretman pred sudom.

11.1 Pravo na jednakost pred zakonom

11.2 Pravo na jednakost pred sudovima

11.2.1 Pravo na jednak pristup sudovima

11.2.2 Pravo na jednak tretman pred sudovima

11.1 Pravo na jednakost pred zakonom

Svi ljudi imaju pravo na jednakost pred zakonom.* Pravo na jednakost pred zakonom znači da zakoni ne smeju da budu diskriminišući, i da sudije i službena lica ne smeju da postupaju na diskriminatorni način u primeni zakona.

Pravo na jednaku zaštitu pred zakonom zabranjuje diskriminaciju u pravu ili u praksi na bilo kom polju koje regulišu i štite predstavnici vlasti. Ovo, međutim, ne znači da su sve razlike u tretmanu diskriminatorne, već samo one koje nisu zasnovane na razumnim i objektivnim kriterijumima.¹

11.2 Pravo na jednakost pred sudovima

Svi ljudi imaju pravo na jednakost pred sudovima i tribunalima.** Ovaj opšti princip vladavine prava znači da svako ima jednako pravo i na pristup sudu i na tretman pred sudom.

Relevantni standardi

Član 7 Univerzalne deklaracije:

„Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez ikakve diskriminacije. Svi imaju pravo na jednaku zaštitu protiv bilo kakve diskriminacije koja predstavlja kršenje ove Deklaracije i protiv bilo kakvog podsticanja na diskriminaciju.“

Član 2(1) ICCPR-a:

„Svaka država ugovornica Pakta obavezuje se da će poštovati i da će obezbediti da svi pojedinci unutar njene teritorije i pod njenom jurisdikcijom imaju prava priznata

* Članovi 7 i 10 Univerzalne deklaracije, članovi 2(1), 3 i 26 ICCPR-a, članovi 2 i 15 Konvencije o ženama, članovi 2, 5 i 7 Konvencije protiv rasizma, članovi 2 i 3 Afričke povelje, članovi 1, 8(2) i 24 Američke konvencije, član 14 Evropske konvencije, članovi II i XVIII Američke deklaracije.

** Član 14(1) ICCPR, članovi 2 i 15 Konvencije o ženama, članovi 2 i 5 Konvencije protiv rasizma, član 21(1) Statuta o Jugoslaviji, član 21(1) Statuta o Ruandi, član 67(1) ICC Statuta.

1. *Broeks protiv Holandije* (172/1984), Komitet za ljudska prava, 9. april 1987, Odabrane odluke 2, str. 196; *Zwaan-de Vries protiv Holandije* (182/1984), Komitet za ljudska prava, 9. april 1987, Odabrane odluke 2, str. 209.

ovim Paktom, bez ikakve razlike naročito u pogledu rase, boje kože, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine, rođenja ili drugog statusa.“

Član 26 ICCPR-a:

„Sve osobe su jednake pred zakonom i imaju pravo na jednaku zakonsku zaštitu bez ikakve diskriminacije. U ovom smislu, zakon će zabraniti bilo kakvu diskriminaciju i garantovaće svim osobama jednaku i efikasnu zaštitu protiv svake diskriminacije, a naročito na osnovu rase, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovine, rođenja ili drugog statusa.“

Komitet za ljudska prava smatra da garantija jednakosti iz člana 14(1) ICCPR-a zahteva od država da za žene i muškarce obezbede jednaka građanska i politička prava, zaštićena Paktom.

Komitet za ljudska prava smatra da zakon u Peruu koji samo muževima dozvoljava da pred sudovima zastupaju imovinu stečenu u braku, predstavlja kršenje ICCPR-a.²

Kada je reč o pravu stranih državljana na jednakost pred sudovima, Komitet za ljudska prava naglašava da „čim je stranim državljanima dozvoljeno da uđu na teritoriju države ugovornice, oni imaju pravo na jednakost pred sudovima i tribunalima, propisano ICCPR-om...“³ Ovo pravo je sadržano u članu 5 Deklaracije o ljudskim pravima lica koja nisu državljanima zemlje u kojoj žive.

11.2.1 Pravo na jednak pristup sudovima

Svako ima pravo na jednak pristup sudovima, bez diskriminacije.

U nekim državama ženama nije dozvoljen pristup sudovima pod jednakim uslovima kao muškarcima, što predstavlja kršenje međunarodnih standarda obuhvatajući članove 2, 3, 14 i 26 ICCPR-a i članove 2 i 15 Konvencije o ženama.

Komitet za ukidanje diskriminacije žena smatra da je: „Pravo žene da vodi parnicu u nekim državama ograničeno zakonom ili u pogledu njenog pristupa pravnoj pomoći i mogućnosti da traži zadovoljenje od sudova. U drugim državama, njen status kao svedoka je manje poštovan, a njeno svedočenje ima manju težinu nego što je to slučaj sa muškaracima. Takvi zakoni ili običaji efektivno ograničavaju pravo žene da traži ili zadrži jednak deo imovine i umanjuje njen status

2. Videti *Ato del Avellanal protiv Perua*, (202/1986), 28. oktobar 1988, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/44/40), 1989, str. 196.

3. Opšti komentar 15, para. 1 i 7 Komiteta za ljudska prava.

nezavisnog, odgovornog i cenjenog člana zajednice.“⁴ Videti Poglavlje 29, Specijalni sudovi i vojni sudovi.

11.2.2 Pravo na jednak tretman pred sudovima

Zahtev za jednakim tretmanom pred sudovima u slučajevima krivičnih dela ima dva važna aspekta. Jedan od njih je osnovni princip da će branilac i tužilac imati isti tretman koji će obezbediti da obe strane u sporu imaju jednake mogućnosti za pripremu i predstavljanje slučaja u toku postupka (videti Poglavlje 13.2, „Jednakost oružja“).

Drugi aspekt je da svaka optužena osoba ima pravo na jednak tretman kao i druge osobe optužene za isto ili slično krivično delo, bez diskriminacije po bilo kom osnovu iz člana 2 ICCPR-a.*

Jednak tretman u ovom kontekstu ne znači identičan tretman: tamo gde su objektivne činjenice slične, reakcija sudskog sistema je slična. Pravo na jednakost biće prekršeno ako sudska ili administrativna odluka budu donete na diskriminišući način.

* Član 15 Konvencije o ženama, član 5 Konvencije protiv rasizma.

Relevantni standardi

Član 14(1) ICCPR-a:

„Sve osobe će biti jednake pred sudovima i tribunalima ...“

Jedna od implikacija je da osoba optužena za krivično delo uništavanja imovine treba da dobije iste garantije, bilo da se radi o krivičnom delu u „političkom“ ili „običnom kriminalnom“ kontekstu. Druga, da zakoni koji daju različitu težinu iskazima svedoka i diskriminišu ih prema polnoj pripadnosti, predstavljaju kršenje prava na jednak tretman pred sudovima.

Deklaracija iz Pekinga i Platforma za akciju su označile kao strateški cilj za sve vlade da obezbede jednakost i ukinu diskriminaciju u pravu i u praksi, tako što će, između ostalog, opozvati zakone koji diskriminišu polove i otkloniti predrasude o polovima u primeni zakona.⁵

Relevantni standardi

Član 10 Univerzalne deklaracije:

„Svako ima jednako pravo na pravičnu i javnu raspravu pred nezavisnim i nepristrasnim tribunalom, u odlučivanju o njegovim pravima i obavezama kao i o krivičnoj optužbi protiv njega.“

4. Preporuke o odredbama Konvencije o ukidanju svih vidova diskriminacije žena, 24. septembar 1996.

5. Izveštaj sa Četvrtе svetske konferencije o ženama, Dokumenti UN-a A/CONF.177/20, 17. oktobar 1995, str. 99.

POGLAVLJE 12

Pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom

Osnovni princip i preduslov pravičnog suđenja je da sud koji je ovlašćen da donosi odluke, bude ustanovljen zakonom, kao i da bude kompetentan, nezavisan i nepristrasan.

- 12.1 Pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom
- 12.2 Pravo na raspravu pred zakonom ustanovljenim sudom
- 12.3 Pravo na raspravu pred kompetentnim sudom
- 12.4 Pravo na raspravu pred nezavisnim sudom
 - 12.4.1 Podela vlasti
 - 12.4.2 Imenovanje i uslovi zapošljavanja sudija
 - 12.4.3 Dodeljivanje slučajeva
- 12.5 Pravo na raspravu pred nepristrasnim sudom
 - 12.5.1 Oспорavanje nepristrasnosti suda

12.1 Pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom

Primarna institucionalna garantija za pravično suđenje je da odluke neće donositi političke institucije, već kompetentni, nezavisni i nepristrasni, zakonom ustanovljeni sudovi. Pravo pojedinca na suđenje pred sudom, sa garantijama za optuženog u krivičnom postupku, predstavljaju suštinu pravičnog postupka.

Svako ko je suočen sa suđenjem za krivično delo ili građanskom parnicom, ima pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom.*

Pravo na suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom je do te mere osnovno, da je Komitet za ljudska prava zauzeo stav da je to „apsolutno pravo koje ne sme da trpi bilo kakve izuzetke“.¹

* Član 10 Univerzalne deklaracije, član 14(1) ICCPR, članovi 8(1) i 27(2) Američke konvencije, član XXVI Američke deklaracije, član 6(1) Evropske konvencije; videti članove 7(1) i 26 Afričke povelje, Osnovne principe o nezavisnosti sudstva.

1. *Gonzalez del Rio protiv Perua*, (263/1987), 28. oktobar 1992, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, II tom, (A/48/40), 1993, str. 20.

Relevantni standardi

Član 10 Univerzalne deklaracije:

„Svako ima jednako pravo na pravičnu i javnu raspravu pred nezavisnim i nepristrasnim tribunalom, u odlučivanju o njegovim pravima i obavezama, kao i o krivičnoj optužbi protiv njega.“

Član 14(1) ICCPR-a:

„Pri odlučivanju o optužbi za krivično delo ili o njegovim građanskim pravima i dužnostima, svako će imati pravo na pravičnu i javnu raspravu pred kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom ...“

Prema Američkoj konvenciji, osnovne sudske garantije koje su neophodne za zaštitu ljudskih prava, a koje obuhvataju i pravo na kompetentno, nezavisno i nepristrasno sudstvo, ne smeju se ukinuti, čak ni za vreme vanrednog stanja.*² Videti Poglavlje 31, Pravo na pravično suđenje za vreme vanrednog stanja.

Pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom, zahteva „ne samo da se pravda ostvaruje, već i da se njeno ostvarivanje vidi“.³

Standardi koriste pojam „tribunali“, pre nego „sudovi“. Evropski sud je tribunal odredio kao telo koje vrši sudske funkcije, koje je zakonom ustanovljeno da odlučuje o stvarima u okviru svoje nadležnosti na osnovu zakonskih propisa, kao i u skladu sa postupcima koji se vode na propisani način.⁴ Videti, takođe, Terminologija.

12.2 Pravo na raspravu pred zakonom ustanovljenim sudom

Svaki sud koji rešava sporove mora biti zakonom ustanovljen.** Sud može biti ustanovljen ustavom ili zakonom, ili može biti osnovan u skladu sa običajnim pravom.

Cilj ovog zahteva je da u krivičnim slučajevima obezbedi da se suđenja ne vode pred sudovima koji su osnovani da bi odlučivali u posebnom, individualnom slučaju o kojem je reč.***

12.3 Pravo na raspravu pred kompetentnim sudom

Pravo na raspravu pred kompetentnim sudom zahteva da taj sud ima jurisdikciju da raspravi slučaj.

* Član 27(2) Američke konvencije.

** Član 14(1) ICCPR-a, član 8(1) Američke konvencije⁵, član XXVI Američke deklaracije, član 6(1) Evropske konvencije; videti član 26 Afričke povelje.

*** Videti princip 5 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

2. Inter-američki sud, Savetodavno mišljenje OC-8/87, 30. januar 1987, „Habeas corpus za vreme vanrednog stanja“, Inter-američki sud, Savetodavno mišljenje OC-9/87, 6. oktobar 1987, Sudske garantije za vreme vanrednog stanja, OAS/Serija L/V/III.19 dokument 13, 1988.

3. Videti predmet *Delcourt*, Evropski sud, 17. januar 1970, 11 Serija A 17, para. 31.

4. Videti predmet *Sramek*, 22. oktobar 1984, 84 Serija A 17, para. 36; *Le Compte, Van Leuven i De Meyere*, 23. jun 1981, 43 Serija A 24, para. 55.

5. Odredbe Američke konvencije zahtevaju da sud bude *prethodno* zakonom ustanovljen.

Sud koji je nadležan da raspravi slučaj dobio je to ovlašćenje zakonom: ima jurisdikciju nad slučajem/sporom i nad stranama u sporu, kao i da suđenje vodi u zakonom propisanim rokovima.

12.4 Pravo na raspravu pred nezavisnim sudom

Nezavisnost suda od suštinskog je značaja za pravično suđenje, što znači da su oni koji donose odluku u datom slučaju slobodni da nepristrasno donesu odluku, na osnovu činjenica i u skladu sa zakonom, bez ikakvog mešanja, pritisaka ili nekorektnog uticaja nekog od vladinih resora ili neke druge strane. To isto tako znači da su imenovane sudije izabrane, pre svega, na osnovu svoje pravne stručnosti.

Faktori koji utiču na nezavisnost sudstva donekle su sistematizovani u Osnovnim principima o nezavisnosti sudstva. Oni obuhvataju podelu vlasti koja štiti sudstvo od spoljnih uticaja ili mešanja, i praktične garantije nezavisnosti kao što su stručnost i stalnost položaja sudija.

Relevantni standardi

Princip 5 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Svako ima pravo na suđenje pred redovnim sudovima i tribunalima prema ustanovljenim zakonskim procedurama. Tribunali koji ne primenjuju procedure, ustanovljene u skladu sa zakonom zakonskog postupka, neće biti formirani da bi preuzeli jurisdikciju koja pripada redovnim sudovima ili sudskim tribunalima.“

12.4.1 Podela vlasti

Nezavisnost sudstva se zasniva na podeli vlasti u demokratskom društvu.⁶ Različiti državni organi imaju posebne i specifične odgovornosti. Sudstvo kao institucija i sudije kao pojedinci, treba da imaju isključivu vlast da odluče o slučajevima koje imaju pred sobom.

Sudstvo u celini i svaki sudija moraju biti oslobođeni od uplitanja države ili privatnih lica. Nezavisnost sudstva treba da garantuje država, treba da bude ugrađena u zakon i da je sve vladine institucije poštuju. Države moraju da obezbede postojanje sistemskih i funkcionalnih garantija protiv političkih i drugih uticaja u primeni pravde.*

Nezavisnost sudstva zahteva da sudstvo ima isključivu jurisdikciju nad svim pitanjima sudske prirode. To znači da

* Princip 1 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

6. Sedmi izveštaj o stanju ljudskih prava na Kubi, 1983, OEA/Serija L/V/II.61, oktobar 1983; Izveštaj o stanju ljudskih prava u Ekvadoru, OEA/Serija L/V/II.96, dokument 10, rev. 1, str. 73, april 1997.

sudske odluke ne mogu da menjaju vansudski organi vlasti na štetu jedne od strana u sporu, osim u pitanjima koja se odnose na ublažavanje ili zamenu kazne, kao i na pomilovanja.**

Takođe, nezavisnost sudstva zahteva da službena lica odgovorna za sprovođenje pravde budu potpuno nezavisna od onih koja su nadležna za krivično gonjenje.***

** Principi 3 i 4 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

*** Uputstvo 10 Uputstava o ulozi tužilaca.

Relevantni standardi

Princip 2 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Sudije nepristrasno rešavaju slučajeve koji su im dodeljeni, na osnovu činjenica i u skladu sa zakonom, bez ikakvih ograničenja, neprikladnih uticaja, podsticanja, pritiska, pretnji ili mešanja, direktnih ili indirektnih, od bilo koga i iz ma kog razloga.“

Princip 1 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Nezavisnost sudstva garantovaće država i ono će biti zaštićeno Ustavom ili zakonima te zemlje. Sve institucije, vladine i druge, moraju da poštuju nezavisnost sudstva.“

Princip 3 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Sudstvo će imati jurisdikciju nad svim pitanjima sudske prirode i isključivo će biti ovlašćeno da donosi odluke da li je predmet koji je podnet na odlučivanje u okviru njegove zakonom definisane nadležnosti.“

Princip 4 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Neće biti neopravdanih ili neovlašćenih mešanja u sudski postupak, niti će odluke sudova biti podvrgnute reviziji. Ovaj princip se primenjuje bez uticaja na sudsku reviziju ili na ublažavanje ili zamenu kazne od strane nadležnog organa, a koju je sud izrekao u skladu sa zakonom.“

Uputstvo 10 Uputstava o ulozi tužilaca:

„Tužilačke funkcije biće strogo razdvojene od sudskih.“

Ometanje nezavisnosti sudstva je ponekad direktno.

Afrička komisija razmatrala je dva dekreta vlade Nigerije, a kojima se sudovima oduzima jurisdikcija nad pitanjima koja se tiču vladinih dekreta i delovanja. Afrička komisija smatra da dekreti predstavljaju kršenje garantija o pravu da osoba bude saslušana, iz člana 7 Afričke povelje, kao i člana 26 o nezavisnosti sudova. Komisija je zauzela stav da je „napad ove vrste na jurisdikciju sudova izuzetno štetan, jer osim što sam po sebi predstavlja kršenje ljudskih prava, omogućava da i kršenje drugih prava prođe nekažnjeno“.⁷

7. *Civil Liberties Organization protiv Nigerije*, (129/93), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije, 1994–1995, ACHPR/RPT/8/Rev. I.

Inter-američka komisija je zauzela kritički stav prema državama koje ne poštuju garantije za nezavisnost sudova. Komisija je kritikovala, između ostalog, premeštaje ili otpuštanje sudija koji su donosili odluke suprotno interesima vlasti, imenovanje sudija od strane izvršne vlasti i pristajanje sudija da izvršavaju naloge vlasti. U Čileu, Komisija je naročito kritikovala sudstvo koje nije upotrebilo svoj autoritet u ispitivanju žalbi o kršenju ljudskih prava. U Peruu, Komisija je kritikovala sistem prema kojem se identitet sudija u slučajevima optužbi za terorizam drži u tajnosti (videti **Poglavlje 14.4, Kršenje prava na javnost rasprave**).⁸

U nekim drugim državama sastav sudstva ne zadovoljava zahtev za podelom vlasti (videti **Poglavlje 29, Specijalni sudovi i vojni sudovi**).

Inter-američka komisija je utvrdila da su specijalni krivični sudovi u Nikaragvi, sastavljeni od pripadnika milicije, rezervista i od onih koji podržavaju vladajuću političku partiju, prekršili pravo na nezavisno i nepristrasno sudstvo.⁹

Inter-američka komisija je utvrdila da vojni sudovi u Kolumbiji i Čileu nisu u dovoljnoj meri nezavisni.¹⁰

Prilikom određivanja da li je neki sud nezavisan ili ne, Evropska komisija i Sud su ispitivali da li su sudije koji donose odluke primali naređenja od izvršne vlasti.

Evropska komisija je razmatrala rad vojnog suda i utvrdila da je nezavisan. Sudije su bile aktivni vojni oficiri, ali iako su po vojnoj hijerarhiji bili pod vlašću sebi nadređenih oficira, nisu im bili podređeni u svojim sudskim funkcijama i u sprovođenju pravde.¹¹

Evropski sud je utvrdio da gradski policijski odbor, koji je kaznio jednog studenta zbog učestvovanja na neprijavljenim demonstracijama, nije delovao dovoljno nezavisno da bi zadovoljio član 6 (1) Evropske konvencije. Policijskom odboru je predsedavao policajac koji nije bio u podređenom položaju u odnosu na pretpostavljene dok je vodio odbor, ali je po isteku mandata trebalo da se vrati svojim redovnim policijskim dužnostima. Evropski sud smatra da obični građani takvu osobu vide kao pripadnika policijskih snaga podređenog svojim pretpostavljenima i lojalnog kolegama.¹²

8. Videti Izveštaj o stanju ljudskih prava u Čileu, OEA/Serija L/V/II.66, para.i 36–45; Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1996, OEA/Serija L/V/II.95, dokument 7, str. 736, 1997.

9. Videti Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1982–1983, OEA/Serija L/V/II.61, dokument 22, rev. 1, 1983, str. 18.

10. Inter-američka komisija, Izveštaj o stanju ljudskih prava u Kolumbiji, OEA/Serija L/V/II.53, dokument 22, 30. jun 1981, str. 222; Inter-američka komisija, Izveštaj o stanju ljudskih prava u Čileu, OEA/Serija L/V/II.66, dokument 17, 1985, str. 286, para. 8.

11. *Sutter protiv Švajcarske*, (8209/78), 1. mart 1979, 16 DR 166, str. 174.

12. Predmet *Belilos*, 29. april 1988, 132 Serija A 30.

12.4.2 Imenovanje i uslovi zapošljavanja sudija

Da bi se zaštitila nezavisnost i kompetentnost sudstva, postoje međunarodni standardi koji se odnose na izbor sudija i na uslove njihovog zapošljavanja. Mnogi od tih standarda su jasno izraženi u Osnovnim principima o nezavisnosti sudstva.

Zaštita nezavisnosti sudstva zahteva da ljudi koji se biraju za sudije budu izabrani na osnovu svog pravnog obrazovanja i iskustva. Sudije ne treba birati na osnovu „nedopuštenih motiva“ i moraju imati odgovarajuće kvalifikacije.*

Unapređivanje sudija treba da bude zasnovano na objektivnim činiocima, a naročito na sposobnostima, integritetu i iskustvu.**

Države treba da obezbede adekvatne izvore finansiranja, da bi omogućile sudstvu da izvršava svoje funkcije, kao i odgovarajuće plate i penzije za sudije. Trajanje mandata, uslovi službe i godine penzionisanja moraju biti zakonom propisani.***

Komiteo za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog uticaja koji bi izbor sudija mogao da ima na primenu prava na pravično suđenje u nekoliko saveznih država SAD, prema članu 14 ICCPR-a. Komiteo je preporučio sistem imenovanja sudija prema zaslugama na osnovu odluke nezavisnog organa. Komiteo je, takođe, izrazio zabrinutost zbog toga što „u mnogim seoskim sredinama (u SAD) pravdu izvršavaju nekvalifikovane i neobučene osobe“.¹³

Komiteo za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog toga što pravosuđe u Sudanu nije ni u kom pogledu nezavisno, ni faktički ni pojavno. Komiteo je utvrdio da mnoge sudije nisu izabrane prvenstveno na osnovu svojih pravnih kvalifikacija, da veoma malo žena i onih koji nisu muslimani zauzima položaje u sudstvu, kao i da sudije mogu da budu podvrgnute pritisku nadzornih organa koje kontroliše vlada Sudana.¹⁴

* Princip 10 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

** Princip 13 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

*** Principi 7 i 11 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

Relevantni standardi

Princip 10 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Osobe koje su izabrane za sudije treba da budu ličnosti sa integritetom i sposobnostima, sa odgovarajućim pravnim obrazovanjem ili kvalifikacijama. Ma koji način izbora sudija treba da pruža zaštitu od imenovanja iz nedopuštenih motiva. Pri izboru sudija ne sme biti bilo kakve diskriminacije po osnovu rase, boje kože, pola,

13. Zapažanja Komiteta za ljudska prava: SAD, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 50, 7. april 1995, para.i 23 i 36.

14. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Sudan, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 85, 19. novembar 1997, para. 21.

veroisповести, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, imovine, rođenja ili statusa, osim zahteva da kandidat mora biti državljanin te zemlje, a to se neće smatrati diskriminacijom.“

Princip 11 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Mandat sudija, njihova nezavisnost, sigurnost, primereni prihodi, uslovi službe, penzija i starosna granica penzionisanja biće garantovani zakonom.“

Da bi se obezbedila nezavisnost sudstva, položaj sudija treba da bude zagaranтовan, kao i da budu oslobođeni brige da će njihovo mesto biti ugroženo političkim reakcijama na njihove odluke. Sudije, bilo da su imenovani ili izabrani, treba da imaju garantovani položaj sve dok ne ispune uslov za starosnu penziju ili do isteka mandata. Sudije mogu da budu suspendovani ili uklonjeni samo ako su nesposobni da ispunjavaju svoje dužnosti, ili zbog ponašanja nespojivog sa svojim položajem.*

Protiv sudija se mogu pokrenuti disciplinski postupci i primeniti sankcije zbog zloupotreba službenog položaja, obuhvatajući suspendaciju i opoziv. Država može, takođe, da bude obavezna da naknadi štetu prouzrokovanu zloupotrebom sudijskog položaja. Međutim, sudije treba da uživaju imunitet od građanskih parnica za štetu zbog nedopuštenog činjenja ili propuštanja u obavljanju svojih sudskih funkcija. Po tužbama podnetim protiv sudija u njihovom službenom svojstvu, treba da se postupa ekspeditivno i u pravičnom postupku.**

Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog toga što sudije ustavnog i vrhovnog suda u Belorusiji može da razreši dužnosti predsednik republike bez ikakvih ograničenja ili zaštite. Komitet je razmatrao tvrdnju da je Predsednik razrešio dužnosti dvojicu sudija zbog toga što nisu izrekli i naplatili kaznu koju je zahtevao predstavnik izvršne vlasti. Komitet je izneo stav da procedura u Belorusiji, koja se odnosi na položaj, disciplinovanje i razrešenje sudija, nije u skladu sa principima nezavisnosti i nepristrasnosti sudstva.¹⁵

12.4.3 Dodeljivanje slučajeva

Dodeljivanje slučajeva sudijama unutar suda kojem pripadaju je interna stvar sudske administracije.***

Kada više od jednog suda može imati jurisdikciju nad nekim slučajem, onda odluku o tome koji će sud odlučivati treba da donesu sudski organi na osnovu objektivnih faktora.

* Principi 12 i 18 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

** Principi 16, 17, 19 i 20 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

*** Princip 14 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

15. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Belorusija, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 86, 19. novembar 1997, para. 13.

12.5 Pravo na raspravu pred nepristrasnim sudom

Sud mora da bude nepristrasan. Princip nepristrasnosti, koji se primenjuje na svaki pojedinačni slučaj, zahteva da onaj ko donosi odluku, bilo da se radi o profesionalnim sudijama ili sudijama porotnicima ili poroti, bude nepristrasan.¹⁶

Stvarna nepristrasnost i vidljiva nepristrasnost su podjednako značajne za uspostavljanje poštovanja prema postupku sprovođenja pravde.

Relevantni standardi

Princip 18 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Sudije mogu biti opozvane ili suspendovane samo zbog ponašanja nespojivog sa njihovim položajem ili ako su nesposobni da ispunjavaju svoje dužnosti.“

Princip 19 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Svi disciplinski ili postupci suspenzije ili opoziva biće vođeni u skladu sa utvrđenim standardima sudijskog ponašanja.“

Princip 20 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva:

„Odluke o suspenziji ili opozivu treba da budu preispitane od strane nezavisnog organa. Moguće je da se ovaj princip ne primeni na odluke najvišeg suda, kao i na odluke zakonodavne vlasti u postupku impičmenta (optuženja najviših državnih službenika pred kvazi sudskim telom) ili sličnom postupku.“

Pravo na nepristrasnost suda zahteva da sudije i porotnici nemaju nikakav interes ili udeo u datom slučaju i da nemaju već formirano mišljenje o njemu.

Od sudstva se zahteva da se postupci vode pravično i da se poštuju prava svih strana u sporu.*

Komitet za ljudska prava smatra da nepristrasnost „znači da sudije ne smeju da imaju unapred formirana mišljenja o slučaju koji imaju pred sobom, kao i da ne smeju postupati na način koji favorizuje interese jedne strane u sporu“. ¹⁷

Evropski sud smatra da sudije ne smeju imati „unapred formirano mišljenje o suštini spora/slučaja“. ¹⁸

Odluke o činjenicama moraju biti zasnovane na dokazima i na činjenice moraju da se primene važeći zakoni. Ne sme biti mešovite mešanja, ograničavanja, podsticanja, pritisaka ili pretnji sa bilo koje strane.**

* Princip 6 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

** Princip 2 Osnovnih principa o nezavisnosti sudstva.

16. Videti *Karttunen protiv Finske*, (387/1989), 23. oktobar 1992, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, II tom, (A/48/40), 1993, str. 120 u vezi sa sudijama porotnicima; *Collins protiv Jamajke*, (240/1987), 1. novembar 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/47/40), 1992, str. 236 para. 8.4, koji zahteva da porotnici budu nepristrasni. Videti, takođe, član 67(1) ICC Statuta koji garantuje da će se pravična rasprava voditi nepristrasno.

17. Videti *Karttunen protiv Finske*, (387/1989), 23. oktobar 1992, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, II tom, (A/48/40), 1993, str. 120, para. 7.2.

18. *Fey protiv Austrije*, 24. februar 1993, 255 Serija A 13, para. 34.

Sudije moraju da se ponašaju na način koji obezbeđuje nepristrasnost i nezavisnost sudstva, i dostojanstvo njihovog poziva.***

12.5.1 Osporavanje nepristrasnosti suda

Nepriistrasnost suda osporavala se u različitim kontekstima, a posebno kada je sudija, koji donosi odluku u drugom svojstvu, učestvovao u nekim fazama postupka i kada je sudija bio lično zainteresovan za postupak ili u bilo kakvom odnosu sa jednom od strana u sporu.

Slučajevi ispitivanja nepristrasnosti sudova, koji se iznose pred Komitet za ljudska prava i regionalna tela, testiraju se na dva načina. Jedan je objektivni test kojim se ispituje da li je sudija pružio dovoljne proceduralne garantije da bi isključio svaku opravdanu sumnju u pristrasnost. Drugi test je subjektivan i ispituje lične predrasude. Dok ovi slučajevi pokazuju da se privid pristrasnosti ispituje zajedno sa stvarnom pristrasnošću, postoji opšta pretpostavka da su sudije (i porota) lično nepristrasni, osim ako jedna od strana u sporu ne dokaže suprotno, po pravilu, tokom postupka predviđenog nacionalnim zakonom.

Komitet za ljudska prava smatra da tamo gde su osnovi za diskvalifikaciju sudije ustanovljeni zakonom, nacionalni sudovi treba da ih uzmu u obzir i da zamene one članove suda na koje se mogu primeniti kriterijumi o diskvalifikaciji.¹⁹

Afrička komisija smatra da stvaranje specijalnog suda sastavljenog od jednog sudije i četvorice pripadnika oružanih snaga, sa isključivim ovlašćenjem da odlučuju, presuđuju i izriču kazne u slučajevima građanskih nemira, predstavlja kršenje člana 7 (1) (d) Afričke povelje. Komisija smatra da „bez obzira na karakter pojedinih članova ovakvih tribunala, sam njihov sastav stvara utisak o nepostojanju nepristrasnosti, ako ne i stvarnom odsustvu nepristrasnosti“.²⁰

Evropski sud nije utvrdio odsustvo nepristrasnosti u sledećim slučajevima:

- kada je sudija koji sudi učestvovao u predsudskim postupcima, obuhvatajući i donošenje odluke da optuženi bude zadržan u pritvoru pre suđenja. Sud smatra da „činjenica da je sudija donosio odluke u predsudskom

19. Videti *Karttunen protiv Finske*, (387/1989), 23. oktobar 1992, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, II tom, (A/48/40), 1993, str. 120, para. 7.2.

20. *The Constitutional Rights Project (u vezi sa Zamani Lakwot i drugih šest osoba) protiv Nigerije*, (87/93), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, 1994–1995, ACHPR/RPT/8/ Rev. I str. 14, para. 10.

postupku, obuhvatajući i odluke o vraćanju u pritvor, ne može sama po sebi da se uzme kao potvrda sumnji u njegovu nepristrasnost; ono što je važno je domašaj i priroda ovih odluka.²¹

- kada je sudija koji predsedava suđenju, na osnovu sudskog dosijea, odlučio da postoje *prima facie* dokazi koji opravdavaju iznošenje slučaja pred sud. Sud je utvrdio da sudijino detaljno poznavanje slučaja, koje je zasnovano na njegovoj ulozi u preliminarnim fazama (suđenja), ne znači da on ima predrasude koje bi ga sprečile da bude nepristrasan.²²

Evropski sud je, međutim, ustanovio odsustvo nepristrasnosti u sledećim slučajevima:

- kada je predsedavajući sudija apelacionog suda, koji je imao široka ovlašćenja, prethodno zauzimao uticajan položaj u javnom tužilaštvu, Sud je smatrao da nepristrasnost suda „u pojavnom obliku izaziva sumnju“. Sud je, međutim, primetio da sama činjenica da je sudija nekada bio član tužilaštva nije odlučujuća po sebi i za sebe.²³

- kada je istražni sudija odredio pritvor optuženom u prepsudskom postupku i kada je ispitivao optuženog nekoliko puta u toku istrage, a kasnije bio imenovan za sudiju u istom slučaju.²⁴

Relevantni standardi

Član 7 (1) (d) Afričke povelje:

„Svaki pojedinac imaće pravo da njegov slučaj bude raspravljen. Ovo podrazumeva: (...)

(d) pravo da mu se sudi u razumnom roku pred nepristrasnim sudom ili tribunalom.“

21. *Nortier protiv Holandije*, (31/1992/376/450), 24. avgust 1993, str. 12.

22. *Saraiva de Carvalho protiv Portugala*, (14/1993/409/488), 22. april 1994, str. 11.

23. Predmet *Piersack*, 1. oktobar 1982, 53 Serija A 14, para. 31.

24. Predmet *De Cubber*, 26. oktobar 1984, 86 Serija A 13–16.

POGLAVLJE 13

Pravo na pravičnu raspravu

Pravo na pravičnu raspravu obuhvata sve proceduralne i druge garantije za pravično suđenje koje su ustanovljene međunarodnim standardima, ali to pravo je šire po svom obimu. Ovo pravo obuhvata usaglašenost sa nacionalnim procedurama, pod uslovom da su one u skladu sa međunarodnim standardima. Iako ispunjava sve nacionalne i međunarodne proceduralne garantije, moguće je da suđenje još uvek ne ispunjava kriterijume za pravičnu raspravu.

13.1 Pravo na pravičnu raspravu

13.2 „Jednakost oružja“

13.1 Pravo na pravičnu raspravu

Pravo na pravičnu raspravu predstavlja suštinu koncepta pravičnog suđenja. Svako ima pravo na pravičnu raspravu.*

Pravo na pravičnu raspravu u suđenjima za krivična dela precizirano je nizom konkretnih prava, kao što je pravo na pretpostavku nevinosti, pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja, pravo na pripremu odbrane, pravo da se osoba brani sama ili uz pomoć advokata, pravo da se pozovu i ispituju svedoci i pravo na zaštitu od retroaktivnih krivičnih zakona. Međutim, međunarodni standardi, koji regulišu vođenje postupka, jasno stavljaju do znanja da posebno nabrojana prava predstavljaju „minimum“ garantija. Poštovanje svake od tih garantija ne obezbeđuje, u svim slučajevima i pod svim okolnostima, pravičnu raspravu. Pravo na pravično suđenje šire je nego skup individualnih garantija, i zavisi od čitavog toka postupka.¹

Komiteo za ljudska prava smatra da je za pravičnu raspravu potrebno nekoliko uslova, kao što su „jednakost oružja“ (videti dole), poštovanje principa kontradiktornosti postupka i ekspeditivnost procedure.²

Komiteo za ljudska prava utvrdio je da postoji kršenje prava na pravičnu raspravu u slučaju osmorice političkih protivnika predsednika Mobutu Sese Sekoa u bivšem Zairu, koji su bili osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne u odsustvu proceduralnih garantija. Optuženi, koji su u prethodnom periodu bili ili proterani ili u kućnom pritvoru tokom 1981. godine, ponovo su uhapšeni i suđeno im je u sudu državne

* Član 10 Univerzalne deklaracije, član 14(1) ICCPR-a, član 6(1) Evropske konvencije, član XXVI Američke deklaracije, član 8 Američke konvencije, član 20(1) Statuta o Jugoslaviji, član 19(1) Statuta o Ruandi, članovi 64(2) i 67(1) ICC Statuta.

1. Videti: Opšti komentar 13, para. 5 Komiteta za ljudska prava; Savetodavno mišljenje Inter-američkog suda za ljudska prava, OC-11/90, Izuzeci od iscrpenosti unutrašnjih pravnih lekova, 10. avgust 1990, Godišnji izveštaj Inter-američkog suda, 1990, OAS/Serija L/V/III.23, dokument 12, rev. 1991, str. 44, para. 24.

2. *Moraal protiv Francuske*, (207/1986), 28. jul 1989, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/44/40), 1989, str. 210.

bezbednosti pod optužbom da su kovali zaveru za svrgavanje režima. Optuženi nisu dobili sudski poziv, a trojica nisu bila saslušana u predsudskom postupku. Oni i njihove porodice su nasilno iseljeni iz svojih kuća na osnovu „administrativne mere proterivanja“. Komitet je ustanovio, između ostalog, da su bili podvrgnuti samovoljnom pritvoru i da im je uskraćeno pravično i javno suđenje zbog njihovog političkog mišljenja.³

Relevantni standardi

Član 14(1) ICCPR-a:

„Pri odlučivanju o optužbi za krivično delo ili njegovim građanskim pravima i dužnostima, svako će imati pravo na pravičnu i javnu raspravu pred kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom ...“

13.2 „Jednakost oružja“

Jedan od osnovnih kriterijuma za pravičnu raspravu je princip „jednakosti oružja“ strana u sporu. „Jednakost oružja“, koja mora da se poštuje tokom celog sudskog postupka, znači da strane u sporu imaju jednak proceduralni položaj tokom suđenja, i da imaju jednak položaj prilikom iznošenja odbrane ili optužbe.⁴ To znači da svakoj strani treba omogućiti da iznese svoj slučaj, pod uslovima koji je ne dovode u bitno nepovoljan položaj u odnosu na protivničku stranu.

U krivičnim postupcima, u kojima tužilac ima kompletnu državnu mašineriju iza sebe, princip „jednakosti oružja“ je najvažnija garantija prava na odbranu. Ovaj princip garantuje odbrani da će biti u jednakom položaju s tužiocem tokom pripreme i iznošenja slučaja.⁵ Ovaj princip zahteva dovoljno vremena, odgovarajuće mogućnosti za pripremu odbrane, kao i dobijanje bitnih obaveštenja od tužioca. Obuhvata i pravo na advokata, pravo da se pozovu i ispituju svedoci i pravo da (optuženi) bude prisutan na suđenju. Ovaj princip biće prekršen ukoliko optuženi ne dobije informacije potrebne za pripremu odbrane, ako mu bude uskraćen pristup veštacima, ili ako mu ne bude omogućeno da prisustvuje žalbenoj raspravi kojoj je tužilac prisustvovao.

Videti Poglavlje 8, Pravo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane.

3. *Mpandanjila i drugi protiv Zaira*, (138/1983), 26. mart 1986, Odabrane odluke 2, str. 164.

4. Videti presude Evropskog suda u predmetima *Ofrer i Hopfinger*, br. 524/59 i br. 617/59, 19. decembar 1960, Yearbook 6, str. 680 i 696.

5. Predmet *Foucher*, Evropski sud, 25 EH RR 234, str. 247.

POGLAVLJE 14

Pravo na javnu raspravu

Pravo na javnu raspravu je najvažnija garantija pravičnosti i nezavisnosti sudskog postupka i način da se očuva poverenje građana u pravosudni sistem.

14.1 Pravo na javnu raspravu

14.2 Zahtevi javne rasprave

14.3 Dozvoljeni izuzeci od javnosti rasprave

14.4 Kršenje prava na javnost rasprave

14.1 Pravo na javnu raspravu

Osim u restriktivno određenim slučajevima, sve sudske rasprave i presude moraju biti javne.*¹

Pravo na javnost rasprave u krivičnom postupku ustanovljeno je međunarodnim standardima o ljudskim pravima.**

Pravo na javnost rasprave znači ne samo da strane u sporu, već isto tako i javnost uopšte, imaju pravo da prisustvuju raspravi. Javnost ima pravo da zna kako se pravda primenjuje i kakve odluke se donose.

Pravo na javno saslušanje se oslanja na posmatrača suđenja. Pravo posmatrača suđenja da „prisustvuju javnim saslušanjima, postupcima i suđenjima, i da daju mišljenje o njihovoj saglasnosti sa nacionalnim pravom i odgovarajućim međunarodnim dužnostima i obavezama“ je izričito obuhvaćeno kao pravo u nacrtu Deklaracije o braniocima ljudskih prava, koja će verovatno biti usvojena u Generalnoj skupštini UN-a 1998. godine.² (usvojena je decembra 1998. godine – prim. prir.)

Relevantni standardi

Član 10 Univerzalne deklaracije:

„Svako ima jednako pravo na pravičnu i javnu raspravu pred nezavisnim i nepristrasnim tribunalom u odlučivanju o njegovim pravima i obavezama, kao i o krivičnoj optužbi protiv njega.“

Član 14(1) ICCPR-a:

„Svi će biti jednaki pred sudovima i tribunalima. Pri odlučivanju o optužbi za krivično delo ili njegovim građanskim pravima i dužnostima, svako će imati pravo na pravičnu i javnu raspravu pred kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom. Mediji i

* Član 10 Univerzalne deklaracije, član 14(1) ICCPR-a, član 6(1) Evropske konvencije, član 20(4) Statuta o Jugoslaviji, član 19(4) Statuta o Ruandi, članovi 64(7) i 67(1) ICC Statuta.

** Član 11 Univerzalne deklaracije, princip 36(1) Skupa principa, član 8(5) Američke konvencije, član XXVI Američke deklaracije.

1. Opšti komentar 13, para. 6 Komiteta za ljudska prava.

2. Nacrt Deklaracije UN-a o pravu i odgovornosti pojedinaca, grupa i društvenih organa u cilju promovisanja univerzalno priznatih ljudskih prava i sloboda (nacrt Deklaracije o braniocima ljudskih prava) usvojila je Radna grupa o braniocima ljudskih prava UN-a u martu 1998. godine, a potvrdila Komisija UN-a za ljudska prava na svojoj 54. sednici 1998. i uputila ECOSOC-u na usvajanje i upućivanje 53. sesiji Generalne skupštine UN-a, Dokumenti UN-a: E/CN.4/1998/L.18, (aneksi) rev. 1.

javnost mogu biti isključeni iz celog ili dela suđenja u interesu morala, javnog poretka ili nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, ili kada interesi privatnog života strana u sporu to zahtevaju, ili u meri koja je po mišljenju suda apsolutno neophodna u posebnim okolnostima u kojima bi publicitet prejudicirao interese pravde; ali svaka doneta presuda u krivičnom ili građanskom postupku biće javna, osim kada interesi maloletnika zahtevaju drugačije, kao i u postupcima u vezi sa bračnim sporovima ili starateljstvom nad decom.”

14.2 Zahtevi javne rasprave

Javna rasprava zahteva usmenu raspravu o suštini spora u prisustvu javnosti, obuhvatajući i medije. Sudovi moraju da obaveste javnost o vremenu i mestu usmene rasprave i da obezbede odgovarajuće uslove, u razumnim granicama, za prisustvo zainteresovane javnosti.³

Presude u svim krivičnim postupcima i građanskim sporovima treba da budu dostupne javnosti, uz nekoliko izuzetaka (videti **Poglavlje 24, Presude**).

Da li će žalbeni postupak biti javan ili ne, zavisi od prirode žalbe (videti **Poglavlje 21.3, Pravo da se prisustvuje žalbenom postupku**).

Evropski sud i Evropska komisija smatraju da najmanje jedan sud mora javno da raspravlja o slučaju, osim kada se taj slučaj može podvesti pod jedan od dozvoljenih izuzetaka. Sud je zaključio da ukoliko je bilo usmenih rasprava o slučaju pred nižim sudovima, nije neophodno da se postupci pred apelacionim sudom vode usmeno ili javno. Međutim, pravo na usmenu raspravu može da postoji kada se žalbom osporavaju i činjenice i pravo.⁴

14.3 Dozvoljeni izuzeci od javnosti rasprave

Pristup javnosti raspravi može biti ograničen u određenim, usko definisanim okolnostima.

Razlozi zbog kojih mediji i javnost mogu biti isključeni iz cele ili dela rasprave isti su u ICCPR-u i u Evropskoj konvenciji, a tiču se morala (na primer, rasprave o seksualnim krivičnim delima), javnog reda, koji se pre svega odnosi na red u sudnici, nacionalne bezbednosti u demokratskom društvu, interesa maloletnika ili privatnog života strana u sporu, ili izuzetnih okolnosti u kojima bi, prema mišljenju suda, publicitet uticao na interese pravde.* Svi ovi izuzeci se restriktivno tumače.

* Član 14(1) ICCPR-a, član 6(1) Evropske konvencije.

3. *Van Meurs protiv Holandije*, (215/1986), 13. jul 1990, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/45/40), 1990, str. 60.

4. *Fredin protiv Švedske*, (br. 2), (20/1993/415/494), 23. februar 1994, str. 6–7.

Komitet za ljudska prava smatra da „osim ovih izuzetnih okolnosti (predviđenih članom 14(1) ICCPR-a), saslušanje mora biti otvoreno za javnost uopšte, obuhvatajući i predstavnike medija, i ne sme se ograničiti samo na određenu kategoriju ljudi“.⁵

Međunarodno pravo državama ne daje neograničenu diskreciju pri definisanju razloga nacionalne bezbednosti koji opravdavaju isključenje javnosti. Prema ekspertima za međunarodno pravo, nacionalnu bezbednost i ljudska prava nisu legitimna „ograničenja koja se opravdavaju zaštitom nacionalne bezbednosti, osim ako je njihova prava svrha, kao i dokaziva opravdanost, zaštita opstanka zemlje ili njenog teritorijalnog integriteta od upotrebe ili pretnje silom, ili njena sposobnost da odgovori na pretnju ili upotrebu sile, bilo spolja, kao što je pretnja vojnom intervencijom, ili iznutra, kao što je podsticanje na svrgavanje vlade.“⁶

Evropska komisija smatra da je isključenje javnosti u slučaju seksualnih krivičnih dela prema maloletnicima u skladu sa članom 6 (1) Evropske konvencije.⁷

Evropski sud je odlučio da razlozi javnog reda i bezbednosti opravdavaju isključenje javnosti i medija iz (vođenja) disciplinskog postupka koji je održan u zatvoru protiv osuđenih zatvorenika. Sud smatra da bi javno vođenje u ovom postupka predstavljalo nametanje „nesrazmernog tereta predstavnicima državne vlasti“.⁸

Prema Američkoj konvenciji, pravo na javno suđenje u krivičnom postupku može biti suspendovano „samo u meri koja je neophodna da bi se zaštitili interesi pravde“.*

* Član 8(5) Američke konvencije.

14.4 Kršenje prava na javnost rasprave

Komitet za ljudska prava i Inter-američka komisija smatraju da su tajna suđenja u Peru i Kolumbiji za „krivična dela u vezi sa terorizmom“, kao i u slučajevima suđenja za trgovinu drogom, predstavljala kršenje prava na pravično suđenje.

U Peruu je javnost bila isključena u svim fazama postupka (prvostepenom, žalbenom, revizionom), u procesima koji su vođeni u policijskoj stanici pred sudijama koji su sedeli iza paravana da bi sakrili svoj identitet od optuženih. Sudije koje su koristile brojeve, a ne svoja imena na sudskim dokumentima, poznate su kao „sudije bez lica“. Komitet za ljudska prava se zauzeo kod vlade Perua da ukine sistem „sudija bez lica“ i da obezbedi da se ponovo uspostave javna

5. Opšti komentar 13, para. 6 Komiteta za ljudska prava.

6. Johanesburški Principi o nacionalnoj bezbednosti, slobodi izražavanja i pristupu informacijama, usvojeni su oktobra 1995. godine na sastanku koji su organizovali grupa Član 19, Međunarodni centar protiv cenzure i Centar za primenjene pravne studije Univerziteta Witwatersrand, Južna Afrika.

7. *X protiv Austrije*, (1913/63), 2 Digest of Strasbourg Case Law 438 (30.4.1965.) (neobjavljeno).

8. Predmet *Campbell i Fell*, 28. jun 1984, 80 Serija A 42.

suđenja za sve ljude koji su optuženi za krivična dela, obuhvatajući i one koji su optuženi za dela u vezi sa terorizmom.⁹ Iako je sistem „sudija bez lica“ ukinut u oktobru 1997. godine, suđenja u Peruu za dela u vezi sa terorizmom se i dalje odvijaju iza zatvorenih vrata, bilo u zatvorenim vojnim sudovima ili u civilnim zatvorima.

Komitet za ljudska prava i Inter-američka komisija su smatrali da je praksa vođenja postupka pred „sudijama bez lica“ u Kolumbiji, u suprotnosti sa principima ICCPR-a i Američke konvencije. Inter-američka komisija je preporučila ukidanje bilo kog vida tajnosti postupka, u cilju „učvršćivanja pravnog sistema, a prevashodno osnovnih garantija“.¹⁰

Inter-američka komisija je konstatovala da su tajne procedure Vojnog suda u Čileu, koji je sudio oficirima za pogibiju i teško ranjavanje dva civila, žrtve lišile pravičnog postupka. Tajnost procedure je potpuno onemogućila advokate žrtava da aktivno sudeluju u postupku i dozvolila je vojnim vlastima da kontrolišu podnošenje dokaza.¹¹

9. Preliminarna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Peru, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 67, 25. jul 1996, para. 26.

10. Inter-američka komisija, Drugi izveštaj o stanju ljudskih prava u Kolumbiji, OEA/Serija L/V/II.84, dokument 39, 1993, str. 249.

11. *Predmet 9755*, Čile, Inter-američka komisija, str. 132 i 137, OEA/Serija L/V/I.74, dokument 10, rev. 1 (1988).

POGLAVLJE 15

Pretpostavka nevinosti

Najvažniji princip prava na pravično suđenje je pravo svake osobe koja je optužena za krivično delo, da se smatra nevinom sve dok se, i ako se njena krivica ne dokaže u skladu sa zakonom posle pravičnog suđenja.

15.1 Pretpostavka nevinosti

15.2 Teret dokazivanja

15.3 Procedure koje ugrožavaju pretpostavku nevinosti

15.4 Nakon oslobađajuće presude

15.1 Pretpostavka nevinosti

Svako ima pravo na pretpostavku nevinosti, kao i na shodno postupanje, dok i ako ne bude osuđen u skladu sa zakonom tokom postupka koji zadovoljava minimum propisanih zahteva pravičnosti.*

Pravo na pretpostavku nevinosti se ne odnosi samo na postupanje tokom suđenja i ocene dokaza, već i na tretman pre suđenja. Primenuje se na osumnjičene pre podizanja optužnice za krivično delo i traje sve dok osuda ne bude potvrđena nakon konačne žalbe. (Videti Poglavlje 1.5, **Mogućnost puštanja na slobodu do suđenja**; Poglavlje 7, **Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora**; Poglavlje 9, **Prava tokom saslušanja**, i Poglavlje 10.2, **Dodatna zaštita za osobe koje su u presudskom pritvoru**.)

Pravo osobe da ne bude primorana da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu, kao i s tim povezano pravo na ćutanje, u osnovi su pretpostavke nevinosti (videti Poglavlje 16, **Pravo da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu**).

Iz prava na pretpostavku nevinosti proizilazi zahtev da sudije i porotnici ne zauzimaju unapred stav o nekom slučaju. I svi drugi zvanični organi trebalo bi da tako postupe. To znači da organi vlasti, a naročito tužioc i policija, ne treba da daju izjave o krivici ili nevinosti optuženog do okončanja suđenja.¹ Vlasti imaju dužnost da spreče medije ili druge moćne društvene grupe da utiču na ishod postupka, izjašnjavajući se o meritumu spora.

Međutim, *ne* smatra se da je pretpostavka nevinosti narušena ako nadležni organi obaveste javnost o istrazi

* Član 11 Univerzalne deklaracije, član 14(2) ICCPR-a, princip 36(1) Skupa principa, član 7(1)(b) Afričke povelje, paragraf 2(D) Rezolucije afričke komisije, član XXVI Američke deklaracije, član 8(2) Američke konvencije, član 6(2) Evropske konvencije, član 21(3) Statuta o Jugoslaviji, član 20(3) Statuta o Ruandi, član 66 ICC Statuta; videti pravilo 84(2) Standardnih minimalnih pravila, pravilo 91 Evropskih zatvorskih pravila.

1. Opšti komentar 13, para. 7, Komiteta za ljudska prava.

krivičnog dela i imenuju osumnjičenog, ili izjave da je osumnjičeni uhapšen ili da je priznao krivicu, ukoliko nije rečeno da je osoba kriva.²

15.2 Teret dokazivanja

Zahtev da se pretpostavlja da je optuženi nevin sve dok i ako se ne dokaže krivica tokom suđenja koje ispunjava sve garantije pravičnosti, ima veliki uticaj na krivični postupak. Tužilac mora da dokaže krivicu optuženog. Ako postoji osnovana sumnja, optuženi ne sme biti proglašen krivim.

Član 66 (3) ICC Statuta predviđa: „Da bi optuženi bio osuđen, sud mora da bude uveren izvan razumne sumnje u krivicu optuženog“. Iako standard dokaza nije izričito naglašen u drugim međunarodnim dokumentima, Komitet za ljudska prava ističe da je „zbog pretpostavke nevinosti, teret dokazivanja optužbe na tužiocu i da optuženi uživa dobrobit sumnje (u slučaju sumnje u korist optuženog). Krivica se ne može pretpostaviti sve dok se istinitost navoda optužbe ne dokaže izvan razumne sumnje“.³

U skladu sa pretpostavkom nevinosti, pravila dokazivanja i vođenja postupka moraju da obezbede da tužilac snosi teret dokazivanja tokom celog postupka.

U nekim državama zakon zahteva od optuženog (a ne od tužioca) da objasni elemente nekih krivičnih dela. Na primer, od optuženog se može tražiti da objasni svoje prisustvo na određenom mestu (u blizini mesta gde se zločin odigrao ili na samom mestu zločina), ili da objasni posedovanje određenih stvari (kao što su ukradene ili prokrijumčarene stvari). Ovakvi zahtevi, kada su ugrađeni u zakon nazivaju se zakonskim pretpostavkama. One se osporavaju po osnovu nedozvoljenog prebacivanja tereta dokazivanja sa tužioca na optuženog, pa predstavljaju kršenje prava na pretpostavku nevinosti.

Evropski sud smatra da zakonska pretpostavka ne predstavlja nužno i kršenje pretpostavke nevinosti, ali ona mora biti definisana zakonom i razumno ograničena. Takođe, mora da se poštuje pravo optuženog na odbranu, odnosno, optuženom treba dozvoliti da osporava navode optužbe.⁴

Inter-američka komisija smatra da definiciju krivičnog dela, koja se zasniva samo na sumnji ili na dovođenju u vezu, treba eliminisati jer prebacuje teret dokazivanja i krši pretpostavku nevinosti.⁵

2. *Krause protiv Švajcarske*, 13 DR 73, 3. oktobar 1978; videti, takođe, *Worm protiv Austrije*, (83/1996/702/894), Evropski sud, 29. avgust 1997.

3. Opšti komentar 13, para. 7, Komiteta za ljudska prava.

4. Videti *Pham Hoang protiv Francuske*, (66/1991/318/390), 25. septembar 1992, utvrđeno je da francusko carinsko pravo koje predviđa oborivu pretpostavku ne krši pretpostavku nevinosti

5. Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1996, OEA/Serija L/V/II.95, dokument 7, para. 4, str. 745, Peru.

Inter-američka komisija smatra da su Specijalni tribunali u Nikaragvi prekršili (pravo na) pretpostavku nevinosti, pošto su činjenicu da je optuženi bio član bivše Nacionalne garde ili organa koji su sa njom bili povezani smatrali dokazom *per se*, koji opravdava pretpostavku krivice. Prema nalazima Komisije, Specijalni tribunal je počeo istragu koja se zasnivala na tome da su svi pripadnici Nacionalne garde krivi dok ne dokažu svoju nevinost.⁶

15.3 Procedure koje ugrožavaju pretpostavku nevinosti

Suđenje mora da se zasniva na pretpostavci nevinosti. Sudije ne smeju imati formirano mišljenje o krivici ili nevinosti optuženog i moraju obezbediti da se suđenje odvija u skladu s tim. (Videti **Poglavlje 12.5, Pravo na raspravu pred nepristrasnim sudom.**)

Posebna pažnja mora biti posvećena tome da optuženog tokom suđenja ne prati stigma krivice, koja bi mogla da utiče na pretpostavku njegove nevinosti. Značaj stigmatu mogu imati: držanje optuženog u ćeliji unutar sudnice, zahtev da optuženi nosi lisice, okove ili zatvorsku uniformu u sudnici, ili izvođenje optuženog na suđenje obrijane glave u zemljama gde se osuđenima brije glava.

Da bi se izbegle ovakve prejudicirane indikacije, ako optuženi nema svoju prikladnu odeću, njemu ili njoj treba obezbediti civilnu odeću u dobrom stanju, u kojoj će se pojaviti na sudu.*

Evropska komisija je u nekoliko slučajeva zauzela stav da obaveštavanje sudija o prethodnim osudama lica, pre donošenja presuda, ne predstavlja kršenje garantija za pravično suđenje ni prava na pretpostavku nevinosti. U prvom slučaju predsedavajući sudija je informisao sudije porotnike o prethodnim osudama optuženog, pre donošenja presude o optužbi za provalnu krađu; u drugom slučaju, tokom suđenja je pomenuta prethodna osuda za krađu optuženog, a u trećem slučaju je javni tužilac obavestio sud o tome da je optuženi bio mnogo puta osuđivan, pre nego što je porota donela odluku o optužbi za krivično delo silovanja.⁷

15.4 Nakon oslobađajuće presude

Ako je optuženi konačnom presudom suda oslobođen optužbe za krivično delo, ova presuda je obavezujuća za sve organe vlasti. Zbog toga, organi vlasti, a naročito tužioci i policija, treba da se uzdrže od indirektnog sumnjičenja lica, kako

* Pravilo 95 (3) Evropskih zatvorskih pravila; videti takođe pravilo 17(3) Standardnih minimalnih pravila.

6. Izveštaj o stanju ljudskih prava u Nikaragvi, OEA/Serija L/V/II.53, dokument 25, 1981, str. 91.

7. *X protiv Austrije*, 3. april 1967, 23 Sabrane odluke 31; *X protiv Austrije*, 1. april 1966, 19 Sabrane odluke 95; *X protiv Danske*, 14. decembar 1965, 18 Sabrane odluke 44.

ne bi narušili pretpostavku nevinosti, poštovanje sudskih presuda i vladavinu prava.

Evropski sud smatra da je prekršena pretpostavka nevinosti, nakon oslobađajuće presude optuženog, kada je austrijski sud izrazio sumnju u njegovu nevinost u obrazloženju odluke kojom je odbio zahtev za naknadu štete za pretsudski pritvor.⁸

Evropska komisija smatra da je pretpostavka nevinosti bila prekršena kada je sud u Švajcarskoj tražio od optuženog da plati deo troškova istrage i sudskih troškova na osnovu toga što je sud smatrao da je optuženi učinio krivična dela, iako je krivični postupak bio obustavljen, jer optužnica nije bila podneta u predviđenom vremenskom roku.⁹

Mnoge države „common law“ sistema razdvajaju krivičnu od civilne jurisdikcije. U tim državama, činjenica da je osoba oslobođena optužbe za krivično delo ne sprečava sudove da utvrde odgovornost u građanskom postupku, koja se zasniva na istim činjenicama, ali koja koristi drugačije (niže) standarde dokaza.¹⁰

8. *Sekanina protiv Austrije*, 25. avgust 1993, 266–A Serija A.

9. *I. I. C. protiv Švajcarske*, (10107/82), 4. decembar 1985, 48 DR 35.

10. Evropska komisija, *X protiv Austrije*, (9295/81), 6. oktobar 1982, 30 DR 227.

POGLAVLJE 16

Pravo da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu

Niko ko je optužen da je učinio krivično delo ne sme biti primoran da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu, u skladu sa pretpostavkom nevinosti (videti Poglavlje 15).

16.1 Pravo da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu

16.2 Pravo na ćutanje

16.3 Tvrdnje o iznuđivanju

16.1 Pravo da osoba ne bude prisiljena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu

Niko ko je optužen za krivično delo ne sme biti prinuđen da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu. Ova zabrana je u skladu se pretpostavkom nevinosti, koja teret dokazivanja stavlja na tužilaštvo i sa zabranom vršenja torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka.*

Smatra se da je ovo fundamentalno pravo sadržano u članu 6 Evropske konvencije, iako nije izričito pomenuto u njemu. Evropski sud smatra da „iako se posebno ne pominje u članu 6 (Evropske) Konvencije, nema nikakve sumnje da su pravo na ćutanje pri policijskom ispitivanju i pravo da osoba ne inkriminiše samu sebe opšte priznati međunarodni standardi, koji predstavljaju suštinu pojma pravičnog suđenja iz člana 6. Štiteći optuženog od prinude vlasti, ove garantije doprinose sprečavanju nepravilnosti krivičnog postupka i ostvarivanju ciljeva člana 6“.¹

Relevantni standardi

Član 14(3)(g) ICCPR-a:

„Svako ko je optužen za krivično delo ima jednako pravo na sledeće minimalne garantije:

(...)

(g) Da ne bude prinuđen da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu.“

* Član 14(3) ICCPR, članovi 8(2)(g) i 8(3) Američke konvencije, princip 21 Skupa principa, član 21(4)(g) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(g) Statuta o Ruandi, član 67(1)(g) ICC Statuta.

1. *Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (41/1994/488/570), 8. februar 1996, para. 45.

Zabrana prinuđavanja optuženog da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu je široko postavljena. Njome se predstavnicima vlasti zabranjuje primena bilo kojeg oblika prinude, bilo direktnog ili indirektnog, fizičkog ili psihološkog. Zabranjuje torturu i surove, nečovečne ili ponižavajuće postupke, kao i postupke koji krše pravo pritvorenika na poštovanje urođenog dostojanstva ljudske ličnosti.²

(Videti **Poglavlje 10, Pravo na humane uslove pritvora i zabrana torture.**) Takođe, zabranjuje nametanje sudskih sankcija da bi se optuženi prisilio da svedoči.³

16.2 Pravo na ćutanje

Smatra se da je pravo optuženog na ćutanje tokom policijskog ispitivanja i suđenja implicate sadržano u dva međunarodno zaštićena prava: pravu na pretpostavku nevinosti i pravu da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu.⁴

Pravo optuženog na ćutanje, čak i kada je osumnjičen za najteže zločine poput genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina, izričito je predviđeno pravilom 42 (A) (iii) Pravila o Jugoslaviji, pravilom 42 (A) (iii) Pravila o Ruandi i članom 55 (2) (b) ICC Statuta.

Evropski sud smatra da izvođenje nepovoljnih zaključaka po optuženog usled korišćenja prava na ćutanje, krši pravo na pretpostavku nevinosti i pravo da osoba ne inkriminiše samu sebe, ako je presuda zasnovana *isključivo* ili *uglavnom* na ćutanju optuženog. Međutim, Evropski sud smatra da pravo na ćutanje nije apsolutno. Pitanje da li je pravo na pravično suđenje prekršeno, ako sud izvodi negativne zaključke iz ćutanja optuženog, treba da se utvrdi na osnovu svih okolnosti slučaja. Evropski sud je odlučio da sud *može* izvesti negativne zaključke ako optuženi tokom policijskog ispitivanja i suđenja ne objasni svoje prisustvo na mestu zločina, a da sud pri tom ne prekrši pravo na pretpostavku nevinosti ili pravo da osoba ne bude prisiljena da svedoči. Pri donošenju ovog zaključka, Sud je smatrao odlučujućim sledeće: takvi zaključci su izvedeni nakon što je tužilac odredio *prima facie* slučaj protiv optuženog; sudija ima diskreciono pravo da odluči da li će izvesti takve zaključke ili ne; jedini dozvoljeni zaključci koji mogu biti izvedeni su razlozi „zdravog razuma“, kao i njihovo objašnjenje u sudskoj presudi. Ipak, Evropski sud smatra da uskraćeno pravo optuženog na pristup advokatu u prvih 48 časova pritvora, dok ga je policija ispitivala i kada je trebalo da odluči

2. Opšti komentar 13, para. 14, Komiteta za ljudska prava; *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 8. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991, str. 246.

3. Manfred Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, NP Engel, 1993, str. 264.

4. *Murrey protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (41/1994/488/570), 8. februar 1996, para. 45.

da li da iskoristi svoje pravo na ćutanje, predstavlja kršenje člana 6 Evropske konvencije.⁵

Videti **Poglavlje 9.3, Pravo na ćutanje**, u **Poglavlju 9, Prava tokom saslušanja**.

16.3 Tvrdnje o iznuđivanju

Ako optuženi izjavi da je tokom postupka bio prinuđen da da izjavu ili da prizna krivicu, sudiju treba ovlastiti da razmotri takve tvrdnje u bilo kojoj fazi postupka.⁶

Sve tvrdnje da su izjave bile iznuđene torturom ili drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima, nadležne vlasti, podrazumevajući i sudije, treba nepristrasno da ispitaju u najkraćem mogućem roku.*

Svi pritvoreni i zatvoreni, ili advokati i rodbina koji istupaju u njihovo ime, imaju pravo da se na poverljiv način žale vlastima na torturu ili nečovečno postupanje. Sve takve žalbe treba razmotriti u najkraćem mogućem roku i na njih treba odgovoriti bez nepotrebnog odlaganja. Ako je žalba odbačena ili odgovor odložen, podnosilac žalbe ima pravo da se žali sudskim ili drugim vlastima. Ne bi trebalo da podnosilac žalbe snosi posledice prouzrokovane podnošenjem žalbe.**

Kad god postoji osnovana sumnja da su učinjena dela torture ili drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka, nepristrasna istraga mora biti pokrenuta u najkraćem mogućem roku.*

Zabranjeno je koristiti dokaze i priznanje optuženog iznuđene torturom, surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima, ili drugim načinima prinude, osim u postupku koji se vodi protiv navodnih učinilaca torture, nečovečnih postupaka ili prinude (videti **Poglavlje 17, Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili prinudom**). Videti, takođe, **Poglavlje 9, Prava tokom saslušanja** i **Poglavlje 10.4, Zabrana torture i nečovečnog postupanja**.

* Članovi 13 i 16 Konvencije protiv torture, član 8 Inter-američke Konvencije o torturi.

** Princip 33 Skupa principa.

* Članovi 12 i 16 Konvencije protiv torture, član 8 Inter-američke konvencije o torturi.

5. *Murrey protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (41/1994/488/570), 8. februar 1996.

6. Opšti komentar 13, para. 15, Komiteta za ljudska prava.

POGLAVLJE 17

Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili prinudom

Dokaze koji su iznuđeni torturom ili prinudom, obuhvatajući i priznanje optuženog, sud ne sme koristiti.

17.1 Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili nečovečnim postupanjem

17.2 Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih prinudom

17.2.1 Član 8(3) Američke konvencije

17.1 Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili nečovečnim postupanjem

Dokazi i priznanje optuženog koji su iznuđeni torturom ili drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima ne smeju se upotrebiti u bilo kom postupku, osim u onom koji se vodi protiv navodnih učinilaca torture.

Svaka izjava koja je data kao posledica torture je neprihvatljiva kao dokaz, osim u postupku koji se vodi protiv navodnih učinilaca torture.* Drugi međunarodni standardi zabranjuju korišćenje ne samo izjava dobijenih torturom, već i onih koje su iznuđene drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima ili kaznama.** Ovi standardi se ne odnose samo na izjave koje je dao optuženi, već i na one koje daju svedoci.

* Član 15 Konvencije protiv torture, član 10 Inter-američke konvencije o torturi.

** Član 12 Deklaracije protiv torture, član 69(7) ICC Statuta, uputstvo 16 Uputstava o ulozi tužilaca; videti princip 27 Skupa principa.

Relevantni standardi

Uputstvo 16 Uputstava o ulozi tužilaca:

„Kada tužioci pribave dokaze protiv osumnjičenih za koje znaju ili opravdano veruju, da su dobijeni nezakonitim metodama, a koji predstavljaju grubo kršenje ljudskih prava osumnjičenog, naročito ako se radi o torturi ili drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima ili kaznama, kao i drugim zloupotrebama ljudskih prava, odbiće da koriste takve dokaze protiv bilo koga, osim protiv onih koji su te metode upotrebili, ili će obavestiti Sud o tome i preduzeti sve potrebne mere da se odgovornima sudi.“

Član 12 Deklaracije protiv torture:

„Izjava za koju se utvrdi da je iznuđena torturom ili drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima ili kaznama ne sme se upotrebiti kao dokaz protiv te osobe ili protiv bilo koje druge osobe u ma kom postupku.“

Član 15 Konvencije protiv torture:

„Svaka država ugovornica obezbediće da se izjava za koju se utvrdi da je dobijena torturom ne koristi kao dokaz u ma kom zakonskom postupku, osim protiv osobe koja je optužena da je učinila krivično delo torture i to kao dokaz da je izjava data.“

Član 69(7) ICC Statuta:

„Dokaz pribavljen na način kojim se krše odredbe ovog Statuta ili međunarodno priznata ljudska prava, neće se koristiti ako bi:

Kršenje (Statuta) dovelo u sumnju verodostojnost dokaza; Prihvatanje dokaza bilo u suprotnosti sa etikom i ozbiljno ugrozilo integritet postupka.“

17.2 Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih prinudom

Postoje oblici prinude koji ne spadaju pod torturu, ali su zabranjeni kao metode pribavljanja dokaza i umanjuju vrednost dokaza dobijenih na taj način. Komitet za ljudska prava je proširio zabranu upotrebe dokaza dobijenih prinudom, navodeći da „zakon mora zabraniti upotrebu u sudskom postupku izjava ili priznanja dobijenih torturom ili drugim zabranjenim postupcima“. ¹ Komitet ističe da: „zakon treba da zahteva da dokaz, dobijen... ma kojim... oblikom prinude, bude u potpunosti neprihvatljiv“. ² Komitet, takođe, smatra da „priznanja dobijena prinudom treba sistematski isključiti iz sudskih postupaka...“. ³

Skup principa zabranjuje iskorišćavanje položaja pritvorenika u cilju prinudavanja na svedočenje, ili priznanje krivice, kao i upotrebu nasilja, pretnji ili metoda ispitivanja koji umanjuju njihovu sposobnost rasuđivanja ili odlučivanja.*

Princip 27 propisuje da narušavanje ovih principa u prikupljanju dokaza mora da se uzme u obzir pri određivanju prihvatljivosti tih dokaza.**

AI smatra da kad god postoji tvrdnja da je izjava iznuđena torturom, surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupkom ili prinudom, mora da se obavi odvojeno saslušanje *pre* nego što se

* Princip 21 Skupa principa.

** Princip 27 Skupa principa.

1. Opšti komentar 20, para. 12, Komiteta za ljudska prava.

2. Opšti komentar 13, para. 14, Komiteta za ljudska prava.

3. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Gruzija, Dokumenti UN-a: CCPR/C/79/Dodatak 75, para. 26 (5. maj 1997).

na suđenju takav dokaz prihvati. Na tom saslušanju treba da se prikupe dokazi o tome da li je izjava o kojoj je reč data dobrovoljno. Ako se utvrdi da izjava nije data dobrovoljno, onda se ne može koristiti kao dokaz u ma kom postupku, osim protiv onih koji su optuženi da su izjavu iznudili.

Kada tužioci pribave dokaze protiv osumnjičenog, za koje znaju ili opravdano veruju da su dobijeni nezakonitim metodama i da predstavljaju grubo kršenje ljudskih prava osumnjičenog, onda moraju preduzeti sve potrebne mere da bi se odgovorna lica izvela pred sud.***

*** Uputstvo 16 Uputstava o ulozi tužilaca.

17.2.1 Član 8(3) Američke konvencije

Član 8(3) Američke konvencije koji predviđa da će priznanje krivice optuženog biti validno samo ako je dato bez prinude, razlikuje se od gore navedenih standarda u odeljku 17.1 u dva vida. Odnosi se samo na priznanje (krivice) optuženog, a ne na „bilo koji dokaz“. Takođe, zahteva isključivanje priznanja ako je postojala *prinuda bilo koje vrste*, obuhvatajući svako ponašanje koje, iako vid prinude, ne predstavlja torturu ili drugo surovo, nečovečno ili ponižavajuće postupanje.

Inter-američka komisija smatra da upotreba priznanja dobijenog dok je optuženi bio u pritvoru bez kontakta sa spoljnim svetom i bez pristupa svom advokatu, predstavlja kršenje prava optuženog prema Američkoj konvenciji.⁴

Relevantni standardi

Član 8(3) Američke konvencije:

„Priznanje krivice optuženog biće validno samo ako je dato bez prinude ma koje vrste.“

4. Rezolucija br. 29/89 od 29. septembar 1989 (Nikaragva) Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1989–1990, OEA/Serija L/V/II.77, dokument 7, rev. 1, 1990, str. 73–96.

POGLAVLJE 18

Zabrana retroaktivne primene krivičnih zakona i dvostruke ugroženosti (*ne bis in idem*)

Niko ne sme biti krivično gonjen zbog dela ili propusta koji nisu bili krivično delo u vreme kada su učinjeni. Niko ne sme biti krivično gonjen više nego jednom za isto krivično delo pod istom jurisdikcijom.

18.1 Zabrana krivičnog gonjenja za činjenje/propuštanje koje nije predstavljalo krivično delo u vreme kada je učinjeno

18.2 Zabrana dvostruke ugroženosti

18.2.1 Zabrana dvostruke ugroženosti prema Američkoj konvenciji

18.3 Međunarodni tribunali

18.1 Zabrana krivičnog gonjenja za činjenje/propuštanje koje nije predstavljalo krivično delo u vreme kada je učinjeno

Niko ne sme biti osuđen za činjenje/propuštanje koje nije predstavljalo krivično delo u vreme kada je učinjeno prema unutrašnjem ili međunarodnom pravu, ili u skladu sa opštim pravnim principima koje priznaje zajednica naroda.*

Ova zabrana retroaktivne primene krivičnih zakona ne sme biti suspendovana ni pod kakvim okolnostima, pa čak ni za vreme vanrednog stanja.** (Videti Poglavlje 31, Pravo na pravično suđenje za vreme vanrednog stanja.)

Ova zabrana sprečava retroaktivnu primenu krivičnog zakona. Ne samo što se zabranjuje retroaktivno krivično gonjenje, već se državama nameće obaveza da zakonom precizno definišu sva krivična dela.

Određivanje krivičnih dela u unutrašnjem pravu obuhvata ono koje je sadržano u pisanim zakonima, kao i ono koje proizilazi iz normi *common law*-a.

* Član 11(2) Univerzalne deklaracije, član 15 ICCPR, član 7(2) Afričke povelje, član 9 Američke konvencije, član 7 Evropske konvencije, član 22 ICC Statuta.

** Član 4 ICCPR-a, član 27(2) Američke konvencije, član 15(2) Evropske konvencije.

Relevantni standardi

Član 11(2) Univerzalne deklaracije:

„Niko neće biti smatran krivim za bilo koje krivično delo na osnovu činjenja ili propuštanja, koje nije ustanovljeno kao krivično delo prema unutrašnjem ili međunarodnom pravu, u vreme kada je učinjeno... „

Član 15(1) ICCPR-a:

„Niko neće biti smatran krivim za činjenje ili propuštanje, koje nije predstavljalo krivično delo prema domaćem ili međunarodnom pravu u vreme kada je učinjeno... „

Krivično delo prema međunarodnom pravu je delo kojim se krši međunarodno ugovorno ili običajno pravo. To znači da osoba može biti krivično gonjena za krivična dela kao što je genocid i za druge zločine protiv čovečnosti, za teška kršenja Ženevskih konvencija (ratni zločini), za ropstvo ili torturu, čak i onda kada ona nisu određena kao takva prema nacionalnom pravu u vreme kada su učinjena.*

Zabrana retroaktivne primene krivičnog zakona takođe sprečava izricanje težih kazni od onih koje su bile predviđene zakonom u vreme kada je krivično delo učinjeno, iako su države obavezne da retroaktivno primene blažu kaznu ako je to naknadnim zakonom predviđeno. (Videti **Poglavlje 25, Kazne.**)

U slučajevima iz Urugvaja, gde su članovi opozicionih partija osuđeni pred vojnim sudovima za „subverzivno udruživanje“ zbog toga što su bili članovi partija koje su naknadno bile zabranjene, Komitet za ljudska prava smatra da je prekršen član 15 ICCPR-a.¹

Afrička komisija je odlučila da je retroaktivni efekat Nigerijskog dekreta predstavljao kršenje člana 7 (2) Afričke povelje.²

* Član 11(2) Univerzalne deklaracije, član 15(1) ICCPR-a, član 7(2) Evropske konvencije.

** Član 14(7) ICCPR-a, član 4 Protokola 7 Evropske konvencije.

18.2 Zabrana dvostruke ugroženosti

Nikome ne sme ponovo da se sudi ili da ponovo bude kažnjen u granicama iste jurisdikciji za krivično delo, za koje mu je već izrečena konačna osuđujuća ili oslobađajuća presuda.**

Zabrana dvostruke ugroženosti, poznata i kao princip *ne bis in idem*, sprečava ponovno suđenje ili ponovno kažnjavanje za isto krivično delo u granicama iste jurisdikcije.

Zabrana se odnosi na krivična dela. Čak i ako delo nije kvalifikovano kao „krivično“ prema unutrašnjem zakonu, ono

1. *Weinberger protiv Urugvaja*, (28/1978), 29. oktobar 1980, 1 Odabrane odluke 57, para.i 12 i 16; *Pietraroia protiv Urugvaja*, (44/1979), 27. mart 1981, 1 Odabrane odluke 76.

2. *Civil Liberties Organisation in respect of the Nigerian Bar Association protiv Nigerije*, (101/93), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije, 1994–1995, ACHPR/RPT/8/Rev. 1.

može da se smatra takvim prema međunarodnim standardima, u zavisnosti od prirode krivičnog dela i mogućih kazni. Zabrana se odnosi na sva krivična dela, bez obzira na njihovu težinu.

Relevantni standardi

Član 14(7) ICCPR-a:

„Niko ne može biti krivično odgovoran ili kažnjen zbog dela za koje je već bio oslobođen ili osuđen konačnom presudom u skladu sa zakonom i krivičnim postupkom iste zemlje.“

Član 4 Protokola 7 Evropske konvencije:

„1. Nikome neće biti ponovo suđeno, niti će biti ponovo kažnjen u krivičnom postupku pod jurisdikcijom iste države za delo zbog koga je već bio pravosnažno oslobođen ili osuđen u skladu sa zakonom i krivičnim postupkom te države.

2. Odredbe iz prethodnog paragrafa ne sprečavaju ponovno pokretanje postupka u skladu sa zakonom i krivičnim postupkom dotične države, ako postoje dokazi o novim ili novootkrivenim činjenicama, ili ako je u prethodnom postupku došlo do bitne povrede koja je mogla da utiče na njegov ishod.

3. Ovaj član se ne može staviti van snage na osnovu člana 15 Konvencije.“

Zabrana dvostruke ugroženosti se primenjuje nakon konačne osuđujuće ili oslobađajuće presude u skladu sa zakonom i postupkom države. Sve primenjive sudske revizije i žalbe moraju da budu konačno iscrpljene i moraju da prođu svi vremenski rokovi za podnošenje tih revizija ili žalbi.

Zabrana sprečava *nova* suđenja ili kažnjavanja u granicama iste jurisdikcije. Naknadna suđenja za različita krivična dela ili u granicama drugih jurisdikcija ne predstavljaju kršenje zabrane dvostruke ugroženosti.

Komitet za ljudska prava je razmatrao slučaj italijanskog državljanina kome su sudile italijanske vlasti nakon što je konačno osuđen u Švajcarskoj za ista dela i konstatovao da zabrana dvostruke ugroženosti nije bila prekršena. „Komitet smatra da ova odredba zabranjuje dvostruku ugroženost samo u odnosu na krivično delo presuđeno u datoj državi.“³

Zabrana dvostruke ugroženosti ne sprečava ponovno otvaranje slučaja (obuhvatajući i nova suđenja), onda kada je bilo propusta u postupku. Mora da se napravi razlika između

3. *A.P. protiv Italije*, (204/1986), 2. novembar 1987, 2 Odabrane odluke 67, str. 68.

ponovnog pokretanja ili novog suđenja kada je to opravdano izuzetnim okolnostima (što je dozvoljeno) i drugog ili naknadnog suđenja ili kažnjavanja za isto krivično delo (što je zabranjeno). Dakle, nova suđenja se mogu održati kada se pojave novi dokazi posle izricanja presude, ako je bilo ozbiljnih proceduralnih grešaka ili u slučaju novih ili novootkrivenih činjenica. (Videti **Poglavlje 30, Pravo na naknadu štete zbog odsustva pravde u postupku neosnovane osude**)

18.2.1 Zabrana dvostruke ugroženosti prema Američkoj konvenciji

Zabrana dvostruke ugroženosti (princip *ne bis in idem*) iz člana 8 (4) Američke konvencije se razlikuje od one u ICCPR-u i Protokolu 7 Evropske konvencije.

Prvo, za razliku od ICCPR-a i Protokola 7 Evropske konvencije koji se odnose na osudu i oslobađanje, zabrana prema Američkoj konvenciji se odnosi samo na slučajeve u kojima je osoba prethodno oslobođena optužbe. Drugo, dok ICCPR i Protokol 7 Evropske konvencije zabranjuju naknadna suđenja za isto krivično delo, Američka konvencija zabranjuje nova suđenja koja se zasnivaju na „istom osnovu“, što znači da ako se optužba odnosi na istu stvar ili skup činjenica, naknadno suđenje je zabranjeno, čak i ako je krivično delo za koje se podiže optužnica drugačije. Prema članu 8 (4) Američke konvencije, prava osobe bila bi prekršena, čak i ako bi bila oslobođena optužbe na novom suđenju, samom činjenicom da je druga optužnica podignuta.⁴

18.3 Međunarodni tribunali

Osobe, kojima je već bilo suđeno pred nacionalnim sudovima za dela koja predstavljaju ozbiljna kršenja humanitarnog prava, mogu biti izvedene i pred Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, ako je: delo za koje je osobi suđeno pred nacionalnim sudom kvalifikovano kao obično krivično delo (a ne teško kršenje humanitarnog prava); ili sudski postupak pred nacionalnim sudom nije bio nezavisan ili nepristrasan; ili je sudski postupak pred nacionalnim sudom bio vođen da bi se optuženi zaštitio od međunarodne krivične odgovornosti; ili ako slučaj pred nacionalnim sudom nije savesno vođen.

Međutim, osobama kojima je suđeno za dela koja predstavljaju ozbiljna kršenja humanitarnog prava pred

4. Predmet *Loayza Tamayo*, Inter-američki sud, 17. septembar 1997; videti, takođe, Izveštaj o stanju ljudskih prava na Kubi, 1979, OEA/Serija L/V/II.48, Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1983–1984.

* Član 10 Statuta o Jugoslaviji, član 9 Statuta o Ruandi; videti, takođe, član 20 ICC Statuta.

Međunarodnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju ili Ruandu, ne može da bude naknadno suđeno pred nacionalnim sudovima.*

Relevantni standardi

Član 8 (4) Američke konvencije:

„Optužena osoba koja je oslobođena presudom na koju se ne može uložiti žalba, neće biti izvedena na novo suđenje po istoj stvari.“

POGLAVLJE 19

Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja

Svako ko je optužen za krivično delo ima pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja. Vremenski rok, za koji se oceni da je razuman, zavisiće od okolnosti slučaja.

19.1 Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja

19.2 Šta se smatra razumnim vremenskim rokom?

19.2.1 Složenost slučaja

19.2.2 Ponašanje optuženog

19.2.3 Ponašanje nadležnih vlasti

19.1 Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja

Krivični postupak mora biti započet i dovršen u razumnom vremenskom roku.* Ovaj uslov znači da, uvažavajući pravo optuženog na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane (videti **Poglavlje 8**), postupak mora da počne i konačna presuda mora biti doneta (posle svih žalbi) bez nepotrebnog odlaganja. Ovo pravo obavezuje vlasti da obezbede da sve faze postupka, od predsudske do konačne žalbe, budu okončane i presuda doneta u razumnom roku.

Ovo pravo je predviđeno članom 14(3) (c) ICCPR-a, članom 21(4) (c) Statuta o Jugoslaviji, članom 20(4) (c) Statuta o Ruandi i u članom 67(1) (c) ICC Statuta, kojima se zahteva da se suđenja za krivična dela održe *bez nepotrebnog odlaganja*, i članom 7(1)(d) Afričke povelje, članom 8(1) Američke konvencije, članom 6(1) Evropske konvencije, kojima se traži da *sva* suđenja za krivična dela budu održana *u razumnom vremenskom roku*. (Jezička/semantička razlika između „bez nepotrebnog odlaganja“ i „u razumnom vremenskom roku“ nije značajna u praksi.)

Država je dužna da sa posebnom ekspeditivnošću okonča postupak kada se lica optužena za krivično delo nalaze u pritvoru do suđenja; kada je optuženi u pritvoru, kraće odlaganje se smatra razumnim. Međunarodni standardi zahtevaju da osoba optužena za krivično delo bude puštena iz pritvora dok čeka suđenje, ako je rok koji se smatra razumnim u datim okolnostima prekoračen. (Videti **Poglavlje 7, Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora.**)

* Član 14(3)(c) ICCPR-a, član 7(1)(d) Afričke povelje, član 8(1) Američke konvencije, član 6(1) Evropske konvencije, član 21(4)(c) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(c) Statuta o Ruandi, član 67(1)(c) ICC Statuta.

Relevantni standardi**Član 14(3)(c) ICCPR-a:**

„Svako ko je optužen za krivično delo ima jednako pravo na sledeće minimalne garantije:

(...)

(c) Da mu bude suđeno bez nepotrebnog odlaganja;“

Garantija suđenja u najkraćem mogućem roku u krivičnom postupku je povezana sa pravom na slobodu, sa pretpostavkom nevinosti i sa pravom da se osoba brani. Cilj (ove garantije) je da obezbedi da se sudbina optuženog odredi bez nepotrebnog odlaganja. Ovim se obezbeđuje da se odbrana optuženog ne oteža prekomernim protokom vremena, tokom kojeg pamćenje svedoka može da izbledi ili da se izmeni, svedoci mogu da postanu nedostupni, a drugi dokazi mogu da budu uništeni ili da nestanu. Garantija, takođe, obezbeđuje da nesigurnost sa kojom je suočena optužena osoba i stigma koja prati optuženog za krivično delo, uprkos pretpostavci nevinosti, ne bude produžavana. Pravo da optuženik bude izveden pred sud u najkraćem mogućem roku je sažeto u maksimi da je odložena pravda – uskraćena pravda.

Pravo na suđenje u razumnom roku ne zavisi od zahteva optuženog da se postupak ubrza. Iako teret dokazivanja da postupak nije sproveden u razumnom vremenskom roku pada, uglavnom, na optuženog, on ne mora da dokaže da je odlaganje prouzrokovalo neku naročitu štetu.

Vremenski period koji se uzima u obzir pri određivanju da li je ovo pravo respektovano, računa se od trenutka kada je osumnjičeni obavešten da vlasti preduzimaju određene korake za krivično gonjenje, a završava se kada je žalbeni postupak okončan i kada je izrečena presuda. Komitet za ljudska prava smatra da se „ova garantija odnosi ne samo na vreme do koga suđenje treba da počne, već i na vreme kada treba da se završi i da presuda bude doneta; sve faze postupka moraju da se okončaju ‘bez nepotrebnog odlaganja’. Da bi ovo pravo bilo delotvorno, mora da postoji procedura koja će garantovati da će se suđenje odvijati ‘bez nepotrebnog odlaganja’, kako u prvoj instanci, tako i u žalbenom postupku.“¹

19.2 Šta se smatra razumnim vremenskim rokom ?

Razumni vremenski rok se procenjuje na osnovu okolnosti svakog pojedinačnog slučaja. Elementi koji se uzimaju u obzir obuhvataju: nacionalno zakonodavstvo, da li je optuženi u

1. Opšti komentar 13, para. 10, Komiteta za ljudska prava.

pritoru (videti **Poglavlje 7**), složenost slučaja, ponašanje optuženog i ponašanje predstavnika vlasti. Za suđenja koja traju i po 10 godina smatra se da se odvijaju u razumnom vremenskom roku, dok se za druga koja traju manje od godinu dana smatra da su neopravdano prolongirana.

U slučaju osumnjičenog za ubistvo u Panami, koji je u pritvoru bez prava puštanja na slobodu uz jemstvo proveo duže od tri i po godine pre nego što je oslobođen optužbe, Komitet za ljudska prava je konstatovao da odlaganje između optužbe i suđenja „ne može biti opravdano kompleksnom činjeničnom situacijom i produženom istragom“.²

Posle razmatranja nacionalnog zakonodavstva, složenosti slučaja, vođenja postupka i ponašanja vlasti, Inter-američki sud smatra da je period od 50 meseci (4 godine i dva meseca) da bi se dovršio postupak, znatno prekoračio onaj koji se zahteva članom 8 (1) Američke konvencije.³

19.2.1 Složenost slučaja

Mnogi činioци se uzimaju u obzir kada se ispituje da li je vreme za koje je postupak dovršen razumno sa stanovišta složenosti datog slučaja: priroda i ozbiljnost krivičnog dela, broj optužbi sa kojima je optuženi suočen, priroda potrebne istrage, broj osoba koje su navodno umešane u zločin, broj svedoka.

Privredna ili krivična dela u vezi sa narkoticima u koja je umešan veći broj optuženih, slučajevi s međunarodnim aspektom, slučajevi višestrukog ubistva i slučajevi u koje su umešane terorističke organizacije, smatraju se težim i složenijim nego rutinski krivični slučajevi, pa se duža odlaganja smatraju razumnim.

U slučaju 723 optužena za 607 krivičnih dela, Evropski sud je smatrao da je razumno da postupci u prvoj instanci traju oko osam i po godina. Međutim, prema mišljenju Suda period neaktivnosti i odlaganja koji je usledio, obuhvatajući i tri godine koliko je Vojnom sudu trebalo da objavi obrazloženje presuda, „žalbeni postupak“ dva suda koji je trajao više od šest godina, predstavljaju prekoračenje razumnog roka.⁴

19.2.2 Ponašanje optuženog

Optuženi nije dužan da saraduje u krivičnom postupku ili da se odrekne svojih proceduralnih prava.⁵ Međutim, ponašanje optuženog tokom postupka se uzima u obzir pri određivanju da

2. *del Cid Gomez protiv Paname*, (473/1991), 19. jul 1995, Odluke, Dokumenti UN-a CCPR/C/57/1, 1996, str. 46.

3. *Predmet Suarez Rozero* (Ekvador), 17. novembar 1997, para. 73.

4. *Mitap i Müftüoğlu protiv Turske*, (6/1995/512/595-596), 25. mart 1996.

5. *Yagci i Sargin protiv Turske*, (6/1994/453/533-534), 8. jun 1995.

li je postupak vođen bez nepotrebnog odlaganja. Pokušaji optuženog da pobegne i odbijanje saradnje (na primer, odbijanje da odabere advokata ili da se pojavi na saslušanju), uzimaju se kao odlaganja koja se ne mogu pripisati vlastima. Odlaganja za koja je kriv optuženi ne računaju se kada se utvrđuje da li su postupci vođeni u razumnom vremenskom roku. Podnesci optuženog za koje se od samog početka smatralo da su nepotrebni i da nemaju nikakvu šansu za uspeh, spadaju u namernu opstrukciju.

19.2.3 Ponašanje nadležnih vlasti

Vlasti su dužne da ubrzaju postupak. Ako u ma kojoj fazi, postupak ne napreduje zbog nemara vlasti, ako se dozvoli da istraga ili postupak stagnira, ili ako je potrebno neopravdano mnogo vremena za preduzimanje određenih mera, ta odlaganja će se smatrati bezrazložnim. Slično tome, ako sam sistem krivičnog pravosuđa usporava završetak suđenja, može biti prekršeno pravo na suđenje u razumnom roku.

Komitet za ljudska prava je utvrdio da odlaganje u žalbenom postupku od skoro tri godine, umnogome prouzrokovano činjenicom da je bilo potrebno 29 meseci (skoro dve i po godine) da bi se dobio zapisnik sa suđenja, predstavlja kršenje člana 14 ICCPR-a.⁶

Evropski sud smatra da je period od 15 i po meseci između podnošenja žalbe i njenog dostavljanja sekretarijatu nadležnog suda bio nerazuman, a vlasti nisu dale zadovoljavajuće objašnjenje.⁷

6. *Pinkney protiv Kanade*, (27/1978), 29. oktobar 1981, 1 Odabrane odluke 95, para. 10 i 22.

7. *Bunkate protiv Holandije*, (26/1992/371/445), 26. maj 1993.

POGLAVLJE 20

Pravo da se osoba brani sama ili uz pomoć advokata

Svako ko je optužen da je učinio krivično delo ima pravo da se brani, bilo lično ili uz pomoć advokata. Svako ima pravo na pomoć advokata po sopstvenom izboru, ili da mu se dodeli branilac, ako je to u interesu pravde, i to besplatno ako optuženi ne može da ga plati. Optuženi imaju pravo na poverljivu komunikaciju sa svojim advokatom. (Videti, takođe, Poglavlje 3, Pravo na advokata pre suđenja.)

20.1 Pravo na odbranu

20.2 Pravo da se osoba sama brani

20.3 Pravo da osobu brani advokat

20.3.1 Obaveštenje o pravu na advokata

20.3.2 Pravo da osoba izabere branioca

20.3.3 Pravo na branioca po službenoj dužnosti; pravo na besplatnu pravnu pomoć

20.4 Pravo na poverljivost komunikacije sa advokatom

20.5 Pravo na iskusnog, kompetentnog i efikasnog branioca

20.6 Zabrana uznemiravanja i zastrašivanja advokata

20.1 Pravo na odbranu

Svako ko je optužen za krivično delo ima pravo da se brani od optužbi.*

Relevantni standardi

Član 14(3)(d) ICCPR-a:

„Svako ko je optužen za krivično delo ima potpuno jednako pravo na najmanje sledeće garantije:

(...)

(d) Da bude prisutan na suđenju i da se brani sam ili uz pomoć branioca po sopstvenom izboru; ako nema branioca, da bude obavešten o tom pravu i da mu se dodeli branilac kad god to interes pravde zahteva, i to besplatno ako sam ne može da plati.“

Član 7(1)(c) Afričke povelje:

„Svaki pojedinac imaće pravo da njegov slučaj bude raspravljen, a to podrazumeva:

* Član 11(1) Univerzalne deklaracije, član 14(3)(d) ICCPR-a, član 7(1)(c) Afričke povelje, član 8(2)(d) Američke konvencije, član 6(3)(c) Evropske konvencije, član 21(4)(d) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(d) Statuta o Ruandi, član 67(1)(d) ICC Statuta.

(...)

(c) pravo na odbranu, obuhvatajući i pravo da ga brani advokat po sopstvenom izboru.“

Član 8(2)(d) Američke konvencije:

„Svaka ko je optužen za krivično delo ima pravo na pretpostavku nevinosti sve dok njegova krivica ne bude dokazana u skladu sa zakonom. Tokom postupka, svako ima jednako pravo, na sledeće minimalne garantije:

(...)

(d) optuženi ima pravo da se brani sam ili uz pomoć advokata po sopstvenom izboru i da sa njim komunicira slobodno i u poverenju.“

Da bi pravo na odbranu imalo smisla, trebalo bi da optuženi ima pravo da bude prisutan na suđenju (videti **Poglavlje 21, Pravo osobe da prisustvuje suđenju i žalbenom postupku**) i da se brani. Optuženi, takođe, ima pravo na pomoć advokata. Pravo na pomoć advokata obuhvata i pravo da optuženi izabere advokata ili, u slučajevima kada je to u interesu pravde, da mu se dodeli advokat, besplatno ako je to potrebno.

Optuženi i njegov advokat, ako ga ima, treba da dobiju odgovarajuće vreme i mogućnosti za pripremu odbrane. Za predstavljanje slučaja optuženi mora dobiti mogućnosti, jednake onima koje ima tužilac, (videti **Poglavlje 13.2, „Jednakost oružja“**), obuhvatajući i pravo da pozove i ispita svedoke (videti **Poglavlje 22**).

20.2 Pravo da se osoba sama brani

Svako ko je optužen da je počinio krivično delo ima pravo da se brani.*

Optuženi može da odluči da zatraži pomoć advokata, a od suda se zahteva da obavesti optuženog o njegovom pravu na advokata.

20.3 Pravo da osobu brani advokat

Pomoć advokata je osnovna pretpostavka zaštite ljudskih prava onih koji su optuženi da su učinili krivična dela, a naročito njihovog prava na pravično suđenje.

Svako ko je optužen za krivično delo ima pravo na advokata da bi zaštitio i branio svoja prava.**

Pravo na pomoć advokata se odnosi na sve faze krivičnog postupka, obuhvatajući i preliminarnu istragu, kao i period pre

* Član 14(3)(d) ICCPR-a, član 8(2)(d) Američke konvencije, član 6(3)(c) Evropske konvencije, član 21(4)(d) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(d) Statuta o Ruandi, član 67(1)(d) ICC Statuta.

** Član 14(3)(d) ICCPR-a, princip 1 Osnovnih principa o ulozi advokata, član 7(1)(c) Afričke povelje, član 8(2)(d) i (e) Američke konvencije, član 6(3)(c) Evropske konvencije, član 21(4)(d) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(d) Statuta o Ruandi, član 67(1)(d) ICC Statuta.

sudjenja. (Videti, takođe, **Poglavlje 2.2.1, Obaveštenje o pravu na advokata**, i **Poglavlje 3, Pravo na advokata pre suđenja**.)

Pravo da osobu zastupa advokat primenjuje se i kada optuženi odluči da ne prisustvuje postupku.¹

Kada je za krivično delo predviđena smrtna kazna, Komitet za ljudska prava smatra da interesi pravde zahtevaju da se postupak ne nastavi ako optuženog ne zastupa advokat.² Videti **Poglavlje 28, Slučajevi izricanja smrtnih kazni**.

Relevantni standardi

6(3)(c) Evropske konvencije:

„Svako ko je optužen za krivično delo ima sledeći minimum prava:

(...)

(c) da se brani lično ili uz pomoć advokata po sopstvenom izboru ili, ako nema dovoljno sredstava da plati usluge advokata, da te usluge budu besplatne kada je to u interesu pravde.“

Princip 1 Osnovnih principa o ulozi advokata:

„Sve osobe imaju pravo na pomoć advokata po sopstvenom izboru koji štiti njihova prava i koji ih brani u svim fazama krivičnog postupka.“

Afrička komisija smatra da odbijanje zahteva da se Veri i Ortonu Čirva (Vera and Orton Chirwa) dodeli advokat na suđenju u Malaviju na kojem su osuđeni na smrt, predstavlja kršenje člana 7(1) (c) Afričke povelje.³

Pravo da osobu brani advokat obuhvata i pravo na obaveštenje o pravu na advokata, pravo na pristup advokatu i na poverljivu komunikaciju sa njim i pravo na advokata po sopstvenom izboru ili na dodeljenog advokata.

20.3.1 Obaveštenje o pravu na advokata

Svako kome predstoji suđenje za krivično delo treba da bude obavešten o svom pravu da ga brani advokat. Ovo pravo se primenjuje bilo da je optuženi uhapšen ili pritvoren pre suđenja ili ne. Da bi ono bilo delotvorno, mora biti dato toliko pre suđenja da optuženi raspolaže sa dovoljno vremena i odgovarajućim mogućnostima za pripremu odbrane.* Videti, takođe, **Poglavlje 2.2.1, Obaveštenje o pravu na advokata**.

* **Princip 5 Osnovnih principa o ulozi advokata, član 21(4)(d) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(d) Statuta o Ruandi, član 55(2)(c) ICC Statuta; videti član 14(3)(d) ICCPR-a.**

1. *Poitrimol protiv Francuske*, (39/1992/384/462), 23. novembar 1993, str. 10.

2. *Robinson protiv Jamajke*, (223/1987), 30. mart 1989, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/44/40), 1989, str. 245.

3. *AI u ime Orton i Vera Chirwa*, (78/92), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, 1994–1995, ACHPR/RPT/8/Rev. 1.

** Videti član 14(3)(d) ICCPR-a, princip 1 Osnovnih principa o ulozi advokata, član 7(1)(c) Afričke povelje, član 8(2)(d) Američke konvencije, član 6(3)(c) Evropske konvencije, član 21(4)(d) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(d) Statuta o Ruandi, član 67(1)(d) ICC Statuta.

20.3.2 Pravo da osoba izabere branioca

Zbog važnosti postojanja poverenja i poverljivosti između optuženih i njihovih advokata, optuženi, u načelu, mogu da odaberu advokata koji će ih zastupati.**

Komitet za ljudska prava smatra da je pravo na izbor branioca bilo prekršeno, kada je vojni sud ograničio izbor optuženog na dva advokata.⁴ Komitet za ljudska prava smatra da je ovo pravo prekršeno kada je optuženom za biranje ponuđen spisak samo vojnih advokata i kada je bio prinuđen da prihvati vojnog advokata, iako je civilni advokat bio voljan da ga zastupa.⁵

Inter-američka komisija smatra da je došlo do ozbiljnog kršenja prava na advokata po sopstvenom izboru primenom dekreta po kojem branioci u Peruu, u celoj zemlji mogu da zastupaju samo jednu osobu optuženu za neko od krivičnih dela terorizma.⁶

Pravo da osobu zastupa advokat po sopstvenom izboru može biti ograničeno ako advokat ne postupa u skladu sa profesionalnom etikom, ako se nalazi pod istragom za krivično delo ili ako odbije da se povinuje sudskoj proceduri.

Evropska komisija smatra da nije došlo do kršenja Evropske konvencije u slučaju kada je nacionalni sud zabranio advokatima koje su izabrali optuženi, da ih brane, jer su bili osumnjičeni za saučesništvo u istom krivičnom delu kao i optuženi, kao i u slučaju kada je domaći sud uskratio dozvolu advokatu kojeg je izabrao optuženi, jer je advokat odbio da nosi togu.⁷

Optuženi nema neograničeno pravo da bira advokata po službenoj dužnosti, pogotovo ako troškove plaća država. Međutim, u slučajevima krivičnih dela za koja je predviđena smrtna kazna, Komitet za ljudska prava smatra da bi trebalo da sud da prednost braniocu po službenoj dužnosti kojega je izabrao optuženi, podrazumevajući tu i žalbeni postupak, pa čak i ako to zahteva odlaganje suđenja.⁸ Videti **Poglavlje 28, Slučajevi izricanja smrtno kazne.**

Evropski sud smatra: „Kada imenuju branioca, nacionalni sudovi moraju da poštuju želje branjenika... Međutim, sudovi mogu da prenebregnu njihove želje kada postoje opravdani i dovoljno valjani razlozi da bi se smatralo da je to neophodno u interesu pravde.“⁹

4. *Estrella protiv Urugvaj*, (74/1980), 29. mart 1983, 2 Odabrane odluke 93, str. 95.

5. *Burgos protiv Urugvaj*, (R.12/52), 29. jul 1981, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/36/40), 1981, str. 176; *Acosta protiv Urugvaj*, (110/1981), 29. mart 1984, 2 Odabrane odluke 148.

6. Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1993, OEA/Serija L/II.85, dokument 9, rev. 1994, str. 493.

7. *Baader i Raspe protiv SR Nemačke*, (7572/76, 7586/76, 7587/76), 8. jul 1978, 14 DR 64; *X protiv SR Nemačke*, (5217/71, 5367/72), 20. jul 1972, 42 Sabrane odluke 139.

8. Videti *Pinto protiv Trinidad i Tobago*, (232/1987), 20. jul 1990, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/45/40), II tom, 1990, str. 73.

9. *Croissant protiv Nemačke*, (62/1991/314/385), 25. septembar 1992, str. 12.

20.3.3 Pravo na branioca po službenoj dužnosti; pravo na besplatnu pravnu pomoć

Ako osoba nema advokata po sopstvenom izboru koji je zastupa, može joj biti dodeljen branilac.*

Prema članu 8 (2) (e) Američke konvencije, pravo da se osobi dodeli branilac je neotuđivo ako optuženi odluči da se ne brani lično, ili ako ne odabere branioca u zakonom predviđenom roku. Međutim, pravo da se osobi dodeli branilac prema članu 14 (3) (d) ICCPR-a i članu 6(3) Evropske konvencije je uslovljeno odlukom o tome da li je to u interesu pravde.

Određivanje da li interesi pravde zahtevaju postavljanje branioca se zasniva prvenstveno na težini krivičnog dela, mogućim ishodom postupka, obuhvatajući i potencijalnu kaznu, kao i na kompleksnosti slučaja.

Komitet za ljudska prava smatra da interesi pravde zahtevaju da branilac bude postavljen u svim fazama postupka licu optuženom za krivično delo za koje je predviđena smrtna kazna, ako ono nema branioca po sopstvenom izboru.¹⁰

Komitet za ljudska prava je razmatrao slučaj čoveka koji je bio optužen za brzu vožnju, a u isto vreme mu je suđeno za krivično delo koje nije bilo u vezi s prethodnim, zbog nepružanja informacija službenom licu o firmi koju je vodio. Komitet je smatrao da je optuženi propustio da dokaže u ovom konkretnom slučaju, da bi bilo u interesu pravde da mu se dodeli branilac o državnim trošku.¹¹

Od države se zahteva da obezbedi optuženom branioca *besplatno* prema ICCPR-u i Evropskoj konvenciji, ako su zadovoljena dva uslova. Prvi je da interesi pravde zahtevaju postavljanje branioca. Drugi je da optuženi nema dovoljno sredstava da plati branioca.**

Prema članu 8 (2) (e) Američke konvencije, postavljenog branioca plaća država samo ako je to predviđeno nacionalnim zakonom. Međutim, Inter-američki sud smatra da države moraju da obezbede branioca besplatno osobama koje nemaju dovoljno sredstava da ga plate, ako je branilac potreban da bi se omogućilo pravično suđenje.¹²

* Član 14(3)(d) ICCPR-a, član 8(2)(e) Američke konvencije; videti takođe član 6(3)(c) Evropske konvencije, član 21(4)(d) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(d) Statuta o Ruandi, član 67(1)(d) ICC Statuta.

** Član 14(3)(d) ICCPR-a, princip 6 Osnovnih principa o ulozi advokata, član 6(3)(c) Evropske konvencije; videti paragraf 4 Rezolucije Afričke komisije.

10. *Henry i Douglas protiv Jamajke*, 26. jul 1996, Dokumenti UN-a CCPR/C/57/D/571/1994, para. 9.2.

11. *OF protiv Norveške*, (158/1983), 26. oktobar 1984, 2 Odabrane odluke 44.

12. Inter-američki sud, savetodavno mišljenje od 10. avgust 1990, OC-11/90, Izuzeci od iscrpenosti unutrašnjih pravnih lekova, OAS/Serija L/V/III. 23, Dokument 12, rev. 1991, para.i 25–28.

Relevantni standardi**Član 8(2)(e) Američke konvencije:**

„Tokom postupka, svaka osoba ima jednako pravo na sledeće minimalne garantije: (...)

(e) neotuđivo pravo na pomoć branioca koga obezbeđuje država, plaćenog ili ne, zavisno od odredbi unutrašnjeg prava, ako se optuženi ne brani sam ili ne angažuje branioca u zakonom predviđenom roku.“

Evropski sud smatra da je postojalo kršenje člana 6 (3) (c) Evropske konvencije kada nije dodeljen besplatni branilac optuženom tokom sudske istrage i suđenja za krivično delo u vezi sa narkoticima. Za krivično delo za koje je optužen bila je predviđena kazna do tri godine zatvora, ali pošto je optuženi učinio krivično delo dok mu je teklo vreme proveravanja na osnovu izrečene uslovne osude za drugo krivično delo, pitanja koja je trebalo razmotriti pred sudom i niz dostupnih mera usložnjavali su slučaj. Uz to, optuženi je bio mlađa punoletna osoba i imao je obiman dosije učinjenih krivičnih dela kao i dugu naviku uzimanja droge.¹³

Slično gorenavedenom, Evropski sud smatra da je tokom žalbenog postupka trebalo dodeliti besplatnog branioca, optuženom kome je bila izrečena petogodišnja zatvorska kazna.¹⁴

Od vlada se zahteva da obezbede dovoljna sredstva i druge izvore prihoda da bi se obezbedili branioci siromašnim osobama i onima koji su u nepovoljnom položaju.*

20.4 Pravo na poverljivost komunikacije sa advokatom

Komunikacija između optuženog i njegovog branioca je poverljiva.** Vlast mora da obezbedi da komunikacija ostane poverljiva.

Princip 22 Osnovnih principa o ulozi advokata zahteva od država da priznaju i poštuju činjenicu da su poverljive sve komunikacije između advokata i njihovih klijenata, a koje su u okviru njihovog profesionalnog odnosa.***

Komitet za ljudska prava je protumačio da član 14 (3) (b) ICCPR-a, kojim se garantuje pravo na komunikaciju sa braniocem, zahteva da „branilac komunicira sa optuženim u uslovima kojima se u potpunosti poštuje poverljivost te komunikacije“.¹⁵

* Princip 3 Osnovnih principa o ulozi advokata.

** Član 8(2)(d) Američke konvencije, član 67(1)(b) ICC Statuta, paragraf 2(E)(1) Rezolucije Afričke komisije, princip 22 Osnovnih principa o ulozi advokata; videti član 14(3)(b) ICCPR-a.

*** Princip 22 Osnovnih principa o ulozi advokata.

13. *Quaranta protiv Švajcarske*, 24. maj 1991, 205 Serija A 17.

14. *Maxwell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, (31/1993/426/505), 28. oktobar 1994, str. 10; videti, takođe, *Boner protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, (30/1993/425/504), 28. oktobar 1994, kada je optuženi osuđen na osam godina zatvora od strane prvostepenog suda.

15. Opšti komentar 13, para. 9, Komiteta za ljudska prava.

Optuženim licima koja se nalaze u pritvoru, vlasti moraju obezbediti adekvatno vreme i mogućnosti za sastajanje i poverljivo komuniciranje sa braniocem, lično, telefonom ili pismenim putem. Sastanci ili telefonski razgovori mogu se obavljati uz nadgledanje službenih lica, s tim da ne smeju čuti razgovor.[#] (Videti **Poglavlje 3, Pravo na advokata pre suđenja.**)

Komitet za ljudska prava smatra da tamo gde preterana birokratizacija otežava pristup braniocu, nisu ispunjeni uslovi koje zahteva član 14 ICCPR-a.¹⁶

Komunikacija između pritvorenika ili zatvorenika i njihovih branilaca neće se prihvatiti kao dokaz, osim ako je povezana sa nastavljanjem ili sa planiranjem krivičnog dela.^{##}

Relevantni standardi

Princip 3 Osnovnih principa o ulozi advokata:

„Vlade će osigurati obezbeđivanje dovoljnih sredstava i drugih izvora prihoda za pružanje pravnih usluga siromašnim i, ako je potrebno, drugim osobama koje su u nepovoljnom položaju. Profesionalna udruženja advokata sarađivaće u organizaciji i pružanju usluga, kao i u obezbeđivanju sredstava i drugih izvora.“

20.5 Pravo na iskusnog, kompetentnog i efikasnog branioca

Branioци moraju da postupaju slobodno i predano u skladu sa zakonom i priznatim standardima i etikom pravne profesije. Oni moraju da obaveste svoje klijente o njihovim zakonskim pravima i dužnostima, kao i o pravnom sistemu. Branioци moraju da pomognu svojim klijentima na svaki mogući način, da preduzimaju sve potrebne mere da bi zaštitili njihova prava i interese, i da pomažu svojim klijentima pred sudovima.^{*17} U zaštiti prava svojih klijenata i u unapređivanju pravde, branioци moraju da teže očuvanju ljudskih prava i osnovnih sloboda priznatih unutrašnjim i međunarodnim pravom.^{**}

Inter-američka komisija smatra da je pravo na branioca prekršeno kada on ne ispuni svoje obaveze prilikom odbrane klijenta.¹⁸

Kada optuženog zastupa postavljeni branilac, vlasti moraju da obezbede da dodeljeni branilac ima iskustvo i stručnost koji odgovaraju prirodi krivičnog dela za koje je njegov klijent optužen.^{***} Predstavnici vlasti imaju posebnu dužnost da preduzmu mere kojima će obezbediti da optuženi bude efikasno

Princip 8 Osnovnih principa o ulozi advokata, princip 18 Skupa principa, pravilo 93 Standardnih minimalnih pravila o postupanju sa zatvorenima.

Princip 18(5) Skupa principa.

* Princip 13 Osnovnih principa o ulozi advokata.

** Princip 14 Osnovnih principa o ulozi advokata.

*** Princip 6 Osnovnih Principa o ulozi advokata.

16. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Gruzija, Dokumenti UN-a CCRP/C/79/Dodatak 75, para. 18.5, maj 1997.

17. Opšti komentar 13, para. 9, Komiteta za ljudska prava.

18. Izveštaj o stanju ljudskih prava dela populacije Nikaragve Miskito porekla, OEA Serija L/V/11.62, dokument 10, rev. 3, 1983.

zastupan.¹⁹ Ako branilac po službenoj dužnosti nije efikasan, onda vlasti moraju da se postaraju da obavlja svoje dužnosti ili da ga zamene.²⁰

Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog „nedostatka efikasnih mera (u SAD) kojima bi se omogućilo da lica u nepovoljnom položaju, koja su optužena za teška krivična dela, a naročito pred državnim (federalnim) sudovima, zastupa kompetentni branilac“.²¹

Komitet za ljudska prava smatra da ako se optuženom ponudi samo ograničen izbor branilaca po službenoj dužnosti, a branilac poprimi „ponašanje tužioca“, onda je prekršeno pravo optuženog na odgovarajuću odbranu.²²

U slučaju kada je branilac zastupao optuženog u žalbenom postupku, prema mišljenju Komiteta za ljudska prava, efikasna pravna pomoć je trebalo da obuhvati konsultovanje i obaveštavanje optuženog o nameri branioca da povuče žalbu ili obrazlaganje nedostataka osnova za žalbu.²³

20.6 Zabrana uznemiravanja i zastrašivanja advokata

Advokati (obuhvatajući i one koji zastupaju lica optužena za krivična dela) ne treba da budu izloženi zastrašivanju ili neprihvatljivom mešanju u obavljanje svojih profesionalnih obaveza.[#]

Komitet za ljudska prava smatra da branioci „treba da budu u stanju da savetuju i zastupaju svoje klijente u skladu sa utvrđenim profesionalnim standardima i da odlučuju bez ikakvih ograničenja, uticaja, pritisaka ili nepotrebnih ometanja koji potiču sa bilo koje strane“.²⁴

U slučaju kada su branioci bili izloženi uznemiravanju i zastrašivanju do te mere da su bili prinuđeni da se povuku sa suđenja koje se nastavilo, a optuženi su bili osuđeni na smrt, Afrička komisija je konstatovala da su optuženi bili lišeni prava na odbranu kršenjem člana 7 (1) (c) Afričke povelje.²⁵

Vlade moraju da se postaraju da braniocima, zbog toga što zastupaju svoje klijente, ne poistovećuju sa ciljevima i delima njihovih branjenika.*

Inter-američka komisija smatra da zlonamerna i neosnovana povezivanja branioca sa nezakonitim aktivnostima za koje je njegov branjenik bio optužen, predstavljaju „pretnju

Princip 16 Osnovnih principa o ulozi advokata.

* Princip 18 Osnovnih principa o ulozi advokata.

19. *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 8. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991, str. 248, para. 5.10.

20. *Predmet Artico*, 13.5.1980, 37 Serija A 16.

21. Komentari Komiteta za ljudska prava: SAD, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 50, 7.4.1995, para. 23.

22. *Estrella protiv Urugvaja*, (74/1980), 29.3.1983, 2 Odabrane odluke 93, para. i 1.8, 8.6 i 10.

23. *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 8.4.1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991, str. 248.

24. Opšti komentar 13, para. 9, Komiteta za ljudska prava.

25. *Constitutional Rights Project (u vezi sa Zamani Lakvota i drugih šest osoba) protiv Nigerije*, (87/93), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, 1994–1995, ACHPR/RPT/8/Rev. I.

slobodnom izvršavanju pravne profesije i kršenje jedne od osnovnih garantija sprovođenja pravde i vladavine prava – prava na odbranu“.²⁶

Specijalni izveštilac UN-a o nezavisnosti sudija i advokata je izrazio zabrinutost zbog toga što je policija u Severnoj Irskoj poistovetila advokate koji zastupaju optužene za dela u vezi sa terorizmom, sa delima njihovih klijenata i što se umešala u odnos branilac/branjenik za vreme ispitivanja, postavljajući pitanja o integritetu i profesionalizmu branilaca. On je zaključio da je uznemiravanje i zastrašivanje advokata od strane Rojal Alster (Royal Ulster) oficira bilo stalno i sistematsko. Specijalni izveštilac smatra da je ubistvo branioca optuženih za krivična dela u vezi sa terorizmom, kome su pripadnici snaga bezbednosti pretili za vreme ispitivanja njegovih klijenata, imalo „poražavajući efekat“ na pravničku profesiju, te da je dodatno narušilo poverenje javnosti u pravni sistem.²⁷

26. Izveštaj br. 27/94 (*Predmet 11.084*) Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1994, Serija L/V/II.88, dokument 9, rev. 1995.

27. Izveštaj specijalnog izveštioaca UN-a o Ujedinjenom Kraljevstvu, Dokumenti UN-a, 1998/39/Dodatak 4, para. 25, mart 1998.

POGLAVLJE 21

Pravo osobe da prisustvuje suđenju i žalbenom postupku

Svako ko je optužen da je počinio krivično delo ima pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu, da bi saslušao tužiočevo iznošenje slučaja i izložio odbranu.

21.1 Pravo da se prisustvuje suđenju

21.2 Suđenje u odsustvu (*in absentia*)

21.3 Pravo da se prisustvuje žalbenom postupku

21.1 Pravo da se prisustvuje suđenju

Svako ko je optužen da je počinio krivično delo ima pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu, da bi mogao da sasluša i ospori tužiočevo iznošenje slučaja i da izloži odbranu.* Pravo da osoba bude prisutna na suđenju je integralni deo prava na odbranu. (Videti Poglavlje 20, Pravo da se osoba brani sama ili uz pomoć advokata.)

Iako pravo da se prisustvuje suđenju nije izričito navedeno u Evropskoj konvenciji, Evropski sud smatra da je cilj i svrha člana 6 da osoba optužena za krivično delo ima pravo da učestvuje u sudskoj raspravi.¹

Član 8 (2) (d) Američke konvencije garantuje pravo optuženog da se brani lično, a pravo da prisustvuje suđenju je neodvojivo od tog prava. Inter-američka komisija je kritikovala slučaj u kome se suđenje nastavilo, iako optuženom nije bilo omogućeno da prisustvuje suđenju.²

Pravo da se prisustvuje suđenju nameće obavezu vlastima da na vreme obaveste optuženog (i branioca) o vremenu i mestu suđenja, da zahtevaju prisustvo optuženog i da ga ne udalje neopravdano sa suđenja.³

Prema mišljenju Komiteta za ljudska prava, vlasti mogu imati teškoća u ostvarivanju kontakta sa optuženim. Međutim, Komitet nalazi da je postojalo kršenje prava na prisustvovanje suđenju, kada su vlasti bivšeg Zaira izdale poziv za suđenje samo tri dana pre njegovog početka, a da nisu ni pokušale da

* Član 14(3)(d) ICCPR-a, član 21(4)(d) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(d) Statuta o Ruandi, član 67(1)(d) ICC Statuta.

1. Evropski sud, *Colozza i Rubinat*, 12. februar 1985, 89 Serija A 14, para. 27.

2. Izveštaj o stanju ljudskih prava u Panami, OEA/Serija L/V/II.44, dokument 38, rev. 1, 1978.

3. *Mbenge protiv Zaira*, (16/1977), 25. mart 1983, 2 Odabrane odluke 76, str. 78.

ga dostave optuženom, koji je živio u inostranstvu, iako je njegova adresa bila poznata.⁴

Pravo optuženog da prisustvuje suđenju može biti privremeno ograničeno ako on ometa sudski postupak u toj meri da sud smatra da bi bilo nesvrishodno da se suđenje nastavi u njegovom prisustvu. Komitet za ljudska prava smatra da može da se odstupi od prava da se prisustvuje suđenju ako se optuženi ne pojavi na suđenju, iako je na vreme bio o njemu obavješten.

Optuženik može da se odrekne svog prava da prisustvuje suđenju, ali to odricanje mora da bude utvrđeno na nedvosmislen način, po mogućstvu napisмено.⁵

21.2 Suđenje u odsustvu (*in absentia*)

Iz doslovnog tumačenja člana 14 (3) (d) ICCPR-a ne proizilazi mogućnost suđenja *in absentia*, tj. ako optuženi nije prisutan.

Ovu interpretaciju je podržao Generalni sekretar UN-a u izveštaju o preporukama za osnivanje Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. U izveštaju se navodi da: „...suđenje ne treba da počne sve dok optuženi nije fizički prisutan pred Međunarodnim tribunalom. Opšte je prihvaćeno mišljenje da suđenja u odsustvu ne treba da budu predviđena Statutom (Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju), jer to ne bi bilo saglasno članu 14 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, kojim je predviđeno da se optuženom sudi u njegovom prisustvu“.⁶ Statut za Jugoslaviju i Ruandu i ICC Statut ne predviđaju suđenja u odsustvu.

Međutim, Komitet za ljudska prava je 10 godina pre toga zauzeo stav da, u izuzetnim okolnostima, može biti dozvoljeno suđenje u odsustvu, pod uslovom da je optuženi bio obavješten o postupku i na vreme pozvan da se pojavi na sudu, te da mu je na taj način bilo omogućeno da se pripremi za odbranu.⁷

Takve izuzetne okolnosti zahtevaju dodatnu opreznost. Komitet za ljudska prava smatra da „kada se izuzetno, iz opravdanih razloga, održe suđenja u odsustvu, još je više potrebno strogo poštovanje prava odbrane“.⁸ Ova prava obuhvataju i pravo na branioca, čak i ako je optuženi odlučio da ne prisustvuje suđenju.⁹

Optuženi ima pravo na pravni lek ako je osuđen u odsustvu, a da nije znao da je protiv njega pokrenut postupak.¹⁰

AI smatra da optuženi treba da prisustvuje suđenju da bi u potpunosti saslušao tužiočevo iznošenje slučaja, izložio odbranu

4. *Mbenge protiv Zaira*, (16/1977), 25. mart 1983, 2 Odabrane odluke 76, str. 78.

5. Videti predmet *Colozza i Rubinat*, 12. februar 1985, 89 Serija A 14, para. 28; *Poitrimol protiv Francuske*, (39/1992/384/462), 23. novembar 1993, str. 13.

6. Izveštaj Generalnog sekretara UN-a u vezi sa para. 2 Rezolucije 808 Saveta bezbednosti (1993), Dokumenti UN-a: OAS/25704, 3. maj 1993. godine i OAS/25704/ Isppravka 1, 30. jul 1993, V deo, para. 101.

7. *Mbenge protiv Zaira*, (16/1977), 5. mart 1983, 2 Odabrane odluke 76.

8. Opšti komentar 13, para. 11, Komiteta za ljudska prava.

9. Videti *Pelladoah protiv Holandije*, 22. septembar 1994, 297-B, Serija A 35; *Lala protiv Holandije*, 22.9.1994, 297-A, Serija A 13; *Poitrimol protiv Francuske*, (39/1992/384/462), 23. novembar 1993, str. 14.

10. Predmet *Colozza i Rubinat*, 12. februar 1985, 89 Serija A 14.

ili u tome pomagao svom braniocu, da bi opovrgao ili dao informacije koje bi braniocu omogućile da pobija dokaze i da bi ispitao svedoke ili savetovao svog branioca pri ispitivanju svedoka. AI smatra da jedini izuzetak ovome može da bude kada optuženi namerno sam sebe izuzme sa suđenja *nakon* što je ono počelo ili je toliko remetio tok suđenja da je morao biti privremeno udaljen. U takvim slučajevima treba uspostaviti audio ili video vezu da bi se optuženom omogućilo da prati suđenje. AI smatra da, ako je optuženi uhvaćen posle suđenja na kojem je osuđen u odsustvu, onda presuda izrečena u odsustvu mora da bude poništena i mora da se održi potpuno novo suđenje pred drugim sudom.

Relevantni standardi

Član 14(3)(d) ICCPR-a:

„Svako ko je optužen za krivično delo ima jednako pravo na sledeće minimalne garantije:

(...)

(d) da bude prisutan na suđenju, ...“

21.3 Pravo da se prisustvuje žalbenom postupku

Pravo da se prisustvuje žalbenom postupku zavisi od prirode postupka. Pre svega od toga da li žalbeni sud ispituje i činjenična i pravna pitanja, kao i od načina na koji se štite i zastupaju interesi optuženog.

Ako žalbeni sud ima jurisdikciju da odluči o oba gorenavedena pitanja, onda pravično suđenje po pravilu, zahteva prisustvo optuženog.

Evropski sud smatra da je postojalo kršenje prava optuženog pred Vrhovnim sudom Norveške. Vrhovni sud je osudio i izrekao kaznu optuženom, ukidajući oslobađajuću presudu nižeg suda i razmatrajući činjenična i pravna pitanja, a da nije pozvao optuženog da se pojavi na sudu, bez ikakvih posebnih okolnosti koje bi opravdale takav korak. Evropski sud smatra da ukidanje oslobađajuće presude nije moglo da bude učinjeno kako treba, a da se ne procene dokazi koje bi optuženi dao lično. Evropski sud ističe da je u ovom slučaju Vrhovni sud bio dužan da pozove i sasluša optuženog.¹¹

Pravo da se prisustvuje žalbenom postupku može da bude zadovoljeno ako je prisutan branilac po izboru optuženog.

Komitet za ljudska prava smatra da nije bilo kršenja prava na prisustvovanje žalbenom postupku, kada optuženi nije bio

11. Videti *Botten protiv Norveške*, (50/1994/497/579), 19. februar 1996, str. 22; videti, takođe, *Kremzow protiv Austrije*, (29/1992/374/448), 21. septembar 1993, str. 16.

prisutan pred apelacionim sudom na Jamajci, ali ga je zastupao branilac. U toj zemlji se u žalbenom postupku razmatraju samo pravna pitanja.¹²

Ako apelacioni sud razmatra samo pravna pitanja, iz jurisprudencije Evropskog suda proizilazi da optuženi nema uvek pravo da bude prisutan.

Evropski sud smatra da nije postojalo kršenje Evropske konvencije kada optuženi nije bio zastupan pred Kasacionim sudom u Italiji, iako se njegov branilac nije pojavio pred sudom i nije obezbedio zamenika. Kasacioni sud odlučuje o pravnim pitanjima, procedura ovog suda je uglavnom u pisanoj formi, a na saslušanjima branioci se ograničavaju na raspravljanje pitanja pokrenutih u žalbi i pisanim podnescima. Evropski sud smatra da odluka branioca da se ne traži prisustvo optuženog (ili da pošalje svog zamenika) nije u domenu odgovornosti države.¹³

Princip „jednakosti oružja“ se odnosi i na žalbeni postupak (videti **Poglavlje 13.2, „Jednakost oružja“**).

Evropski sud navodi ovaj princip u odluci u kojoj je utvrdio da nije bilo kršenja prava da se prisustvuje žalbenom postupku, kada ni tužilac ni optuženi ili njegov branilac nisu prisustvovali raspravi na kojoj se odlučivalo o dopuštenosti žalbe. Sud smatra da priroda slučaja o kojem se odlučivalo nije zahtevala fizičko prisustvo optuženog, te da on nije stavljen u neravnopravan položaj sa tužiocem.¹⁴

12. *Henry protiv Jamajke*, (230/1987), 1. novembar 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/47/40), 1992 str. 225.

13. *Tripodi protiv Italije*, (4/1993/399/477), 22. februar 1994.

14. *Predmet Monnell i Morris*, 2. mart 1987, 115 Serija A 23.

POGLAVLJE 22

Pravo da se pozovu i ispitaju svedoci

Svako ko je optužen da je učinio krivično delo ima pravo da pozove svedoke koji će svedočiti u njegovu korist, i da ispita, ili da se to učini u njegovo ime, svedoke optužbe.

22.1 Svedoci

22.2 Pravo branioca da ispita svedoke optužbe

22.2.1 Anonimni svedoci

22.2.2 Ograničenja ispitivanja svedoka optužbe

22.3 Pravo da se pozovu i ispitaju svedoci odbrane

22.4 Prava žrtava i svedoka

22.1 Svedoci

Osnovni element principa „jednakosti oružja“ (videti **Poglavlje 13.2**) i prava na odbranu je pravo optuženog da pozove i ispita svedoke.* Ovo pravo je „tako uobičajeno da optuženom daje isto pravno ovlašćenje da obezbedi prisustvo svedoka, kao i pravo da ispituje ili unakrsno ispituje sve svedoke kao i tužilac“.¹

Pravo da se pozovu i ispitaju svedoci obezbeđuje da odbrana ima mogućnost da ispita svedoke koji će dati iskaze u korist optuženog i da ospori dokaze protiv optuženog. Ispitivanje svedoka od strane tužioca i branioca pruža sudu mogućnost da sasluša iznošenje dokaza i njihovo osporavanje.

Terminologija međunarodnih standarda, koji koriste izraz „da ispita, ili da se u njegovo ime ispitaju“, vodi računa o različitim pravnim sistemima, obuhvatajući i one koji su zasnovani na akuzacionim načelima i one u kojima sudske vlasti ispituju svedoke.²

Pravo optuženog da ispita svedoke protiv sebe i da pozove i ispita svedoke u svoju korist nije bez ograničenja. Član 14 (3) (e) ICCPR-a, član 6 (3) (d) Evropske konvencije i paragraf 2 (E) (3) Rezolucije Afričke komisije sadrže istovetne garantije. Član 8 (2) (f) Američke konvencije je nešto širi (videti dole).

* Član 14(3)(e) ICCPR-a, član 8(2)(f) Američke konvencije, član 6(3)(d) Evropske konvencije, paragraf 2(E)(3) Rezolucije Afričke komisije, član 21(4)(e) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(e) Statuta o Ruandi, član 67(1)(e) ICC Statuta.

1. Opšti komentar 13, para. 12 Komiteta za ljudska prava.

2. Videti Manfred Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, NP Engel, 1993, str. 262.

Relevantni standardi**Član 14(3)(e) ICCPR-a:**

„Svako ko je optužen za krivično delo ima jednako pravo na sledeće minimalne garantije:

(...)

(e) Da ispita, ili da se u njegovo ime ispitaју svedoci optužbe, kao i da obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist, pod istim uslovima kao i svedoka optužbe.“

22.2 Pravo branioca da ispita svedoke optužbe

Svako ko je optužen da je učinio krivično delo ima pravo da ispita, ili da se u njegovo ime ispitaју svedoci optužbe. *

Pravo optuženog na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane obuhvata i pravo da pripremi ispitivanje svedoka optužbe. To podrazumeva obavezu tužilaštva da unapred i na vreme obavesti branioca o svedocima koje tužilac namerava da pozove na suđenje. Međutim, može se smatrati da se branilac odrekao prava na adekvatno vreme za pripremu, ako ne zatraži odlaganje kada se prethodno nenajavljena izjava svedoka iznese na suđenju.³

Pravo da ispita ili da se (u njegovo ime) ispitaју svedoci optužbe, znači da svi dokazi moraju da se iznesu u prisustvu optuženog na javnoj raspravi, tako da dokazi i pouzdanost i verodostojnost svedoka mogu da se ospore. Iako postoje izuzeci od ovog principa, njima se ne sme narušiti pravo na odbranu.

Evropski sud, smatra, imajući u vidu teškoće u krivičnom gonjenju učinilaca (krivičnih) dela trgovine drogom, koji obuhvataју i probleme u vezi sa izvođenjem svedoka na sud, da „takvi obziri ne mogu u toj meri opravdati ograničavanje prava odbrane [da ispita svedoke]“.⁴

U slučaju trgovine drogom, Evropski sud smatra da je postojalo kršenje prava optuženog kada je sud presudu zasnovao na izveštajima policajca „na tajnom zadatku“, na zapisima prisluškivanih telefonskih razgovora, kao i na izjavama optuženog koje je ovaj dao kada su mu zapisi pokazani. Optuženom nije omogućeno da proveri ili da ospori verodostojnost zapisa, niti da ispita policajca čiji je identitet bio zaštićen tako što nije bio imenovan i nije bio pozvan da svedoči. Evropski sud je, ipak, primetio da navedeni policajac nije bio „anonimni svedok“, jer je

* Član 14(3)(e) ICCPR-a, član 8(2)(f) Američke konvencije, član 6(3)(d) Evropske konvencije, paragraf 2(E)(3) Rezolucije Afričke komisije, član 21(4)(e) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(e) Statuta o Ruandi, član 67(1)(e) ICC Statuta.

3. Videti *Adams protiv Jamajke*, (607/1994), 30. oktobar 1996, Dokumenti UN-a: CCPR/C/58/D/607/1994.

4. *Saidi protiv Francuske*, (33/1992/378/452), 20. septembar 1993, str. 17.

pripadnik policije, istražni sudija je znao za njegovu funkciju, a optuženi ga je poznavao jer se sa njim susreo pet puta.⁵

22.2.1 Anonimni svjedoci

Korišćenje anonimnog svjedočenja (tj. kada odbrani nije poznat identitet svjedoka na suđenju) predstavlja kršenje prava optuženog da ispita svjedoke, zato što je optuženi lišen neophodnih obavještenja koja su mu potrebna da bi mogao da dovede u pitanje pouzdanost svjedoka. Upotreba dokaza dobijenih od anonimnih svjedoka može dovesti do toga da čitavo suđenje bude nepravično.

Komitet za ljudska prava je kritikovao sistem „sudija bez lica“ u Kolumbiji, gde su imena sudija, tužilaca i svjedoka skrivana od branilaca u regionalnim sudovima prilikom suđenja za krivična dela trgovine drogom, terorizma, pobunjeničtva i nezakonitog posedovanja vatrenog oružja. Komitet je izjavio da taj sistem „nije u skladu sa članom 14 (ICCP-PR-a), a naročito sa paragrafima 3 (b) i (e)“ i preporučio je njegovo ukidanje.⁶

Slično gorenavedenom slučaju, Inter-američka komisija je ponovo izrazila zabrinutost u vezi sa sistemom „sudija bez lica“, izjavljujući da je „uznemirena činjenicom da je sistem još uvek deo zakona Kolumbije“. Komisija je pozdravila odluku Ustavnog suda Kolumbije, kojom se dekret koji dopušta da osude budu zasnovane na svjedočenju neidentifikovanih svjedoka proglašava neustavnim.⁷ Komisija smatra da – uprkos ovoj reformi, i još jednoj koja odobrava skrivanje tužiočevog identiteta pod posebnim okolnostima – struktura regionalnog pravnog sistema nije zaštitila prava optuženog, niti dostupnost pravde. Inter-američka komisija takođe smatra, u vezi sa Peruom i Kolumbijom, da je korišćenje izjava anonimnih svjedoka u suprotnosti sa pravičnim postupkom.⁸

Evropski sud nije zabranio korišćenje izjava anonimnih svjedoka u svim slučajevima, ali je savetovao da korišćenje bude strogo ograničeno.⁹

Evropski sud smatra da se „svi dokazi moraju izneti na javnoj raspravi, u prisustvu optuženog, uz razmatranje protivničkih argumenata. Postoje izuzeci od ovog principa, ali oni ne smeju da naruše prava odbrane; kao opšte pravilo, paragrafi 1 i 3 (d) člana 6 (Evropske konvencije) zahtevaju da branjenik dobije odgovarajuću i pogodnu priliku da ispita i ospori

5. *Ludi protiv Švajcarske*,

(17/1991/269/340), 15. jun 1992.

6. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava, Dokumenti UN-a CCPR/C/79/Dodatak 75, 9. april 1997, para. 21 i 40.

7. Inter-američka komisija, Drugi izveštaj o stanju ljudskih prava u Kolumbiji, OEA/Serija L/V/II.84, dokument 39, rev. 1993, str. 96, 98 i 249.

8. Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1996, OEA/Serija L/V/II.95, dokument 7, rev. 1997, str. 658 i 736.

9. Videti *Doorson protiv Holandije*, 26. mart 1996, 2 Serija A 470, para. 69.

navode svjedoka optužbe, bilo u toku samog svjedočenja ili kasnije.“¹⁰

Evropski sud je razmatrao slučaj povodom svjedočenja dva anonimna svjedoka pred pripadnikom policije, koji je potom svjedočio na sudu. Evropski sud smatra da je došlo je do kršenja prava optuženog, iako je branilac imao pravo da svjedoke ispita pomoću napisanih pitanja. Sud smatra da je „pošto mu je identitet (svjedoka) bio nepoznat, branilac bio suočen sa gotovo nesavladivom preprekom: bio je lišen neophodnih informacija koje bi mu omogućile da proveri pouzdanost svjedoka ili da izrazi sumnju u verodostojnost njihovih iskaza“.¹¹

Evropski sud je ispitao slučaj u kojem je optuženi bio osuđen „u presudnoj meri“ na osnovu izjava anonimnih pripadnika policije. Ne samo da je braniocu njihov identitet bio nepoznat, već mu nije bilo dozvoljeno ni da proveri njihovu pouzdanost, tako što će posmatrati njihovo ponašanje tokom direktnog ispitivanja. Pripadnici policije su dali izjave istražnom sudiji, dok su optuženi, branilac i tužilac bili u drugoj prostoriji, gde su preko zvučnika mogli da čuju postavljena pitanja i odgovore. Objašnjenje (opravdanje) za ovakve mere je bio strah pripadnika policije od odmazde. Zaključak suda je da se „ove mere ne mogu smatrati pravom zamenom za mogućnost braniočevog ispitivanja svjedoka licem u lice, na osnovu kojeg bi lično mogao da prosudi o njihovom ponašanju i pouzdanosti“, i zbog toga odlučio da postupak u celini nije bio pravičan.¹²

AI se protivi korišćenju izjava anonimnih svjedoka u velikom broju zemalja, obuhvatajući Kolumbiju i Peru, kao i pred međunarodnim sudovima.

22.2.2 Ograničenja ispitivanja svjedoka optužbe

Pravo optuženog da ispita ili da se u njegovo ime ispituju svjedoci optužbe, može da bude ograničeno zbog njegovog ponašanja (ako optuženi, na primer, pobjegne), ili ako svjedok postane nedostupan (emigrira, ode u drugu državu ili se preseli, a ne dostavi novu adresu), ili kada svjedok sa razlogom strahuje od odmazde.

U slučaju kada je optuženi izveden pred sud posle trogodišnjeg boravka van zemlje, a glavni svjedok optužbe se nije pojavio pred sudom, Evropski sud smatra da

10. *Van Mechelen i drugi protiv Holandije*, (55/1996/674/861–864), 23. april 1997, para. 51.

11. Predmet *Windisch*, 27. septembar 1990, 186 Serija A 11; videti *Kostovski protiv Holandije*, 20. novembar 1989, 166 Serija A 20.

12. *Van Mechelen i drugi protiv Holandije*, (55/1996/674/861–864), 23. april 1997.

„nepojavljivanje“ svedoka „ne predstavlja samo po sebi dovoljan razlog da se obustavi krivično gonjenje... pod uslovom da vlasti nisu bile nemarne u pokušajima da pronađu osobe o kojima je reč“. Sud smatra da su izjave odsutnog svedoka, date policiji i istražnom sudiji, a koje su pročitane na sudu, potvrdile ostale dokaze.¹³

Komitet za ljudska prava i Evropski sud smatraju da se optuženi odrekao prava da ispita svedoka, ako branilac ne uloži jasan prigovor na suđenju ili u žalbenom postupku na iznošenje dokaza koje odbrana nije imala priliku da ospori.

Komitet za ljudska prava smatra da nije postojalo kršenje prava optuženog, kada je sud prihvatio svedočenje pripadnika policije koji je u međuvremenu napustio zemlju. On je dao izjavu pod zakletvom u preliminarnom saslušanju kada je branilac mogao da ga ispita. Optuženi je pred Komitetom za ljudska prava izneo da je izjava pripadnika policije u suprotnosti sa drugim dokazima koji su nakon te izjave prihvaćeni na suđenju, i s obzirom da policajac nije bio prisutan na suđenju, optuženom je bilo uskraćeno pravo da o tim kontradiktornostima raspravi direktno sa svedokom. Međutim, Komitet za ljudska prava je primetio da branilac nije uložio prigovor, ni na suđenju niti u žalbenom postupku, na izjavu pripadnika policije i da ga je branilac ispitao na preliminarnom saslušanju pod istim uslovima koje je imao tužilac. Komitet je izjavio da član 14 (3) (e) ICCPR-a „štiti ‘jednakost oružja’ između branioca i tužioca prilikom ispitivanja svedoka, ali ne sprečava branioca da se odrekne ili ne upotrebi svoje pravo da unakrsno ispita svedoka optužbe za vreme suđenja.“¹⁴

22.3 Pravo da se pozovu i ispituju svedoci odbrane

Svako ko je optužen da je počinio krivično delo ima pravo da pozove svedoke i da se u njegovo ime ispituju svedoci „pod istim uslovima kao i svedoci protiv njega“.*

Pravo da se pozovu svedoci odbrane „pod istim uslovima“ kao i svedoci optužbe, daje krivičnim sudovima relativno široka ovlašćenja u odlučivanju o tome koje će svedoke pozvati, iako sudije ne smeju da krše principe pravičnosti i „jednakosti oružja“.

Iako član 6 (3) (d) Evropske konvencije ne zahteva prisustvo i ispitivanje svih svedoka u korist optuženog, Evropski sud smatra da bi trebalo primeniti slobodu odlučivanja o tome

* Član 14(3)(e) ICCPR-a, član 8(2)(f) Američke konvencije, član 6(3)(d) Evropske konvencije, paragraf 2(E)(3) Rezolucije Afričke komisije, član 21(4)(e) Statuta o Jugoslaviji, član 20(4)(e) Statuta o Ruandi, član 67(1)(e) ICC Statuta.

13. *Artner protiv Austrije*, (39/1991/291/362), 28. avgust 1992, str. 7.

14. *Compass protiv Jamajke*, (375/1989), 19. oktobar 1993, Dokumenti UN-a CCPR/C/49/D/375/1989, str. 6.

koji će svedoci biti pozvani u skladu sa principom “jednakosti oružja”. Evropski sud nalazi da je postojalo kršenje prava na pravično suđenje kada u presudi nisu objašnjeni razlozi zbog kojih je sud odbacio zahtev optuženog da se ispituju četiri svedoka.¹⁵

Prilikom suđenja za ubistvo u kojem je svedok odbrane bila voljna da svedoči, ali nije bila u mogućnosti da se pojavi na sudu određenog dana, jer nije mogla da obezbedi prevoz, Komitet za ljudska prava smatra da je postojalo kršenje člana 14 (1) i 14 (3) (e) ICCPR-a, jer se nepojavljivanje svedoka pripisuje vlastima koje su mogle da odlože suđenje ili da svedoku obezbede prevoz.¹⁶

Međutim, u nekoliko ranijih slučajeva, Evropska komisija je zauzela stav da ne postoji kršenje prava optuženih, kada je nacionalni sud primenjujući svoje diskreciono pravo odlučio da ne pozove svedoke koje je zahtevao optuženi, uz obrazloženje da njihovo svedočenje neće doprineti rasvetljavanju istine.¹⁷

Američka konvencija se, u ovom pogledu, razlikuje. Član 8 (2) (f) Američke konvencije daje braniocu pravo da ispita prisutne svedoke i da obezbedi prisustvo u svojstvu svedoka stručnjaka, kao i svih onih koji bi mogli da doprinesu rasvetljavanju činjenica.

22.4 Prava žrtava i svedoka

Prava žrtava i svedoka da budu zaštićeni od odmazde i od nepotrebnih patnji, moraju da budu usklađena sa pravom optuženog na pravično suđenje. Prilikom usklađivanja ovih prava, mere koje sud preduzima obuhvataju: davanje obaveštenja i pomoći žrtvama i svedocima tokom postupka, potpuno ili delimično zatvaranje suđenja za javnost „u interesu pravde“ (videti **Poglavlje 14, Pravo na javnu raspravu**), i omogućavanje svedočenja pred kamerom ili na neki drugi način.

Evropski sud smatra da tamo gde bi život, sloboda ili sigurnost svedoka mogli biti ugroženi, država mora da organizuje suđenje za krivično delo, a da pri tom navedeni interesi ne budu neopravdano ugroženi. Evropski sud je obrazložio: „Na osnovu ovoga, principi pravičnog suđenja takođe zahtevaju da se u odgovarajućim slučajevima interesi odbrane usklade sa interesima svedoka i žrtava koji su pozvani da svedoče.“¹⁸ Ipak, sud je nedavno zauzeo stav da pravo na pravično suđenje zahteva da mere kojima se ograničavaju prava odbrane moraju biti pažljivo limitirane i striktno neophodne.¹⁹

15. *Vidal protiv Belgije*, (14/1991/266/337), 22. april 1992.

16. *Grant protiv Jamajke*, (353/1988), 31. mart 1994, Dokumenti UN-a CCPR/C/50/D/353/1988, str. 10.

17. *X protiv Austrije*, 31.5.1973, 45 Presude 59; *X protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 6. april 1973, 43 Sabrane odluke 151; *X protiv SR Nemačke*, 1. april 1970, 37 Sabrane odluke 119; *X protiv SR Nemačke*, 21. jul 1970, 35 Sabrane odluke 127.

18. *Doorson protiv Holandije*, 26. mart 1996, 2 Serija A 470, para. 70.

19. *Van Mechelen i drugi protiv Holandije*, (55/1996/674/861–864), 23. april 1997, para. 54 i 58.

Relevantni standardi**Član 8(2)(f) Američke konvencije:**

„Svako ko je optužen da je učinio krivično delo ima pravo na pretpostavku nevinosti sve dok se njegova krivica ne dokaže u skladu sa zakonom. U toku postupka, svako ima jednako pravo na sledeće minimalne garantije:

(...)

(f) pravo odbrane da ispita prisutne svedoke i da obezbedi prisustvo u svojstvu svedoka stručnjaka, kao i svih onih koji bi mogli da doprinesu rasvetljavanju činjenica.

Inter-američka komisija smatra da je potrebno primeniti mere zaštite lične bezbednosti svedoka i eksperata, a da to ne utiče na garantije pravičnog postupka.²⁰

Temeljni principi sadržani u Deklaraciji UN-a o Osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe vlasti, predviđaju da „(brza) reakcija pravosudnog i administrativnog sistema na potrebe žrtava treba da bude omogućena... tako što će stavovi i brige žrtava biti izloženi i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka kada su u pitanju njihovi interesi, bez štete po optuženog i u skladu sa odgovarajućim nacionalnim krivičnopravnim sistemom“.²¹ Uz to, Deklaracija naglašava da žrtvama treba pružiti informacije i pomoć tokom postupka, preduzeti mere da bi se umanjile neugodnosti, zaštitila njihova bezbednost i izbegla nepotrebna odlaganja.²²

Treba preduzeti posebne mere kada su u pitanju specifični zahtevi istrage, krivičnog gonjenja i suđenja za zločine čije su žrtve žene, a naročito za silovanje i druge oblike teškog seksualnog zlostavljanja. Često se dešava da žene koje su bile žrtve seksualnog nasilja nerado svedoče. Prilikom osnivanja Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, Generalni sekretar UN-a je istakao da za takve slučajeve treba da budu na raspolaganju žene-tužioc i žene-istražitelji. AI smatra da sudije i sudsko osoblje, kao i svi koji bi mogli učestvovati u takvim postupcima, treba da pohađaju obuku da bi se bolje upoznali sa materijom i da bi shvatili osetljivost ovakvih slučajeva, što bi im pomoglo u postupanju u slučajevima nasilja nad ženama. Takođe, AI smatra da sudovi (obuhvatajući i Međunarodni krivični sud) treba da preduzmu efikasne mere zaštite žena-žrtava, njihovih porodica i svedoka, od odmazde i nepotrebnih patnji kojima mogu biti izloženi tokom javnog suđenja, a da to ne ide na štetu prava na pravično suđenje osumnjičenih i optuženih.²³

20. Drugi izveštaj o stanju ljudskih prava u Kolumbiji, OEA/Serija L/V/II.84, dokument 39, rev. 1993, str. 109.

21. Član 6(b) Deklaracije o Osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe vlasti.

22. Član 6 Deklaracije o Osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe vlasti.

23. Videti AI, *The International Criminal Court: Making the right choices – part II*, jul 1997, (AI indeks: IOR 40/11/97), str. 36; AI, *The International Criminal Court: Ensuring justice for women*, mart 1998, (AI indeks: IOR 40/06/98).

POGLAVLJE 23

Pravo na tumača i na prevod

Svako ko je optužen za krivično delo, a ne razume ili ne govori jezik na kome se vodi postupak, ima pravo na besplatnu pomoć stručnog tumača. Takođe, ima pravo na prevod dokumentacije.

23.1 Tumačenje i prevod

23.2 Pravo na kompetentnog tumača

23.3 Pravo na prevod dokumentacije

23.1 Tumačenje i prevod

Ako optuženi ima teškoća u razumevanju, govorenju ili čitanju jezika na kome se vodi postupak, pravo na tumača i prevod je od suštinskog značaja da bi se obezbedila pravičnost postupka. Tumač optuženom prevodi sa jezika kojim se govori u sudu, i obrnuto. Prevodilac daje pisanu verziju dokumenata na odgovarajućem jeziku. Ove dužnosti su ključne za pravo na adekvatne uslov za pripremu odbrane, za princip “jednakosti oružja” (videti **Poglavlja 8 i 13.2**) i za pravo na pravično suđenje. Bez takve pomoći optuženi neće biti u stanju da potpuno razume i da efikasno učestvuje u pripremi svoje odbrane i na suđenju. Mogućnost da optuženi (ili svedok) budu ispitivani o sadržaju dokumenata, čine pravo na prevod neophodnim preduslovom za pravo na pravično suđenje.

23.2 Pravo na kompetentnog tumača

Svako ko je optužen za krivično delo ima pravo na besplatnu pomoć tumača, ako ne razume ili ne govori jezik na kome se vodi postupak.* Da bi ovo pravo imalo smisla, tumačenje mora biti stručno i verodostojno. Član 67 (1) (f) ICC Statuta garantuje pravo na pomoć „kompetentnog tumača“.

Pravo na tumača je deo prava da se osoba brani i prava na odgovarajuće vreme i uslove za pripremu odbrane. Komitet za ljudska prava smatra da ono „ima izuzetan značaj u slučajevima gde nepoznavanje jezika na kome se vodi postupak ili teškoće u razumevanju mogu da predstavljaju glavnu prepreku za ostvarivanje prava na odbranu“.¹

* Član 14 (3)(f) ICCPR-a, član 8 (2)(a) Američke konvencije, član 6 (3)(e) Evropske konvencije, paragraf 2 (E)(4) Rezolucije Afričke komisije, član 21 (4)(f) Statuta o Jugoslaviji, član 20 (4)(f) Statuta o Ruandi, član 67 (1)(f) ICC Statuta.

1. Opšti komentar 13, para. 13, Komiteta za ljudska prava.

Relevantni standardi**Član 14 (3)(f) ICCPR-a:**

„Svako ko je optužen za krivično delo ima jednako pravo na sledeće minimalne garantije:

(...)

(f) Da mu se pruže besplatne usluge tumača, ako ne razume ili ne govori jezik na kome se vodi postupak.“

Pravo na prevodioca se primenjuje u svim fazama krivičnog postupka, obuhvatajući i ispitivanje u policiji i preliminarnu istragu ili ispitivanje.* (Videti **Poglavlje 2.4, Obaveštenje na jeziku koji osoba razume** i **Poglavlje 9.4, Pravo na tumača.**)

Da bi se ovo pravo obezbedilo, optuženi ili njegov branilac treba da zahtevaju pomoć tumača.

Komitet za ljudska prava je jasno stavio do znanja da pravo na besplatnu pomoć tumača mora da bude dostupno ljudima koji ne razumeju ili ne govore jezik koji se koristi u sudu, bilo da su oni državljani te zemlje ili ne.²

Međutim, ako optuženi u dovoljnoj meri govori i razume jezik koji se koristi u sudu, ali radije govori neki drugi jezik, onda vlasti nemaju obavezu da obezbede besplatne usluge tumača.

Optuženi i njihovi svedoci želeli su da u postupku, umesto francuskog jezika koji je bio službeni jezik suda, koriste bretonski, svoj maternji jezik. Pravo na pomoć tumača im je bilo uskraćeno, jer su i optuženi i svedoci razumeli francuski i mogli u dovoljnoj meri da se koriste njime. Komitet za ljudska prava smatra da nije postojalo kršenje ICCPR-a.³

Bez obzira na ishod suđenja, optuženom mora biti obezbeđena besplatna pomoć tumača.

Evropski sud smatra da je postojalo kršenje prava na besplatnu pomoć tumača, kada su vlasti od optuženog, pošto je bio osuđen, tražile da plati usluge tumača.⁴

23.3 Pravo na prevod dokumentacije

Dok samo član 8 (2) (a) Američke konvencije izričito naglašava pravo na pomoć prevodioca za prevod dokumenata, u praksi je pravo na tumača obuhvatalo i pravo optuženog na besplatan prevod relevantne dokumentacije.** Međutim, Komitet za ljudska prava i Evropski sud smatraju da je, u izvesnim okolnostima, usmeni prevod dokumenata dovoljan da garantuje to pravo.⁵

* Princip 14 Skupa principa.

** Član 8 (2)(a) Američke konvencije, videti takođe član 67 (1)(f) ICC Statuta.

2. Opšti komentar 13, para. 13, Komiteta za ljudska prava.

3. *Cadoret i Bihan protiv Francuske* (221/1987 I 323/1988), 11. april 1991 Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991, u 219; *Barzbig protiv Francuske*, (327/1988), 11. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40) 1991, u 262.

4. Predmet *Luedicke, Belkacem i Koc*, 28 novembar 1978, 29 Ser. A, 17-19

5. *Harward protiv Norveške*, (451/1991), 15 jul 1994 Dokumenti UN-a CCPR/C/51/D/451/1991.

Ako je optuženom potreban prevod relevantne dokumentacije, treba da zahteva prevod u toku postupka i da naglasi da bi njegovo pravo na odgovarajuće uslove za pripremu odbrane bilo ugroženo bez tih prevoda.

Inter-američka komisija smatra da je pravo na prevod dokumentacije osnovno za pravični postupak.⁶

6. Izveštaj o stanju ljudskih prava dela populacije Nikaragve Miskito porekla, OEA Ser. L/V/11.62, doc.10, rev.3, 1983.

POGLAVLJE 24

Presude

Presude moraju da budu izrečene javno, sa malim brojem izuzetaka, i svako kome je suđeno ima pravo da dobije obrazloženje presude, te da mu sude samo sudije koje su učestvovala u postupku.

24.1 Pravo na javno izricanje presude

24.2 Pravo da se zna obrazloženje presude

24.3 Presuda u razumnom roku

24.1 Pravo na javno izricanje presude

Presude donete u krivičnim ili drugim postupcima moraju biti izrečene javno, osim u restriktivno određenim slučajevima.*

Ovo se odnosi na presude svih sudova, podrazumevajući tu i specijalne, vojne i apelacione sudove¹.

Prema članu 14 (1) ICCPR-a, izuzeci od javnog izricanja presude odnose se na slučajeve koji se tiču maloletnika čija privatnost mora da se zaštititi, bračnih rasprava, kao i na slučajeve starateljstva nad decom.

Član 8 (5) Američke konvencije zahteva javnost krivičnog postupka, osim kada je potrebno zaštititi interese pravde.

Osnovni cilj prava na javno izricanje presude je da obezbedi da sprovođenje pravde bude javno i pod nadzorom javnosti. Zbog toga pravo da se presuda izriče javno može da zahteva bilo ko, pa i lica koja nisu strane u sporu.

Presuda je javna ako je usmeno izrečena na suđenju koje je otvoreno za javnost, ili ako je tekst presude objavljen.

Pravo na javno izricanje presude je prekršeno ako je presuda dostupna samo izvesnoj grupi ljudi ili samo licima koja imaju poseban interes da izvrše uvid u presudu. Međutim, Evropski sud smatra da član 6 (1) Evropske konvencije nije bio prekršen, kada presuda nije bila javno pročitana, već su strane u sporu dobile kopije, dok je jedan primerak bio deponovan u sudskoj pisarnici i dostupan svakome ko je imao legitimni interes².

* Član 14(1) ICCPR-a, Član 6(1) Evropske konvencije, član 23(2) Statuta o Jugoslaviji, član 23(2) Statuta o Ruandi; videti član 8(5) Američke konvencije; videti, takođe, članove 74(5) i 76(4) ICC Statuta.

1. Opšti komentar 13, para. 4, Komiteta za ljudska prava

2. Videti Predmet *Sutter*, Serija A Vol 74, 22.februar 1984.

Relevantni standardi**Član 14 (1) ICCPR-a:**

„...svaka izrečena presuda za krivično delo ili u građanskom sporu biće javna, osim kada interesi maloletnih osoba zahtevaju drugačije, ili ako se postupak tiče bračnih sporova ili starateljstva nad decom.“

Zahtev da se presuda izriče javno (u svim, osim u gorenavedenim izuzetnim okolnostima), primenjuje se čak i kad je javnost bila sasvim ili delimično isključena sa suđenja³.

Komitet za ljudska prava je konstatovao da je postojalo kršenje prava na javno izricanje presude u slučaju kada optuženom nije bilo dozvoljeno da prisustvuje suđenju, koje nije bilo javno, i kada mu nije bila uručena kopija presude⁴.

24.2 Pravo da se zna obrazloženje presude

Pravo na javno izricanje presude se tumači tako da se od sudova zahteva da daju obrazloženja svojih presuda. Pravo na obrazloženje presude je od suštinskog značaja za ostvarivanje prava optuženog na žalbu. (Videti **Poglavlje 26, Pravo na žalbu**⁵.)

Kada je Apelacioni sud Jamajke propustio da obrazloženu presudu dostavi optuženom, Komitet za ljudska prava je smatrao da postoji kršenje prava optuženog, usled verovatnoće da je taj propust sprečio optuženog da uspešno koristi pravo na žalbu višem sudu i da tako iskoristi priliku za novi pravni lek⁶.

Član 74 (5) ICC Statuta zahteva „potpunu i obrazloženu izjavu o... dokazima i zaključcima“.*

24.3 Presuda u razumnom roku

Pravo na suđenje u razumnom roku (videti **Poglavlje 19, Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja**) obuhvata i pravo da se dobije obrazložena presuda (na suđenju i u žalbenom postupku) u razumnom vremenskom roku.

Komitet za ljudska prava smatra da je Apelacioni sud na Jamajci propustio da donese obrazloženu pisanu presudu u razumnom roku, pa je optuženog sprečio da iskoristi pravo na ponovno razmatranje presude i kazne pred višim sudom⁷.

* Član 74(5) ICC Statuta, videti takođe član 23(2) Statuta o Jugoslaviji, član 22(2) Statuta o Ruandi.

3. Opšti komentar 13, para. 6 Komiteta za ljudska prava

4. *Tourón protiv Urugvaja*, (32/1978), 31. mart 1981, 1 Odabrane odluke 61.

5. *Hadjianastssiou protiv Grčke*, (69/1991/321/393), 16. decembar 1992, para. 33.

6. *Hamilton protiv Jamajke*, (333/1988), 23. mart 1994, Dokument UN-a CCPR/C/50/D/333/1988, 1994 str. 5–6.

7. *Currie protiv Jamajke* (377, 1989), 29. mart 1994, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, tom II, (A/49/40), 1994, str. 73.

POGLAVLJE 25

Kazne

Kazne izrečene za krivično delo mogu biti izvršene samo ako su lica osuđena nakon pravičnog suđenja. Kazne moraju da budu srazmerne učinjenom delu i ne smeju da krše međunarodne standarde.

- 25.1 Kada kazna može biti izrečena?
- 25.2 Koje kazne mogu da budu izrečene?
- 25.3 Kazne ne smeju da krše međunarodne standarde
- 25.4 Telesna kazna
- 25.5 Zatvorski uslovi
- 25.6 Zabrana kolektivnog kažnjavanja

25.1 Kada kazna može biti izrečena?

Zakonom predviđene kazne mogu da budu izrečene samo onima koji su osuđeni za krivično delo i to nakon suđenja koja su u skladu sa međunarodnim standardima o pravičnosti.

Komitet za ljudska prava smatra da izdržavanje zatvorske kazne lica za koje se utvrdi da je osuđeno nakon nepravičnog suđenja može da predstavlja kršenje ICCPR-a¹.

25.2 Koje kazne mogu da budu izrečene?

Kazne određene nakon izricanja presude kojom je okončan pravičan postupak moraju biti proporcionalne težini krivičnog dela i okolnostima vezanim za učinioca². Ni kazna, ni način njenog izricanja ne smeju biti u suprotnosti sa međunarodnim standardima.

Sudovi ne smeju da izreknu težu kaznu od one koja je bila na snazi u vreme kada je krivično delo učinjeno. Međutim, ako je izmenama zakona kazna za neko krivično delo smanjena, države su obavezne da retroaktivno primene blažu kaznu.*

Smrtna kazna ne sme biti izrečena ako nije bila zakonom predviđena za to krivično delo u vreme kada je ono učinjeno. Videti **Poglavlje 28, Slučajevi izricanja smrtne kazne**; videti, takođe, **Poglavlje 27.7, Deca; Kazne**.

* Član 11 Univerzalne deklaracije, član 15(1) ICCPR-a, član 9 Američke konvencije, član 7(1) Evropske konvencije, videti, takođe, član 7(2) Afričke povelje.

1. *Pinto protiv Trinidada i Tobaga*, (512/1992), 16. jul 1996, Dok. UN CCPR/C/37/D/512/1992

2. Izvestaj sa VIII Kongresa UN o prevenciji kriminaliteta i postupanju sa učiniocima krivičnih dela, Dok. UN A/Conf.144/28, rev.1, (91.IV.2), Res. 1(a), 5 (c), 1990;

25.3 Kazne ne smeju da krše međunarodne standarde

Ni kazna, ni način njenog izricanja ne smeju biti u suprotnosti sa međunarodnim standardima, obuhvatajući i zabranu torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja i pravo da se sa licem postupa uz poštovanje urođenog dostojanstva ljudske ličnosti.

Relevantni standardi

Član 15(1) ICCPR-a:

„... Niti će biti izrečena teža kazna od one koja je bila na snazi u vreme kada je krivično delo učinjeno. Ako je nakon izvršenja krivičnog dela, izmenjen zakon primeniće se zakon koji je blaži za učinioca.“

Tortura i drugi surovi, nečovečni ili ponižavajući postupci ili kazne su apsolutno zabranjeni.* (Videti **Poglavlje 10.4, Zabrana torture i nečovečnog postupanja.**) Međutim, iz definicije torture izričito su isključeni bol i patnja koji su neodvojivi od zakonskih sankcija ili izazvani njima. (Videti **Terminologija.**)

Pojam „zakonskih sankcija“ koji se koristi u članu 1 Deklaracije protiv torture i u članu 1 Konvencije protiv torture označava sankcije koje su zakonite i prema nacionalnim i prema međunarodnim standardima. Zbog toga, iako sankcije mogu biti zakonite prema nacionalnom pravu, ako krše međunarodne standarde, obuhvatajući i apsolutnu zabranu torture ili drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, onda će se te sankcije smatrati zabranjenim. Svako drugo tumačenje bi osujetilo svrhu međunarodnih standarda, čiji je cilj zabrana torture³.

Član 2 Inter-američke konvencije o torturi jasno stavlja do znanja da legalizacija prakse na nacionalnom nivou ne čini takvu praksu „zakonitom“ ako obuhvata postupke ili metode koji su ovim ugovorom zabranjeni.

Međunarodni standardi zabranjuju ekstradiciju, proterivanje ili nasilan povratak osobe u zemlju za koju se osnovano sumnja da će tu osobu podvrgnuti torturi ili drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima ili kaznama.**

Evropski sud je ispitao slučaj osamnaestogodišnjaka koji je trebalo da bude izručen u SAD, a koji je vrlo verovatno bolovao od mentalnog poremećaja u vreme kada je učinio krivično delo za koje je bio optužen. Sud smatra da bi

* Član 5 Univerzalne deklaracije, član 7 ICCPR-a, Konvencija protiv torture, Deklaracija protiv torture, princip 6 Skupa principa, član 5 Afričke povelje, član 5(2) Američke konvencije, član XXVI Američke deklaracije, član 3 Evropske konvencije.

** Član 3 Konvencije protiv torture.

3. Videti: Izveštaj specijalnog izvestioca o torturi, Dok. UN-a: E/CN.4/1998/17, str. 14; E/CN.4/1993/26, str. 131; Nigel Rodley, *The Treatment of Prisoners Under International Law*; Achene Boulesbaa, „Analysis and Proposals for the Rectification of the Ambiguities Inherent in Article 1 of the UN Convention on Torture“, *Florida International Law Journal*, tom 5, br. 3, leto 1990, 317; videti Karima Bennoune, „A Practices wich Debases Everyone Involved: Corporal Punishment Under International Law“, u *20 ans consacres a la realisation d'un idee, Recueil d'articles en l'honneur de Jean-Jacques Gautier*, Udruženje za prevenciju torture, Ženeva, 1997.

izručenje mladića izložilo riziku izricanja smrtne kazne, kao i da bi u teškim uslovima morao provesti šest do osam godina u zatvoru čekajući izvršenje smrtne kazne (*death row*), što predstavlja kršenje člana 3 Evropske konvencije, kojim se zabranjuje tortura ili drugi surovi, nečovečni ili ponižavajući postupci ili kazne⁴.

25.4 Telesna kazna

Telesna kazna je fizička kazna koja se izvršava nanošenjem udaraca po telu ili sakaćenjem prema sudskom nalogu ili kao administrativna kazna. To može biti: šibanje, udaranje štapom, bičevanje, amputacija i žigosanje⁵.

Iz preporuka stručnih i političkih organa UN-a, kao i stava Evropskog suda, jasno se vidi da je telesna kazna zabranjena međunarodnim standardima, jer ona predstavlja kršenje apsolutne zabrane torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni. Uprkos izraženoj političkoj nestabilnosti, ovakav postupak ili kazna ne smeju da budu izrečeni nikome iz bilo kojih razloga, ma koliko učinjeni zločin bio težak.

Komitet za ljudska prava smatra da zabrana torture iz ICCPR-a obuhvata i zabranu telesne kazne i prekomernog batinjanja, koje se određuje kao kazna za krivično delo, kao edukativna ili disciplinska mera⁶.

Komitet za ljudska prava smatra da „šibanje, sakaćenje i kamenovanje koji su prihvaćeni kao kazne za krivična dela u Sudanu, nisu u skladu sa ICCPR-om⁷. Slično tome, a na osnovu zaključka da su kazne poput sakaćenja i žigosanja inkompatibilne sa zabranom torture, Komitet za ljudska prava je preporučio da „izricanje takvih kazni u Iraku treba odmah da prestane i da svi zakoni i dekreti o njihovom izricanju... budu opozvani bez odlaganja⁸.“

U aprilu 1997. godine, Komisija za ljudska prava UN-a je podsetila vlade da „telesna kazna može biti jednaka surovoj, nečovečnoj ili ponižavajućoj kazni, pa čak i torturi⁹.“

Specijalni izvestilac UN-a o torturi je 1997. godine izjavio da „telesna kazna nije u skladu sa zabranom torture ili drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni...¹⁰“

Evropski sud, takođe, smatra da telesna kazna krši zabranu torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni. Sud smatra da „šibanje“ (bičevanje

4. Predmet *Soering*,

(1/1989/161/217), 07. jul 1989

5. Videti: Karima Bennoune, “A Practices wich Debases Everyone Involved: Corporal Punishment Under International Law” , u *20 ans consacres a la realisation d’un idee, Recueil d’articles en l’honneur de Jean-Jacques Gautier*, Udruženje za prevenciju torture, Ženeva, 1997

6. Opšti komentar 20, para. 5 Komiteta za ljudska prava

7. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Sudan, Dok. UN-a CCPR/C/79/Add.85, 19. novembar 1997, para. 9

8. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Irak, Dok. UN-a CCPR/C/79/Add.84, 19. novembar 1997, para. 12.

9. Rezolucija 1997/38, Komisije za ljudska prava, Izvestaj sa 53. sednice (prvi deo), (E/CN.4/1997/150), str. 125.

10. Izveštaj specijalnog izvestioca UN-a za torturu, Dok. UN-a E/CN.4/1997/7, str. 5, para. 6.

drvenim prutom) 15-godišnjaka koji je drugom naneo telesnu povredu, predstavlja ponižavajući postupak¹¹.

Izricanje telesne kazne kao sankcije za krivično delo ili disciplinski prestup krši i pravo na pravično suđenje, izricanjem kazne koja je zabranjena prema međunarodnom pravu.

Međunarodni standardi zabranjuju izricanje telesne kazne za disciplinske prestupe, koje su učinili pritvorenici i zatvorenici (videti **Poglavlje 10.4, Zabrana torture i nečovečnog postupanja**.)*

25.5 Zatvorski uslovi

Uslovi u kojima se drži osuđeni zatvorenik ne smeju da budu u suprotnosti s međunarodnim standardima.

Pravila 56 do 81 Standardnih minimalnih pravila o postupanju sa zatvorenicama izlažu rukovodeće principe za postupanje sa licima koja izdržavaju zatvorske kazne i upućuju na to da zatvorski sistem ne treba da pogorša patnju koja je inherentna lišenju slobode.** Zatvorski režim, prema ovim pravilima, treba da teži umanjivanju razlika između života u zatvoru i života na slobodi.***

Međunarodni standardi ograničavaju duga zatvaranja u samicu, upotrebu lisica i okova, te upotrebu sile od strane lica odgovornih za primenu zakona. (Videti **Poglavlje 10.4, Zabrana torture i nečovečnog postupanja**.)

25.6 Zabrana kolektivnog kažnjavanja

Kazna za krivično delo može da bude izrečena samo učiniocu krivičnog dela; međunarodni standardi zabranjuju kolektivna kažnjavanja. Član 7 (2) Afričke povelje predviđa da se „kazna odnosi samo na jednu osobu i da se sme izvršiti samo nad učiniocem krivičnog dela“.# Članom 5 (3) Američke konvencije je predviđeno da „kazna neće biti proširena ni na jednu drugu osobu osim na zločinca“## (Videti **Poglavlje 32.5.1, Zabrana kolektivnog kažnjavanja**.)

Evropski sud smatra da pretpostavka nevinosti zahteva da krivična odgovornost ne nadživi osobu koja je izvršila krivično delo. Sud smatra da je prekršena pretpostavka nevinosti izricanjem novčane kazne rodbini preminulog koji je utajio porez, nakon što su oni već isplatili poreska dugovanja iz zaostavštine¹².

* **Pravilo 31 Standardnih minimalnih pravila, pravilo 37 Evropska zatvorska pravila.**

** **Pravilo 57 Standardnih minimalnih pravila.**

*** **Pravilo 60 Standardnih minimalnih pravila. Videti, takođe, pravila 64 et seq. Evropskih zatvorskih pravila, član 106 ICC Statuta.**

Član 7(2) Afričke povelje.

Član 5(3) Američke konvencije.

11. *Predmet Tyrer*, Serija A 26, 25. april 1978.

12. *A.P. M.P. i T.P. protiv Švajcarske*, (71/1996/690/882), Evropski Sud, 29. avgust 1997.

Relevantni standardi**Pravilo 57 Standardnih minimalnih pravila:**

„Zatvorska kazna i druge mere izolacije od spoljnog sveta, nanose patnju učiniocu krivičnog dela već samim oduzimanjem prava na samoodređivanje lišavanjem slobode. Stoga, zatvorski režim neće, osim u slučajevima opravdanog razdvajanja ili održavanja discipline, pogoršavati patnju inherentnu takvoj situaciji.“

Pravilo 60(1) Standardnih minimalnih pravila:

„Budući da režim života u ustanovi dovodi do slabljenja osećaja odgovornosti kod zatvorenika i smanjuje nivo poštovanja njihovog ljudskog dostojanstva, treba težiti umanjivanju razlika između zatvorskog života i života na slobodi.“

Pravilo 61 Standardnih minimalnih pravila:

„Postupanje sa zatvorenicima treba da naglasi ne njihovo isključivanje iz društva, već da su oni njegov neodvojivi deo. Gde god je to moguće, društvene organizacije treba da se angažuju u pomaganju osoblju institucije u društvenoj rehabilitaciji zatvorenika. Svaka ustanova treba da bude u kontaktu sa službama za socijalni rad zaduženim za poboljšanje odnosa zatvorenika i njegove porodice, kao i odnosa sa društvenim organizacijama. Treba preduzeti mere da bi se zaštitila prava zatvorenika koja se odnose na građansko-pravne interese, socijalnu zaštitu i druge beneficije, u meri koja je u skladu sa zakonom i izrečenom kaznom“.

POGLAVLJE 26

Pravo na žalbu

Svako ko je osuđen za krivično delo ima pravo da njegovu presudu i izrečenu kaznu preispita viši sud.

26.1 Pravo na žalbu

26.2 Preispitivanje od strane višeg suda

26.3 Suštinsko preispitivanje žalbe

26.4 Garantije pravičnog suđenja tokom žalbenog postupka

26.1 Pravo na žalbu

Svako ko je osuđen za krivično delo ima pravo da njegovu presudu i izrečenu kaznu preispita viši sud.*

Evropski sud naglašava da, iako Evropska konvencija izričito ne sadrži pravo na žalbu, da je to pravo neodvojivo od prava na pravično suđenje prema članu 6 Konvencije, i izričito garantovano članom 2 Protokola 7 Evropske konvencije.

Afrička komisija smatra da je pravo na žalbu prekršeno dekretom kojim se izričito zabranjuju žalbe na odluke specijalnih tribunala osnovanih tim dekretom. Tribunal je bio ovlašćen da izriče smrtne kazne. Kazne koje je izricao tribunal, potvrđivao je ili poništavao guverner, a na njegove odluke žalba nije bila dozvoljena¹.

Pravo da presudu i izrečenu kaznu preispita viši sud pripada svim licima koja su osuđena za krivično delo nezavisno od težine krivičnog dela. Komitet za ljudska prava smatra da se „garantija ne odnosi samo na najteža krivična dela²“.

Komitet za ljudska prava smatra da je jednogodišnja kazna zatvora dovoljno ozbiljna da zahteva preispitivanje na višem sudu, bez obzira na to da li je delo prema unutrašnjem pravu kvalifikovano kao „krivično“³.

Međutim, član 2 (2) Protokola 7 Evropske konvencije propisuje da pravo na žalbu može da bude ograničeno u skladu sa zakonom ako se radi o delu manjeg značaja, ako je osobi u prvoj instanci sudio najviši sud u državi, ili ako je osoba osuđena posle žalbe na oslobađajuću presudu.

* Član 14(5) ICCPR, član 8(2)(h) Američke konvencije, član 2 Protokola 7 Evropske konvencije, paragraf 3 Rezolucije Afričke komisije, član 24 Statuta o Jugoslaviji, član 23 Statuta o Ruandi, član 81(b) ICC Statuta; videti član 7(a) Afričke povelje.

1. *Constitutional Rights Project (u vezi sa Wahab Akamu, G. Adea i drugi) protiv Nigerije*, (60/91), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, 1994–1995; *Constitutional Rights Project (u vezi sa Zamani Lakwot i drugih šest osoba) protiv Nigerije*, (87/93), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, 1994–1995, ACHPR/RPT/8. /Rev. I.

2. Opšti komentar 13, para. 17 Komiteta za ljudska prava

3. *Salgar de Montejo protiv Kolumbije*, (64/1979), 24. mart 1982, 1 Odabrane odluke 127, str. 129-130.

Relevantni standardi**Član 14(5) ICCPR-a:**

„Svako ko je osuđen za krivično delo imaće pravo da presudu i izrečenu kaznu preispita viši sud u skladu sa zakonom.“

26.2 Preispitivanje od strane višeg suda

Presudu i kaznu mora da preispita *viši sud, u skladu sa zakonom*. Pravo na preispitivanje garantuje najmanje dva nivoa sudskog ispitivanja slučaja, gde je drugi viši od prvog.

Komitet za ljudska prava je utvrdio da presuda potvrđena od strane prvostepenog sudije ne zadovoljava ovaj zahtev⁴.

Iako Komitet za ljudska prava smatra da član 14 (5) ICCPR-a ne zahteva da države obezbede više od jedne instance u žalbenom postupku, reči „u skladu sa zakonom“ znače da, ako nacionalni zakon predviđa više od jedne instance u žalbenom postupku kao deo postupka u suđenju za krivično delo, osuđena osoba mora da ima efektivni pristup svakoj od tih žalbenih instanci⁵.

26.3 Suštinsko preispitivanje žalbe

Preispitivanje žalbe od strane višeg suda treba da bude suštinsko preispitivanje slučaja.

Inter-američka komisija smatra da obaveza države da garantuje pravo na žalbu višem sudu ne zahteva samo donošenje zakona, već i preduzimanje mera koje će obezbediti ostvarivanje tog prava. Komisija smatra da preterane formalnosti, nerazumno kratak rok za podnošenje žalbe i duga odlaganja u donošenju presude žalbenog suda, predstavljaju prepreke ostvarivanju prava na žalbu u Panami.⁶

Razmatranje žalbe, ograničeno samo na pravna pitanja (a ne i ispitivanje činjenica i prava) može da ne zadovolji zahteve ove garantije.

Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku je izrazio zabrinutost zbog žalbenih postupaka u kojima su razmatrani samo pravni aspekti, a ne i činjenice. Zabrinutost je izražena u vezi sa kasacionom revizijom Vrhovnog suda u Alžiru. Slično tome, i zbog postupka pred Državnim sudom bezbednosti u Kuvajtu gde „optuženici ne ostvaruju u potpunosti pravo na žalbu, onako kako je to predviđeno važećim međunarodnim

4. *Salgar de Montejo protiv Kolumbije*, (64/1979), 24. mart 1982, 1 Odabrane odluke 127 str. 129–130

5. *Henry protiv Jamajke* (230/1987), 01. novembar 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/47/40), 1992, str. 218, para. 8.4
6. Izveštaj o stanju ljudskih prava u Panami, OAE/Ser.L/V/II. 44, dok. 38, rev. 1, 1978.

dokumentima, jer su lišeni prava na fazu žalbenog postupka u kojoj bi se u potpunosti razmatrao slučaj, i sa pravnog i sa činjeničnog aspekta⁷.

Razmatranje žalbe mora da bude više od „formalnog proveravanja proceduralnih zahteva“.

Inter-američka komisija smatra da, prema pravu na pravično suđenje sadržanom u Američkoj konvenciji, sudovi u toku žalbenog postupka treba da ispituju, ne samo da li je procedura poštovana tokom čitavog sudskog postupka, već i osnovanost žalbe⁸.

26.4 Garantije pravičnog suđenja tokom žalbenog postupka

Tokom žalbenog postupka treba da budu poštovana prava na pravično i javno suđenje. Između ostalog, ona obuhvataju pravo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane, pravo na branioca, pravo na jednakost oružja (obuhvatajući i pravo da optuženi/osuđeni bude obavješten o podnescima protivničke strane), pravo na raspravu pred kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom koji je ustanovljen u skladu sa zakonom, u razumnom roku, i pravo na javnu i obrazloženu presudu u razumnom roku⁹.

Inter-američka komisija smatra da žalbe sudovima, koji nisu nezavisni ili nisu kvalifikovani da preispitaju žalbu, nisu u skladu sa pravom na žalbu prema Američkoj konvenciji¹⁰.

Pravo na žalbu može da ima efekta samo ako je optuženik obavješten o razlozima presude u razumnom roku. Zbog toga je ovo pravo povezano sa pravom optuženog na obrazloženu presudu. (Videti **Poglavlje 24.2, Pravo da se zna obrazloženje presude.**)

Evropski sud smatra da su prava optuženog bila prekršena u slučaju kada se optuženik, inače oficir osuđen pred vojnim sudom zbog odavanja vojnih tajni, žalio Vojnom apelacionom sudu, a zatim Kasacionom sudu. Vojni apelacioni sud je presudu izrekao usmeno u prisustvu optuženika, ali samo sumarno. Nije naveden niz pitanja koja je sud razmatrao. Kada je optuženom dostavljen kompletan zapisnik presude, bio je onemogućen da proširi osnove svoje žalbe Kasacionom sudu. Evropski sud smatra da nacionalni sudovi (obuhvatajući i žalbene sudove) moraju dovoljno jasno navesti osnove na kojima se zasniva odluka. Propuštanje da se to pravovremeno učini, kako bi optuženik u potpunosti

7. Izveštaj specijalnog izvestioca UN-a o vansudskim, samovoljnim i pogubljenjima po kratkom postupku, 07. decembar 1993, Dok. UN-a: E/CN.4/1994/7, par. 113 i 405; takođe videti Manfred Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, NP Engel, 1993, str. 266.

8. *Predmet 9850*, Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1990–1991, OEA / Ser.L / V / II.79, dok. 12, rev. 41, 1991, str. 74–76, (Argentina)

9. Videti Opšti komentar 13, para. 17 Komiteta za ljudska prava; takođe videti *Melin protiv Francuske* (16/1992/361/435), 22. jun 1993, nisu utvrđene povrede prava, ali su notirana određena prava u vezi sa žalbom inherentna konceptu pravičnog suđenja; *Hadjianastassiou protiv Grčke*, (69/1991/321/393), 16. decembar 1992.

10. Izveštaj o stanju ljudski prava u Čileu, OEA / Ser.L / V / II.66, dok. 17, 1985; Izveštaj o stanju ljudskih prava u Nikaragvi, OEA / Ser.L / V / II. 45, dok. 16, rev. 1, 1978.

mogao da izloži osnove za preispitivanje presude pred Kasacionim sudom, lišilo ga je prava na odgovarajuće vreme i uslove za pripremu odbrane¹¹.

Pravo optuženog da mu se dodeli branilac koji će ga zastupati u žalbenom postupku, podvrgnuto je sličnim uslovima kao i pravo na branioca na suđenju – mora se smatrati da je to u interesu pravde. (Videti **Poglavlje 20.3.3, Pravo na branioca po službenoj dužnosti; pravo na besplatnu pravnu pomoć**. Videti, takođe, **Poglavlje 28, Slučajevi izricanja smrtne kazne**.)

Evropski sud je presudio da propust da se dodeli branilac za ulaganje konačne žalbe optuženom koji je bio osuđen na kaznu od pet godina zatvora, predstavlja kršenje njegovih prava. Sud je smatrao da su interesi pravde zahtevali od vlasti da postavi branioca u žalbenom postupku, zato što optuženi nije bio u stanju da izloži pravna pitanja bez pomoći branioca, tako da nije mogao sam da se efikasno brani¹².

Evropski sud smatra da je pravo optuženog na žalbu bilo prekršeno kada je odbijen njegov zahtev za razmatranje pravnih pitanja pred Kasacionim sudom, sa obrazloženjem da je optuženi pobeo. Evropski sud je u ovom slučaju ustanovio i kršenje prava na pravnu pomoć, zato što je žalbeni sud odbio da dozvoli optuženom da sam odabere branioca koji bi ga zastupao pred sudom, kada je optuženi odlučio da se ne pojavi lično na sudu¹³.

11. *Hadjianastassiou protiv Grčke*, (69/1991/321/393), 16. decembar 1992.

12. *Maxwell protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (31/1991/426/505), 28. oktobar 1994; videti *Boner protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (30/1993/425/504), 28. oktobar 1994.

13. *Poitrinol protiv Francuske*, (39/1991/384/462), 23. novembar 1993.

ODELJAK C

POSEBNI SLUČAJEVI

- Poglavlje 27 Deca
- Poglavlje 28 Slučajevi izricanja smrtne kazne
- Poglavlje 29 Specijalni sudovi i vojni sudovi
- Poglavlje 30 Pravo na naknadu štete zbog odsustva pravde u postupku (neosnovane osude)
- Poglavlje 31 Pravo na pravično suđenje za vreme vanrednog stanja
- Poglavlje 32 Pravo na pravično suđenje za vreme oružanog sukoba

POGLAVLJE 27

Deca

Deca koja su optužena za povredu odredbi krivičnog zakona imaju pravo na iste garantije prava na pravično suđenje koje se odnose na odrasle i na dodatnu specijalnu zaštitu.

27.1 Prava dece na pravično suđenje

27.2 Definicija deteta

27.3 Uputstva za postupanje sa decom koja su u sukobu sa zakonom

27.3.1 Odvojeni sistemi maloletničkog pravosuđa

27.3.2 Izbegavanje formalnog suđenja

27.3.3 Slučajevi u koje su umešana deca moraju da se rešavaju po hitnom postupku

27.3.4 Privatnost

27.4 Hapšenje i pritvor pre suđenja

27.5 Suđenje

27.6 Presude

27.7 Kazne

27.7.1 Zabranjene kazne

27.8 Deca u zatvoru

27.1 Prava dece na pravično suđenje

Deci su zagantovana sva prava na pravično suđenje koja imaju odrasli, kao i pravo na dodatnu specijalnu zaštitu. U ovom poglavlju se razmatraju mere dodatne zaštite prava dece u odnosu na njihov uzrast.

U ovom priručniku se koriste pojmovi koji su definisani međunarodnim standardima, koji pojmove „maloletničko pravosuđe“ i „maloletnički pravosudni sistemi“ koriste kada govore o postupanju sa decom koja su optužena ili osuđena za kršenje zakona, bilo da se radi o posebnim sistemima za decu, ili o sistemima koji se odnose i na odrasle. U zemljama koje su ustanovile posebne sisteme za decu (onako kako je to predviđeno međunarodnim standardima), oni se nazivaju „maloletnički pravosudni sistemi“.

U mnogim standardima o ljudskim pravima sadržane su odredbe koje se odnose na pitanja maloletničkog pravosuđa, kao što su Konvencija o pravima deteta (naročito članovi 1, 37 i 40),

Deklaracija o pravima deteta, Pravila Ujedinjenih nacija za zaštitu maloletnika lišenih slobode, Uputstva Ujedinjenih nacija za prevenciju maloletničke delikvencije (Uputstva iz Rijada) i Standardna minimalna pravila UN-a za ostvarivanje pravde u postupku prema maloletnim učiniocima krivičnih dela (Pravila iz Pekinga) i članovi 10 (2) (b), 10 (3), 14 (4) i 24 ICCPR-a¹.

Komitet za ljudska prava smatra da „maloletnicima treba obezbediti iste garantije i zaštitu poput onih koje uživaju odrasli prema članu 14 ICCPR-a¹“.

Konvencija o pravima deteta jasno ukazuje da deca treba da uživaju dobrobit od svih odredbi unutrašnjeg ili međunarodnog prava koje doprinose ostvarivanju njihovih prava.*

27.2 Definicija deteta

Cilj međunarodnog prava je postizanje opšte saglasnosti da se detetom smatra svako ko nije navršio 18 godina, te da kao takvo tokom suđenja ima pravo na posebnu zaštitu. Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode određuju da je maloletnik „svaka osoba ispod 18 godina“. * Konvencija o pravima deteta smatra detetom svakoga ispod 18 godina, osim ako punoletstvo nije dostignuto ranije u skladu sa odredbama unutrašnjeg prava. ** Države same određuju godine punoletstva, ali ne smeju drastično odstupiti od međunarodnih normi.

Države moraju doneti zakone i ustanoviti postupke kojima se određuje donja starosna granica. Za decu ispod određene starosne granice važiće pretpostavka o neodgovornosti. *** Starosna granica prema kojoj se utvrđuje krivična odgovornost deteta ne sme biti prenisko postavljena i mora biti određena s obzirom na emotivnu, psihičku i intelektualnu nezrelost dece. #

Takođe, države treba da donesu zakone u kojima se određuje donja starosna granica ispod koje deca ne smeju da budu lišena slobode. ##

27.3 Uputstva za postupanje sa decom koja su u sukobu sa zakonom

Međunarodni standardi ustanovljavaju principe koji se odnose na maloletničko pravosuđe, a zasnivaju se na dužnosti države da garantuje najbolji interes svakog deteta i u skladu sa tim da obezbedi da mere koje pogađaju decu, koja su prekršila zakon, budu proporcionalne težini krivičnog dela i ličnim okolnostima maloletnika.

* Videti član 41 Konvencije o pravima deteta.

* Pravilo 11(a) Pravila UN za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

** Član 1 Konvencije o pravima deteta.

*** Član 40(3)(a) Konvencije o pravima deteta.

Pravilo 4 Pravila iz Pekinga.

Pravilo 11(a) Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

Relevantni standardi**Član 40(2)(b) Konvencije o pravima deteta:**

„Svako dete za koje se sumnja ili je optuženo da je prekršilo odredbe krivičnog zakona, imaće sledeće minimalne garantije:

- (i) Da se smatra nevinim dok se ne dokaže njegova krivica u skladu sa zakonom;
- (ii) Da bude odmah i neposredno obavešteno o optužbama protiv sebe, i, ako je potrebno, preko svojih roditelja ili staratelja, i da mu se pruži pravna ili druga odgovarajuća pomoć u pripremi i izlaganju njegove odbrane;
- (iii) Da se slučaj razmotri bez odlaganja pred kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim nadležnim organom ili sudskim telom u pravičnoj raspravi u skladu sa zakonom, u prisustvu pravnog zastupnika ili druge pogodne osobe, i njegovih roditelja ili staratelja, osim ako se smatra da to neće biti u najboljem interesu deteta, uzimajući u obzir uzrast deteta ili okolnosti u kojima se nalazi;
- (iv) Da ne bude prinuđeno da svedoči ili prizna krivicu; da ispita ili da se u njegovo ime ispituju svedoci protivničke strane i da mu se omogućí učešće i ispitivanje svedoka u njegovo ime pod jednakim uslovima;
- (v) Ako je prekršilo krivični zakon, onda odluku i izrečene mere treba da preispita u skladu sa zakonom viša, kompetentna, nezavisna i nepristrasna instanca ili sudsko telo;
- (vi) Besplatnu pomoć tumača ako ne razume ili ne govori jezik na kome se vodi postupak;
- (vii) Da se u svim fazama postupka u potpunosti poštuje detetova privatnost.“

Svako dete ima pravo na zaštitu porodice, države i društva u skladu sa statusom maloletnika.*

Najbolji interes deteta mora da ima primat u svim postupcima koji se tiču dece, podrazumevajući sudove, administrativne ili zakonodavne organe.**

Sistem maloletničkog pravosuđa mora prvenstveno da vodi računa o dobrobiti maloletnika i da obezbedi da mere koje se izriču maloletnim prestupnicima budu srazmerne kako okolnostima vezanim za učinioca tako i onim vezanim za krivično delo.***

Države treba da garantuju pravo svakog deteta optuženog za krivično delo da će se sa njim postupati na način koji doprinosi

* Član 24(1) ICCPR-a, član 19 Američke konvencije, princip 2 Deklaracije o pravima deteta.

** Član 3(1) Konvencije o pravima deteta.

*** Pravila 5 i 17.1 Pravila iz Pekinga.

Član 40(1) Konvencije o pravima deteta.

Član 14(4) ICCPR-a, pravilo 1 Pravila UN-a o zaštiti maloletnika lišenih slobode.

Član 5(e) Uputstava iz Rijada.

+ Član 12 Konvencije o pravima deteta.

++ Član 40(3) Konvencije o pravima deteta, pravilo 2.3 Pravila iz Pekinga.

+++ Član 5(5) Američke konvencije.

* Član 40(3)(b) Konvencije o pravima deteta, pravilo 11 Pravila iz Pekinga.

njegovom osećanju dostojanstva i vrednosti, uvažavajući uzrast deteta i potrebu njegove reintegracije u društvo.#

Sistemi maloletničkog pravosuđa treba posebno da uvažavaju prava i potrebu maloletnika za sigurnošću, fizičku i psihičku dobrobit maloletnika, i potrebu rehabilitacije mlade osobe.##

Praksa treba da uzme u obzir činjenicu da su „mladalačko ponašanje, kao i postupci, koji se ne povinuju opšteprihvaćenim društvenim normama i vrednostima, često deo procesa sazrevanja i odrastanja koji spontano nestaju kod većine osoba sa prelaskom u zrelo doba“ .###

U skladu sa pravom dece da slobodno iskažu stavove o svemu što se njih tiče, deci treba omogućiti da budu saslušana u svim postupcima koji se njih tiču, bilo direktno ili preko zastupnika. Mišljenju deteta treba dati odgovarajući značaj u skladu sa njegovim godinama i zrelošću.+

27.3.1 Odvojeni sistemi maloletničkog pravosuđa

Većina međunarodnih standarda podstiče države, ali ne zahteva od njih da uspostave odvojene ili specijalizovane postupke i institucije za rešavanje slučajeva u kojima su deca optužena ili je utvrđeno da su odgovorna za učinjeno krivično delo.++

Američka konvencija zahteva od država da uspostave specijalizovane sudove za rešavanje slučajeva maloletnika optuženih da su učinili krivično delo.+++

Relevantni standardi

Član 14(4) ICCPR-a:

„U postupku prema maloletnicima vodiće se računa o njihovom uzrastu i potrebi rehabilitacije.“

27.3.2 Izbegavanje formalnog suđenja

Kad god je to moguće, trebalo bi da države razmotre rešavanje slučajeva sa maloletnim prestupnicima bez pribegavanja formalnom suđenju, a da se pri tome u potpunosti poštuju ljudska prava i pravne garantije. Alternativnim metodama je obuhvaćeno upućivanje na društveno korisni rad ili druge poslove.*

27.3.3 Slučajevi u koje su umešana deca moraju da se rešavaju po hitnom postupku

Svi slučajevi u kojima su deca optužena za kršenje zakona, bilo da se nalaze u pritvoru ili ne, moraju da se rešavaju po hitnom postupku.**

27.3.4 Privatnost

Da bi se zaštitilo od stigmatizacije, privatnost svakog deteta koje je optuženo ili za koje se utvrdi da je učinilo krivično delo, mora da bude zaštićena.**

Dosijei maloletnih prestupnika moraju da budu strogo poverljivi i mogu biti dostupni isključivo ovlašćenim službenim licima.# Dosijei maloletnih prestupnika ne smeju da se koriste u eventualnim postupcima protiv tih osoba kada postanu punoletni.##

27.4 Hapšenje i pritvor pre suđenja

Standardi koji se odnose na decu u pritvoru su zasnovani na principu da je, u većini slučajeva, u najboljem interesu deteta da ne bude razdvojeno od svojih roditelja.###

Hapšenje, pritvaranje ili zatvorsku kaznu u postupku sa decom treba koristiti samo kao krajnju meru, koja mora biti u skladu sa zakonom i u najkraćem mogućem trajanju.+

Deca koja u pritvoru čekaju suđenje treba da budu razdvojena od odraslih pritvorenika, osim ako to nije u najboljem interesu deteta.++

Specijalni izvestilac o torturi je kritikovao pritvaranje maloletnika zajedno sa odraslima, zato što su mladi izloženi fizičkom i seksualnom zlostavljanju i mogu da pretrpe tešku fizičku i psihičku patnju².

Član 37 (c) Konvencije o pravima deteta predviđa da dete može biti pritvoreno zajedno sa odraslima, obuhvatajući i odrasle članove svoje porodice, ako je to u najboljem interesu deteta.+++

** Član 10(2)(b) ICCPR-a, član 40(2)(b)(iii) Konvencije o pravima deteta, pravilo 20 Pravila iz Pekinga, član 5(5) Američke konvencije.

*** Član 40(2)(b)(vii) Konvencije o pravima deteta, pravila 8 i 21 Pravila iz Pekinga.

Pravilo 21 Pravila iz Pekinga.

Pravilo 21.2 Pravila iz Pekinga; videti, takođe, pravilo 19 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

Videti, između ostalog, član 9 Konvencije o pravima deteta, princip 6 Deklaracije o pravima deteta.

+ Član 37(b) Konvencije o pravima deteta, pravilo 1 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode; videti pravilo 19 Pravila iz Pekinga, član 46 Uputstva iz Rijada.

++ Član 10(2)(b) ICCPR-a, član 37(c) Konvencije o pravima deteta, pravilo 13.4 Pravila iz Pekinga, pravilo 29 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode; videti član 5(5) Američke konvencije.

+++ Član 37(c) Konvencije o pravima deteta, pravilo 29 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

2. Izveštaj specijalnog izvestioca UN-a za torturu, 12. januar 1998, Dok. UN-a E/CN.4/1988/17, para. 48.

Relevantni standardi

Pravilo 8 Pravila iz Pekinga:

„8.1 Pravo maloletnika na privatnost biće poštovano u svim fazama postupka da bi se izbegla šteta koja može biti

naneta nepotrebnim publicitetom ili stigmatizacijom.
8.2 Neće biti objavljivane informacije kojima bi se mogao otkriti identitet maloletnika.“

* Član 9(4) Konvencije o pravima deteta, pravilo 10.1 Pravila iz Pekinga; videti pravilo 22 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

** Pravilo 10.3 Pravila iz Pekinga.

*** Član 10(2)(b) ICCPR-a, član 37(b) Konvencije o pravima deteta, pravilo 17 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode, pravilo 13 Pravila iz Pekinga.

Pravilo 11(a) Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

Kada je dete, za koje se sumnja da je prekršilo zakon, uhapšeno ili pritvoreno, njegovi roditelji ili staratelji treba odmah da budu obavješteni, osim ako to ne bi bilo štetno po interese deteta. Ako nije moguće da se roditelji ili staratelji obaveste odmah, onda će to biti učinjeno u najkraćem mogućem roku.*

Kontakti lica koja su odgovorna za primenu zakona i dece moraju da budu vođeni na način kojim se poštuje pravni status deteta, izbegava nanošenje štete i unapređuje dobrobit deteta.**

Čak i više nego u slučajevima odraslih, međunarodni standardi ne podržavaju pritvor maloletnika u periodu pre suđenja. Pritvaranje dece, prilikom hapšenja ili pre suđenja, treba izbegavati kad god je to moguće i treba da bude krajnja mera koja se primenjuje. Kada su maloletnici u pritvoru, njihovim slučajevima treba dati najviši prioritet i rešavati ih što je brže moguće da bi vreme provedeno u pritvoru pre suđenja bilo što kraće.***

Države treba zakonom da regulišu donju granicu starosne dobi deteta ispod koje ne sme biti lišeno slobode.#

Član 10 (2) (b) ICCPR-a, koji zahteva da maloletnici „treba izvesti pred sud što je pre moguće“, ide dalje od zahteva za suđenjem u razumnom roku koji je garantovan članom 9 (3) ICCPR-a (videti **Poglavlje 7, Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora**) i suđenja bez nepotrebnog odlaganja koje je garantovano članom 14 (3) (c) ICCPR-a (videti **Poglavlje 19, Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja**). Cilj je da pritvor maloletnika, u periodu pre suđenja bude što je moguće kraći. To se postiže ili brzim puštanjem maloletnika iz pritvora u periodu pre suđenja, ili brzim rešavanjem predmeta pred sudom. Pojam „presuđivanje“ ne obuhvata samo odluke krivičnih sudova, već i odluke posebnih vansudskih organa ovlašćenih da postupaju u slučajevima krivičnih dela maloletnika³.

Relevantni standardi

Član 37(b) Konvencije o pravima deteta:

(...) „(b) Nijedno dete neće biti lišeno slobode nezakonito ili samovoljno. Hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje deteta biće

3. Manfred Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, NP Engel, 1993, str. 190–191

u skladu sa zakonom i pribegavaće im se samo kao krajnjim merama i za što je moguće kraći period.“

Član 10(2)(b) ICCPR-a:

„Optužena maloletna osoba biće... po hitnom postupku izvedena pred sud radi donošenja odluke.“

Pravilo 17 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode:

„Pritvor pre suđenja će se izbegavati onoliko koliko je to moguće i biće ograničen na izuzetne okolnosti. Zbog toga će se ulagati naponi da se primene alternativne mere. Ipak, kada se pribegne preventivnom pritvoru, maloletnički sudovi i istražni organi daće najviši prioritet najekspeditivnijem rešavanju takvih slučajeva da bi obezbedili najkraće moguće trajanje pritvora...“

Pravila 13.1 i 13.2 Pravila iz Pekinga:

„13.1 Pritvoru do/tokom suđenja pribegava se kao krajnjoj meri i za najkraći mogući vremenski period.

13.2 Kad god je to moguće, pritvor do/tokom suđenja biće zamenjen alternativnim merama, kao što su pojačani nadzor, intenzivna briga, smeštanje u starateljsku porodicu ili u obrazovnu ustanovu ili dom.“

Kao i odrasli, i deca koja se nalaze u pritvoru imaju pravo na pristup braniocu u najkraćem mogućem roku i na osporavanje zakonitosti svog pritvora (videti **Poglavlje 3, Pravo na advokata pre suđenja** i **Poglavlje 6, Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora**). Odluke koje se odnose na puštanje na slobodu ili produženje pritvora treba doneti bez odlaganja.*

Maloletnici imaju pravo na negu, brigu, pomoć i zaštitu ako se nalaze u pritvoru pre suđenja.**

Deca koja se nalaze u pritvoru imaju pravo da se dopisuju i da ih posećuju članovi porodice, osim u izuzetnim okolnostima.***

Kao i sa odraslima, tako i sa svom decom koja se nalaze u pritvoru mora se postupati sa poštovanjem urođenog dostojanstva ljudske ličnosti. Tortura i surovi, nečovečni ili ponižavajući postupci su apsolutno zabranjeni.# Sa decom u pritvoru treba postupati uvažavajući potrebe njihovog uzrasta.## (Videti, takođe, **Poglavlja 4 i 10.**)

27.5 Suđenje

Procedure koje se primenjuju na maloletnike, obuhvatajući i suđenja, moraju poštovati prava i potrebu deteta za sigurnošću i

* Član 37(d) Konvencije o pravima deteta, pravilo 10.2 Pravila iz Pekinga.

** Pravilo 13.5 Pravila iz Pekinga, pravilo 18 i odeljak IV (D) Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

*** Član 37 (c) Konvencije o pravima deteta.

Član 37 (a) i (c) Konvencije o pravima deteta, Princip 54 Uputstva iz Rijada.

Član 37 (c) Konvencije o pravima deteta.

Član 14(4) ICCPR-a, paragraf 1 Pravila UN za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

moraju voditi računa o njegovom/njenom uzrastu i o velikom društvenom značaju rehabilitacije deteta.###

Ovi zahtevi se zasnivaju na pretpostavci da decu treba što više poštediti stigme koja prati izvršenje krivičnog dela i težiti da se kršenja zakona, koja su deca učinila, rešavaju prvenstveno vazpitnim merama, a samo izuzetno kažnjavanjem⁴.

Relevantni standardi

Član 37 (d) Konvencije o pravima deteta:

„Svako dete lišeno slobode imaće u najkraćem mogućem roku pravo na pristup pravnoj i svakoj drugoj odgovarajućoj pomoći, kao i pravo da ospori zakonitost svog lišavanja slobode pred sudom ili drugim kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim predstavnicima vlasti, i na odluku o tome u najkraćem mogućem roku.“

Pravila 13.3 i 13.5 Pravila iz Pekinga:

„13.3 Maloletnici koji se nalaze u pritvoru do/tokom suđenja imaju pravo na sve garantije koje daju Standardna minimalna pravila o postupanju sa zatvorenicima usvojena u Ujedinjenim nacijama

(...)

13.5 Dok su u pritvoru (pod nadzorom), maloletnicima će biti pružena potrebna nega, zaštita i individualna pomoć – društvena, obrazovna, profesionalna, psihološka, medicinska – u skladu sa njihovim uzrastom, polom i ličnošću.“

Član 37 (a) i (c) Konvencije o pravima deteta:

„Države ugovornice obezbediće da:

(a) Nijedno dete ne bude podvrgnuto torturi ili drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima ili kaznama. Smrtna kazna i doživotni zatvor bez mogućnosti uslovnog otpusta, neće se izricati za krivična dela koja su učinile osobe ispod 18 godina starosti;

(c) Sa svakim detetom koje je lišeno slobode postupaće se čovečno i s poštovanjem urođenog dostojanstva ljudske ličnosti, i na način koji vodi računa o potrebama osobe njegovog uzrasta...“

Da bi se zaštitila privatnost deteta, suđenja maloletnicima treba da budu zatvorena za javnost i za medije, kao jedan od dozvoljenih izuzetaka prava na javnost rasprave.* Videti **Poglavlje 14.3, Dozvoljeni izuzeci od javnosti rasprave.**

* Član 40(2)(b)(vii) Konvencije o pravima deteta, član 6(1) Evropske konvencije, videti član 14(1) ICCPR-a.

4. Vidi Manfred Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, NP Engel, 1993, str. 265–66.

Maloletnici imaju pravo da ih zastupa branilac tokom čitavog postupka.** Deci koja su sposobna da formiraju sopstveno mišljenje, treba pružiti priliku da ga iskažu u svim sudskim ili administrativnim postupcima koji se njih tiču, bilo direktno ili preko pravnog zastupnika.***

27.6 Presude

Da bi se izbegla stigma i zaštitila privatnost dece, izricanje presude na suđenjima maloletnicima, uglavnom, nije javno. Član 14 (1) ICCPR-a predviđa izuzetak od zahteva za javnim izricanjem presude, kada je to u interesu maloletnika.# Videti **Poglavlje 24, Presude**.

27.7 Kazne

Najbolji interes deteta mora imati primat u odlučivanju za ili protiv izricanja kazne maloletnicima za koje se utvrdi da su učinili krivično delo. Prilikom izbora kazne treba da se vodi računa o potrebama i dobrobiti maloletnika, kao i o potrebi njegove rehabilitacije.##

Svaka kazna treba da bude proporcionalna težini prestupa i ličnim okolnostima mlade osobe.###

Zatvorska kazna za maloletnike koji su prekršili zakon primenjuje se kao krajnja mera u izuzetnim slučajevima. Pravilo 17.1 (c) Pravila iz Pekinga predviđa da maloletnik ne treba da bude osuđen na zatvorsku kaznu „osim ako je maloletnik osuđen za teško krivično delo nasilja nad drugom osobom ili zbog upornog vršenja drugih teških krivičnih dela i ako nema drugih odgovarajućih rešenja“. Ako je izrečena, maksimalnu zatvorsku kaznu treba da odredi sud i ona treba da bude što je moguće kraća.*

** Član 40(2)(b)(ii) Konvencije o pravima deteta, pravilo 15 Pravila iz Pekinga.

*** Član 12 Konvencije o pravima deteta.

Član 14(1) ICCPR-a, videti član 40(2)(b)(vii) Konvencije o pravima deteta.

Član 40(4) Konvencije o pravima deteta, pravilo 17 Pravila iz Pekinga. Videti član 14(4) ICCPR-a, član 40(1) Konvencije o pravima deteta, princip 7 Deklaracije o pravima deteta.

Član 40(4) Konvencije o pravima deteta, pravila 5 i 17.1 Pravila iz Pekinga.

* Član 37(b) Konvencije o pravima deteta, pravila 1 i 2 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode, pravila 17 i 19 Pravila iz Pekinga.

Relevantni standardi

Član 14(4) ICCPR-a:

„U postupku prema maloletnicima vodiće se računa o njihovom uzrastu i velikom društvenom značaju rehabilitacije deteta.“

Pravila 14.1 i 14.2 Pravila iz Pekinga:

„14.1 Ako se slučaj maloletnog prestupnika ne rešava izvan krivičnog postupka (prema programu diversije u skladu sa pravilom 11 ovog dokumenta), onda će o njemu odlučivati nadležni organi (sud, tribunal, odbor, savet itd.) u skladu sa principima pravičnog suđenja.“

14.2 Postupak treba da bude u skladu sa najboljim interesima maloletnika i vođen u atmosferi razumevanja, koja će omogućiti maloletniku da u njemu učestvuje i da slobodno izrazi svoje mišljenje.“

Član 40(4) Konvencije o pravima deteta:

„Niz mera kao što su briga, usmeravanje, pojačani nadzor, savetovanje, uslovna kazna, smeštanje u starateljsku porodicu, obrazovanje i programi stručne obuke i druge alternative institucionalizovanju, biće na raspolaganju da bi se omogućilo postupanje sa decom uz uvažavanje njihove dobrobiti i koje je proporcionalno ličnim okolnostima i učinjenom krivičnom delu.“

27.7.1 Zabranjene kazne

Maloletnici se ne smeju podvrgavati telesnom kažnjavanju.**

Komitet za prava deteta smatra da je telesna kazna u suprotnosti sa Konvencijom o pravima deteta.⁵

Mere prinude i sila mogu se upotrebiti u cilju ograničavanja maloletnika samo u izuzetnim slučajevima, kada su iscrpljene ili nedelotvorne sve ostale metode kontrole, i samo kada su izričito odobrene i precizirane zakonom i propisima. Metode ne smeju biti ponižavajuće ili degradirajuće, i moraju se primenjivati restriktivno i u najkraćem mogućem trajanju.*** (Videti Poglavlje 10.)

Ne smeju se izricati doživotne kazne zatvora osobama koje su bile mlađe od 18 godina u vreme kada su učinile krivično delo.#

Bez obzira na godine punoletstva predviđene nacionalnim pravom, ili na starost optuženog u vreme suđenja ili izricanja kazne, na smrtnu kaznu ne mogu biti osuđene osobe koje su bile mlađe od 18 godina u vreme kada su učinile krivično delo.## (Videti Poglavlje 28, Slučajevi izricanja smrtne kazne.) Zabrana izvršenja smrtne kazne nad osobama koje su bile mlađe od 18 godina u vreme kada su učinile krivično delo, primenjuje se uvek i pod svim okolnostima. Zabrana se ne može derogirati.###

27.8 Deca u zatvoru

Deca u zatvoru treba da budu razdvojena od odraslih i sa njima se mora postupati na način koji odgovara njihovom uzrastu i pravnom statusu.+

** Pravilo 17.3 Pravila iz Pekinga.

*** Pravilo 64 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

Član 37(a) Konvencije o pravima deteta.

Član 6(5) ICCPR-a, član 37(a) Konvencije o pravima deteta, paragraf 3 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna, pravilo 17.2 Pravila iz Pekinga, član 4(5) Američke konvencije.

Član 4 ICCPR-a, član 27 Američke konvencije.

+ Član 10(3) ICCPR-a, član 37 (c) Konvencije o pravima deteta, pravila 28 i 29 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode, pravilo 26.3 Pravila iz Pekinga. Videti, takođe, pravilo 11(4) Evropskih zatvorskih pravila.

5. Komitet za prava deteta, Zaključna zapažanja, Dok. UN-a: CRC/C/15/dodatak 79, 1997, para. 15.

Nijedno dete ne sme biti podvrgnuto torturi ili drugim surovim, nečovečnim ili ponižavajućim postupcima. Ova zabrana se primenjuje i na surove ili ponižavajuće vaspitne mere ili kazne u ma kojoj instituciji.⁺⁺ (Videti **Poglavlje 10.**)

Relevantni standardi

Pravila 17.1 (a) i 17.1 (b) Pravila iz Pekinga:

„Nadležne vlasti će se u donošenju odluka rukovoditi sledećim principima:

(a) Preduzete mere će uvek biti proporcionalne ne samo okolnostima i težini krivičnog dela, već i okolnostima i potrebama maloletnika, kao i potrebama društva;

(b) Lična sloboda maloletnika ograničiće se samo nakon pažljivog razmatranja i svešće se na najmanju moguću meru;“

Pravilo 26.1 Pravila iz Pekinga:

„Cilj obuke i postupanja sa maloletnicima upućenim u ustanovu je obezbeđenje nege, zaštite, obrazovanja i radnog osposobljavanja, s namerom da im se pomogne da se na konstruktivan i produktivan način ponovo uključe u društvo.“

Disciplinske mere koje se sastoje od surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka su strogo zabranjene, podrazumevajući i telesno kažnjavanje, zatvaranje u mračnu ćeliju ili u samicu, uskraćivanje hrane, ograničavanje ili zabranu susreta sa članovima porodice, grupno kažnjavanje, ili ma koju drugu kaznu koja može ugroziti fizičko ili mentalno zdravlje maloletnika.*

Sredstva prinude mogu biti upotrebljena samo u izuzetnim okolnostima kao krajnja mera i samo u skladu sa zakonom ili propisima.**

Deca lišena slobode imaju pravo da održavaju kontakt sa svojom porodicom putem poseta i prepiske, osim u izuzetnim okolnostima.*** Deca lišena slobode imaju pravo na obrazovanje.#

⁺⁺ Princip 54 Uputstava iz Rijada.

* Pravilo 67 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

** Pravilo 64 Pravila UN-a za zaštitu maloletnika lišenih slobode.

*** Član 37 (c) Konvencije o pravima deteta.

Član 28 Konvencije o pravima deteta, princip 7 Deklaracije o pravima deteta.

POGLAVLJE 28

Slučajevi izricanja smrtne kazne

AI se protivi izricanju smrtne kazne u svim slučajevima, jer ona predstavlja krajnje surovu, nečovečnu ili ponižavajuću kaznu kojom se krši pravo na život. Prema međunarodnim standardima o ljudskim pravima, lica osuđena za krivično delo za koje je predviđena smrtna kazna imaju pravo na striktno poštovanje svih garantija za pravično suđenje i na određene dopunske garantije. Međutim, one ne mogu biti opravdanje za zadržavanje smrtne kazne.

28.1 Ukidanje smrtne kazne

28.2 Nema retroaktivnog izricanja smrtne kazne

28.3 Krivična dela za koja je predviđena smrtna kazna

28.4 Osobe koje ne smeju da budu pogubljene

28.4.1 Maloletnici

28.4.2 Starije osobe

28.4.3 Psihički (duševno) poremećeni

28.4.4 Trudnice i majke male dece (do godinu dana)

28.5 Strogo pridržavanje svih prava na pravično suđenje

28.5.1 Pravo na efikasnog branioca

28.5.2 Pravo na dovoljno vremena i

odgovarajuće mogućnosti za pripremu odbrane

28.5.3 Pravo na okončanje postupka bez

nepotrebnog odlaganja

28.5.4 Pravo na žalbu

28.6 Pravo na traženje pomilovanja i zamene kazne

28.7 Nema pogubljenja tokom žalbenog postupka ili molbe za pomilovanje

28.8 Adekvatno vreme između izricanja kazne i pogubljenja

28.9 Zatvorski uslovi osuđenih na smrt

28.1 Ukidanje smrtne kazne

AI se protivi izricanju smrtne kazne, jer ona predstavlja krajnje surovu, nečovečnu ili ponižavajuću kaznu kojom se krši pravo na život.

Tortura i drugi surovi, nečovečni ili ponižavajući postupci ili kažnjavanja su apsolutno zabranjeni, uvek i bez obzira na okolnosti (videti **Poglavlje 10.4, Zabrana torture i nečovečnog postupanja**).

Pravo na život je osnovno i apsolutno* – ono nikada ne sme biti suspendovano.** Videti **Poglavlje 31, Pravo na pravično suđenje za vreme vanrednog stanja**.

Međunarodni standardi o ljudskim pravima podstiču ukidanje smrtne kazne.***

Takođe, međunarodna zajednica je usvojila ugovore koji za cilj imaju ukidanje smrtne kazne. Drugi fakultativni protokol ICCPR-a, Protokol Američke konvencije o ljudskim pravima koji se odnosi na ukidanje smrtne kazne i Protokol br. 6 Evropske konvencije zabranjuju pogubljenja i zahtevaju ukidanje smrtne kazne u mirnodopskim uslovima.#

Međunarodni i regionalni organi i eksperti za ljudska prava podstiču ukidanje smrtne kazne.

Generalna skupština UN-a je usvojila zaključak prema kome je „glavni cilj kojem treba težiti progresivno smanjivanje broja krivičnih dela za koja se izriče smrtna kazna, imajući u vidu potrebu ukidanja smrtne kazne.“¹

Komitet za ljudska prava smatra da član 6 ICCPR-a u delu koji se odnosi na ukidanje smrtne kazne „koristi termine kojima se naglašeno sugerše... da je ukidanje poželjno. Komitet zaključuje da sve mere koje vode potpunom ukidanju smrtne kazne treba smatrati napretkom u uživanju prava na život...“²

Komisija za ljudska prava UN-a je 1997. i 1998. godine pozvala sve države koje nisu ukinule smrtnu kaznu, da uvedu moratorijum na pogubljenja uz mogućnost potpunog ukidanja smrtne kazne³.

Prilikom osnivanja Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu, Savet bezbednosti UN-a je izostavio smrtnu kaznu iz kazni koje su ovi tribunali ovlašćeni da izriču, iako imaju jurisdikciju nad najtežim zločinima, kao što su genocid, zločini protiv čovečnosti i ratni zločini⁴. Slično tome, Statut ICC-a ne predviđa mogućnost izricanja smrtne kazne.

* Član 3 Univerzalne deklaracije, član 6 ICCPR-a, član 6 Konvencije o pravima deteta, član 4 Afričke povelje, član 1 Američke deklaracije, član 4 Američke konvencije, član 2 Evropske konvencije.

** Član 4(2) ICCPR-a, član 27(2) Američke konvencije.

*** Videti član 6(6) ICCPR-a, članove 4(2) i 4(3) Američke konvencije.

Drugi protokol ICCPR-a, Protokol Američke konvencije o ljudskim pravima koji se odnosi na ukidanje smrtne kazne i Protokol br. 6 Evropske konvencije.

1. Rezolucija 32/61, usvojena 08. decembra 1977, Rezolucije i odluke usvojene u Generalnoj Skupštini, (A/32/45), 1978, str. 136.

2. Opšti komentar 6, para. 6, Komiteta za ljudska prava.

3. Rezolucija 1997/12, Komisija za ljudska prava, E/CN.4/1997/150; Rezolucija 1998/8, Komisija za ljudska prava, 54. sednica, E/CN.4/1998/L. 12.

4. Rezolucije Saveta bezbednosti UN-a br. 825, od 25. maja 1993, i br. 955, od 8. novembra 1994.

28.2 Nema retroaktivnog izricanja smrtne kazne

Smrtna kazna ne sme biti izrečena, osim ako je bila zakonom predviđena u vreme kada je krivično delo učinjeno.*

Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku izjavio je da, prema njegovom mišljenju, član 6 (2) ICCPR-a ne dozvoljava ponovno uvođenje smrtne kazne nakon što je bila ukinuta ili povećanje broja krivičnih dela za koje je predviđena smrtna kazna⁵.

Ne sme biti izrečena teža kazna od one koja je bila predviđena za krivično delo u vreme kada je ono učinjeno.**
Videti Poglavlje 25.2, *Koje kazne mogu da budu izrečene?*

Relevantni standardi

Član 6(6) ICCPR-a:

„Ni jedna odredba ovog člana se ne može navesti kao razlog da bi se odložilo ili sprečilo ukidanje smrtne kazne u državama ugovornicama Pakta.“

Članovi 4(2) i 4(3) Američke konvencije:

„2. U državama koje nisu ukinule smrtnu kaznu, ona može biti izrečena samo za najteža krivična dela prema konačnoj presudi koju donosi nadležni sud i u skladu sa zakonom kojim je takva kazna ustanovljena, a koji je bio donet pre nego što je krivično delo učinjeno. Izricanje smrtne kazne neće biti prošireno na krivična dela na koja se trenutno ne primenjuje.

3. Smrtna kazna neće biti ponovo uvedena u državama koje su je ukinule.“

Ukoliko se nakon osude za krivično delo izmeni zakon osuđeni ima pravo da se na njega primeni zakon koji predviđa blažu kaznu za to krivično delo.* Ako nakon izricanja smrtne kazne zakon bude izmenjen, osuđeni ima pravo na blažu kaznu.**

Američka konvencija državama izričito zabranjuje da se proširuje primena smrtne kazne na krivična dela za koja ta kazna nije bila predviđena u vreme kada je država potpisala Konvenciju. Konvencijom je, takođe, zabranjeno ponovno uvođenje smrtne kazne u državama ugovornicama koje su kaznu već ukinule⁶.***

* Član 6(2) ICCPR-a, paragraf 2
Garantija za zaštitu prava osoba kojima može biti izrečena smrtna kazna, član 4(2) Američke konvencije; videti član 2(1) Evropske konvencije.

** Član 11 Univerzalne deklaracije, član 15 ICCPR-a, član 9 Američke konvencije, član 7 Evropske konvencije. Videti član 7 Afričke povelje.

* Član 15(1) ICCPR-a, član 9 Američke konvencije.

** Paragraf 2 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može biti izrečena smrtna kazna.

*** Član 4 Američke konvencije.

5. Izveštaj Specijalnog izvestioca UN-a za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku, sa njegove misije u Sjedinjenim Američkim Državama, Dokument UN-a: E/CN.4/1998/68/dodatak 3, 22. januar 1998, strana 3.

6. Videti takođe: Godišnji izveštaj Inter-američkog suda, savetodavno mišljenje OC-3/ 83, 08. septembar 1983, OAS/Ser.L/ V / III.10 doc.13, 1984.

28.3 Krivična dela za koja je predviđena smrtna kazna

U zemljama koje još nisu ukinule smrtnu kaznu, ona može da bude izrečena samo za najteža krivična dela.[#]

Komitet za ljudska prava smatra da „izraz ‘najteža krivična dela’ treba da se tumači restriktivno, tj. da smrtna kazna bude zaista izuzetna mera”.⁷

Krivična dela za koja je predviđena smrtna kazna „treba da obuhvate samo umišljajna krivična dela sa smrtnim ili drugim, izuzetno teškim posledicama“.^{##} Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku „smatra da pojam ‘nameran’ treba da bude izjednačen sa pojmom ‘predumišljaj’ i da treba da se shvati kao postojanje namere da se izvrši ubistvo“.⁸

Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku je izjavio da „smrtna kazna treba da bude ukinuta za ekonomska krivična dela i za ona u vezi sa narkoticima“.⁹

Komitet za ljudska prava smatra da izricanje smrtne kazne za krivična dela, kao što su bezbožništvo, nezakonit seks, pronevera od strane službenih lica, razbojništvo, homoseksualnost u recidivu (po treći put osuđen za isto krivično delo), ili izbegavanje vojne obaveze, nije u skladu sa članom 6 ICCPR-a, koji izricanje smrtne kazne ograničava samo na najteža krivična dela.¹⁰

Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog „velikog broja krivičnih dela za koja je predviđena smrtna kazna“ u velikom broju američkih država i zbog ponovnog uvođenja smrtne kazne u nekim državama. Komitet „osuđuje nedavno povećanje broja krivičnih dela za koje je predviđena smrtna kazna prema saveznom zakonu SAD“. Komitet se založio kod nadležnih vlasti da revidiraju savezni i zakone federalnih država da bi se broj krivičnih dela za koje je predviđena smrtna kazna ograničio samo na ona najteža.¹¹

Član 6(2) ICCPR-a, član 4(2) Američke konvencije, paragraf 1 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna.

Paragraf 1 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna.

7. Opšti komentar 6, para. 7 Komiteta za ljudska prava.

8. Izveštaj Specijalnog izvestioca za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku sa njegove misije u Sjedinjenim Američkim Državama, Dok. UN-a: E/CN.4/1998/68/dod.3, 22. januar 1998, str. 7.

9. Izveštaj Specijalnog izvestioca UN-a za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku, Dok. UN-a: E/CN.4/1996/4, para. 556.

10. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Sudan, Dok. UN-a: CCRP/C/79, dod.85, 19. novembar 1997, para. 13.

11. Zapažanja Komiteta za ljudska prava: SAD, Dok. UN-a CCRP/C/79/dod. 50, 07. april 1995, para. 16 i 31.

Relevantni standardi

Član 15(1) ICCPR-a:

„Niko neće biti smatran krivim za krivično delo, ako se ono prema unutrašnjem ili međunarodnom pravu, u vreme kada je učinjeno, nije smatralo krivičnim delom. Neće biti izrečena teža kazna od one koja se mogla izreći za krivično

delo u vreme kada je učinjeno. Ako nakon izvršenja krivičnog dela, zakonskim odredbama bude predviđena blaža kazna, učiniocu će biti izrečena ta kazna.“

Američka konvencija izričito zabranjuje izricanje smrtno kazne za politička krivična dela ili “obična” krivična dela u vezi s njima.*

* Član 4(4) Američke konvencije.

28.4 Osobe koje ne smeju da budu pogubljene

Međunarodni standardi ograničavaju izricanje smrtno kazne određenim kategorijama ljudi, obuhvatajući lica koja nisu imala 18 godina u vreme izvršenja krivičnog dela, ljude starije od 70 godina, trudnice i majke male dece do godinu dana, mentalne bolesnike i osobe zaostale u razvoju.

28.4.1 Maloletnici

Osobe koje su imale manje od 18 godina u vreme izvršenja krivičnog dela ne mogu biti osuđene na smrt, bez obzira na njihov uzrast u vreme suđenja ili izricanja presude.^{12**}

** Član 6(5) ICCPR-a, član 37(a) Konvencije o pravima deteta, paragraf 3 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna, pravilo 17.2 Pravila iz Pekinga, član 4(5) Američke konvencije.

S obzirom da je veliki broj država ratifikovao Američku konvenciju i ICCPR, i modifikovao svoje nacionalno zakonodavstvo u skladu sa ovim ugovorima, Inter-američka komisija smatra da je zabrana izvršenja smrtno kazne nad decom postala norma međunarodnog običajnog prava.¹³

*** Član 4(5) Američke konvencije.

12. Član 6 (4) Dopunskih protokola I i II uz Ženevske konvencije iz 1949. zabranjuje izricanje smrtno kazne llicima koja nisu navršila 18 godina u vreme izvršenja krivičnog dela.

13. Rezolucija 3/87 (SAD) *Predmet 9647*, Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1986–1987, OAE/Ser.L/V/ IL.71, dok.9, rev.1, 1987, para. 60. Komisija je smatrala da su SAD prekršile odredbe Američke Konvencije kada su pogubile dvojicu maloletnih učinilaca krivičnog dela, iako su Konvenciju već potpisale ali ne i ratifikovale.

14. Zapažanja Komiteta za ljudska prava: SAD, Dok. UN-a CCCR/C/79/Dod.50, 07. april 1995, para. 16.

15. Rezolucija ECOSOC-a 1989/64, usvojena 24. maja 1989, Dok. UN-a: E/1989/INF/7, str. 127 i 128.

Komitet za ljudska prava ne odobrava zakonske odredbe velikog broja država u SAD-u, kojima se dozvoljava izricanje smrtno kazne osobama mlađim od 18 godina u vreme izvršenja krivičnog dela i izvršenje smrtno kazne nad tim osobama. Komitet je opomenuo vlasti da onemogućće izricanje smrtno kazne osobama koje su bile mlađe od 18 godina u vreme izvršenja krivičnog dela.¹⁴

28.4.2 Starije osobe

Izvršenje smrtno kazne nad osobama starijim od 70 godina je zabranjeno članom 4(5) Američke konvencije.***

Ekonomski i socijalni savet UN-a je preporučio državama da utvrde „maksimalnu starosnu granicu iznad koje osobe ne mogu da budu osuđene na smrt ili pogubljene“.¹⁵

28.4.3 Psihički (duševno) poremećeni

Zabranjeno je izvršenje smrtne kazne nad licima koja su duševno obolela.[#] Ova zabrana se odnosi i na ljude koji su mentalno oboleli nakon što im je izrečena smrtna kazna.¹⁶

Ekonomski i socijalni savet UN-a je preporučio državama da ukinu smrtnu kaznu „osobama koje su u vreme izricanja presude ili izvršenja smrtne kazne bile psihički zaostale ili imale ograničene mentalne sposobnosti“.¹⁷

Komitet za ljudska prava je izrazio žaljenje što „u nekim slučajevima [u SAD], ne postoji dovoljna zaštita mentalno retardiranih.“¹⁸

28.4.4 Trudnice i majke male dece (do godinu dana)

Smrtna kazna ne može da bude izvršena nad trudnim ženama.* Smrtna kazna ne sme da bude izvršena nad „ženama koje su nedavno postale majke“.^{**19}

28.5 Strogo pridržavanje svih prava na pravično suđenje

Zbog neopozivosti smrtne kazne, suđenja u ovim slučajevima moraju u potpunosti da poštuju sve međunarodne i regionalne standarde za zaštitu prava na pravično suđenje. Sve mere zaštite i garantije za pravičan postupak koje su postavljene međunarodnim standardima i odnose se na period pre suđenja, suđenje i žalbeni postupak treba da budu poštovane u potpunosti. AI smatra da sva pogubljenja predstavljaju kršenje prava na život. Iako se ovo gledište ne smatra opšteprihvaćenim, međunarodna tela i eksperti za ljudska prava se slažu da bi pravo na život bilo prekršeno, ako lice bude pogubljeno nakon nepravičnog suđenja.

Niko ne sme da bude samovoljno lišen života.^{***}

Komitet za ljudska prava je protumačio da zabrana samovoljnog lišavanja života prema članu 6 (1) ICCPR-a zahteva da zakon strogo kontroliše i ograničava okolnosti pod kojima država sme da liši života neku osobu.²⁰

Komitet za ljudska prava smatra da izricanje smrtne kazne, nakon suđenja na kojem nisu poštovane odredbe ICCPR-a, a na koju se više ne može uložiti žalba, predstavlja kršenje prava na život.²¹

Paragraf 3 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna.

* Član 6(5) ICCPR-a, član 4(5) Američke konvencije.

** Paragraf 3 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna.

*** Član 6(1) ICCPR-a, član 4 Afričke konvencije, član 4(1) Američke konvencije.

16. Videti takođe Izveštaj Specijalnog izvestioca UN-a za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku, Dok. UN-a A/51/457, para. 115.

17. Rezolucija ECOSOC-a 1989/64, usvojena 24. maja 1989, Dok. UN-a: E/1989/INF/7.

18. Zapažanja Komiteta za ljudska prava: SAD, Dok. UN-a CCPR/C/79/dod.50, 7. april 1995, para. 16.

19. Videti Izveštaj Specijalnog izvestioca UN-a za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku (A/51/457), 7. oktobar 1996, para. 115.

20. Opšti komentar 6, para. 3 Komiteta za ljudska prava

21. Dokument UN-a: CCPR/C/47/D/282, para.10.6, *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 8. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991, para. 7 i 5.14.

Komitet za ljudska prava smatra da u slučajevima izricanja smrtne kazne „proceduralne garantije [ICCPR-a] moraju biti poštovane, obuhvatajući pravo na pravičnu raspravu pred nezavisnim sudom, prezumpciju nevinosti, minimalne garantije prava na odbranu i pravo na preispitivanje slučaja pred višim sudom. Ova prava se primenjuju uz posebno pravo na traženje pomilovanja ili na zamenu kazne.“^{#22}

Videti član 6(2) ICCPR-a.

Smrtna kazna može biti izrečena samo ako je krivica optuženog „utvrđena na osnovu jasnih i ubedljivih dokaza koji ne ostavljaju prostor za drugačije tumačenje činjenica“. ## Smrtna kazna „može se izvršiti samo nakon konačne presude koju je izrekao kompetentni sud, nakon zakonitog postupka koji je obezbedio sve moguće garantije za pravično suđenje, jednake onima iz člana 14 ICCPR-a, obuhvatajući i pravo svakoga ko je osumnjičen ili optužen za krivično delo za koje je moguće izreći smrtnu kaznu, na adekvatnu pravnu pomoć u svim fazama postupka. ###

Paragraf 4 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna.

Paragraf 4 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna.

Relevantni standardi

Član 6(2) ICCPR-a:

„U zemljama u kojima nije ukinuta smrtna kazna, ona se može izreći samo za najteža krivična dela, u skladu sa zakonom koji je bio na snazi u vreme kada je krivično delo učinjeno i koji nije u suprotnosti s odredbama Pakta niti sa Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Ova kazna može biti izvršena samo na osnovu konačne presude koju je doneo nadležni sud.“

Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku smatra „(sudski) postupak čiji je ishod izricanje smrtne kazne mora da bude u skladu sa najvišim standardima nezavisnosti, objektivnosti, kompetencije i nepristrasnosti sudija i porote, onako kako je predviđeno u odgovarajućim međunarodnim dokumentima. Svi optuženi koji su suočeni sa izricanjem smrtne kazne moraju da imaju kompetentnog branioca u svim fazama postupka. Optuženi mora biti smatran nevinim, sve dok se njegova krivica ne dokaže izvan razumne sumnje, uz strogu primenu najviših standarda u prikupljanju i proceni dokaza. Uz to, sve olakšavajuće okolnosti moraju da budu uzete u obzir. Postupkom treba garantovati pravo na preispitivanje činjeničnog i pravnog aspekta slučaja pred višim sudom koji je sastavljen od sudija koji nisu sudili u prvoj instanci. Pravo optuženog da traži pomilovanje, zamenu ili ublažavanje kazne mora, takođe, biti obezbeđeno.“²³

22. Opšti komentar 6, para. 7 Komiteta za ljudska prava.

23. Izveštaj Specijalnog izvestioca UN-a za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku, Dok. UN-a A/51/457, 07. oktobar 1996, para. 111.

U dolenađenim odeljcima (od 28.5.1 do 28.5.4) ne ponavljaju se sve garantije za pravično suđenje koje se odnose na lica optužena za krivična dela, a koje su opisane u ovom priručniku. Izložene su samo odredbe čija interpretacija u slučajevima za koje se izriče smrtna kazna obezbeđuje posebnu zaštitu, ili gde se primenjuju dodatne garantije.

28.5.1 Pravo na efikasnog branioca

Svako ko se nalazi u pritvoru ili je optužen da je počinio krivično delo ima pravo na branioca tokom pritvora, suđenja i žalbenog postupka.* Videti **Poglavlje 3, Pravo na advokata pre suđenja** i **Poglavlje 20.3, Pravo da osobu brani advokat**.

Osobu koja je optužena za krivično delo za koje se može izreći smrtna kazna, i koja odluči da se ne brani sama, treba da zastupa branilac u svim fazama postupka.

Ekonomski i socijalni savet UN-a smatra da osobi koja je suočena sa smrtnom kaznom treba obezbediti u svim fazama postupka, „odgovarajuću pomoć branioca obuhvatniju od pomoći koja se pruža u slučajevima za koje se ne izriče smrtna kazna“.²⁴

Komitet za ljudska prava smatra da „je aksiom, da pravna pomoć treba da bude dostupna zatvoreniku osuđenom na smrtnu kaznu. Ovo se odnosi na sve faze sudskog postupka [obuhvatajući i žalbeni postupak]“.²⁵

Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku, smatra da se u svim fazama postupka, na optužene za krivična dela za koja se izriče smrtna kazna mora primeniti odgovarajuća odredba o pravu na „pomoć kompetentnih branilaca koje finansira država“.²⁶

Suđenje osobama koje su izvršile krivično delo za koje se izriče smrtna kazna neće se nastaviti ako optuženi nema pomoć kompetentnog i efikasnog branioca.

U slučaju u kome je sud nastavio sa suđenjem, osudio i izrekao smrtnu kaznu optuženom čiji se branilac povukao, a gde je sudija navodno pružao (pravnu) pomoć optuženom, Komitet za ljudska prava smatra da je prekršeno pravo optuženog na pravično suđenje. Komitet smatra da suđenje u takvim slučajevima **ne treba** da se nastavi ako optuženog ne zastupa branilac.²⁷

Kao i sva lica koja su optužena za izvršenje krivičnog dela, tako i optuženi za krivično delo za koje se izriče smrtna kazna

* Član 14(3)(d) ICCPR-a, princip 1 Osnovnih principa o ulozi advokata, član 7(1)(c) Afričke povelje, član 8(2)(d) i (e) Američke konvencije, član 6(3)(c) Evropske konvencije.

24. Rezolucija ECOSOC-a/1989/64, 24. maj 1989, Dok. UN-a E/1989/INF/7, str.128; videti takođe Garantije za zaštitu prava osoba kojima može biti izrečena smrtna kazna

25. *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 08. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991, str. 241.

26. Izveštaj Specijalnog izvestioca UN za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku, Dok. UN E/CN.4/1996/4, para. 547.

27. *Robinson protiv Jamajke*, (223/1987), 30. mart 1989, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/44/40), 1989, str. 241; videti *Abdool Saleem Yasseen i Noel Thomas protiv Gvajane*, 30. mart 1998, Dok. UN CCPR/C/62/D/676/1996, para. 78, utvrđena je povreda člana 14 zato što jedan od optuženih nije imao branioca prva četiri dana od početka novog suđenja.

ima pravo da ga zastupa branilac po sopstvenom izboru tokom suđenja i žalbenog postupka. Ako postavljeni branilac besplatno zastupa optuženog, onda optuženi nema apsolutno pravo izbora, tj. njegovo pravo je ograničeno. Međutim, u slučajevima izricanja smrtne kazne, Komitet za ljudska prava smatra da država treba da da prednost postavljanju branioca koga je izabrao optuženi, kako za suđenje tako i za žalbu.

Komitet za ljudska prava smatra da optuženog za krivično delo za koje se izriče smrtna kazna treba da zastupa branilac po njegovom izboru, čak i ako to zahteva odlaganje rasprave.²⁸

Država ima posebnu obavezu, u slučajevima za koje se izriče smrtna kazna, da preduzme mere da bi obezbedila da imenovani branilac bude efikasan. Ako su vlasti obavestene da imenovani branilac nije efikasan, ili ako je neefikasnost očigledna, onda vlasti treba da preduzmu mere da on izvršava svoje obaveze, ili da ga zamene.²⁹

Kada branilac optuženog ne pokaže interesovanje za slučaj i kada ne postavi pitanje o dokazima tužioca na suđenju, a sud imenuje istog advokata i u žalbenom postupku uprkos zahtevu optuženog da mu se dodeli drugi branilac, Komitet za ljudska prava smatra da je prekršeno pravo optuženog na branioca³⁰.

U slučaju kada se imenovani branilac u žalbenom postupku složi da nema osnova za žalbu bez prethodnog obaveštavanja ili konsultacije sa optuženim, Komitet za ljudska prava smatra da je postojalo kršenje prava optuženog. Komitet smatra da je trebalo optuženog obavestiti da branilac koga plaća država neće podržati njegovu žalbu, da bi optuženi mogao da razmotri preostale opcije.³¹

28.5.2 Pravo na dovoljno vremena i odgovarajuće mogućnosti za pripremu odbrane

Sva lica koja su optužena da su izvršila krivično delo za koje se izriče smrtna kazna imaju pravo na dovoljno vremena i odgovarajuće mogućnosti za pripremu odbrane.* Videti **Poglavlje 8, Pravo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane.**

Ovo pravo je izuzetno važno u slučajevima izricanja smrtne kazne.

* Član 14(3)(b) ICCPR-a, član 8(2)(c) Američke konvencije, član 6(3)(b) Evropske konvencije, paragraf 2(E)(1) Rezolucije Afričke komisije.

28. Videti *Pinto protiv Trinidad i Tobaga*, (232/1987), 20. jul 1990, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991.

29. Videti predmet *Artico*, 13. maj 1980, Evropski Sud, 37 Ser.A 16, para 33.

30. Videti *Pinto protiv Trinidad i Tobaga*, (232/1987), 20. jul 1990, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, Vol II, (A/45/40), 1990, str. 69.; *Kelly protiv Jamajke* (253/1987), 08. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991.

31. *Burrell protiv Jamajke*, (546/1993), 18. jul 1996, Dok. UN CCPR/C/57/D/546/1993, 1996.

Komitet za ljudska prava smatra da se „u slučajevima u kojima može biti izrečena smrtna kazna, postavlja kao aksiom da optuženom i njegovom braniocu bude dato dovoljno vremena za pripremu odbrane“.³²

28.5.3 Pravo na okončanje postupka bez nepotrebnog odlaganja

Krivični postupak, obuhvatajući istragu, suđenje i žalbu, mora biti okončan u najkraćem roku.** Videti **Poglavlje 7, Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora**, i **Poglavlje 19, Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja**.

Komitet za ljudska prava smatra da „u svim slučajevima, a naročito u onima za koje se izriče smrtna kazna, optuženi ima pravo na suđenje i žalbeni postupak bez nepotrebnog odlaganja“.

Komitet za ljudska prava smatra da su u slučajevima smrtne kazne bila preduga sledeća odlaganja: nedelju dana između hapšenja i izvođenja optuženog pred sud (prekršen član 9 (3) ICCPR-a); držanje optuženog u pritvoru 16 meseci pre suđenja (prekršen član 9 (3) ICCPR-a); 2 godine i 7 meseci između suđenja i odbacivanja žalbe.³³

28.5.4 Pravo na žalbu

Svako ko je osuđen za krivično delo za koje je zakonom predviđena smrtna kazna ima pravo na preispitivanje presude i izrečene kazne pred višim sudom.* Videti **Poglavlje 26, Pravo na žalbu**.

Svako ko je osuđen na smrt ima pravo žalbe višem sudu i treba preduzeti mere koje će omogućiti da takve žalbe postanu obavezne.**

Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku je izjavio da u slučajevima smrtne kazne „postupak mora da garantuje preispitivanje činjeničnog i pravnog aspekta slučaja pred višim sudom koji je sastavljen od sudija koje nisu sudile u prvoj instanci“.³⁴

28.6 Pravo na traženje pomilovanja i zamene kazne

Svako ko je osuđen na smrtnu kaznu ima pravo da traži pomilovanje ili zamenu kazne.**

** Članovi 9(3) i 14(3)(c) ICCPR-a, član 7(1)(d) Afričke povelje, članovi 7(5) i 8(1) Američke konvencije, članovi 5(3) i 6(1) Evropske konvencije.

* Član 14(5) ICCPR-a, član 8(2)(h) Američke konvencije, član 2 Protokola 7 Evropske konvencije, paragraf 3 Rezolucije Afričke komisije; videti član 7(a) Afričke povelje.

** Paragraf 6 Garancija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna.

*** Član 6(4) ICCPR-a, Paragraf 7 Garancija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna, član 4(6) Američke konvencije.

32. *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 08. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (a/46/40), 1991, str. 241

33. *McLawrence protiv Jamajke*, Dok. UN-a: CCPR/C/60/D/702/1996, 29. septembar 1997, para. 5.6.

34. Izveštaj Specijalnog izvestioca UN za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku, Dok. UN-a: E/CN.4/1997/60, para. 82.

28.7 Nema pogubljenja tokom žalbenog postupka ili molbe za pomilovanje

Smrtna kazna ne sme biti izvršena sve dok ne budu iscrpljena sva prava na žalbu, ili dok ne isteknu svi rokovi za podnošenje žalbi, dok se ne okončaju drugi postupci, obuhvatajući i obraćanje međunarodnim telima, kao i dok se u potpunosti ne iscrpe svi zahtevi za traženje pomilovanja i zamenu kazne.

Relevantni standardi

Član 6(4) ICCPR-a:

“Svako ko je osuđen na smrt ima pravo da traži pomilovanje ili zamenu kazne. Amnestija, pomilovanje ili zamena smrtno kazne mogu se dati u svim slučajevima.”

Član 4(6) Američke konvencije:

“Svaka osoba osuđena na smrt ima pravo da podnese molbu za amnestiju, pomilovanje, ili zamenu kazne koji se mogu dati u svim slučajevima. Smrtna kazna ne može biti izvršena dok se čeka odluka nadležnih vlasti.”

Smrtna kazna može biti izvršena *samo nakon* konačne presude nadležnog suda.*

Smrtna kazna ne sme biti izvršena dok je u toku žalba ili postupak po drugim pravnim lekovima, ili dok su u toku postupci u vezi sa pomilovanjem ili zamenom kazne.** AI smatra da se ova odredba ne odnosi samo na žalbe podnete nacionalnim sudovima, već i na razmatranje pred međunarodnim telima kao što su Komitet za ljudska prava, Inter-američka komisija za ljudska prava, Evropska komisija za ljudska prava i Evropski sud za ljudska prava.

Ekonomski i socijalni savet UN-a je pozvao zemlje članice u kojima smrtna kazna može biti izvršena „da obezbede da službena lica koja učestvuju u donošenju odluke o izvršenju smrtno kazne, budu u potpunosti obaveštena o statusu žalbi i peticijama za pomilovanje dotičnog zatvorenika“.³⁵

Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, arbitrarnim i pogubljenjima po kratkom postupku smatra da službena lica odgovorna za izvršenje smrtno kazne, ne samo da moraju u potpunosti biti obaveštena o proceduri koja je u toku, već „treba da budu instruirana da ne izvrše smrtnu kaznu sve dok je u toku žalba ili postupci po drugim pravnim lekovima ili postupci u vezi sa pomilovanjem ili zamenom kazne“.³⁶

* Član 6(2) ICCPR-a, Paragraf 5 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna, član 4(2) Američke konvencije.

** Paragraf 8 Garantija za zaštitu prava osoba kojima može da bude izrečena smrtna kazna, član 4(6) Američke konvencije; videti članove 14(5) i 6(4) ICCPR-a.

35. Rezolucija ECOSOC-a br. 1996/15, usvojena 23. jula 1996.

36. Izveštaj Specijalnog izvišćioca UN za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku, Dok. UN: E/CN.4/1996/4, para. 553.

28.8 Adekvatno vreme između izricanja kazne i pogubljenja

Države treba da obezbede dovoljno vremena za pripremu i podnošenje žalbe, kao i za molbu za pomilovanje između izricanja presude i izvršenja smrtne kazne.³⁷

Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku je preporučio da prođe period od najmanje šest meseci između izricanja presude od strane suda u prvoj instanci i izvršenja smrtne kazne, zato da bi se omogućilo dovoljno vremena za pripremu žalbi višem sudu i molbi za pomilovanje.³⁸

28.9 Zatvorski uslovi osuđenih na smrt

Zatvorski uslovi za osuđenike na smrtnu kaznu ne smeju da krše pravo na poštovanje urođenog dostojanstva ljudske ličnosti i pravo na apsolutnu zabranu torture ili drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja. (Videti **Poglavlje 10, Pravo na humane uslove pritvora i zabrana torture**, i **Poglavlje 25.5, Zatvorski uslovi**.)

Ekonomski i socijalni savet UN-a predlaže državama koje su zadržale smrtnu kaznu da „efikasno primenjuju Standardna minimalna pravila o postupanju sa zatvorenicima (UN-a), da bi se patnja zatvorenika osuđenih na smrtnu kaznu svela na minimum i da bi se izbeglo pogoršanje tih patnji“.³⁹

U nekoliko slučajeva izricanja smrtne kazne, Komitet za ljudska prava je potvrdio da član 10 ICCPR-a obavezujući države da poštuju urođeno dostojanstvo ljudske ličnosti, obuhvata, između ostalog, dužnost da se obezbedi adekvatna medicinska nega, osnovni sanitarni uslovi, odgovarajuća ishrana i uslovi za rekreaciju ljudima osuđenim na smrtnu kaznu.⁴⁰

Bez obzira na nacionalnu jurisprudenciju, koja kaže suprotno,⁴¹ Komitet za ljudska prava smatra da dugotrajno čekanje na pogubljenje (*death row*), samo po sebi, ne predstavlja kršenje prava zatvorenika. Ova odluka uzima u obzir činjenicu da ICCPR-a ne zabranjuje smrtnu kaznu, da je cilj i svrha ICCPR-a da umanjí pribegavanje smrtnoj kazni, i da je izražena zabrinutost da će određivanje maksimalnog vremenskog roka podstaći države da izvrše smrtnu kaznu pre utvrđenog datuma. Komitet smatra: „Prva i najvažnija implikacija stava da dugotrajno čekanje na izvršenje smrtne kazne, predstavlja, samo po sebi, kršenje ICCPR-a je da ako država članica pogubi

37. Rezolucija ECOSOC 1995/15, usvojena 23. jula 1996.

38. Izveštaj Specijalnog izvestioca UN za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku, Dok. UN: E/CN.4/1996/4, para.553

39. Rezolucija ECOSOC 1996/15, usvojena 23. jula 1996.

40. *Kelly protiv Jamajke*, (253/1987), 08. april 1991, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/46/40), 1991, str. 241; *Henry i Douglas protiv Jamajke*, (571/1994), 25. jul 1996, Dok. UN: CCPR/C/37/D/571/1994, para. 3.8; *Linton protiv Jamajke*, (255/1987), 22. oktobar 1992, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/48/40), deo II, 1993.

41. Videti npr., *Pratt i Morgan protiv Jamajke*, Odluka Lordova sudskog komiteta Krunskog saveta Ujedinjenog Kraljevstva (Lords of the Judicial Committee of the Privy Council), 2. novembar 1993.

osuđenog nakon što je on proveo izvesno vreme u zatvoru, da to neće predstavljati kršenje obaveza koje država ima prema Paktu (ICCPR-u), a da će ako to ne učini prekršiti ICCPR.“⁴² Treba naglasiti da se pet članova Komiteta za ljudska prava nije složilo sa ovim gledištem. Oni su izdvojili mišljenje, naglašavajući da pravilu *per se* nedostaje fleksibilnost i da bi umesto toga trebalo ispitati svaki slučaj pojedinačno „da bi se utvrdilo da li, u datom slučaju, dugotrajno čekanje na izvršenje smrtne kazne predstavlja surov, nečovečan ili ponižavajući postupak ili kaznu“.

Komitet za ljudska prava je u jednom od ranijih slučajeva zauzeo stav da iako je „period od preko jedanaest godina provedenih u čekanju na izvršenje smrtne kazne svakako razlog za ozbiljnu zabrinutosti, ostaje jurisprudencija Komiteta da zatvaranje u određenom vremenskom periodu ne predstavlja kršenje članova 7 i 10 (1) /ICCPR-a/, ukoliko ne postoje neke druge okolnosti“.⁴³

Komitet za ljudska prava smatra da obaveštavanje dva osuđenika na smrt o odlaganju izvršenja samo 45 minuta pre zakazanog pogubljenja, a 20 sati nakon što je odlaganje odobreno, predstavlja surov i nečovečan postupak i krši član 7 ICCPR-a.⁴⁴

42. *Robinson La Vende protiv Trinidad i Tobago*, (554/1993), 29. oktobar 1997, Dok. UN: CCPR/C/61/D/554/1993, para. 5.3, 5.4.

43. *Johnson protiv Jamajke*, (558/1994), 22. mart 1996, Dok. UN: CCPR/C/56/D/588/1994.

44. *Pratt i Morgan protiv Jamajke*, (210/1986 i 225/1987), 6. april 1989, Izveštaj Komiteta za ljudska prava, (A/44/40), 1989, str. 222.

POGLAVLJE 29

Specijalni sudovi i vojni sudovi

Pravo na pravično suđenje odnosi se na suđenja pred svim sudovima, obuhvatajući i specijalne sudove ili tribunale, i vojne sudove.

29.1 Specijalni ili vanredni sudovi ili tribunali

29.2 Specijalizovani sudovi

29.3 Pravo na pravično suđenje pred svim sudovima

29.4 Zakonom ustanovljena jurisdikcija

29.5 Nezavisnost i nepristrasnost

29.6 Vojni sudovi

29.6.1 Nadležnost, nezavisnost i nepristrasnost

29.6.2 Suđenja vojnim licima pred vojnim sudovima

29.6.3 Suđenja civilima pred vojnim sudovima

29.1 Specijalni ili vanredni sudovi ili tribunali

Specijalni ili vanredni sudovi ili tribunali su osnovani u mnogim zemljama da bi sudili za određena krivična dela, i uglavnom, ne primenjuju istu proceduru kao redovni sudovi. Primeri takvih specijalnih ili vanrednih sudova obuhvataju Tribunale za razbojništvo i vatreno oružje, Specijalne krivične sudove i revolucionarne sudove.

Često postupak pred specijalnim sudovima pruža manje garantija za pravično suđenje nego postupak pred redovnim sudovima, i kako je primetio Komitet za ljudska prava „često se takvi sudovi osnivaju da bi se omogućila primena posebne procedure, koja nije u skladu sa prihvaćenim standardima pravičnog postupka”.¹

Komitet za ljudska prava je, međutim, jasno stavio do znanja da se odredbe člana 14 ICCPR-a odnose na suđenja pred svim sudovima, bilo da su oni redovni ili specijalni.²

Radna grupa UN-a o samovoljnom pritvoru smatra da je: „jedan od najozbiljnijih uzroka samovoljnog pritvaranja postojanje specijalnih sudova, vojnih ili drugih, bez obzira na to kako su oni nazvani. Čak i ako takvi sudovi nisu sami po sebi

1. Opšti Komentar 13, para. 4 Komiteta za ljudska prava.

2. Opšti Komentar 13, para. 4 Komiteta za ljudska prava.

zabranjeni Međunarodnim Paktom o građanskim i političkim pravima, Radna grupa je utvrdila da praktično ni jedan od tih sudova ne poštuje prava na pravično suđenje koja su sadržana u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima i u ovom Paktu.³

Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog (postojanja) antiterorističkih zakona u Francuskoj, kojim je data jurisdikcija centralizovanom sudu čiji tužioci imaju specijalna ovlašćenja da hapse i pretresaju i kojim je dozvoljen policijski pritvor od četiri dana (dvostruko duže od uobičajenog-normalnog perioda). Prema tim zakonima optuženi nemaju ista prava kao pred redovnim sudovima. Uz to, optuženi nema pravo da kontaktira advokata u prvih 72 sata policijskog pritvora i nema pravo žalbe na presudu specijalnog suda.⁴

Inter-američka komisija je preporučila ukidanje specijalnih sudova za suđenje ljudima optuženim za krivična dela terorizma, zato što je identitet sudija i tužilaca držan u tajnosti i zato što su svedoci davali izjave u tajnosti.⁵

Analiza pravičnosti procedure specijalnih ili vanrednih sudova uglavnom je usmerena na to da li je sud zakonom ustanovljen; da li jurisdikcija sudova krši garantije nediskriminacije i jednakosti; da li su sudije nezavisne od izvršne i drugih vlasti pri donošenju presuda; da li su sudije kompetentne i nepristrasne; i da li su procedure pred takvim sudovima u skladu sa minimalnim proceduralnim garantijama za pravično suđenje koje su ustanovljene međunarodnim standardima.

Tamo gde specijalni ili vanredni sudovi ne ispunjavaju međunarodne standarde, AI ukazuje na potrebu da oni budu reformisani ili ukinuti. Ako su takvi sudovi osnovani da bi se kršila ljudska prava i to rade sistematski, AI poziva na njihovo potpuno ukidanje.

29.2 Specijalizovani sudovi

U mnogim zemljama specijalizovani sudovi su ustanovljeni da bi se sudilo osobama sa posebnim pravnim statusom, kao što su maloletnici, ili za posebne kategorije krivičnih dela. Ovo drugo obuhvata, na primer, sudove koji se bave radnim sporovima, sporovima u vezi sa pomorskim pravom ili bračnim pitanjima.

Specijalizovani sudovi se ne mogu osnivati da bi se sudilo za krivična dela grupama ljudi podeljenih prema rasi, boji kože, polu, jeziku, religiji ili verovanju, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom ili socijalnom poreklu, rođenju,

3. Izveštaj radne grupe za samovoljno pritvaranje, Dok. UN: E/CN.4/1996/40, str. 26.

4. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Francuska, Dok. UN-a CCPR/C/79/dod. 80,

4. avgust 1997, para. 23.

5. Drugi izveštaj o stanju ljudskih prava u Kolumbiji, OAE/Ser.L/V/ II. 84, dok. 39, 1993.

materijalnom ili drugom statusu. Postojanje takvih sudova bilo bi u suprotnosti sa principom jednakosti pred sudovima i sa principom zabrane diskriminacije.* (Videti **Poglavlje 11, Pravo na jednakost pred zakonom i sudovima.**)

Međutim, osnivanje specijalizovanih sudova za suđenje određenim grupama i kategorijama ljudi može biti dozvoljeno. Na primer, sudovi za maloletnike mogu da sude maloletnicima i vojni sudovi mogu da sude pripadnicima oružanih snaga za vojna krivična dela, sve dok se u potpunosti poštuju garantije za pravično suđenje.

Kada je reč o vojnim sudovima – vrsti specijalizovanih sudova – posebno se postavlja pitanje pravičnog suđenja, naročito ako sude civilima, ili pripadnicima vojske za krivična dela u vezi sa kršenjem ljudskih prava (videti dole).

29.3 Pravo na pravično suđenje pred svim sudovima

Većina međunarodnih standarda ne zabranjuje *per se* osnivanje specijalnih sudova. Ono što se, međutim, zahteva je da su takvi sudovi kompetentni, nezavisni i nepristrasni, i da omogućavaju primenu sudskih garantija da bi se obezbedila pravična procedura.

Komitet za ljudska prava je protumačio da iako ICCPR ne zabranjuje suđenje civilima pred specijalnim ili vojnim sudovima, suđenje „civilima pred takvim sudovima treba da se primenjuje u izuzetnim slučajevima i da se odvija pod uslovima koji zaista pružaju sve garantije predviđene članom 14 [ICCPR-a]“.⁶

Osnovni principi o nezavisnosti sudstva zabranjuju osnivanje specijalnih sudova koji ne primenjuju valjano ustanovljene procedure sudskog postupka i koji preuzimaju nadležnost redovnih sudova. Principi garantuju da svako ima pravo da mu se sudi pred redovnim sudovima, gde se koriste utvrđene zakonske procedure.*

Evropski sud je smatrao da Evropska konvencija ne garantuje pojedincu pravo da mu sudi određeni nacionalni sud. Sud je utvrdio da dvojica optuženih, kojima je sudio Specijalni sud za krivična dela, nisu bili lišeni prava na suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom.⁷

29.4 Zakonom ustanovljena jurisdikcija

Zahtev da jurisdikcija svih sudova bude zakonom utvrđena (član 14(1) ICCPR-a, član 8 Američke konvencije, član XXVI

* Članovi 2, 7 i 10 Univerzalne deklaracije, članovi 2 i 14 ICCPR-a, članovi 2 i 3 Afričke povelje, članovi 1 i 8 Američke konvencije, član 14 Evropske konvencije.

* Princip 5 Osnovnih principa UN-a o nezavisnosti sudstva.

6. Opšti komentar 13, para. 4
Komiteta za ljudska prava

7. *X i Y protiv Irske*, (8299/78),

10. oktobar 1980, 22DR51, str. 72–3.

Američke deklaracije, član 6(1) Evropske konvencije) se podjednako odnosi na specijalne sudove, vojne sudove i na *ad hoc* sudove ili tribunale.⁸ (Videti **Poglavlje 12.2, Pravo na raspravu pred zakonom ustanovljenim sudom.**)

Komitet za ljudska prava smatra da jurisdikcija specijalnih sudova treba da bude definisana zakonom.⁹

Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost zbog toga što su, pored liste krivičnih dela za koja su bili nadležni specijalni sudovi u Iraku, ministar unutrašnjih poslova i Kancelarija predsednika imali diskrecionu vlast da predaju bilo koji drugi slučaj tim sudovima.¹⁰

Evropska komisija smatra da se sud ili tribunal može smatrati već postojećim ako su struktura i uređenje kojima se određuje njegov faktički sastav bili unapred utvrđeni.¹¹

29.5 Nezavisnost i nepristrasnost

Kao i obični sudovi, tako i specijalni ili vanredni sudovi moraju da budu nezavisni od izvršne vlasti. Oni koji donose odluke moraju da budu nepristrasni. Videti **Poglavlje 12, Pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom.**

Afrička komisija je smatrala da je prekršen član 7 (1) (d) Afričke povelje kada je Aktom o razbojništvu i vatrenom oružju (Posebne odredbe) osnovan specijalni sud u Nigeriji, čije sudije su uglavnom bili pravno nestručna lica koja su pripadala ogrank izvršne vlasti, istom onom koji je doneo Akt.¹²

U sličnom slučaju, Afrička komisija je utvrdila da je suđenjem pred sudom, koji je osnovan Aktom o građanskim nemirima (Specijalni sud), prekršena Afrička povelja zato što se sud sastojao od jednog sudije i četiri pripadnika oružanih snaga. Komisija je naglasila da je „sud sastavljen od osoba koje uglavnom pripadaju izvršnoj vlasti, istoj onoj koja je donela Akt o građanskim nemirima“. Komisija je zaključila da „bez obzira na karakter pojedinih članova takvih sudova, sam njegov sastav odaje utisak ako ne ukazuje i na faktičko odsustvo nepristrasnosti. Time je prekršen član 7 (1) (d) Afričke povelje“.¹³

Inter-američka komisija smatra da su specijalni sudovi u Peruu i Kolumbiji, sa jurisdikcijom za krivična dela u vezi sa terorizmom, u okviru čijeg delovanja nije otkrivan identitet

8. Videti R.B. Lillich, „Civil Rights“ in T. Meron, ed., *Human Rights in International Law: Legal and Policy Issues*, 1984, str. 141.

9. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Irak, Dok. UN-a CCPR/C/79/dod.84, 19. novembar 1997.

10. Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava: Irak, Dok. UN-a CCPR/C/79. dod. 84, 19. novembar 1997.

11. *Crociani i drugi protiv Italije*, (8603/79, 8722/79, 8723/79, 8729/79), 18. decembar 1980., 22 DR 147, str. 221.

12. *Constitutional Rights Project (u vezi sa Wahab Akamu, C. Atega i drugi protiv Nigerije)*, (60/91), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, 1994–195, ACHPR/RPT/8th/Rev. I.

13. *Constitutional Rights Project (u vezi sa Zamani Lakwot i drugih šest osoba) protiv Nigerije*, (87/93), Osmi godišnji izveštaj Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, 1994–1995, ACHPR/RPT/8th/Rev. I.

sudija i tužilaca, a svedoci davali izjave u tajnosti, prekršili principe pravde i garantije kompetentnosti, nezavisnosti, nepristrasnosti i pravičnog postupka, postavljenih Američkom konvencijom.¹⁴

29.6 Vojni sudovi

Vojni sudovi koji sude pripadnicima vojske ustanovljeni su u mnogim državama. U nekim državama, pred vojnim sudovima sudi se i civilima. Bilo da se sudi civilima ili pripadnicima vojske, suđenja pred vojnim sudovima moraju optuženima da pruže sve međunarodnim standardima utvrđene garantije za pravično suđenje.

Analiza pravičnosti postupka pred vojnim sudom često obuhvata probleme poput toga da li su sudije kompetentne, nezavisne i nepristrasne; da li je sud slobodan od upliva pretpostavljenih ili uticaja sa strane; da li sud ima jurisdikciju nad optuženim; i da li sud ima mogućnosti za odgovarajuću primenu pravde.

29.6.1 Nadležnost, nezavisnost i nepristrasnost

Zahtev da sudovi i tribunali budu kompetentni, nezavisni i nepristrasni se odnosi na sve sudove, obuhvatajući i vojne sudove i tribunale. Videti **Poglavlje 12, Pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom.**

Sudije vojnih sudova su često aktivni pripadnici vojske. U nekim državama, vojne sudije su obrazovane za oblasti vojnog ili civilnog prava, u drugim to nisu. U procenjivanju nezavisnosti i nepristrasnosti vojnih sudova važno je utvrditi da li sudije imaju odgovarajuće pravno obrazovanje i obuku, i da li su, u obavljanju svojih sudijskih dužnosti, podređeni ili nezavisni u odnosu na svoje pretpostavljene.

Inter-američka komisija smatra da prenošenje nadležnosti sa redovnih na vojne sudove, uglavnom znači ozbiljno narušavanje garantija na koje optuženi ima pravo, jer su vojne sudije po pravilu lošije obučene od civilnih sudija.¹⁵

Inter-američka komisija je izrazila zabrinutost 1985. godine u vezi sa nezavisnošću i nepristrasnošću onih koji su bili nadležni u vojnim sudovima u Čileu, s obzirom da nisu imali ni pravno obrazovanje niti stalni položaj.¹⁶

14. Drugi izveštaj o stanju ljudskih prava u Kolumbiji, OAE/Ser.L/V/II.84, doc. 39, 1993, str. 249; Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1996, OAE/Ser.L/V/II.95, doc. 7, 1997, str. 736–7.

15. Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1973, OAE/Ser.L/V/II.32, dok. 3 rev.2, 1974, str. 34.

16. Izveštaj o stanju ljudskih prava u Čileu, OAE/Ser.L/V/II.66, dok. 17, str.185, 27. novembar 1985, str. 183–185.

U procenjivanju nezavisnosti vojnih sudija ključno pitanje je da li su podređeni vojnim vlastima dok se nalaze u ulozi delilaca pravde. Smatra se da su vojne sudije nezavisne ako nisu podređene starešinama u obavljanju sudskih dužnosti, bez obzira na činjenicu da li su ih na to mesto postavili njihovi nadređeni i da li podležu vojnoj hijerarhiji u svemu osim u izvršavanju pravde.

Inter-američka komisija smatra da vojne sudije, koje su često aktivni oficiri, u nekim zemljama nisu nezavisni, zbog toga što izvršavaju naređenja svojih starešina u obavljanju sudskih dužnosti.¹⁷

Inter-američka komisija smatra da Specijalni vojni sud u Peruu nije bio „kompetentan, nezavisan i nepristrasan sud“ jer je pripadao Ministarstvu odbrane i samim tim bio podređen izvršnom organu.¹⁸

Evropska komisija je ispitala nezavisnost divizijskog vojnog suda i vojnog Kasacionog suda. Divizijski sud je bio sastavljen od glavnog sudije, oficira-pravnika i šest sudskih pomoćnika, koje je vlada imenovala na tri godine. Komisija je smatrala da, iako su oni i dalje bili aktivni oficiri i hijerarhijski podređeni svojim starešinama, kada su zasedali u svojstvu sudija ovi oficiri i vojnici nisu odgovarali ili primali naređenja od bilo koga u izvršavanju svojih sudskih dužnosti. Komisija je takođe smatrala da ne postoji bilo šta što bi ukazivalo na to da sudije mogu da budu razrešene svojih dužnosti. Zato je donet zaključak da nije postojalo kršenje prava na suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudom.¹⁹

29.6.2 Suđenja vojnim licima pred vojnim sudovima

Vojni sudovi, po pravilu, imaju jurisdikciju nad vojnim licima. Suđenja vojnim licima za kršenje vojničkog kodeksa (onog koji se odnosi na vojnu disciplinu, ali ne i na krivična dela prema civilnom zakonu), ne smatraju se suprotnim međunarodnim standardima, sve dok se u potpunosti poštuju garantije za pravično suđenje.

Suđenja vojnim licima pred vojnim sudovima za obična krivična dela i kršenje ljudskih prava su često bila pristrasna, i završavala su se nekažnjavanjem počinioca. Komitet za ljudska prava i Inter-američka komisija su preporučili da se za obična krivična dela sudi pred civilnim sudovima.

17. Videti Izveštaj o stanju ljudskih prava u Čileu, OAE/Ser.L/V/II.66, dok. 17, 1985, str. 183–185.

18. Godišnji Izveštaj Inter-američke komisije, 1994, OAE/Ser.L/V/II.88, dok. 9 rev. 1995, 17. februar 1995, str. 125 (Peru).

19. *Sutter protiv Švajcarske*, (8209/78), 01. mart 1979, 16 DR 166.

Inter-američka komisija smatra da je proširivanje jurisdikcije vojnog suda na obična krivična dela samo zato što su ih izvršila vojna lica, ne daje garantije za nezavisnost i nepristrasnost suda onako kako je to predviđeno članom 8 (1) Američke konvencije.²⁰

Specijalni izvestilac UN-a o vansudskim, samovoljnim ili pogubljenjima po kratkom postupku je izrazio zabrinutost zbog „suđenja pripadnicima snaga bezbednosti pred vojnim sudovima kada su oni, kako se navodi, izbegli kaznu zbog pogrešno tumačenog *esprit de corps*, što se uglavnom završavalo nekažnjavanjem.“ Izvestilac je naveo dobro poznate primere država, kao što su Kolumbija, Indonezija i Peru. Pozdravio je primer jurisprudencije u Brazilu, prema kojoj se u slučajevima krivičnih dela čije su žrtve deca sudi pred civilnim sudovima, čak i ako su osumnjičeni vojna lica.²¹

Komitet za ljudska prava je pozvao Liban da prenese nadležnost sa vojnih na civilne sudove za sve slučajeve kršenja ljudskih prava od strane vojnih lica.²²

Inter-američka komisija je pozvala Kolumbiju „da obezbedi da se ni za jedan slučaj kršenja ljudskih prava ne sudi pred vojnim sudom“.²³

Međunarodni standardi naročito zabranjuju suđenja pred specijalnim ili vojnim sudovima, pripadnicima snaga bezbednosti ili drugim službenim licima koja su osumnjičena za „nestanke“.*

29.6.3 Suđenja civilima pred vojnim sudovima

U mnogim zemljama vojni sudovi su nadležni da sude civilima optuženim da su izvršili krivična dela protiv vojne imovine. U nekim zemljama, civilima optuženim za krivično delo ugrožavanja državne bezbednosti sudi se pred vojnim sudovima.

Praksa suđenja civilima pred vojnim sudovima nije izričito zabranjena međunarodnim standardima, ali dovodi u pitanje pravičnost suđenja. Komitet za ljudska prava i Inter-američka komisija pozivaju na ukidanje jurisdikcije vojnih sudova nad civilima.

Komitet za ljudska prava smatra da „u nekim zemljama vojni i specijalni sudovi ne pružaju stroge garantije za potpunu primenu pravde u skladu sa zahtevima člana 14, koje su neophodne za efikasnu zaštitu ljudskih prava.“²⁴

* Član 16 Deklaracije UN-a o nestancima, član IX Inter-američke Konvencije o nestancima.

20. Godišnji Izveštaj Inter-američke komisije, 1993, OAE/Ser.L/V/II.85, dok. 9, rev. 1994., str. 462, Nikaragva; Izveštaj o stanju ljudskih prava u Čileu, OAS/Ser.L/V/II.66, dok. A, 1995, str. 183.

21. Izveštaj Specijalnog izvestioca UN za vansudska, samovoljna ili pogubljenja po kratkom postupku, Dok. UN-a A/51/457, para. 125, 7. oktobar 1996.

22. Dok. UN: CCPR/C/79/dod. 77, para. 131.

23. Godišnji izveštaj Inter-američke komisije, 1996, OAE/Ser.L/V/II.95, dok. 7, 1997.

24. Opšti komentar 13, para. 4 Komiteta za ljudska prava.

Komitet za ljudska prava je pozvao Liban da prenese nadležnost vojnih na civilne sudove za sva suđenja civilima.²⁵

Inter-američka komisija je 1981. godine preporučila da suđenja civilima pred vojnim sudovima u Kolumbiji budu ili ukinuta ili ograničena na samo ona krivična dela koja zaista ugrožavaju državnu bezbednost.²⁶ Komisija je 1993. godine zaključila da „sudski sistem mora biti oslobođen uticaja vojnog pravosuđa“.²⁷

Inter-američka komisija je 1985. godine zauzela stav da u Čileu, kontinuirana ekspanzija jurisdikcije vojnih sudova nad civilima i pripadnicima snaga bezbednosti, koji su optuženi za obična krivična dela, postepeno narušava jurisdikciju civilnih sudova i ima nepovoljan efekat na ostvarivanje prava na pravično suđenje.²⁸

Relevantni standardi

Član 16 Deklaracije UN-a o nestancima:

„Osobe za koje se sumnja da su izvršile bilo koje od dela navedenih u članu 4, paragraf 1 (prisilni nestanak) biće... izvedene samo pred nadležni redovni sud u svakoj državi i neće im biti suđeno pred specijalnim sudom, a naročito ne pred vojnim.“

Inter-američka komisija smatra da je stavljanje civila pod jurisdikciju vojnih sudova u suprotnosti sa članovima 8 i 25 Inter-američke konvencije, jer su vojni sudovi specijalni, osnovani u funkciji održavanja discipline u vojsci i policiji i da stoga treba da budu nadležni isključivo za pripadnike tih snaga.²⁹

25. Dok. UN-a CCPR/C/79/ dodatak 77, april 1997, para. 13.

26. Inter-američka komisija, Izveštaj o stanju ljudskih prava u Kolumbiji, OAE/Ser.L/V/II.53 dok. 22, 30. jun 1981, str. 222.

27. Drugi izveštaj o stanju ljudskih prava u Kolumbiji, OAE/Ser.L/V/II.84, dok. 39, 1993, str.108.

28. Izveštaj o stanju ljudskih prava u Čileu, OAE/Ser.L/V/II.66, dok. A, 1985, str. 183.

29. Godišnji Izveštaj Inter-američke komisije, 1993, OEA/Ser.L/V/II.85 dok. 9 rev. 1994, str. 507 (Peru).

POGLAVLJE 30

Pravo na naknadu štete zbog odsustva pravde u postupku (neosnovane osude)

Lica koja su osuđena zbog odsustva pravde u postupku imaju pravo na naknadu štete.

30.1 Pravo na naknadu štete zbog odsustva pravde u postupku

30.2 Odsustvo pravde u postupku

30.1 Pravo na naknadu štete zbog odsustva pravde u postupku

Žrtve nepravičnog postupka imaju pravo da od države traže naknadu štete.* Ovo pravo se razlikuje od prava na naknadu štete zbog nezakonitog pritvora (videti Poglavlje 6.5, Pravo na odštetu zbog nezakonitog hapšenja ili pritvaranja).

30.2 Odsustvo pravde u postupku

Odsustvo pravde u postupku odnosi se na „ozbiljan propust u sudskom postupku koji je bio na štetu osuđenog“.¹

Prema članu 14 (6) ICCPR-a i članu 3 Protokola 7 Evropske konvencije, da bi osoba dobila odštetu, mora biti:

- a. osuđena nakon konačne presude za krivično delo, obuhvatajući i lakša krivična dela.
Presuda se smatra konačnom kada dalje sudsko preispitivanje ili žalba nisu mogući; svi pravni lekovi su iscrpljeni ili je prošao rok za njihovo podnošenje.²
- i
- b. kažnjena. To može biti zatvorska kazna ili bilo koji drugi vid kažnjavanja.
- i
- c. pomilovana ili da presuda bude preinačena na osnovu novih ili novootkrivenih činjenica koje pokazuju da je postojalo odsustvo pravde u postupku, pod uslovom da se neblagovremeno otkrivanje ne može pripisati optuženom.

* Član 14(6) ICCPR-a, član 10 Američke konvencije, član 3 Protokola 7 Evropske konvencije, član 75 ICC Statuta.

1. Savet Evrope, Izveštaj o tumačenju Protokola br. 7 Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, 1985.

2. D.J. Harris, M. O'Boyle, C. Warbick, *Law of the European Convention on Human Rights*, 1995, str. 586.

* Član 14(6) ICCPR-a, član 3
Protokola 7 Evropske konvencije.

Prema ovim standardima države nisu dužne da plate odštetu ako se dokaže da se optuženom može pripisati neblagovremeno otkrivanje činjenica u celini ili delimično. Teret dokazivanja pada na državu.*

Relevantni standardi

Član 14(6) ICCPR-a:

„Kada se ukine konačna krivična presuda ili kada je lice pomilovano zbog toga što nove ili novootkrivene činjenice ukazuju na odsustvo pravde u postupku, lice koje je kažnjeno na osnovu te presude biće obeštećeno u skladu sa zakonom, osim ako se ne dokaže da se neblagovremeno otkrivanje činjenica u celini ili delimično ima njemu pripisati.“

Član 10 Američke konvencije:

„Svako ima pravo na obeštećenje u skladu sa zakonom, ako je osuđen konačnom presudom kroz odsustvo pravde u postupku.“

Ovi standardi ne zahtevaju izričito od države da plati odštetu ako se optužba odbaci ili ako je osoba oslobođena u prvostepenom ili u žalbenom postupku. Međutim, u nekim nacionalnim sistemima odšteta se plaća i u takvim okolnostima.

Zahtev da se odšteta plati „u skladu sa zakonom“ znači da države treba da donesu zakone kojima je predviđeno obeštećenje žrtava zbog neosnovane osude.³ Uglavnom se takvim zakonima regulišu procedure plaćanja odštete i određuje visina novčane nadoknade. Međutim, država nije oslobođena obaveze da plati odštetu zbog neosnovane osude samo zato što ne postoje zakoni i procedure kojima se ta obaveza reguliše. Dužnost je države da obavezu ispuni u skladu sa međunarodnim standardima.

AI smatra da kada je posledica odsustva pravde u postupku kršenje ljudskih prava, žrtva, uz obeštećenje, ima pravo i na druge oblike reparacije, kao što su restitucija, rehabilitacija, satisfakcija i garantije da se to neće ponoviti.⁴

Videti takođe **Poglavlje 6.5, Pravo na odštetu zbog nezakonitog hapšenja ili pritvaranja.**

3. Opšti komentar 13, para. 18, Komiteta za ljudska prava.

4. Videti Nacrt Osnovnih principa i uputstava o pravu žrtava (grubog) kršenja ljudskih prava i međunarodnog humanitarnog prava na obeštećenje, Dok. UN-a E/CN.4/1997/104.

POGLAVLJE 31

Pravo na pravično suđenje za vreme vanrednog stanja

Neka od ljudskih prava su neprikosnovena i kao takva ne smeju se nikada i ni pod kakvim okolnostima suspendovati. Međutim, neka od prava na pravično suđenje mogu biti suspendovana za vreme vanrednog stanja, prema odredbama nekoliko međunarodnih ugovora o ljudskim pravima.

31.1 Derogacija

31.2 Nužnost i proporcionalnost

31.2.1 Da li postoji vanredno stanje?

31.3 Prava koja nikada ne smeju da budu suspendovana

31.3.1 Sudske garantije u Inter-američkom sistemu

31.4 Standardi koji ne dozvoljavaju suspenziju prava na pravično suđenje

31.4.1 Ugovori o ljudskim pravima

31.4.2 Vanugovorni standardi

31.4.3 Humanitarno pravo

31.5 Postupanje u skladu sa međunarodnim obavezama

31.1 Derogacija

Neka od ljudskih prava ne mogu biti suspendovana ni pod kakvim okolnostima. Međutim, nekoliko međunarodnih ugovora o ljudskim pravima dozvoljava državama da suspenduju ili ograniče izvesne garantije ljudskih prava u restriktivno određenim slučajevima, ali samo u onoj meri koju situacija zahteva. Takvim klauzulama se priznaje pravo državi da izbegne izuzetnu, nepopravljivu štetu koja može da proistekne iz rata, nemira ili prirodnih nepogoda. Međutim, česta je praksa da se derogirajuće klauzule zloupotrebljavaju u svrhu nezakonitog uskraćivanja prava pod izgovorom o ugroženoj nacionalnoj bezbednosti.

Država je dužna da poštuje vladavinu prava i kada proglasi vanredno stanje. Isuviše često vlast ignoriše stroga ograničenja sadržana u unutrašnjem i međunarodnom pravu, o okolnostima pod kojima se može proglasiti vanredno stanje, proceduralnim formalnostima i nadležnostima vlasti u vanrednom stanju. Upravo se najteža kršenja ljudskih prava dešavaju za vreme vanrednog stanja.

Među pravima koja *moгу* biti suspendovana prema određenim ugovorima o ljudskim pravima nalaze se i neke od garantija za pravično suđenje. Međutim, derogacija ne može biti u suprotnosti sa drugim međunarodno-pravnim obavezama države, obuhvatajući i ugovore o humanitarnom pravu kojima se garantuje pravo na pravično suđenje tokom oružanog sukoba - najvišeg stepena opasnosti sa kojim se država suočava. Klauzule derogacije takođe sadrže važne proceduralne zahteve koji moraju biti zadovoljeni.

Prema ICCPR-u, države mogu da suspenduju određene obaveze koje se tiču ljudskih prava u vreme opšte opasnosti koja ugrožava život nacije. Članom 4 ICCPR-a je dozvoljeno da vlada suspenduje određena ljudska prava kada:

- a) nužnost situacije strogo zahteva takvu suspenziju;
- b) suspenzija nije u suprotnosti sa utvrđenim međunarodnim obavezama;
- c) se vanredno stanje zvanično proglasi i vlada odmah obavesti Generalnog sekretara UN-a o tome koja su prava suspendovana i zašto.

U članu 4 ICCPR-a navedena su prava koja ne smeju bit suspendovana (videti 31.3 dole). Član ne obuhvata pravo na pravično suđenje, ali može se odnositi na to pravo implicite.*¹

* Član 4 ICCPR-a.

Komitet za ljudska prava smatra da „ako države ugovornice odluče, u okolnostima vanrednog stanja kako je predviđeno članom 4 ICCPR-a, da derogiraju procedure za pravično suđenje čiju primenu zahteva član 14 /ICCPR-a/, treba da garantuju da takve derogacije neće prekoračiti okvire strogo određene zahtevima date situacije i da obezbede poštovanje drugih uslova iz paragrafa 1 člana 14“.²

Nedavno je Komitet za ljudska prava istakao da se odredbe ICCPR-a o pravičnom suđenju ne mogu derogirati, tj. da „država ne može da zadrži pravo... da samovoljno hapsi i pritvara osobe... da pretpostavi da je osoba kriva dok ne dokaže svoju nevinost... I dok rezerve u odnosu na određene klauzule ograničenja za određene klauzule člana 14 mogu biti prihvatljive, opšta rezerva na pravo na pravično suđenje neće biti“.³

Svojim komentarima povodom periodičnih izveštaja država o primeni ICCPR-a i u svojim zaključcima o individualnim slučajevima, Komitet za ljudska prava sugerise da neka od osnovnih prava na pravično suđenje iz člana 14 (1) i pravo na *habeas corpus* treba smatrati nederogirajućim.

1. *The administration of justice and the Human Rights of Detainees, The right to a fair trial*, S. Chernichenko i W. Treat, Dok. UN-a

E/CN.4/Sub.2/1994/24 (1994), para. 128.

2. Dokument UN-a br. A/39/40, (1984), str. 144, para. 4.

3. Dok. UN: CCPR/C/21/Rev. 1/ Dod. 6 (1994).

Afrička povelja ne sadrži klauzulu o vanrednom stanju, i samim tim ne dozvoljava derogaciju prava koja su u nju ugrađena. Američka konvencija dozvoljava derogaciju u vreme „rata, opšte opasnosti ili drugog vanrednog stanja kojima se ugrožavaju nezavisnost i bezbednost države članice“, ali proširuje nederogirajući status na „sudske garantije koje su bitne za zaštitu nederogirajućih prava“ (videti 31.3.1 dole). Evropska konvencija dozvoljava derogaciju za vreme rata ili druge javne opasnosti, kada je ugrožen opstanak nacije. Svi navedeni ugovori sadrže listu prava koja nikada ne smeju biti suspendovana (videti 31.3 dole).

Relevantni standardi

Član 4 ICCPR-a:

„1. U vreme kada je opstanak nacije ugrožen vanrednom javnom opasnošću koja je zvanično proglašena, u obimu strogo određenom zahtevima situacije, države ugovornice Pakta mogu da preduzmu mere kojima se derogiraju njihove obaveze predviđene Paktom, pod uslovom da te mere nisu u suprotnosti s drugim obavezama koje im nameće međunarodno pravo i da ne vode diskriminaciji zasnovanoj isključivo na rasi, boji, polu, jeziku, veroispovesti ili društvenom poreklu.

2. Prethodna odredba ne dopušta derogiranje članova 6, 7, 8 (paragraf 1 i 2), 11, 15, 16 i 18.

3. Države ugovornice Pakta koje odluče da koriste pravo derogiranja, odmah će o tome posredstvom Generalnog sekretara UN-a, obavestiti druge države ugovornice o odredbama koje su derogirane, kao i o razlozima koji su ih na to naveli. Država će istim putem dati novo saopštenje onog dana kada derogacije budu okončane.“

Neka od ljudska prava, poput prava na život i prava na slobodu od torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, ne smeju ni pod kakvim okolnostima biti suspendovana. Ova prava uključuju neke, ali ne sve, garantije za pravično suđenje.

Postoji rastući međunarodni konsenzus da *habeas corpus* i *amparo* treba smatrati pravima koja se ne mogu derogirati. Komisija za ljudska prava UN-a poziva sve države „da ustanove proceduru kao što je *habeas corpus* ili njoj sličnu, kao pravo koje ne podleže derogiranju ni za vreme vanrednog stanja“.⁴ Inter-američki sud je doneo odluku da *habeas corpus* i *amparo* ne mogu biti derogirani.

Upravo u vreme nacionalnih kriza države najčešće pribegavaju kršenju prava građana. Po pravilu, proglašavanje

4. Rezolucija Komisije 1994/32.

vanrednog stanja je u isključivoj nadležnosti izvršne vlasti koja ima ovlašćenja da donese vanredne naredbe ili propise izvan redovnog sudskog postupka. Često se proširuju ovlašćenja za hapšenje i pritvaranje i uvode se specijalni sudovi i suđenja po kratkom postupku. AI smatra da su garantije za pravično suđenje od suštinskog značaja za zaštitu ljudskih prava za vreme vanrednog stanja i da zato one ne treba nikada da budu suspendovane. Utoliko je značajnije da za vreme vanrednog stanja sudstvo ostane nezavisno i da uživa neprikosnoveni autoritet u skladu sa unutrašnjim i međunarodnim pravom.

31.2 Nužnost i proporcionalnost

Suspendovanje prava na pravično suđenje mora biti strogo uslovljeno zahtevima date situacije. Princip proporcionalnosti zahteva da suspendovanje obaveza bude razumno iz ugla onoga što se smatra neophodnim kako bi se reagovalo na opasnost koja pretila opstanku nacije. Takođe se zahteva da neophodnost derogacije preispituju zakonodavna i izvršna tela u redovnim vremenskim intervalima.

Stepen ograničenja prava i obim mera derogacije (u smislu vremena i teritorije na koju se odnose) moraju biti „u razumnom odnosu prema onom što je zaista neophodno da bi se izašlo na kraj sa opasnošću koja ugrožava opstanak nacije“.⁵

Evropski sud smatra da mora biti očigledno da nije moguće koristiti druge mere sa manjim uticajem na ljudska prava da bi se rešio problem, da bi se mere derogacije smatrale nužnim i zakonitim. Mera treba da doprinese rešavanju problema.⁶

U slučaju kada je vlada Velike Britanije povukla svoje obaveštenje o derogaciji u Severnoj Irskoj, nastavivši da drži ljude u pritvoru, a da ih ne izvodi pred sud ili drugu sudsku vlast u najkraćem mogućem roku, pod izgovorom da je takva mera posledica stanja u Severnoj Irskoj, Evropski sud je doneo odluku da su prekršena prava pritvorenika.⁷ Nakon ove presude, britanska vlada je podnela novo obaveštenje o derogaciji, izjavljujući da je derogacija neophodna zbog „naglašene potrebe da se teroristi izvedu pred sud“. Ovo opravdanje je neuspešno pobijano, između ostalog, zbog odsustva sudske kontrole nad pritvorom, kao derogacije koja nije strogo zahtevana, s obzirom na težinu situacije.⁸ (AI je, u svojstvu treće strane, dostavio podnesak Evropskom sudu za ovaj slučaj, navodeći da ostale mere nisu dovoljne da zaštite pritvorenike od torture ili nečovečnog postupanja u prvih 48 sati *incomunicado* pritvora.)

5. Manfred Nowak, *UN Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, NP Engel, 1993, str. 84

6. *Lawless protiv Irske*, A3 (1961)

7. *Brogan i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 29. novembar 1988, 145-b Ser. A 30-34, para. 55-62.

8. *Brannigan i McBride protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 26. maj 1993, A 258-b (1993), str. 55.

Inter-američki sud smatra da će svaka mera koja prelazi okvir određen zahtevima situacije „takođe biti nezakonita bez obzira na postojanje vanrednog stanja“.⁹

31.2.1 Da li postoji vanredno stanje?

Prema međunarodnom pravu vanredno stanje može biti proglašeno samo ako postoji izuzetna i ozbiljna pretnja naciji, koja ugrožava opstanak ili teritorijalni integritet države, kao što su upotreba sile ili pretnja silom iznutra ili spolja.

Vanredno stanje je, po definiciji, privremena pravna reakcija na takvu pretnju. Dugotrajno vanredno stanje je pojmovna kontradikcija. Nažalost, ponekad vanredno stanje ostaje stalno, zato što se jednom proglašeno i nikada se ne ukine, ili se neprekidno obnavlja, ili se specijalne mrege ugrade u redovne zakone koji ostaju na snazi i kada opasnost prođe.

Evropski sud smatra da države ugovornice Evropske konvencije imaju „široko polje procene“ pri odlučivanju da li postoji stanje opšte opasnosti kojom se ugrožava opstanak nacije.

Evropski sud smatra da „svakoj državi članici, polazeći od njene odgovornosti za opstanak nacije pripada pravo da odredi da li je opstanak doveden u pitanje opštom opasnošću, i ako jeste, koliko daleko se mora ići u nastojanju da se ta opasnost prevaziđe. Zbog neposrednog i produženog kontakta sa narastajućim potrebama datog momenta, državne vlasti su u boljem položaju nego što je to međunarodni sudija, kada odlučuju o postojanju takve opasnosti, kao i o prirodi i obimu derogacija neophodnih za njeno sprečavanje. Član 15 (1) Evropske konvencije ostavlja državama široko polje procene“.¹⁰

Bez obzira na „široko polje procene“, Evropska komisija i Sud ipak procenjuju da li je proglašavanje vanrednog stanja u razumnim granicama.

Evropska komisija smatra da ona sama procenjuje da li javna opasnost postoji ili ne, „pa makar i ograničeno“.¹¹

9. Godišnji izveštaj Inter-američkog suda, 1987. OEA Ser.L/V/III/dok. 13 rev. 1987, str. 28.

10. *Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18. januar 1978, A 25 para. 207; videti takođe *Brannigan i McBride protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 26. maj 1993, A 258-b, str. 49, para. 43.

11. *Brannigan i McBride protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 26. maj 1993, A 258-b (1993) str. 80, para. 45.

31.3 Prava koja nikada ne smeju da budu suspendovana

Ugovorima o ljudskim pravima i običajnim međunarodnim pravom ustanovljeno je da neka prava ne smeju da budu suspendovana ni pod kakvim okolnostima. Neka od njih su naročito relevantna za pravično suđenje, poput prava na život, prava na slobodu od torture i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, i prava da osoba ne bude gonjena za krivično delo koje to nije bilo u vreme kada je izvršeno.

Prema ICCPR-u, nikada ne smeju biti suspendovana sledeća prava*: pravo na život (član 6); zabrana torture (član 7); zabrana ropstva i potčinjavanja (član 8 (1) i 8 (2)); zabrana pritvora zbog duga (član 11); zabrana retroaktivnih krivičnih zakona (član 15); priznavanje pravnog subjektiviteta ličnosti (član 16); i pravo na slobodu misli, savesti, veroispovesti i uverenja (član 18). Suspendovanje prava ne sme biti motivisano diskriminacijom zasnovanom na rasi, boji kože, polu, jeziku, veroispovesti ili društvenom poreklu.

Evropska konvencija sadrži listu prava koja se ne mogu derogirati, a to su zabrana torture, ropstva, potčinjavanja i uvođenja retroaktivnih krivičnih zakona i pravo na život (osim smrti prouzrokovane zakonitim ratnim postupcima).**

Američka konvencija sadrži listu prava koja se ne mogu derogirati, i koja pored prava iz člana 4 (2) ICCPR-a, uključuju pravo na učešće u vlasti, prava dece i porodice, pravo na ime i državljanstvo i najvažnije sudske garantije za zaštitu prava koja se ne mogu ukinuti.***

31.3.1 Sudske garantije u Inter-američkom sistemu

Iako Američka konvencija izričito ne navodi sva prava na pravično suđenje, kao prava koja se ne mogu derogirati, član 27 (2) ove Konvencije zabranjuje suspenziju najvažnijih sudskih garantija koje su od suštinskog značaja za zaštitu prava koja se ne mogu derogirati, kao što su pravo na život i čovečno postupanje.#

Relevantni standardi

Član 27(1) i 27(2) Američke konvencije:

„1. Za vreme rata, javne ili druge opasnosti, kojom je ugrožena nezavisnost ili bezbednost države članice, ona

* Član 4 (2) ICCPR-a.

** Član 15 Evropske konvencije.

*** Član 27 Američke konvencije.

Član 27(2) Američke konvencije.

može da preduzme mere kojima se derogiraju njene obaveze prema ovoj Konvenciji u obimu i za vremenski period koji strogo nalaže nužnost situacije, a pod uslovom da te mere nisu u suprotnosti sa drugim njenim obavezama prema međunarodnom pravu i da ne povlače za sobom diskriminaciju zasnovanu na rasi, boji kože, polu, jeziku, veroispovesti ili društvenom poreklu.

2. Prethodne odredbe ne dozvoljavaju suspendovanje sledećih članova: člana 3 (pravo na pravni subjektivitet), člana 4 (pravo na život), člana 5 (pravo na čovečno postupanje), člana 6 (pravo na slobodu od ropstva), člana 9 (pravo na slobodu od ex post facto zakone), člana 12 (sloboda savesti i veroispovesti), člana 17 (prava porodice), člana 18 (pravo na ime), člana 19 (prava deteta), člana 20 (pravo na državljanstvo), člana 23 (pravo na učešće u vlasti) ili na sudske garantije neophodne za zaštitu tih prava.“

„Sudske garantije“ koje ne mogu da budu suspendovane, Inter-američki sud je definisao kao garantije „stvorene da zaštite, obezbede ili da pribave pravo (koje se ne može derogirati) ili njegovo vršenje“. Koji pravni lek će biti od suštinskog značaja za zaštitu prava koja se ne mogu suspendovati „biće određeno zavisno od toga koja prava su ugrožen. Garantije treba da budu ne samo suštinske, već i sudske. Ova koncepcija obuhvata i aktivno učešće nezavisnog i nepristrasnog sudskog tela koje ima ovlašćenje da odluči o zakonitosti mera usvojenih tokom vanrednog stanja“. ¹² Takođe, sud smatra da „sudske garantije treba da budu ostvarene u okviru i prema principima pravičnog postupka, sadržanog u članu 8 Konvencije“. ¹³

„Sudske garantije“ obuhvataju i pravo na *habeas corpus* i *amparo*.

Inter-američki sud smatra da iako je *habeas corpus* uglavnom namenjen zaštitu prava na slobodu koje se može derogirati, on je postao najvažniji instrument za zaštitu zatvorenikovih prava na život i na slobodu od torture, a to su prava koja se ne mogu derogirati. ¹⁴ Zbog toga Sud smatra da pravo na pravne lekove *habeas corpus* i *amparo* nikada ne sme biti suspendovano pošto su to „pravni lekovi od izuzetnog značaja za zaštitu različitih prava čije je derogiranje zabranjeno članom 27 (2) Američke konvencije“. ¹⁵

12. Inter-američki sud, savetodavno mišljenje OC-8/87, 30. januar 1987, „*Habeas Corpus* za vreme vanrednog stanja,“ str. 25, 26.

13. *Sudske garantije za vreme vanrednog stanja*, Savetodavno mišljenje OC-9/87, 06. oktobar 1987, OAS/Ser.L/V/III. 19 dok. 13, 1988.

14. Inter-američki sud za ljudska prava, savetodavno mišljenje OC-8/87, 30. januar 1987, „*Habeas Corpus* za vreme vanrednog stanja,“ str. 27.

15. Inter-američki sud za ljudska prava, savetodavno mišljenje OC-8/87, 30. januar 1987, „*Habeas Corpus* za vreme vanrednog stanja,“ str. 29.

31.4 Standardi koji ne dozvoljavaju suspenziju prava na pravično suđenje

Veliki broj međunarodnih standarda relevantnih za pravo na pravično suđenje ne dozvoljavaju suspenziju bilo koje garantije za pravično suđenje.

31.4.1 Ugovori o ljudskim pravima

Neki od ugovora o ljudskim pravima ne dozvoljavaju suspendovanje prava koja se tim ugovorima priznaju. Na primer, ne smeju se ukinuti prava na pravično suđenje garantovana Konvencijom protiv torture, Konvencijom o pravima deteta, Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Međunarodnom konvencijom o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije i Afričkom poveljom.

Konvencija protiv torture propisuje: „Tortura ne sme da se pravda postojanjem izuzetnih okolnosti, bilo da se radi o ratnom stanju ili pretnji ratom, unutrašnjoj političkoj nestabilnosti ili bilo kojoj drugoj javnoj opasnosti”.*

Prema ovom ugovoru, optužena osoba ima pravo, koje se ne može derogirati, na zabranu torture u svim fazama krivičnog postupka, obuhvatajući ispitivanje, pritvor, suđenje, izricanje presude i izdržavanje kazne. U skladu s tim, dokazi dobijeni torturom ne smeju se nikada koristiti, osim u postupku protiv navodnih izvršilaca torture.¹⁶ Videti **Poglavlje 10.4, Zabrana torture i nečovečnog postupanja** i **Poglavlje 17, Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili prinudom**.

Afrička povelja ne dozvoljava derogiranje bilo koje svoje odredbe, obuhvatajući pravo na pravično suđenje, pod bilo kakvim okolnostima. Afrička komisija za ljudska prava i prava naroda smatra da vlada u vanrednim situacijama ima trajnu odgovornost da „obezbedi sigurnost i slobodu svojih građana“. Postojanje nacionalne opasnosti ne dozvoljava suspendovanje prava koje je vlada dužna da garantuje u skladu sa obavezama iz ugovora.*¹⁷

31.4.2 Vanugovorni standardi

Prava na pravično suđenje su, takođe, zaštićena velikim brojem međunarodnih vanugovornih standarda poput Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, Skupa principa, Osnovnih principa o ulozi advokata, Osnovnih principa o nezavisnosti

* Član 2(2) Konvencije protiv torture.

* Afrička povelja.

16. *The administration of justice and the Human Rights of Detainees, The right to a fair trial*, S.Chernenko i W.Treat, Dok. UN-a E/CN.4 Sub.2/1994/24 (1994), para. 132.

17. (74/92), Deveti godišnji izveštaj Afričke komisije za ljudska prava i prava naroda, 1995/96, AHG/207, aneks VIII.

sudstva i Standardnih minimalnih pravila o postupanju sa zatvorenici. Vanugovorni standardi se primenjuju uvek i pod svim okolnostima. Ovi standardi predstavljaju konsenzus međunarodne zajednice o dobrim principima i praksi, te ne priznaju mogućnost prihvatanja nižih standarda u vreme opasnosti.

31.4.3 Humanitarno pravo

Ženevske konvencije i dva Dopunska Protokola primenjuju se za vreme oružanog sukoba i ne dozvoljavaju derogaciju. Kao rezultat toga, tokom međunarodnog i unutrašnjeg oružanog sukoba, na snazi su prava na pravično suđenje iz domena humanitarnog prava. Videti **Poglavlje 32, Pravo na pravično suđenje za vreme oružanog sukoba**.

Četiri ženevske konvencije iz 1949. godine i Dopunski protokol I se primenjuju tokom međunarodnog oružanog sukoba. Član 75 Dopunskog protokola I obezbeđuje osnovne garantije pravičnog suđenja za bilo koju osobu pritvorenu zbog dela u vezi sa međunarodnim oružanim sukobom. Osoba ne sme biti proglašena krivom za krivično delo u vezi sa oružanim sukobom, osim od strane suda „koji poštuje opšte priznate principe redovnog sudskog postupka“.**

Zajednički član 3 Ženevskih konvencija i Dopunski protokol II se primenjuju kada oružani sukob nije međunarodni. Zajednički član 3, koji se odnosi na osobe koje ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima, zabranjuje izricanje presuda i pogubljenja bez prethodnog suđenja pred redovno ustanovljenim sudom „koji pruža sve sudske garantije koje su civilizovani narodi priznali kao nužne“***

Prema humanitarnom pravu, pravo na sudske garantije za vreme unutrašnjeg oružanog sukoba je neotuđivo, budući da nije dozvoljeno derogiranje ovih odredbi.

Zajednički član 3 se smatra običajnim pravom kojem moraju da se povinuju svi članovi međunarodne zajednice, bilo da ih na to obavezuje ugovor ili ne.

Ženevske konvencije garantuju zaštitu u posebnim okolnostima, ali humanitarni razlozi, koji su u njihovoj osnovi, podjednako su važni i u vreme mira.¹⁸ Specijalni izvestilac UN-a o vanrednom ili opsadnom stanju smatra da, s obzirom da se pravo na pravično suđenje, prema humanitarnom pravu ne može suspendovati, ono mora biti smatrano pravom koje se ne može derogirati, na osnovu toga što bi bio „paradoks da garantije u miru budu slabije od onih u ratu“.¹⁹

** Član 75 Dopunskog protokola I.

*** Zajednički član 3 (d) Ženevskih konvencija.

18. *Seguridad del Estado* (Državna bezbednost), *Derecho Humanitario y Derechos Humanos* (Humanitarno pravo i ljudska prava), Informe Final, Comité Internacional de la Cruz Roja, Instituto Interamericano de Derechos Humanos, San Jose, 1984, str. 61.

19. Specijalni izvestilac o vanrednim stanjima i stanjima opsade, *Studija o implikacijama za ljudska prava nedavnih događaja koji se odnose na vanredno stanje i stanje opsade*, Dok. UN-a: E/CN.4/Sub.2/1982/15, str. 20.

31.5 Postupanje u skladu sa međunarodnim obavezama

Svako suspendovanje prava priznatih ICCPR-om, Američkom konvencijom i Evropskom konvencijom treba da bude u skladu sa drugim obavezama države ugovornice prema međunarodnom pravu, obuhvatajući i humanitarno pravo. To znači da kada se primenjuju Ženevske konvencije i Dopunski protokoli – za vreme međunarodnog i unutrašnjeg oružanog sukoba – na snazi je pravo na pravično suđenje prema humanitarnom pravu. Takođe, znači da, ako je država potpisala i druge ugovore o ljudskim pravima koji obezbeđuju širu zaštitu prava koja se ne smeju derogirati, onda ove druge obaveze moraju da se poštuju. U meri u kojoj običajno pravo nameće obaveze koje se ne mogu derogirati, one imaju prevlast nad ovlašćenjem derogiranja obaveza predviđenih ugovorom.

POGLAVLJE 32

Pravo na pravično suđenje za vreme oružanog sukoba

Međunarodno humanitarno pravo koje predviđa minimum standarda ponašanja tokom oružanog sukoba, sadrži važne garantije za pravično suđenje. One se primenjuju na različite kategorije ljudi za vreme međunarodnih ratova i unutrašnjih sukoba, obuhvatajući i građanske ratove.

32.1 Međunarodno humanitarno pravo

32.1.1 Međunarodni oružani sukob

32.1.2 Unutrašnji oružani sukobi

32.1.3 Zabrana diskriminacije

32.1.4 Vreme trajanja zaštite

32.1.5 Pravo na pravično suđenje

32.2 Pravo na saslušanje pre suđenja

32.2.1 Pravo na obaveštenje

32.2.2 Prezumpcija nevinosti

32.2.3 Pravo da osoba ne bude prinuđena da prizna krivicu

32.3 Prava u predsudskom pritvoru

32.3.1 Žene u pritvoru

32.3.2 Deca u pritvoru

32.4 Prava na suđenju

32.4.1 Kompetentni, nezavisni i nepristrasni sud

32.4.2 Suđenje u razumnom roku

32.4.3 Prava odbrane

32.4.4 Zaštita od dvostruke ugroženosti

32.4.5 Zaštita od retrospektivnog gonjenja ili kažnjavanja

32.5 Donošenje presude u slučajevima za koje se ne izriče smrtna kazna

32.5.1 Zabrana kolektivnog kažnjavanja

32.6 Slučajevi za koje se izriče smrtna kazna

32.1 Međunarodno humanitarno pravo

Međunarodno humanitarno pravo reguliše ponašanje za vreme oružanog sukoba. Zaštitne mere iz četiri Ženevske konvencije i dva Dopunska protokola uz Konvencije štite različite kategorije

ljudi, definisane kao zaštićene osobe, u određenim okolnostima. One uključuju garantije za pravično suđenje ljudima optuženim za krivična dela.

Ako je oružani sukob međunarodnog karaktera, onda su ratni zarobljenici zaštićeni Trećom ženevskom konvencijom, a civili Četvrtom ženevskom konvencijom. Garantije iz Dopunskog protokola I, iz 1977. godine primenjuju se na „ljude koji su pod vlašću jedne od zaraćenih strana u međunarodnom oružanom sukobu“, a to obuhvata ratne zarobljenike, lica kojima se ne priznaje status borca i na lica optužena za zločine protiv čovečnosti i ratne zločine.

U oružanim sukobima koji nemaju međunarodni karakter, npr. građanski ratovi, primenjuju se garantije iz zajedničkog člana 3 Ženevskih konvencija i Dopunskog protokola II. Smatra se da uvek treba primenjivati principe iz zajedničkog člana 3.

Međunarodno humanitarno pravo zahteva poštovanje u svim okolnostima, prava na pravično suđenje – relevantne odredbe se ne mogu derogirati. Ukidanje prava na pravično suđenje može predstavljati ratni zločin, što znači da odgovorna lica treba da budu izvedena pred sud države u kojoj su se našla, ili da budu izručeni drugoj državi radi suđenja, ili da budu izvedeni pred međunarodni krivični sud.

Svaka odredba ugovora mora da se pažljivo ispita pre nego što se na nju pozove, zato što se garantije prava na pravično suđenje, prema humanitarnom pravu, primenjuju samo u određenim okolnostima i na posebne kategorije ljudi. Osnovni zahtevi da suđenje bude pravično obezbeđuju da se suštinski iste garantije primenjuju i u međunarodnim i u unutrašnjim oružanim sukobima, iako specifične odredbe mogu da se razlikuju.

32.1.1 Međunarodni oružani sukobi

Ljudima koji su u vlasti jedne od zaraćenih strana u međunarodnom oružanom sukobu garantuju se prava na pravično suđenje iz člana 75 Dopunskog protokola I. Druge odredbe koje se odnose na prava ratnih zarobljenika na pravično suđenje u krivičnim slučajevima nalaze se u članovima 82 do 88 i 99 do 108 Treće ženevske konvencije.¹

Odredbe koje garantuju pravično suđenje civilima na okupiranoj teritoriji nalaze se u članovima 64 do 78 Četvrte ženevske konvencije. Prava stranaca na okupiranoj teritoriji zaštićena su članovima 35 do 46, a prava civila koji su internirani obuhvaćena su članovima 79 do 141.

1. Prava na pravično suđenje u krivičnom postupku treba razlikovati od prava na pravični postupak u disciplinskom postupku, u kome se mogu izreći novčane kazne ili zatvorske kazne ne duže od 30 dana, koje su predviđene čl. 89 do 97 Treće ženevske Konvencije.

32.1.2 Unutrašnji oružani sukobi

Najvažnije odredbe međunarodnog humanitarnog prava u vezi sa pravom na pravično suđenje u unutrašnjim oružanim sukobima sadržane su u zajedničkom članu 3 za sve četiri Ženevske konvencije i u članu 6 Dopunskog protokola II.

Zajednički član 3 se primenjuje na oružani sukob „koji nije međunarodnog karaktera“ i njegove odredbe se odnose na „osobe koje ne učestvuju aktivno u neprijateljsvima, obuhvatajući i članove oružanih snaga koji su položili oružje i one koji se nalaze *hors de combat* (van borbe) zbog bolesti, ranjavanja, pritvora, ili bilo kog drugog razloga“.

Dopunski protokol II ima nešto ograničeniji domen. Primenjuje se na oružane sukobe „odmetnutih oružanih snaga ili drugih organizovanih naoružanih grupa“ koje imaju kontrolu nad teritorijom „koja im omogućava da izvode stalne i usklađene vojne operacije i da primenjuju ovaj Protokol“. Dopunski protokol II se, međutim, „ne primenjuje na unutrašnje nemire i napetosti, kao što su ulični nemiri, pobune, izolovana i sporadični akti nasilja i druga dela slične prirode, jer to nisu oružani sukobi“. Videti takođe **Poglavlje 31, Pravo na pravično suđenje za vreme vanrednog stanja**.

32.1.3 Zabrana diskriminacije

Humanitarno pravo sadrži dve vrste odredbi o zabrani diskriminacije koje su relevantne za suđenja. Lica koja drži jedna od zaraćenih strana ne smeju biti lišena prava garantovanih pripadnicima oružanih snaga ili državljanima te strane. To znači da ratni zarobljenici ne treba da budu podvrgnuti kažnjavanju za krivična dela, koje se ne primenjuje na vojno osoblje države koja ih drži.² Ratnim zarobljenicima treba da se sudi pred istim sudovima i po istom postupku kao i državljanima zemlje koja ih drži i ne smeju im se izricati teže kazne.*

Zabranjuje se diskriminacija na osnovu rase, boje kože, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog mišljenja, nacionalne ili društvene pripadnosti, bogatsva, rođenja ili drugog statusa, ili bilo kog drugog sličnog kriterijuma, bilo da je reč o međunarodnom ili unutrašnjem oružanom sukobu.**

32.1.4 Vreme trajanja zaštite

Odredbe o pravičnom suđenju prema humanitarnom pravu primenjuju se, ne samo za vreme oružanog sukoba, već nakon

* Član 102 Treće ženevske konvencije.

** Član 75(1) Dopunskog protokola I i član 2(1) Dopunskog protokola II

2. Ipak, u takvim slučajevima mogu biti podvrgnuti disciplinskim kaznama. Treća ženevska konvencija, čl. 82, para. 2.

*** Član 75(6) Dopunskog protokola I

* Član 6 Četvrte ženevske konvencije.

prestanka neprijateljstva. Garantija prava na pravično suđenje iz Dopunskog protokola I za uhapšena, pritvorena ili internirana lica iz razloga vezanih za oružani sukob traje „do njihovog puštanja na slobodu, povratka u domovinu ili ponovnog uključivanja u društvo, čak i nakon završetka oružanog sukoba“.***

Pravo na pravično suđenje civila na okupiranoj teritoriji primenjuje se od početka oružanog sukoba ili okupacije do godinu dana nakon opšteg prestanka vojnih operacija. Država okupator je dužna da, za vreme trajanja okupacije, primenjuje odredbe kojima se garantuje pravično suđenje. U svakom slučaju, „zaštićene osobe čije puštanje na slobodu, povratak u domovinu ili ponovno uključivanje u društvo može da se dogodi posle tog datuma i dalje će uživati zaštitu ove Konvencije“.*

Garantije prava na pravično suđenje iz člana 6 Dopunskog protokola II primenjivaće se i nakon okončanja unutrašnjeg oružanog sukoba na lica koja su lišena slobode, ili im je sloboda bila ograničena zbog krivičnih dela izvršenih u vezi sa oružanim sukobom.

Relevantni standardi

Zajednički član 3(1) Ženevskih konvencija (unutrašnji oružani sukob):

„Prema licima koja ne učestvuju neposredno u neprijateljstvima i prema pripadnicima oružanih snaga koji su položili oružje i licima onesposobljenim za borbu usled bolesti, rana, lišenja slobode, ili iz kojeg bilo drugog uzroka, postupaće se u svakoj prilici, čovečno, bez diskriminacije zasnovane na rasi, boji kože, veri ili ubeđenju, polu, rođenju ili imovnom stanju, ili bilo kom sličnom merilu.

Zabranjeni su i zabranjuju se, u svako doba i na svakom mestu, prema gore navedenim licima sledeći postupci:

- (a) povrede koje se nanose životu i telesnom integritetu, naročito za sve vrste ubistva, osakaćenja, svireposti i mučenja;
- (b) uzimanje talaca;
- (c) povrede ličnog dostojanstva, naročito uvredljivi i ponižavajući postupci;
- (d) izricanje i izvršavanje kazni bez prethodnog suđenja od strane redovno ustanovljenog suda sa svim sudskim garantijama koje civilizovani narodi smatraju neophodnim...“

Član 75(4) Dopunskog protokola I (međunarodni oružani sukob):

„Ne može se izreći niti izvršiti kazna nad licem za koje se utvrdi da je krivo za krivično delo u vezi sa oružanim sukobom ako presudu nije doneo nepristrasan i redovno ustanovljen sud koji poštuje opšte priznate principe redovnog sudske postupka.“

Član 6(2) Dopunskog protokola II (unutrašnji oružani sukob):

„ Ne može se izreći niti izvršiti kazna nad licem za koje se utvrdi da je krivo za krivično delo, osim nakon presude koju je doneo sud koji pruža osnovne garancije nepristrasnosti i nezavisnosti..“

32.1.5 Pravo na pravično suđenje

Kada nema izričitih odredbi koje se odnose na posebne aspekte prava na pravično suđenje u ugovoru o humanitarnom pravu, to ne znači da humanitarno pravo dozvoljava kršenje tog aspekta prava. Garancije za pravično suđenje su ekstenzivno formulisane tako da obuhvataju sve savremene garancije za pravično suđenje koje su opisane u ovom priručniku, i navode samo minimum zahteva koji moraju biti poštovani u svim okolnostima.

Za vreme međunarodnog oružanog sukoba, član 75 (4) Dopunskog protokola I zahteva da suđenje osobama u vlasti jedne od zaraćenih strana mora da se održi pred „nepristrasnim i redovno ustanovljenim sudom koji poštuje opšte priznate principe redovne sudske procedure“. Broj garancija koje obuhvata član 75 (4) Dopunskog protokola I nije konačan. Neke od njih su ekstenzivnije postavljene, poput člana 75 (4) (a) koji zahteva da procedura „optuženom obezbedi sva potrebna prava i sredstva za odbranu pre i za vreme suđenja“.**

Civilima koji žive na okupiranoj teritoriji za vreme međunarodnog oružanog sukoba, „nadležni sudovi okupacionih vlasti, ne mogu izricati osuđujuće presude, osim nakon redovnog suđenja“***

Pravo na pravično suđenje u unutrašnjem oružanom sukobu je na sličan način ekstenzivno određeno. Zajednički član 3 predviđa da suđenja treba da pruže „sve neophodne sudske garancije koje priznaju civilizovani narodi“. Član 6 (2) Dopunskog protokola II zahteva da sud obezbedi „najvažnije garancije nezavisnosti i nepristrasnosti“ i sadrži kratak spisak garancija, koji nije konačan.#

** Član 75 (4) Dopunskog protokola I

*** Član 71 Četvrtе ženevske konvencije.

Zajednički član 3 Ženevskih konvencija, član 6 (2) Dopunskog protokola II

32.2 Pravo na saslušanje pre suđenja

32.2.1 Pravo na obaveštenje

Svako ko je lišen slobode ili optužen za krivično delo u vezi sa međunarodnim oružanim sukobom ima izvesna prava na informacije.

Obaveštenje o pravima

Ratni zarobljenici suočeni sa optužbama za krivično delo treba da budu obavešteni o određenim pravima. Obaveštenje će im „blagovremeno pre suđenja“ pružiti vlasti koje ih drže. To su prava „na pomoć jednog od njegovih drugova u pritvoru, na kvalifikovanog advokata ili na branioca po sopstvenom izboru, na pozivanje svedoka i, ako smatra da je potrebno, na usluge stručnog tumača“.

Član 105, paragraf 1, Treće ženevske konvencije.

Razlozi pritvaranja

Svaka osoba koja je uhapšena, pritvorena ili internirana za dela u vezi sa međunarodnim oružanim sukobom treba u najkraćem mogućem roku da bude obaveštena, na jeziku koji razume, o razlozima zbog kojih su te mere preduzete.

Član 75(3) Dopunskog protokola I

Optužbe

Svaka osoba koja je optužena za krivično delo u vezi sa međunarodnim oružanim sukobom treba „da bude bez odlaganja obaveštena o detaljima optužbe protiv nje za delo koje je navodno učinila“.

* Član 75(4)(a) Dopunskog protokola I

Ratni zarobljenik i njegov branilac treba da budu obavešteni „na vreme pre početka suđenja“ o „detaljima optužbe ili optužbi... na jeziku koji razumeju“.

** Član 105 Treće ženevske konvencije

Civili na okupiranoj teritoriji koje su okupacione vlasti optužile za krivično delo „u najkraćem mogućem roku biće obavešteni u pisanoj formi, na jeziku koji razumeju, o detaljima optužbe protiv njih“.

*** Član 71(2) Četvrte ženevske konvencije

Pravo na obaveštavanje rodbine i prijatelja

Treća ženevska konvencija zahteva da se obaveštenje o hapšenju ratnog zarobljenika optuženog da je izvršio krivično delo da Sili zaštitnici, koja ima obavezu da obavesti zatvorenikovu porodicu i prijatelje. Sila zaštitnica je treća država čija je dužnost da štiti interese zaraćenih strana i njihove državljane na neprijateljskoj teritoriji. Član 104 prediđa detaljne zahteve za obaveštavanje Sile zaštitnice, i, ako se država koja drži osobe ne povinuje tim zahtevima, onda mora odložiti početak suđenja.

Četvrta ženevska konvencija zahteva od okupacionih vlasti da obaveste Silu zaštitnicu, a zatim, eventualno rodbinu i

prijatelje, o toku postupka kada je lice optuženo za teško krivično delo. Suđenje ne sme da se nastavi ako nije ispunjen zahtev za detaljnim obaveštenjem.#

Iako član 76 Četvrtе ženevske konvencije ne daje mogućnost pristupa rodbini i prijateljima, on garantuje da će „zaštićene osobe u pritvoru imati pravo da ih posećuju delegati Sile zaštitnice i Međunarodnog Komiteta crvenog krsta (ICRC)...“##

32.2.2 Prezumpcija nevinosti

Pravo na pretpostavku nevinosti mora se poštovati u međunarodnom i u unutrašnjem oružanom sukobu. Ono se primenjuje u svim fazama postupka do presude. „Svako ko je optužen za krivično delo smatraće se nevinim dok se ne dokaže krivica u skladu sa zakonom“ kako u međunarodnom, tako i u unutrašnjem oružanom sukobu.###

32.2.3 Pravo da osoba ne bude prinuđena da prizna krivicu

U međunarodnom oružanom sukobu „niko neće biti prinuđen da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu“. + „Ratni zarobljenik ne sme biti podvrgnut ni moralnom ni fizičkom pritisku da bi se prinudio da prizna krivicu za delo za koje je optužen“. ++ U unutrašnjem oružanom sukobu „niko neće biti prisiljen da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu“. +++

32.3 Prava u predsudskom pritvoru

Pretpostavka da će osoba biti puštena na slobodu pre suđenja

Pritvaranje ratnih zarobljenika pre suđenja nije dozvoljeno „osim ako se ista mera primenjuje i na pripadnike sile koja drži ratne zarobljenike za slična dela, ili ako interes nacionalne bezbednosti to zahteva“, ali „taj pritvor ni u kom slučaju ne sme da traje duže od tri meseca“.*

Pravo na slobodu od mučenja i nečovečnog postupanja

Smatra se da je teško kršenje Treće ženevske konvencije: „namerno ubistvo, mučenje ili nečovečno postupanje, vršenje bioloških opita, namerno prouzrokovanje velikih patnji ili nanošenje ozbiljnih povreda telu i zdravlju“. ** Izvršavanje takvih dela nad civilom na okupiranoj teritoriji predstavlja teško kršenje Četvrtе ženevske konvencije.***

Ratni zarobljenici ne smeju da budu podvrgnuti „telesnoj kazni, zatvaranju u prostorije koje nisu osvetljene dnevnom svetlošću i svakom obliku mučenja ili svireposti“. #

Član 71, paragrafi 2 i 3 Četvrtе ženevske konvencije

Član 76, paragraf 6 Četvrtе ženevske konvencije

Član 75(4)(d) Dopunskog protokola I, član 6(2)(d) Dopunskog protokola II

+ Član 75(4)(f) Dopunskog protokola I

++ Član 99 Treće ženevske konvencije

+++ Član 6(2)(f) Dopunskog protokola II

* Član 103, paragraf 1, Treće ženevske konvencije

** Član 130 Treće ženevske konvencije

*** Član 147 Četvrtе ženevske konvencije

Član 87, paragraf 3, Treće ženevske konvencije

Član 76, paragraf 2, Četvrte ženevske konvencije.

Član 78 Treće ženevske konvencije.

+ Član 103, paragraf 3, Treće ženevske konvencije.

++ Član 76(1) Dopunskog protokola I

+++ Član 75(5) Dopunskog protokola II

> Član 97, Treće ženevske konvencije.

>> Član 103, paragraf 3, Treće ženevske konvencije.

* Član 76, paragraf 4, Četvrte ženevske konvencije.

Pravo na medicinsku negu i lečenje

Civili koje okupaciona vlast držI na osnovu optužbe da su izvršili krivično delo „dobiće lekarsku negu koju zahteva stanje njihovog zdravlja.“##

Pravo na podnošenje predstavki koje se tiču uslova pritvaranja

Ratni zarobljenici imaju pravo da vojnim vlastima pod čijom se vlašću nalaze i Sili zaštitnici podnose predstavke u pogledu režima kome su podvrgnuti, a predstavke ne treba da budu povod dodatnom kažnjavanju.### Ako uslovi režima poprime oblik torture ili drugih svirepih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, takvo pritvaranje biće nezakonito.

Pravo na kontakt sa porodicom i spoljnim svetom

Ratni zarobljenici imaju ograničena prava da stupaju u kontakt sa spoljnim svetom, neposredno ili preko Sile zaštitnice. Član 103, paragraf 3, Treće ženevske konvencije omogućava da se prava na slanje i primanje pisama „primenjuju dok su ratni zarobljenici u pritvoru pre suđenja.“+

32.3.1 Žene u pritvoru

Žene koje se nađu u pritvoru za vreme međunarodnog oružanog sukoba imaju pravo na posebnu zaštitu.++ Žene će biti pritvorene u odeljenjima koja su odvojena od odeljenja za muškarce. Biće pod neposrednim nadzorom žena. Kad god je to moguće, one neće biti odvajane od ostalih članova svoje porodice.+++

Žene ratni zarobljenici „koje izdržavaju disciplinsku kaznu biće pritvorene u prostorijama odvojenim od onih u kojima su muškarci i biće pod neposrednim nadzorom žena“.> Ova odredba se takođe primenjuje na žene ratne zarobljenike „koje se drže u pritvoru pre suđenja“.>>

Žene civili koje su u pritvoru okupacionih vlasti „biće smeštene u prostorijama odvojenim od onih u kojima su muškarci i staviće se pod neposredan nadzor žena“.*

Relevantni standardi

Član 75(5) Dopunskog protokola I:

„Žene čija je sloboda ograničena zbog oružanog sukoba, biće smeštene u odeljenja odvojena od odeljenja za muškarce. One će biti pod neposrednim nadzorom žena. Međutim, u slučajevima kada su porodice pritvorene ili internirane, one će – kad god je to moguće – biti držane na istom mestu i smeštene kao porodične zajednice.“

32.3.2 Deca u pritvoru

Deca imaju pravo na posebnu zaštitu za vreme međunarodnog oružanog sukoba.** Pored toga, „vodiće se računa o posebnom režimu predviđenom za maloletnike“ koje drže okupacione vlasti.*** Deca će biti smeštena u posebna odeljenja odvojena od odeljenja za odrasle, izuzev u slučajevima kada su porodice smeštene zajedno.#

32.4 Prava na suđenju

32.4.1 Kompetentni, nezavisni i nepristrasni sud

Pravo na suđenje pred nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom za ljude koji su u vlasti strane u oružanom sukobu garantovano je Dopunskim protokolom I, koji zahteva „nepristrasni i redovno ustanovljeni sud“.** Ratnim zarobljenicima treba da se sudi pred nezavisnim i nepristrasnim sudovima. Oni će biti izvedeni pred vojni sud, osim ako se pripadnicima oružanih snaga Sile koja ih drži za ista dela sudi pred civilnim sudovima.###

Garantije o nadležnosti, nezavisnosti i nepristrasnosti sudova koji sude civilima na okupiranoj teritoriji su ograničene. Na okupiranoj teritoriji treba da ostane na snazi krivično zakonodavstvo koje će sprovoditi nadležni sudovi, ali ono podleže određenom broju važnih izuzetaka. Četvrta ženevska konvencija zahteva da krivični zakoni budu na snazi i da sudovi na okupiranoj teritoriji deluju „ukoliko ih ne bude ukinula ili suspendovala okupaciona vlast kada predstavljaju opasnost po bezbednost te vlasti ili prepreku za primenu ove Konvencije“.+

Postoji ograničena zaštita sudija od otpuštanja. Okupacionoj vlasti je zabranjeno da menja pravni položaj službenika ili sudija na okupiranoj teritoriji ili da ih kažnjava zbog izbegavanja vršenja svojih dužnosti pozivanjem na razloge savesti. Ovo, međutim, ne predstavlja prepreku da okupacione vlasti uklone javne službenike sa njihovih dužnosti.++

Okupaciona sila može da donosi krivično zakonodavstvo na okupiranoj teritoriji „da bi obezbedila redovnu upravu tom teritorijom i svoju bezbednost“..+++ U takvim slučajevima, okupaciona vlast ima pravo da optužene izvede pred svoje „nepolitičke i na redovan način ustanovljene vojne sudove, pod uslovom da oni zasedaju na okupiranoj teritoriji“. Poželjno je da žalbeni sudovi zasedaju na okupiranoj teritoriji.>

** Članovi 77(1), 77(2), 77(3) i 77(5) Dopunskog protokola I

*** Član 76, paragraf 5, Četvrte ženevske konvencije.

Član 77(4) Dopunskog protokola I

Član 75(4) Dopunskog protokola I

Član 84 Treće ženevske konvencije.

+ Član 64, paragraf 1, Četvrte ženevske konvencije.

++ Član 54 Četvrte ženevske konvencije.

+++ Član 64, paragraf 2, Četvrte ženevske konvencije.

> Član 66 Četvrte ženevske konvencije.

Relevantni standardi**Član 84 Treće ženevske konvencije:**

„Ratni zarobljenik može biti izveden samo pred sud koji pruža opšte priznata jamstva nezavisnosti i nepristrasnosti...“

U unutrašnjim oružanim sukobima „izricanje presude i izvršenje kazne nad licem za koje se utvrdi da je krivo za krivično delo, izvršice se samo na osnovu osude koju je izrekao sud koji pruža osnovne garantije o nezavisnosti i nepristrasnosti“.*

* Član 6(2) Dopunskog protokola II

32.4.2 Suđenje u razumnom roku

Ratni zarobljenici imaju pravo na suđenje u najkraćem mogućem roku. „Sudska istraga protiv ratnog zarobljenika vodiće se onoliko brzo koliko to okolnosti dopuštaju i na način koji će omogućiti da se suđenje obavi što pre.“** Civili kojima okupacione vlasti sude na okupiranoj teritoriji „biće izvedeni pred sud što je brže moguće“***

** Član 103, paragraf 1, Treće ženevske konvencije.

*** Član 71, paragraf 2, Četvrte ženevske konvencije.

32.4.3 Prava odbrane*Pravo na odbranu*

Pravo na odbranu je garantovano Dopunskim protokolom I (međunarodni oružani sukobi), koji zahteva da „postupak... obezbedi optuženom pre i za vreme suđenja sva potrebna prava i sredstva odbrane“.#

Član 75(4)(a) Dopunskog protokola I

„Nijedan ratni zarobljenik ne može biti osuđen pre nego što mu je pružena mogućnost da se brani i da koristi pomoć stručnog branioca.“##

Član 99 Treće ženevske konvencije.

Civilima na okupiranoj teritoriji Četvrta ženevska konvencija garantuje „pravo da iznesu dokaze neophodne za svoju odbranu“ i pravo da pozovu svedoke.###

Član 72 Četvrte ženevske konvencije.

U unutrašnjim oružanim sukobima, Dopunski protokol II propisuje da će postupak „obezbediti optuženom, pre i za vreme suđenja, sva potrebna prava i sredstva odbrane“.+

+ Član 6(2)(a) Dopunskog protokola II

Prisustvo optuženog

U međunarodnim i u unutrašnjim oružanim sukobima „svako ko je optužen za krivično delo imaće pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu“.+ +

+ + Član 75(4)(e) Dopunskog protokola I, član 6(2)(e) Dopunskog protokola II

Pravo na branioca

Ratni zarobljenik koji je suočen sa optužbom da je izvršio krivično delo ima pravo na pomoć „kvalifikovanog advokata ili

branioca po sopstvenom izboru“. Ako ratni zarobljenik ne izabere advokata, on će mu biti dodeljen. Branilac/advokat ratnog zarobljenika „ima pravo da slobodno posećuje optuženog i da sa njim razgovara uz poštovanje privatnosti“.+++

+++ Član 105 Treće ženevske konvencije.

Relevantni standardi

Član 75(4)(a) Dopunskog protokola I (međunarodni oružani sukobi):

„biće obezbeđeno da optuženi bez odlaganja bude obavešten o detaljima krivičnog dela koje je navodno učinio i optuženom će se obezbediti, pre i za vreme suđenja, sva potrebna prava i sredstva odbrane;“

Član 6(2)(a) Dopunskog protokola II(unutrašnji oružani sukobi):

„postupak će obezbediti da optuženi bude obavešten bez odlaganja o detaljima krivičnog dela koje je navodno učinio i obezbediće optuženom, pre i za vreme suđenja, sva potrebna prava i sredstva odbrane;“

Pravo na dovoljno vremena i odgovarajuće mogućnosti za pripremu odbrane

Braniocu ratnog zarobljenika se garantuje „rok od najmanje dve nedelje pre početka suđenja, kao i druge potrebne olakšice za pripremu odbrane optuženog“ i pravo na poverljiv pristup ratnom zarobljeniku i svedocima odbrane, kao i i pravo da „koristi te mogućnosti sve do isteka rokova za podnošenje žalbe ili peticije“.*

* Član 105 Treće ženevske konvencije.

Pravo da se pozovu i ispituju svedoci

Za krivična dela u vezi sa međunarodnim oružanim sukobom „optuženi za krivično delo imaće pravo da ispita ili da traži da se ispituju svedoci protiv njega i da obezbedi prisustvo i ispitivanje svedoka koji svedoče u njegovu korist pod istim uslovima kao i svedoci protiv njega“.**

** Član 75(4)(g) Dopunskog protokola I

Ratni zarobljenik koji je optužen za krivično delo „imaće pravo ... da pozove svedoke“.***

*** Član 105, paragraf 1 Treće ženevske konvencije.

Pravo na tumača i prevod

Ratni zarobljenik „ima pravo... na usluge kompetentnog prevodioca/tumača ako to smatra neophodnim“.#

Član 105, paragraf 1 Treće ženevske konvencije.

Pravo na javno suđenje i presudu

U međunarodnim oružanim sukobima, „svako ko je krivično gonjen ima pravo da se presuda javno objavi“.##

Član 75(4)(i) Dopunskog protokola I

Član 105 Treće ženevske konvencije.

+ Član 107 Treće ženevske konvencije.

++ Član 106 Treće ženevske konvencije.

+++ Član 75(4)(i) Dopunskog protokola I

> Član 6(3) Dopunskog protokola II

>> Član 75(4)(h) Dopunskog protokola I

>>> Član 86 Treće ženevske konvencije.

* Član 75(4)(c) Dopunskog protokola I

** Član 99, paragraf 1, Treće ženevske konvencije.

*** Član 65 Četvrte ženevske konvencije.

Iako Trećom ženevskom konvencijom nije izričito obezbeđena javnost suđenja ratnim zarobljenicima, Konvencija zahteva da predstavnici Sile zaštitnice prisustvuju suđenju, osim ako se suđenje, izuzetno, održava u tajnosti (*in camera*) u interesu državne bezbednosti.### O presudi i izrečenoj kazni, kao i o pravu na žalbu, mora se obavestiti Sila zaštitnica, zatvorenikov predstavnik i sam ratni zarobljenik na jeziku koji razume.+

Pravo na žalbu

Ratni zarobljenici imaju pravo, pod istim uslovima kao i pripadnici oružanih snaga Sile koja drži ratne zarobljenike, da ulože žalbu i da budu obavješteni o tom pravu.++

Iako Dopunskim protokolom I nije garantovano pravo na žalbu, Protokol zahteva da „lice koje je osuđeno prilikom donošenja presude bude obavješteno o pravnim i drugim lekovima i o rokovima do kojih se oni mogu koristiti“+++ Za unutrašnje oružane sukobe, Dopunski protokol II sadrži identično formulisanu garantiju.>

32.4.4 Zaštita od dvostruke ugroženosti

Dopunski protokol I (međunarodni oružani sukobi) obezbeđuje da „niko neće biti krivično gonjen ili kažnjen od iste strane za krivično delo za koje je konačna oslobađajuća ili osuđujuća presuda već doneta po istom zakonu i sudskom postupku“.>> Slično tome, Treća ženevska konvencija predviđa da „ratni zarobljenik može biti kažnjen samo jednom zbog istog dela ili po istoj optužbi“.>>>

32.4.5 Zaštita od retrospektivnog gonjenja ili kažnjavanja

Niko u vlasti strane u međunarodnom oružanom sukobu „neće biti optužen ili osuđen za krivično delo, radnju ili propust koji ne predstavljaju krivično delo prema unutrašnjem ili međunarodnom pravu u vreme učinjenog dela“.*

Ratnim zarobljenicima ne može biti suđeno za delo koje nije bilo krivično prema nacionalnom ili međunarodnom pravu u vreme kada je učinjeno.**

Četvrta Ženevska konvencija sadrži veliki broj garantija protiv naknadno donetih krivičnih zakona za civile na okupiranoj teritoriji. „Kaznene odredbe koje donese okupaciona Sila ne mogu stupiti na snagu pre nego što budu objavljene i saopštene stanovništvu na njegovom jeziku. Te odredbe ne mogu imati povratno dejstvo.“***

Sudovi na okupiranoj teritoriji „primenjivaće samo one zakonske odredbe koje su bile donete pre izvršenja krivičnog dela“.#

Dopunski protokol II koji se primenjuje na unutrašnji oružani sukob, obezbeđuje da „niko neće biti proglašen krivim za krivično delo zbog činjenja ili propuštanja, koji nisu bili krivično delo prema zakonu u vreme kada su učinjeni“.##

32.5 Donošenje presude u slučajevima za koje se ne izriče smrtna kazna

Ratnim zarobljenicima se ne može izreći „ma koja kazna osim one koja je predviđena i za pripadnike oružanih snaga Sile koja ih drži za isto delo“.###

„Pri određivanju kazne, sudovi ili vlasti Sile koja drži ratne zarobljenike uzimaće u obzir činjenicu da optuženi, pošto nije državljanin Sile koja drži ratne zarobljenike, nije prema njoj obavezan na vernost i da se u njenoj vlasti nalazi mimo svoje volje. Ti sudovi i (ili) vlasti moći će da ublaže kaznu predviđenu za delo koje se zarobljeniku stavlja na teret i stoga neće biti dužni da primenjuju najmanju meru propisane kazne.“+

„Trajanje pritvora ratnom zarobljeniku pre suđenja odbiće se od trajanja zatvorske kazne na koju bude osuđen i o tome će se voditi računa u trenutku određivanja kazne.“++

Ratni zarobljenici koji se gone na osnovu zakona Sile koja ih drži za dela koja su izvršili pre nego što su zarobljeni, uživaće zaštitu Treće ženevske konvencije.+++

Sa ratnim zarobljenicima koji su izdržali kaznu, ne sme se postupati drugačije nego sa ostalim zarobljenicima.>

Za civile na okupiranoj teritoriji, Četvrta ženevska konvencija predviđa da će sudovi „primenjivati samo one zakonske odredbe... koje su u skladu sa opštim pravnim načelima, a naročito princip da će kazna biti proporcionalna izvršenom krivičnom delu“.>>

I Dopunski protokol I (međunarodni oružani sukobi) i Dopunski protokol II (unutrašnji oružani sukobi) predviđaju da se ne može izreći teža kazna od one koja je bila primenjiva u vreme kada je krivično delo bilo izvršeno. Ako se posle izvršenog krivičnog dela izmeni zakon, na učinioca će se primeniti zakon koji predviđa blažu kaznu za to delo.>>>

Član 67 Četvrte ženevske konvencije.

Član 6(2)(c) Dopunskog protokola II

Član 87 Treće ženevske konvencije.

+ Član 87 Treće ženevske konvencije.

++ Član 103 Treće ženevske konvencije.

+++ Član 85 Treće ženevske konvencije.

> Član 88 Treće ženevske konvencije.

>> Član 67 Četvrte ženevske konvencije.

>>> Član 75(4)(c) Dopunskog protokola I, član 6(2)(c) Dopunskog protokola II

* Član 75(4)(b) Dopunskog protokola I

** Član 87 Treće ženevske konvencije.

*** Član 6(2)(b) Dopunskog protokola II

Član 33 Četvrte ženevske konvencije.

32.5.1 Zabrana kolektivnog kažnjavanja

Dopunski protokol I (međunarodni oružani sukobi) garantuje da „niko neće biti osuđen za krivično delo izuzev na osnovu individualne krivične odgovornosti“.* Treća ženevska konvencija zabranjuje „kolektivno kažnjavanje za individualna dela“ ratnih zarobljenika.**

U unutrašnjim oružanim sukobima „niko neće biti osuđen za krivično delo izuzev na osnovu individualne krivične odgovornosti“.***

Za civile na okupiranoj teritoriji: „Ni jedno zaštićeno lice ne može biti kažnjeno za delo koje nije lično izvršilo. Zabranjene su kolektivne kazne, kao i sve mere zastrašivanja i terorizma.“#

32.6 Slučajevi za koje se izriče smrtna kazna

U državama koje još nisu ukinule smrtnu kaznu, humanitarno pravo strogo ograničava okolnosti pod kojima osoba može biti osuđena na smrtnu kaznu i da ta kazna bude izvršena. Ove restrikcije se primenjuju uz druge garantije prava na pravično suđenje i moraju se tumačiti u kontekstu prava ljudskih prava i standarda kojima se ograničava izricanje smrtne kazne (videti **Poglavlje 28, Slučajevi izricanja smrtne kazne**). Statuti dva *ad hoc* Međunarodna krivična tribunala za bivšu Jugoslaviju i za Ruandu i Međunarodnog krivičnog tribunala ne predviđaju smrtnu kaznu kao kaznu za genocid, zločine protiv čovečnosti i za teška kršenja humanitarnog prava.

Ratni zarobljenici

Treća ženevska konvencija ograničava okolnosti pod kojima se može izricati i izvršavati smrtna kazna nad ratnim zarobljenicima.

„Ratni zarobljenici i Sile zaštitnice biće obavešteni, što je pre moguće, o krivičnim delima za koja je predviđena smrtna kazna na osnovu zakona Sile koja drži ratne zarobljenike.“ Ratni zarobljenici moraju da budu obavešteni odmah nakon zarobljavanja, a smrtna kazna se može primeniti samo kao kazna za dela koja su izvršena nakon tog obaveštenja.##

Sila koja drži ratne zarobljenike ne može jednostrano da proširi primenu smrtne kazne na druga krivična dela bez saglasnosti Sile zaštitnice.### Ovo predstavlja garantiju ratnim zarobljenicima da se neće primenjivati *ad hoc* zakonodavstvo Sile koja drži ratne zarobljenike i kojim bi se mogla pogoršati njihova situacija.

Član 100 Treće ženevske konvencije.

Član 100 Treće ženevske konvencije.

Danas, svako proširivanje primene smrtne kazne ne bi bilo u saglasnosti sa pozivima Generalne skupštine UN-a i Komisije za ljudska prava UN-a da se ograniči primena smrtne kazne, sa tendencijom njenog ukidanja, kao i sa obavezama država ugovornica Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima i Američke konvencije. (Videti **Poglavlje 28, Slučajevi izricanja smrtne kazne**).

Član 100 Treće ženevske konvencije zahteva da pre nego što se opredeli za izricanje smrtne kazne, sud uzme u obzir da je zatvorenik vezan obavezom prema drugoj državi i da se nalazi u pritvoru protiv svoje volje. Predsedavajući sudija „treba da se postara da se ova imperativna odredba poštuje“; „inače, postoji osnov za žalbu u pravcu ukidanja odluke“.³

Nad ratnim zarobljenikom ne može se izvršiti smrtna kazna pre isteka roka od najmanje šest meseci od trenutka kada je Sila zaštitnica dobila detaljno obaveštenje o kazni.* Član 107 sadrži detaljne zahteve koji se tiču sa obaveštavanja. Odlaganje od šest meseci Sili zaštitnici daje vreme da obavesti zemlju porekla (ratnog zarobljenika) tako da bi mogla uspostaviti diplomatske kontakte sa ciljem da se dobije umanjeње kazne. Pored toga, to je zaštitna mera protiv „izricanja presude zasnovane na okolnostima datog trenutka, na koju često utiču emocije.“⁴

Zabrana smrtne kazne za određene kategorije ljudi

Dopunski protokol I, koji se primenjuje u međunarodnim oružanim sukobima, predviđa da se „smrtna kazna za krivično delo u vezi sa oružanim sukobom neće izvršavati nad licima koja nisu navršila 18 godina života u vreme izvršenja krivičnog dela“.** Dopunski protokol II, koji se primenjuje u unutrašnjim oružanim sukobima, predviđa još jaču zaštitu u smislu da se „smrtna kazna neće izricati licima koja nisu navršila 18 godina u vreme kada je izvršeno krivično delo“.**

Iako Dopunski protokol I ne zabranjuje izricanje smrtne kazne za krivična dela u vezi sa oružanim sukobom za trudnice i majke male dece, njime je zabranjeno izvršenje smrtne kazne nad njima. „Strane u sukobu će u najvećoj mogućoj meri nastojati da izbegnu izricanje smrtne kazne za krivična dela u vezi sa oružanim sukobom nad trudnicama ili nad majkama sa malom decom koja zavise od njih. Smrtna kazna za takva krivična dela se neće izvršiti nad tim ženama.“#

Dopunski protokol II, koji se primenjuje u unutrašnjim oružanim sukobima, predviđa da se „smrtna kazna ... neće izvršiti nad trudnicama ili nad majkama sa malom decom.“##

* Član 101 Treće ženevske konvencije.

** Član 77(5) Dopunskog protokola I

*** Član 6(4) Dopunskog protokola II

Član 76(3) Dopunskog protokola I

Član 6(4) Dopunskog protokola II

3. Komentar ICRC-a o Trećoj ženevske konvenciji, str.475.

4. Komentar ICRC-a o Trećoj ženevske konvenciji, str.475.

PRAVIČNO
SUĐENJE
PRIRUČNIK

DODACI

- Dodatak I Opšti komentari koje je usvojio
Komitet za ljudska prava
- Dodatak II Rezolucija Afričke komisije o pravu na postupak i
na pravično suđenje

DODATAK I

Opšti komentari koje je usvojio Komitet za ljudska prava

Odabrani izvodi iz komentara koje je usvojio Komitet za ljudska prava UN-a, koji daju uputstva za tumačenje ICCPR-a (Međunarodnog Pakta o građanskim i političkim pravima. (Dok. UN-a HRI/GEN/1/Rev. 3, 15. avgust 1997)

Opšti komentar 6 (član 6)

3. Zaštita od samovoljnog lišenja života koja se izričito zahteva trećom rečenicom člana 6 (1), od izuzetne je važnosti. Komitet smatra da države ugovornice treba da preduzmu mere kojima se neće samo sprečiti i kazniti krivična dela lišenja života, već će sprečiti i pripadnike snaga bezbednosti da samovoljno ubijaju. Lišenje života od strane državnih organa je izuzetno ozbiljno pitanje. Zbog toga zakon mora strogo da kontroliše i ograniči okolnosti pod kojima vlast može lice lišiti života.

6. Dok iz člana 6 (2) do (6) proizilazi da države ugovornice nisu obavezne da u potpunosti ukinu smrtnu kaznu, ali su obavezne da ograniče njenu upotrebu, a naročito, da je ukinu za sva druga osim za „najteža krivična dela „. Shodno tome, one treba da revidiraju svoje krivične zakone, i u svakom slučaju, su obavezne da ograniče izricanje smrtno kazne samo za „najteža krivična dela „. Član, takođe, govori o ukidanju koristeći termine koji sugerišu (paragrafi 2 (2) i (6)) da je ukidanje poželjno. Komitet zaključuje da sve mere ukidanja smrtno kazne treba smatrati napretkom u uživanju prava na život u okviru značenja člana 40, i kao takve treba da budu prijavljene Komitetu. Komitet konstatuje da je veliki broj država već ukinuo smrtnu kaznu ili suspendovao njenu primenu. Uprkos tome, izveštaji država pokazuju da je napredak u ukidanju i ograničavanju izvršenja smrtno kazne još uvek nedovoljan.

7. Komitet smatra da se izraz „najteža krivična dela „ mora tumačiti restriktivno da bi značio da je smrtna kazna izuzetna mera. Iz jasnih odredbi člana 6, takođe proizilazi da se smrtna kazna može izreći samo u skladu sa zakonom koji je bio na snazi u vreme kada je krivično delo izvršeno i kada to nije u suprotnosti sa odredbama Pakta. Paktom propisane

proceduralne garantije se moraju poštovati, obuhvatajući i pravo na pravično suđenje pred nezavisnim sudom, pretpostavku nevinosti, minimum garantija za odbranu, i pravo žalbe višem sudu. Ova prava se primenjuju uz posebno pravo na traženje pomilovanja ili na zamenu kazne.

Opšti komentar 8 (član 9)

1. Član 9 koji se odnosi na pravo na slobodu i bezbednost ličnosti u izveštajima država ugovornica često se preusko tumači, i one zbog toga daju nepotpune informacije. Komitet naglašava da se paragraf 1 primenjuje na sva lišavanja slobode, bilo da se radi o krivičnim delima ili o slučajevima kao što su, na primer: duševna bolest, skitnja, zavisnost od droge, vaspitni razlozi, kontrola useljenika itd. Tačno je da se neke od odredbi člana 9 (deo paragrafa 2 i paragraf 3 u celini) odnose samo na osobe protiv kojih je podignuta optužnica. Ali ostali paragrafi, a naročito važna garantija postavljena paragrafom 4 (pravo na sudsku proveru zakonitosti pritvora) odnosi se na sve osobe koje su hapšenjem ili pritvaranjem lišene slobode. Pored toga, države ugovornice u skladu sa članom 2 (3) treba da obezbede efikasan pravni lek u slučajevima kada pojedinac tvrdi da njegovu lišavanje slobode predstavlja kršenje odredbi Pakta.

2. Paragraf 3 člana 9 zahteva da u slučajevima krivičnih dela, uhapšena ili pritvorena osoba mora biti izvedena „u najkraćem mogućem roku“ pred sudiju ili drugo lice zakonom ovlašćeno da obavlja sudsku funkciju. Precizniji vremenski rokovi su zakonom utvrđeni u većini država ugovornica i, prema mišljenju Komiteta, odlaganja ne smeju da prekorače rok od nekoliko dana. Mnoge države su dale nedovoljne informacije o svojoj praksi u vezi sa ovim pitanjem.

3. Ukupno trajanje pritvora do/tokom suđenja je sasvim drugo pitanje. Kod izvesnih kategorija krivičnih dela u nekim zemljama, trajanje pritvora je prouzrokovalo zabrinutost Komiteta, a članovi su postavili pitanje /državama/ o tome da li je njihova praksa u skladu sa pravom na „suđenje u razumnom roku ili na puštanje na slobodu“ prema paragrafu 3. Pritvor lica koja čekaju da im se sudi treba da bude izuzetak i da traje što je kraće moguće. Komitet će smatrati dobrodošlom informaciju koja se odnosi na postojeće mehanizme i preduzete mere u pogledu skraćivanja trajanja takvog pritvora.

Opšti komentar 13 (član 14)

4. Odredbe člana 14 se odnose na sve sudove i tribunale koji se navode u ovom članu, bilo da se radi o redovnim ili

specijalizovanim sudovima. Komitet konstatuje da u mnogim zemljama postoje vojni ili specijalni sudovi koji sude civilima. Ovo može da predstavlja ozbiljan problem kada se radi o pravičnoj, nepristrasnoj i nezavisnoj primeni pravde. Vrlo često se ovakvi sudovi osnivaju da bi se omogućila primena posebnih postupaka koji nisu u skladu sa uobičajenim pravnim standardima. Iako Pakt ne zabranjuje ove kategorije sudova, uslovi koje on postavlja jasno pokazuju da civilima treba suditi pred takvim sudovima samo u izuzetnim slučajevima i pod uslovima koji zaista pružaju potpune garancije koje su navedene u članu 14. Komitet smatra da u izveštajima država ugovornica postoji ozbiljan nedostatak informacija u vezi sa ovim, iako sudske institucije tih država obuhvataju takve sudove za suđenje civilima. U nekim državama vojni i specijalni sudovi ne daju stroge garancije za primenu pravde u skladu sa zahtevima člana 14 koje su od suštinskog značaja za efikasnu zaštitu ljudskih prava. Ako države ugovornice odluče u okolnostima javne opasnosti, kao što je predviđeno članom 4, da derogiraju redovne procedure koje zahteva član 14, onda one treba da garantuju da takve derogacije neće prekoračiti okvire strogo određene zahtevima date situacije i da obezbede poštovanje drugih uslova iz paragrafa 1 člana 14.

5. Druga rečenica člana 14, paragrafa 1, predviđa da „svako ima pravo na pravičnu i javnu raspravu“. Paragraf 3 dalje razrađuje zahtev za „pravičnom raspravom“ u vezi sa optuženjem za krivično delo. Međutim, zahtevi iz paragrafa 3 su minimalne garancije koje nisu uvek dovoljne da obezbede pravičnost rasprave onako kako to zahteva paragraf 1.

6. Javnost rasprave je važna garancija interesa pojedinca i društva u celini. Istovremeno, član 14, paragraf 1, priznaje pravo sudovima da odluče o potpunom ili delimičnom isključivanju javnosti sa suđenja iz razloga navedenih u ovom paragrafu. Treba napomenuti da, osim ovih izuzetnih okolnosti, Komitet smatra da rasprava mora biti otvorena za javnost uopšte, podrazumevajući tu i predstavnike štampe, i ne sme, na primer, da se ograniči na prisustvo posebne kategorije ljudi. Takođe, čak i kada je javnost isključena sa suđenja, presuda mora, uz neke strogo definisane izuzetke, biti javno objavljena.

7. Komitet je zabeležio nedostatak informacija u vezi sa članom 14, paragraf 2, a u nekim slučajevima primećuje da je pretpostavka nevinosti, koja je u osnovi zaštite ljudskih prava, iskazana krajnje neodređenim pojmovima ili zahteva uslove koji je čine nedelotvornom. Zbog pretpostavke nevinosti, teret

dokazivanja optužnice je na tužilaštvu u slučaju sumnje u korist okrivljenog. Krivica se neće pretpostaviti sve dok se optužba ne dokaže izvan razumne sumnje. Pored toga, pretpostavka nevinosti podrazumeva pravo da se prema osumnjičenom postupa u skladu sa ovim principom. Stoga su svi predstavnici vlasti dužni da se uzdrže od prejudiciranja ishoda suđenja.

8. Prva minimalna garantija u krivičnom postupku, među onima koje su propisane paragrafom 3, odnosi se na pravo svake osobe da bude obavještena na jeziku koji razume o optužbama protiv sebe (potparagraf a). Komitet smatra da izveštaji država ugovornica često ne objašnjavaju kako se ovo pravo poštuje i obezbeđuje. Član 14 (3) (a) se primenjuje na sve slučajeve optužbi za krivična dela, obuhvatajući i one gde se optuženi ne nalazi u pritvoru. Komitet je još primetio da pravo na obavještanje o optužbi „u najkraćem mogućem roku“ zahteva da se obavještenje pruži na opisani način čim je nadležni organ podigao optužnicu. Prema mišljenju Komiteta, o ovom spravu se mora voditi računa kada tokom istrage sud ili tužilac odluče da preduzmu proceduralne korake protiv osumnjičenog za krivično delo ili ga javno imenuju kao takvog. Specifični zahtevi iz potparagrafa 3 (a) mogu da budu ispunjeni ako se optužba saopšti usmeno ili u pisanoj formi, i pod uslovom da optužnica sadrži zakonske odredbe i navodne činjenice na kojima se zasniva.

9. Potparagraf 3 (b) predviđa da optuženi mora da ima adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane i da komunicira sa braniocem po sopstvenom izboru. Šta predstavlja „adekvatno vreme“ zavisi od okolnosti svakog slučaja, ali „mogućnosti“ moraju da obuhvate pristup dokumentima i drugim dokazima koji su optuženom potrebni za pripremu njegove odbrane, kao i priliku da angažuje i komunicira sa svojim braniocem. Kada optuženi ne želi da se lično brani ili zahteva osobu ili saradnika po sopstvenom izboru, treba da mu se omogući da ga zastupa advokat. Pored toga, ovaj potparagraf zahteva da branilac komunicira sa optuženim u uslovima u kojima se u potpunosti poštuje poverljivost te komunikacije. Advokatima treba da se omogući da savetuju i zastupaju svoje klijente u skladu sa utvrđenim profesionalnim standardima, bez bilo kakvih ograničenja, uticaja, pritisaka ili neprihvatljivog uplitanja sa bilo koje strane.

10. Potparagraf 3 (c) obezbeđuje da se optuženom sudi bez nepotrebnog odlaganja. Ova garantija se ne odnosi samo na period do kojeg suđenje treba da počne, već i na rok u kome treba da se okonča i da se donese presuda; sve faze treba da se odvijaju „bez nepotrebnog odlaganja“. Da bi ovo pravo imalo

efekta, mora biti dostupna procedura koja obezbeđuje da će se suđenje održati „bez nepotrebnog odlaganja“, kako u prvoj instanci tako i u žalbenom postupku.

11. Nisu se svi izveštaji bavili svim aspektima prava na odbranu onako kako je to definisano u potparagrafu 3 (d). Komitet nije uvek primao dovoljno informacija u vezi sa zaštitom prava optuženog da bude prisutan prilikom odlučivanja o optužbi protiv njega, niti kako pravni sistem obezbeđuje njegovo pravo, da se brani bilo lično, bilo da ga brani advokat kojeg je izabrao, ili kako je organizovana odbrana ako optuženi nema dovoljno sredstava da plati advokata. Optuženi ili njegov advokat moraju da imaju pravo da postupaju marljivo i bez straha u traženju svih dostupnih načina odbrane i da imaju pravo da ospore vođenje slučaja ukoliko veruju da je bilo nepravično. Kada se izuzetno zbog opravdanih okolnosti održe suđenja u odsustvu */in absentia/*, strogo poštovanje prava odbrane je utoliko potrebnije.

12. Potparagraf 3 (e) navodi da će optuženi imati pravo da ispita ili da se u njegovo ime ispituju svedoci optužbe i da obezbedi prisustvo i saslušanje svedoka u njegovu korist pod istim uslovima kao i svedoka optužbe. Ova odredba optuženom garantuje istu pravnu moć u obezbeđenju prisustva svedoka i njihovom ispitivanju ili unakrsnom ispitivanju a iste one svedoke koju ima i tužilac.

13. Potparagraf 3 (f) omogućava optuženom ako ne razume ili ne govori jezik na kome se vodi postupak, da ima besplatnu pomoć tumača. Ovo pravo ne zavisi od ishoda sudskog postupka, a primenjuje se i na strance i na državljane zemlje u kojoj se suđenje održava. Ovo pravo je od velike važnosti u slučajevima u kojima bi nepoznavanje jezika ili teškoće u razumevanju mogle da predstavljaju glavnu prepreku prava na odbranu.

14. Potparagraf 3 (g) predviđa da optuženi ne sme biti primoran da svedoči protiv samoga sebe ili da prizna krivicu. Treba imati na umu odredbe člana 7 i člana 10, paragraf 1, prilikom uzimanja u obzir ove zaštitne mere. Da bi se optuženi prinudio da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu, često se koriste metode kojima se krše ove odredbe. Zakon mora da zahteva da dokazi dobijeni upotrebom ovih metoda ili bilo kojim drugim oblikom prinude budu u potpunosti odbačeni.

15. Da bi se zaštitila prava optuženog iz paragrafa 1 i 3 člana 14, sudije treba da budu nadležne da razmatraju sve tvrdnje o kršenju prava optuženog u bilo kojoj fazi postupka.

16. Član 14, paragraf 4, predviđa da će se u postupku prema maloletnicima, voditi računa o njihovom uzrastu i o potrebi njihovog prevaspitanja. Mali je broj izveštaja koji su pružili informacije u pogledu donje starosne granice iznad koje maloletnik može biti optužen za krivično delo, godina života do kojih se osoba još uvek smatra maloletnom, postojanja specijalnih sudova i postupaka, zakona kojima je regulisano vođenje postupka protiv maloletnika, kao i na koji način ove posebne mere za maloletnike uzimaju u obzir „veliki društveni značaj rehabilitacije dece”. Maloletnici moraju da uživaju bar iste garantije i zaštitu koja je data odraslima prema članu 14.

17. Član 14, paragraf 5, propisuje da će svako ko je osuđen za krivično delo imati pravo da se njegova presuda i kazna preispitaju pred višim sudom u skladu sa zakonom. Pažnja je naročito posvećena pojmu „krivično delo“ na drugim jezicima („infractio“-fr., „delito“-ital., „prestuplenie“-rus.), što pokazuje da se garantija ne odnosi samo na najteža krivična dela. Nije dato dovoljno informacija u vezi sa žalbenim postupkom, a naročito nedostaju informacije o pristupu žalbenim sudovima i njihovim ovlašćenjima, koji zahtevi moraju da budu ispunjeni da bi se podnela žalba na presudu, kao ni o načinu na koji postupak pred žalbenim sudovima uzima u obzir zahteve za pravičnom i javnom raspravom iz paragrafa 1, člana 14.

18. Član 14, paragraf 6, omogućava kompenzaciju u skladu sa zakonom u određenim slučajevima odsustva pravde u postupku kako je ovim članom predviđeno. Zaključujući prema izveštajima država ugovornica, čini se da ovo pravo često nije poštovano ili da nije u dovoljnoj meri garantovano nacionalnim zakonodavstvom. Države treba da, tamo gde je to potrebno, dopune svoje zakonodavstvo u ovoj oblasti da bi se ono uskladilo sa odredbama Pakta.

19. Prilikom razmatranja izveštaja država, uočena su različita gledišta u pogledu domašaja paragrafa 7, člana 14. Neke od Država ugovornica su čak smatrale potrebnim da stave rezerve u vezi sa postupkom ponovnog suđenja za krivična dela. Komitet smatra da većina država ugovornica pravi jasnu razliku između ponovljenog suđenja opravdanog izuzetnim okolnostima i ponovnog suđenja zabranjenog u skladu sa principom *ne bis in idem* sadržanim u paragrafu 7. Razumevanje značenja *ne bis in idem* može da podstakne države članice da ponovo razmotre svoje rezerve u vezi sa članom 14, paragraf 7.

Opšti komentar 16 (član 17)

8. Uzimajući u obzir čak i one intervencije koje su u skladu sa Paktom, relevantno zakonodavstvo mora detaljno da navede tačne okolnosti u kojima te intervencije mogu biti dozvoljene. Odluka da se upotrebe takve dozvoljene intervencije mora da bude doneta od strane zakonom određene vlasti, i da se razlikuje od slučaja do slučaja. Poštovanje člana 17 zahteva da nepovredivost i poverljivost prepiske bude garantovana *de jure* i *de facto*. Prepiska treba da bude uručena adresantu bez presretanja i ne sme biti otvarana ili na drugi način pročitana. Nadzor, bilo elektronski ili drugi, presretanje telefonskih, telegrafskih ili drugih oblika komunikacije, i prisluškivanje i snimanje razgovora treba da bude zabranjeno. Pretres doma mora biti ograničen samo na traženje neophodnih dokaza i ne sme da se dozvoli da preraste u maltretiranje. Što se tiče ličnog pretresa i telesnog pregleda, efikasne mere moraju da obezbede da se to vrši na način kojim se ne vređa dostojanstvo osobe koja je tome podvrgnuta. Službena lica ili lekari koji vrše pregled po nalogu države, moraju da budu istog pola kao i osoba koja je podvrgnuta telesnom pregledu.

Opšti komentar 20 (član 7)

3. Tekst člana 7 ne dozvoljava bilo kakva ograničenja. Komitet takođe potvrđuje da, čak i u situacijama javne opasnosti kao što su one o kojima je reč u članu 4 ovog Pakta, nisu dozvoljene bilo kakve derogacije odredbi člana 7 i te odredbe moraju da ostanu na snazi. Komitet isto tako smatra da nikakva opravdanja ili izvinjavajuće okolnosti ne mogu biti istaknuti kao izgovor za kršenje člana 7 iz ma kog razloga, obuhvatajući i one koji se zasnivaju na naređenju pretpostavljenog ili odluci nadležnih organa vlasti.

5. Zabrane iz člana 7 se ne odnose samo na dela kojima se nanosi fizički bol, već i na ona koja prouzrokuju psihičke patnje žrtve. Prema mišljenju Komiteta zabrana mora da se proširi na telesnu kaznu, podrazumevajući tu i prekomerna batinjanja kao kaznu za krivično delo, ili kao vaspitnu ili disciplinsku meru. U vezi s tim, bilo bi dobro da se naglasi da član 7 naročito štiti decu, učenike i pacijente u vaspitnim i zdravstvenim institucijama.

6. Komitet navodi da dugotrajni boravak pritvorenika ili zatvorenika u samici može da preraste u postupanja zabranjena članom 7. Kao što je Komitet naglasio u Opštem komentaru br. 6 (16), član 6 Pakta se, uglavnom, odnosi na ukidanje smrtne

kazne. Pojmovi korišćeni u tom članu snažno sugerišu da je to ukidanje poželjno. Pored toga, kada država ugovornica primeni smrtnu kaznu za najteža krivična dela, to mora da bude u strogo ograničenim okvirima u skladu sa članom 6, ali i da bude izvršeno na takav način da prouzrokuje fizičku i psihičku patnju u najmanjoj mogućoj meri.

7. Članom 7 su izričito zabranjeni medicinski ili naučni eksperimenti, a da osoba nad kojom oni treba da budu izvršeni nije saglasila s tim. Komitet primećuje da izveštaji država ugovornica sadrže vrlo malo informacija u vezi sa ovim pitanjem. Treba da se posveti više pažnje potrebi i sredstvima za obezbeđivanje načina za poštovanje ove odredbe. Komitet takođe smatra da je neophodna posebna zaštita u odnosu na eksperimente u slučaju da osoba nije u stanju da da punovažan pristanak, a naročito treba zaštititi one osobe koju su pritvorene ili zatvorene. Takve osobe ne treba da budu podvrgnute bilo kakvim medicinskim ili naučnim eksperimentima koji bi mogli da naruše njihovo zdravlje.

11. Pored opisivanja mera kojima se obezbeđuje zaštita od dela zabranjenih članom 7 na koju svaka osoba ima pravo, država ugovornica mora da pruži detaljne informacije o posebnim zaštitnim merama za najugroženije osobe. Treba da se naglasi da se efikasnim merama zaštite od torture i nečovečnog postupanja smatraju stalna kontrola pravila o (policijskom) saslušanju, uputstva, metode i praksa, kao i uslovi u kojima se nalaze i postupanje sa osobama koje su uhapšene, pritvorene ili zatvorene. Da bi se garantovala efikasna zaštita pritvorenih osoba, treba obezbediti da se pritvorenici drže na mestima zvanično određenim kao mesta pritvora, i da se njihova imena i mesto pritvora, kao i imena službenih lica koja su odgovorna za njihovo pritvaranje, nalaze u registrima koji će uvek biti spremni i dostupni onima koji su za njih zainteresovani, podrazumevajući tu i rodbinu i prijatelje. U istu svrhu, treba voditi evidenciju o vremenu i mestu svih saslušanja, zajedno sa imenima svih prisutnih i ove informacije treba, takođe, da budu dostupne prilikom vođenja sudskog ili administrativnog postupka. Treba doneti odredbe protiv *incommunicado* pritvora. U vezi s tim, države članice treba da obezbede da se na mestima pritvora ne nalaze predmeti/oprema koji bi mogli da se iskoriste za podvrgavanje torturi ili nečovečnom postupanju. Zaštita pritvorenika takođe zahteva brz i redovan pristup lekaru i advokatu i, pod odgovarajućim nadzorom, kada to istraga zahteva, članovima porodice.

12. Da bi se sprečilo kršenje člana 7, važno je da zakon zabrani korišćenje i prihvatljivost u sudskom postupku izjava ili

priznanja dobijenih torturom ili drugim zabranjenim postupcima.

14. Član 7 treba tumačiti u skladu sa članom 2, paragraf 3, ovog Pakta. Države ugovornice treba u svojim izveštajima da navedu zakonske odredbe kojima su zabranjena sva postupanja kojima se krši član 7, kao i one kojima su propisani pravni lekovi. Pravo na žalbu zbog zlostavljanja zabranjenog članom 7 mora biti predviđeno unutrašnjim pravom. Nadležne vlasti moraju da ispitaju žalbu, u najkraćem mogućem roku i nepristrasno, da bi ona bila efikasna. Izveštaji država ugovornica treba da pruže tačne informacije o pravnim lekovima koji su dostupni žrtvama zlostavljanja, kao i o proceduri koju podnosilac žalbe mora da poštuje. Izveštaj takođe treba da sadrži statističke podatke o broju podnetih žalbi i o tome kako su one rešene.

Opšti komentar 21 (član 10)

3. Član 10, paragraf 1, nameće državama ugovornicama obavezu aktivnog delovanja u cilju ispunjavanja obaveza prema naročito ugroženim licima zbog njihovog statusa lica lišenih slobode, kojom se dopunjuje zabrana torture ili drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, sadržana u članu 7 ovog Pakta. Dakle, ne samo da lica lišena slobode ne smeju da budu podvrgnuta postupcima koji su u suprotnosti sa članom 7, podrazumevajući tu i medicinske ili naučne eksperimente, već ne smeju da budu izloženi ograničenjima ili prinudi, osim onih koji su posledica lišavanja slobode; poštovanje dostojanstva tih lica mora da bude garantovano pod istim uslovima koji važe za lica na slobodi. Lica lišena slobode uživaju sva prava sadržana u Paktu, uz ograničenja koja su neizbežna u zatvorenoj sredini.

4. Postupati humano i sa poštovanjem dostojanstva prema licima lišenim slobode smatra se osnovnim i univerzalno primenjivim pravilom. Shodno tome, primena ovog pravila, kao minimuma, ne može da zavisi od materijalnog stanja države ugovornice. Ovo pravilo mora da se primenjuje bez ikakve diskriminacije na osnovu rase, boje kože, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, nacionalnog ili društvenog porekla, imovinskog stanja, rođenja ili drugog statusa.

9. Član 10, paragraf 2 (a), propisuje razdvajanje optuženih od osuđenih osoba, osim u izuzetnim okolnostima. Ovakvo razdvajanje se zahteva da bi se naglasio njihov status neosuđenih osoba koje istovremeno uživaju pravo na pretpostavku nevinosti

u skladu sa članom 14, paragraf 2. Izveštaji država ugovornica treba da sadrže informaciju o tome kako se sprovodi razdvajanje optuženih od osuđenih osoba i da objasne razliku između postupanja prema optuženim od onoga prema osuđenim osobama.

13. Osim toga, Komitet konstatuje da izveštaji nekih država ugovornica ne daju informacije o postupcima prema optuženim maloletnicima i maloletnim učiniocima krivičnih dela. Član 10, paragraf 2 (b), zahteva razdvajanje optuženih maloletnika od odraslih /optuženika/. Pružene informacije u izveštajima nekih država ugovornica pokazuju da one ne posvećuju dovoljno pažnje činjenici da je ovo obavezujuća odredba Pakta. Odredbom Pakta zahteva se da se slučajevi maloletnika razmatraju što je brže moguće. U izveštajima moraju tačno da se navedu mere koje je država ugovornica preduzela u cilju delotvornog sprovođenja ove odredbe. Prema članu 10, paragraf 3, maloletni prestupnici će biti razdvojeni od odraslih i sa njima će se postupati na način koji je u skladu sa njihovim uzrastom i njihovim pravnim statusom u pogledu uslova pritvora, kao što su kraći radni sati i kontakti sa porodicom, da bi se doprinelo njihovom prevaspitanju i rehabilitaciji. Član 10 ne određuje starosnu granicu maloletstva. Pošto to treba da odredi svaka država ugovornica u svetlu relevantnih socijalnih, kulturnih i drugih uslova, Komitet smatra da član 6, paragraf 5, sugerise da se sa svim osobama ispod 18 godina starosti postupa na isti način kao i prema maloletnicima, barem u krivičnom postupku. Države treba da pruže odgovarajuće informacije u vezi sa uzrastom osoba koje se smatraju maloletnicima. Države ugovornice se, u vezi s tim, pozivaju da navedu da li primenjuju Standardna minimalna pravila UN-a za ostvarivanje pravde u postupku prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, poznata kao Pravila iz Pekinga (1987).

DODATAK II

Rezolucija o pravu na postupak i na pravično suđenje Afričke komisije o ljudskim pravima i pravima naroda

Afrička komisija o ljudskim pravima i pravima naroda

Svesni činjenice da je Afrička povelja o ljudskim pravima i pravima naroda namenjena unapređenju i zaštiti ljudskih prava u skladu sa odredbama sadržanim u Povelji i priznatim međunarodnim standardima o ljudskim pravima,

Priznajući da je pravo na pravično suđenje od suštinskog značaja za zaštitu osnovnih ljudskih prava i sloboda,

Imajući u vidu član 7 Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda,

1. Smatra da svaka osoba čija su prava ili slobode povredene ima pravo na efikasan pravni lek.

2. Smatra da, između ostalog, pravo na pravično suđenje obuhvata i sledeća prava:

A. Sve osobe imaće pravo da njihov slučaj bude raspravljen i biće jednake pred sudovima i tribunalima u odlučivanju o njihovim pravima i obavezama.

B. Osoba prilikom hapšenja, na jeziku koji razume, treba da bude obavestena, u najkraćem mogućem roku, o optužbama protiv sebe.

C. Uhapšena ili pritvorena osoba će u najkraćem mogućem roku biti izvedena pred sudiju ili pred drugo službeno lice zakonom ovlašćeno da vrši sudsku vlast i imaće pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora.

D. Osoba optužena za krivično delo smatraće se nevinom sve dok krivica ne bude dokazana pred kompetentnim sudom.

E. U odlučivanju o optužbi protiv pojedinca, on će imati pravo, pre svega:

- 1) Na dovoljno vremena i odgovarajuće mogućnosti za pripremu odbrane, i na poverljivost komunikacije sa braniocem po sopstvenom izboru;
- 2) Na suđenje u razumnom roku;
- 3) Da ispita, ili da se u njegovo ime ispituju svedoci optužbe i da se obezbedi prisustvo i ispitivanje svedoka odbrane pod istim uslovima kao i svedoka optužbe;
- 4) Da mu se omogući korišćenje besplatnih usluga tumača ako ne govori jezik na kome se vodi postupak;
3. Osobe osuđene za krivično delo imaju pravo na žalbu višem sudu.
4. Preporučuje državama ugovornicama Afričke povelje o ljudskim pravima i pravima naroda da utiču na stvaranje svesti o dostupnosti postupka i da obezbede pravnu pomoć onima kojima je ona potrebna.
5. Odlučuje da nastavi aktivnosti usmerene na poštovanje prava na postupak i pravičnost suđenja uz dalju razradu principa u vezi sa ovim pravom.

Priručnik o pravičnom suđenju

Pravo na pravično suđenje je osnovno ljudsko pravo. Kada se ovo pravo prekrši, ljudi koji nisu učinili krivično delo suočeni su sa presudom, zatvorskom kaznom, pa čak i pogubljenjem. I sam pravni sistem gubi kredibilitet.

AI se bavi promovisanjem ljudskih prava širom sveta. Ako se ljudska prava ne poštuju bez diskriminacije u policijskoj stanici, u sobi za saslušanje, u pritvorskoj ustanovi, sudnici i zatvorskoj ćeliji, vlasti nisu ispunile svoje dužnosti i svoje odgovornosti.

Rizik kršenja ljudskih prava počinje onog trenutka kada službena lica osumnjiče neku osobu, kada je uhapsu, u pritvoru pre suđenja, tokom suđenja, za vreme svih žalbenih postupaka, pa sve do izricanja bilo koje kazne. Međunarodni standardi za pravično suđenje postoje da bi definisali i zaštitili ljudska prava u svim navedenim fazama.

Ovaj priručnik je uputstvo za primenu međunarodnih i regionalnih standarda koji štite pravo na pravično suđenje. Namenjen je posmatračima suđenja i drugim osobama koje procenjuju pravičnost pojedinačnog slučaja. Priručnik će takođe pomoći u procenjivanju da li krivično pravni sistem neke države garantuje poštovanje međunarodnih standarda za pravično suđenje.

Priručnik obuhvata prava pre suđenja, prava na suđenju i tokom žalbenog postupka, i specijalne slučajeve koji obuhvataju krivična dela za koja je predviđena smrtna kazna, slučajeve u koje su umešana deca, kao i pravo na pravično suđenje za vreme oružanog sukoba.

Sadržaj

Predgovor	3
Uvod	5
Međunarodni standardi ljudskih prava i organi	11
Standardi i organi navedeni u ovom priručniku	24
Terminologija	28

A. PRAVA PRE SUĐENJA

Poglavlje 1 Pravo na slobodu	33
1.1 Pravo na slobodu	33
1.2 Kada su hapšenje ili pritvaranje u skladu sa zakonom?	34
1.2.1 Evropska konvencija	35
1.3 Kada su hapšenje ili pritvaranje samovoljni?	35
1.4 Ko je ovlašćen da nekoga liši slobode?	36
1.5 Mogućnost puštanja na slobodu do suđenja	37
Poglavlje 2 Prava pritvorenika na informaciju	39
2.1 Pravo da osoba bude odmah obavještena o razlozima hapšenja ili pritvaranja	39
2.2 Pravo da osoba bude obavještena o svojim pravima	41
2.2.1 Obavještenje o pravu na advokata	41
2.3 Pravo da osoba bude odmah obavještena o optužbama	42
2.4 Obavještenje na jeziku koji osoba razume	43
2.5 Strani državljani	44
Poglavlje 3 Pravo na advokata pre suđenja	45
3.1 Pravo na pomoć advokata	45
3.1.1 Pravo na advokata u periodu pre suđenja	45
3.2 Pravo na izbor advokata	47
3.3 Pravo na besplatne usluge advokata	47
3.3.1 Pravo na kompetentnog i efikasnog advokata	47
3.4 Pravo pritvorenih lica na pristup advokatu	47
3.4.1 Kada pritvorenik ima pravo na pristup advokatu?	48
3.5 Pravo na odgovarajuće vreme i mogućnost komunikacije sa advokatom	49
3.6 Pravo na poverljivost komunikacije sa advokatom	50

Poglavlje 4	Pravo pritvorenika na kontakt sa spoljnim svetom	52
4.1	Pravo na komunikaciju i primanje poseta	52
4.1.1	Pritvor bez prava na komunikaciju	53
4.2	Pravo da se obavesti porodica o hapšenju ili pritvaranju i o mestu gde se lice nalazi	54
4.3	Pravo na kontakt s porodicom	55
4.4	Pravo na kontakt stranih državljana	56
4.5	Pravo na dostupnost lekaru	56
4.5.1	Trenutak od koga počinje lekarska pomoć	57
Poglavlje 5	Pravo na izvođenje pred sudiju ili drugi sudski organ u najkraćem mogućem roku	58
5.1	Pravo da se bude izveden pred sudiju ili drugi sudski organ u najkraćem mogućem roku	58
5.1.1	Službena lica ovlašćena da vrše sudsku funkciju	59
5.2	Šta znači „u najkraćem mogućem roku“?	60
Poglavlje 6	Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora	61
6.1	Pravo na osporavanje zakonitosti pritvora	61
6.2	Postupci koji omogućavaju osporavanje zakonitosti pritvora	62
6.3	Kontinuirano preispitivanje pritvora	63
6.4	Ovo pravo bi trebalo uvek da se primenjuje	63
6.5	Pravo na odštetu zbog nezakonitog hapšenja ili pritvaranja	64
Poglavlje 7	Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora	66
7.1	Pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje iz pritvora do suđenja	66
7.2	Šta je razumni rok?	68
7.2.1	Bojazan da će okrivljeni pobeći	69
7.2.2	Da li su nadležni organi dovoljno efikasni?	69
Poglavlje 8	Pravo na adekvatno vreme i mogućnosti za pripremu odbrane	70
8.1	Adekvatno vreme i mogućnosti za pripremanje odbrane	70
8.2	Šta se smatra adekvatnim vremenom?	71

8.3	Pristup informacijama	71
8.4	Pravo na informaciju o optužbama	72
8.4.1	Kada lice mora biti obavješteno o optužbama protiv njega?	73
8.4.2	Jezik	74
8.5	Pravo na usluge eksperata	74
Poglavlje 9	Prava tokom saslušanja	75
9.1	Zaštita osoba koje su podvrgnute saslušanju	75
9.2	Zabrana iznuđivanja priznanja	76
9.3	Pravo na ćutanje	77
9.4	Pravo na tumača	78
9.5	Zapisnici sa saslušanja	78
9.6	Preispitivanje pravila i prakse saslušanja	79
Poglavlje 10	Pravo na humane uslove pritvora i zabrana torture	80
10.1	Pravo na humane uslove pritvora	80
10.1.1	Pravo da se bude pritvoren na zvanično utvrđenom mestu detencije	82
10.1.2	Zapisnici o pritvoru	82
10.1.3	Pravo na adekvatnu medicinsku negu	83
10.2	Dodatna zaštita za osobe koje su u predsudskom pritvoru	84
10.3	Žene u pritvoru	85
10.4	Zabrana torture i nečovečnog postupanja	86
10.4.1	Dugotrajni boravak u samici	87
10.4.2	Upotreba sile	88
10.4.3	Fizički pritisak tokom saslušanja	88
10.4.4	Upotreba sredstava prinude	89
10.4.5	Pretresanje i telesni pregled	89
10.4.6	Medicinski ili naučni eksperimenti	89
10.4.7	Disciplinski prestupi	90
10.4.8	Pravo na odštetu zbog torture ili nečovečnog postupanja	90

B. PRAVA NA SUĐENJU

Poglavlje 11 Pravo na jednakost pred zakonom i sudovima	95
11.1 Pravo na jednakost pred zakonom	95
11.2 Pravo na jednakost pred sudovima	95
11.2.1 Pravo na jednak pristup sudovima	96
11.2.2 Pravo na jednak tretman pred sudovima	97
Poglavlje 12 Pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim, nepristrasnim i zakonom ustanovljenim sudom	98
12.1 Pravo na suđenje pred kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom	98
12.2 Pravo na raspravu pred zakonom ustanovljenim sudom	99
12.3 Pravo na raspravu pred kompetentnim sudom	99
12.4 Pravo na raspravu pred nezavisnim sudom	100
12.4.1 Podela vlasti	100
12.4.2 Imenovanje i uslovi zapošljavanja sudija	103
12.4.3 Dodeljivanje slučajeva	104
12.5 Pravo na raspravu pred nepristrasnim sudom	105
12.5.1 Osporavanje nepristrasnosti suda	106
Poglavlje 13 Pravo na pravičnu raspravu	108
13.1 Pravo na pravičnu raspravu	108
13.2 „Jednakost oružja“	109
Poglavlje 14 Pravo na javnu raspravu	110
14.1 Pravo na javnu raspravu	110
14.2 Zahtevi javne rasprave	111
14.3 Dozvoljeni izuzeci od javnosti rasprave	111
14.4 Kršenje prava na javnost rasprave	112
Poglavlje 15 Pretpostavka nevinosti	114
15.1 Pretpostavka nevinosti	114
15.2 Teret dokazivanja	115
15.3 Procedure koje ugrožavaju pretpostavku nevinosti	116
15.4 Nakon oslobađajuće presude	116

Poglavlje 16	Pravo da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu	118
16.1	Pravo da osoba ne bude prinuđena da svedoči protiv sebe ili da prizna krivicu	118
16.2	Pravo na ćutanje	119
16.3	Tvrđnje o iznuđivanju	120
Poglavlje 17	Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili prinudom	121
17.1	Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih torturom ili nečovečnim postupanjem	121
17.2	Zabrana upotrebe dokaza iznuđenih prinudom	122
17.2.1	Član 8(3) Američke konvencije	123
Poglavlje 18	Zabrana retroaktivne primene krivičnih zakona i dvostruke ugroženosti (ne bis in idem)	124
18.1	Zabrana krivičnog gonjenja za činjenje/propuštanje koje nije predstavljalo krivično delo u vreme kada je učinjeno	124
18.2	Zabrana dvostruke ugroženosti	125
18.2.1	Zabrana dvostruke ugroženosti prema Američkoj konvenciji	127
18.3	Međunarodni tribunal	127
Poglavlje 19	Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja	129
19.1	Pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja	129
19.2	Šta se smatra razumnim vremenskim rokom?	130
19.2.1	Složenost slučaja	131
19.2.2	Ponašanje optuženog	131
19.2.3	Ponašanje nadležnih vlasti	132
Poglavlje 20	Pravo da se osoba brani sama ili uz pomoć advokata	133
20.1	Pravo na odbranu	133
20.2	Pravo da se osoba sama brani	134
20.3	Pravo da osobu brani advokat	134
20.3.1	Obaveštenje o pravu na advokata	135
20.3.2	Pravo da osoba izabere branioca	136

20.3.3	Pravo na branioca po službenoj dužnosti; pravo na besplatnu pravnu pomoć	137
20.4	Pravo na poverljivost komunikacije sa advokatom	138
20.5	Pravo na iskusnog, kompetentnog i efikasnog branioca	139
20.6	Zabrana uznemiravanja i zastrašivanja advokata	140
Poglavlje 21	Pravo osobe da prisustvuje suđenju i žalbenom postupku	142
21.1	Pravo da se prisustvuje suđenju	142
21.2	Suđenje u odsustvu (<i>in absentia</i>)	143
21.3	Pravo da se prisustvuje žalbenom postupku	144
Poglavlje 22	Pravo da se pozovu i ispitaju svedoci	146
22.1	Svedoci	146
22.2	Pravo branioca da ispita svedoke optužbe	147
22.2.1	Anonimni svedoci	148
22.2.2	Ograničenja ispitivanja svedoka optužbe	149
22.3	Pravo da se pozovu i ispitaju svedoci odbrane	150
22.4	Prava žrtava i svedoka	151
Poglavlje 23	Pravo na tumača i na prevod	153
23.1	Tumačenje i prevod	153
23.2	Pravo na kompetentnog tumača	153
23.3	Pravo na prevod dokumentacije	154
Poglavlje 24	Presude	156
24.1	Pravo na javno izricanje presude	156
24.2	Pravo da se zna obrazloženje presude	157
24.3	Presuda u razumnom roku	157
Poglavlje 25	Kazne	158
25.1	Kada kazna može biti izrečena ?	158
25.2	Koje kazne mogu da budu izrečene ?	158
25.3	Kazne ne smeju da krše međunarodne standarde	159
25.4	Telesna kazna	160
25.5	Zatvorski uslovi	161
25.6	Zabrana kolektivnog kažnjavanja	161
Poglavlje 26	Pravo na žalbu	163
26.1	Pravo na žalbu	163
26.2	Preispitivanje od strane višeg suda	164

26.3	Suštinsko preispitivanje žalbe	164
26.4	Garantije pravičnog suđenja tokom žalbenog postupka	165

C. POSEBNI SLUČAJEVI

Poglavlje 27	Deca	169
27.1	Prava dece na pravično suđenje	169
27.2	Definicija deteta	170
27.3	Uputstva za postupanje sa decom koja su u sukobu sa zakonom	170
27.3.1	Odvojeni sistemi maloletničkog pravosuđa	172
27.3.2	Izbegavanje formalnog suđenja	172
27.3.3	Slučajevi u koje su umešana deca moraju da se rešavaju po hitnom postupku	173
27.3.4	Privatnost	173
27.4	Hapšenje i pritvor pre suđenja	173
27.5	Suđenje	175
27.6	Presude	177
27.7	Kazne	177
27.7.1	Zabranjene kazne	178
27.8	Deca u zatvoru	178
Poglavlje 28	Slučajevi izricanja smrtne kazne	180
28.1	Ukidanje smrtne kazne	180
28.2	Nema retroaktivnog izricanja smrtne kazne	182
28.3	Krivična dela za koja je predviđena smrtna kazna	183
28.4	Osobe koje ne smeju da budu pogubljene	184
28.4.1	Maloletnici	184
28.4.2	Starije osobe	184
28.4.3	Psihički (duševno) poremećeni	185
28.4.4	Trudnice i majke male dece (do godinu dana)	185
28.5	Strogo pridržavanje svih prava na pravično suđenje	185
28.5.1	Pravo na efikasnog branioca	187
28.5.2	Pravo na dovoljno vremena i odgovarajuće mogućnosti za pripremu odbrane	188
28.5.3	Pravo na okončanje postupka bez nepotrebnog odlaganja	189
28.5.4	Pravo na žalbu	189
28.6	Pravo na traženje pomilovanja i zamene kazne	189

28.7	Nema pogubljenja tokom žalbenog postupka ili molbe za pomilovanje	190
28.8	Adekvatno vreme između izricanja kazne i pogubljenja	191
28.9	Zatvorski uslovi osuđenih na smrt	191
Poglavlje 29 Specijalni sudovi i vojni sudovi		193
29.1	Specijalni ili vanredni sudovi ili tribunali	193
29.2	Specijalizovani sudovi	194
29.3	Pravo na pravično suđenje pred svim sudovima	195
29.4	Zakonom ustanovljena jurisdikcija	195
29.5	Nezavisnost i nepristrasnost	196
29.6	Vojni sudovi	197
29.6.1	Nadležnost, nezavisnost i nepristrasnost	197
29.6.2	Suđenja vojnim licima pred vojnim sudovima	198
29.6.3	Suđenja civilima pred vojnim sudovima	199
Poglavlje 30 Pravo na naknadu štete zbog odsustva pravde u postupku (neosnovane osude)		201
30.1	Pravo na naknadu štete zbog odsustva pravde u postupku	201
30.2	Odsustvo pravde u postupku	201
Poglavlje 31 Pravo na pravično suđenje za vreme vanrednog stanja		203
31.1	Derogacija	203
31.2	Nužnost i proporcionalnost	206
31.2.1	Da li postoji vanredno stanje?	207
31.3	Prava koja nikada ne smeju da budu suspendovana	208
31.3.1	Sudske garantije u Inter-američkom sistemu	208
31.4	Standardi koji ne dozvoljavaju suspenziju prava na pravično suđenje	210
31.4.1	Ugovori o ljudskim pravima	210
31.4.2	Vanugovorni standardi	210
31.4.3	Humanitarno pravo	211
31.5	Postupanje u skladu sa međunarodnim obavezama	212

Poglavlje 32 Pravo na pravično suđenje za vreme oružanog sukoba	213
32.1 Međunarodno humanitarno pravo	213
32.1.1 Međunarodni oružani sukobi	214
32.1.2 Unutrašnji oružani sukobi	215
32.1.3 Zabrana diskriminacije	215
32.1.4 Vreme trajanja zaštite	215
32.1.5 Pravo na pravično suđenje	217
32.2 Pravo na saslušanje pre suđenja	218
32.2.1 Pravo na obaveštenje	218
32.2.2 Prezumpcija nevinosti	219
32.2.3 Pravo da osoba ne bude prinuđena da prizna krivicu	219
32.3 Prava u predsudskom pritvoru	219
32.3.1 Žene u pritvoru	220
32.3.2 Deca u pritvoru	221
32.4 Prava na suđenju	221
32.4.1 Kompetentni, nezavisni i nepristrasni sud	221
32.4.2 Suđenje u razumnom roku	222
32.4.3 Prava odbrane	222
32.4.4 Zaštita od dvostruke ugroženosti	224
32.4.5 Zaštita od retrospektivnog gonjenja ili kažnjavanja	224
32.5 Donošenje presude u slučajevima za koje se ne izriče smrtna kazna	225
32.5.1 Zabrana kolektivnog kažnjavanja	226
32.6 Slučajevi za koje se izriče smrtna kazna	226

DODACI

Dodatak I

Opšti komentari koje je usvojio Komitet za ljudska prava	231
--	------------

Dodatak II

Rezolucija Afričke komisije o pravu na postupak i na pravično suđenje	241
---	------------

Fond za humanitarno pravo redovno i sistematski sprovodi istrage o kršenju ljudskih prava u Srbiji, na Kosovu i u Crnoj Gori.

Brani slobodu mišljenja i izražavanja, pravo na život i fizički integritet, ravnopravnost pred zakonom i jednaku zaštitu pred sudovima, kao i druge vrednosti civilnog društva.

Od osnivanja, 1992. godine, Fond istražuje ubistva, nestanke, silovanja, diskriminacije i druge povrede međunarodnog humanitarnog prava do kojih je došlo u vreme oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji.

POD LUPOM

Praksa kršenja ljudskih prava u vreme
oružanih sukoba (1995)

Ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori (1996)

Postupanje organa (1997)

Policija protiv protesta (1997)

Suđenja za ratne zločine (2000)

DOKUMENTA

Haški tribunal (1997)

Politička prava i slobode (1997)

Pravo na život i slobodu (1998)

Ljudska prava za svakoga (1998)

Ljudska prava za svakoga, reprint (2000)

Dečija prava (2000)

Naslov originala

 Amnesty International
Fair Trials Manual

© Amnesty International Publications 1998

Pravično suđenje

Priručnik

Izdavač

Fond za humanitarno pravo

Za izdavača

Nataša Kandić

Prevod

Marina Krstić

Redaktor prevoda

Silvija Panović-Đurić

Lektor i korektor

Marijela Petrović

Grafičko oblikovanje

Dejana i Todor Cvetković

Tiraž

3000 primeraka

Beograd, 2000.

ISBN 86-82599-23-6

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

342.736:347.962.6(035)

Pravično suđenje : priručnik / [prevod
Marina Krstić]. – Beograd : Fond za
humanitarno pravo, 2000 (Beograd : Publikum).
– 256 str. ; 24 cm

Prevod dela: Fair Trials Manual. – Tiraž
3000. – Str. 13–14: Predgovor / Dejvid
Vajsbrot. – Pogovor: str. 245. – Napomene uz
tekst.

ISBN 86-82599-23-6

342.7(035)

a) Право на правично суђење – Приручници

ID=85562636